

B

656,764

ADRIAN

SANGIREESCHE

SPRAAKKUNST

PL

6025

.A64

1893

PROPERTY OF

*University of
Michigan
Libraries*

1817

ARTES SCIENTIA VERITAS

SANGIREESCHE SPRAAKKUNST.

SANGIREESCHE SPRAAKKUNST

DOOR

icolaus
N. ADRIANI,

LITT. DR., BENOEMD AFGEVAARDIGDE VAN 'T NEDERLANDSCH
BIJBELGENOOTSCHAP.

~~~~~  
Uitgegeven door 't Nederlandsch Bijbelgenootschap.  
~~~~~


LEIDEN,
A. H. ADRIANI.
1893.

PL
6025
AG4
1893

F204.298296

12
3887

3A

I N H O U D.

	Blz.
Voorbericht	IX.
Inleiding. — De Sangir-groep, 1. — Filippijn- sche taalgroep, 2. — Sangireesche geschriften, 3. — Dialekten, 5. — Vreemde Woorden, 6. — Sasahara, 7.	
Hoofdstuk I. Schrift en Uitspraak	8.
Alfabet, 8. — Klinkers, 8. — Tweeklanken, 9. — Uitspraak der klinkers, 10. — Mede- klinkers, 12. — Indeeing der letters, 14. — Klemtoon, 14. — Id. der vreemde woorden, 19.	
Hoofdstuk II. Woordvorm.	20.
Stamwoorden, 20. — Verlenging en verkor- ting der woorden, 23. — Overige woord-vari- aties, 27. — Klankverandering, 27. — Veran- dering van sluiters, 28. — Omzetting van lettergrepen, 29. — Nasaleering van lettergre- pen, 29. — De sluiters, 30. — De toonlooze eind- lettergreep, 37.	
Hoofdstuk III. Klankovergangen	40.
Klinkers, 40. — Medeklinkers, 44.	

- Blz. 53.
- Hoofdstuk IV. Sasahara.
- Omschreven woorden, 56. — Vertalingen, 58. — Vermommingen, 60. — Verouderde woorden, 60. — Hooge woorden, 61. — Vorm der Sasahara-woorden, 63.
- Hoofdstuk V. Woordafleiding 66.
- Reduplicatie, 66. — Woordherhaling, 70. — Samenstelling, 72. — Voor-, in- en achtervoegsels, 73. — Lijst der voorvoegsels, 74. — Id. der in- en achtervoegsels, 75. — Taha, 75. — Ka, 80. — I, 86. — Ma*, 88. — Mě*, 89. — Pa*, pë*, 93. — Mě, 96. — Pě, 102. — Ma, 104. — Měmpa*, 110. — Masi, 112. — Maka, ika, 113. — Makapa*, -pě*, pě, 115. — Makaka, 117. — Mapa*, -pě*, -pě, 118. — Mapa, mapaka, 119. — Mapěpapa*, mepě†a, 120. — Ipaka, 121. — Maki, ipaki, ipakipa*, -pě*, -pě, 123. — Mětěngka, mětěngki, enz., 125. — Měti*, mětü*, 126. — Hě*, hu, hu*, 128. — Lě*, li*, lu*, 130. — Taghu, tahu, tahi, 132. — Ta, 133. — Ta*, ti*, tu*, 135. — Tu, 137. — Sa, 138. — Bi, bi*, 139. — Baļi*, baļu*, paļi*, 139. — Kaļi*, kaļu*, 140. — Para, paļa, 141. — Ka, ka*, 142. — Um, 145. — In, 151. — Al, 151. — Ar, 152. — Ah, 153. — An, 154. — Ang, ęng, eng, 155. — I, e, 166.
- Hoofdstuk VI. Werkwoorden. 169.
- Tijden, 170. — Futurum, 170. — Praesens, 172. — Praeteritum, 176. — Wijzen, 179. — Imperatief, 179. — Vetatief, 181. — Conditionalis, 184. — Optatief, 185. — Concessief, 187. — Adhortatief, 188. — Infinitief, 188. — Geslacht, 188. — Eerste Passief, 189. — Tweede

- Passief, 190. — Derde Passief, 191. — Getal, 193. — Gereduplicateerde vormen, 196. — Onregelmatige werkwoorden, 198. — Constructie der Werkwoorden, 204. — Overzicht der Werkwoorden, 207. — Vervoeging der Transitieve Werkwoorden, 208. — Vervoeging der Intransitieve Werkwoorden, 212. — Vervoeging der Intr. Passieve werkwoorden, 213. — Vervoeging met -u m-, 214. — Aanmerkingen, 215.
- Hoofdstuk VII. Zelfstandige Naamwoorden.** 216.
Stamwoorden, 216. — Samengestelde woorden, 217. — Geslacht, 217. — Getal, 218. — Naamval, 219.
- Hoofdstuk VIII. Bijvoegelijke Naamwoorden.** 224.
Stam-adjectieven, 224. — Samengestelde adjectieven, 225.
- Hoofdstuk IX. Telwoorden.** 227.
Hoofdtelwoorden, 227. — Rangtelwoorden, 230. — Adverbia Numeralia, 231. — Verdeelingsgetallen, 232. — Onbepaalde en Vragende Telwoorden, 232. — Breuken, 234. — Hulptelwoorden, 234.
- Hoofdstuk X. Voornaamwoorden.** 236.
Persoonlijke Voornaamwoorden, 236. — Bezittelijke Voornaamwoorden, 239. — Aanwijzende Voornaamwoorden, 241. — Naanwijzer, 242. — Lidwoord, 244. — Vragende Voornaamwoorden, 247. — Betrekkelijke Voornaamwoorden, 248. — Wederkeerend Voornaamwoord, 250. — Onbepaalde Voornaamwoorden, 251.
- Hoofdstuk XI. Bijwoorden.** 252.
Bijwoorden van plaats, 252. — Van tijd, 253. — Van wijze, 256. — Van graad, 257. — Van verschillenden aard, 259. — Kai, 260. — Pia, 263.

	Blz.
Hoofdstuk XII. Voegwoorden en Nadruk- wijzers	264.
Verbindende voegwoorden, 264. — Tegenstel- lende, 267. — Redengevende, 269. — Voorwaarde- lijke, 272. — Nadrukwijzers, 273.	
Hoofdstuk XIII. Voorzetsels	277.
Hoofdstuk XIV. Tusschenwerpsels.	279.
Bijvoegels en verbeteringen.	

VOORBERICHT.

In de spelling der Sangireesche woorden, ben ik zoo-veel mogelijk trouw gebleven aan het systeem dat Mej. STELLER in hare geschriften gebruikt. De afwijkingen, die ik mij heb veroorloofd, zijn: het schrijven van *ng* in plaats van *n* vóór de *k*, van *u* en *e* voor de pron. suffixa van den 2^{den} en 3^{den} pers. in plaats van *ah* en *eh* (zie bl. 17, noot 1), 't weglaten van 't distinctieve accent op de *e* van de bl. 83 (*Ka*, N°. 1) genoemde vormen (in de bovengen. werken vindt men *kaa^hlaé*, enz.) en 't aanduiden van den klemtoon door den acutus, in plaats van door den circumflexus, welk laatste teeken ik gebruikt heb, om samengetrokken lettergrepen aan te duiden.

De voorbeelden zijn deels aan de geschriften van Mej. STELLER ontleend, deels ook zinnen uit de dagelijksche taal, ter verduidelijking der opgegeven regels. Aan de Sangireesche handschriften, die mij ten dienste stonden, heb ik er bijna geene ontleend, daar deze geschriften veel minder zuiver van taal zijn dan de gedrukte teksten en te weinig afwisselend van inhoud, om voor alle noodige gevallen voorbeelden te leveren.

De spelling der verwante talen is die der bronnen;

in de woorden aan de Filippijnsche talen ontleend, is de Spaansche spelling veranderd in de Nederlandsche. De spelling der Makassaarsche en Bugineesche woorden is in overeenstemming gebracht met die der Sangireesche, om de gelijkheid beter te doen uitkomen.

Hilversum, 15 Mei 1893.

N. ADRIANI.

INLEIDING.

De eilanden, die tot de Sangir-groep gerekend worden, zijn voornamelijk Groot-Sangir (Sangihë, bij de bewoners ook Tana-lawo), Siauw (Siâu) en Tagulandang (Taghulandang). Ten N. en W. van Groot-Sangir en tusschen dit eiland en 't Z.lijker gelegen Siauw, liggen een aantal zeer kleine eilanden, waarvan sommige bewoond worden door Sangireezen en Siauwers, maar de meeste geen bewoners hebben.

De Sangir-groep ligt tusschen 4° en 2° N.B. en 125° en 126° O.L. (Gr.). Zeer dikwijls wordt zij met de meer N.lijk gelegen Talaut-groep (Talaudë, bij de bewoners zelf Taloda), waarvan 't belangrijkste eiland Salibabu (Salibabu), 't grootste Karkelang (Karkelang) is, samengevat onder den naam van »Sangir en Talaut-Archipel», die zich dan tusschen 5° en 2° N.B. en 125° en 127° O.L. uitstrekt en ten N. grenst aan Mindanau (Mangindano), 't grootste eiland der Filippijnen¹⁾. De bewoners van dezen Sangir- en Talaut-Archipel spreken twee talen, het Sangireesch en het Talautsch, eigenlijk twee dialecten van ééne taal, daar zij zeer nauw met elkaar en verder met verscheidene talen der

1) Zie verder: de Hollander, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 3e uitg. Dl. II bl. 253—59.

Filippijnen en der Minahasa verwant zijn. Eenige Minahasische talen staan weer verder af, maar kunnen toch met de groep waartoe 't Sangireesch, Talautsch en de overige talen der Minahasa behooren, samengenomen, of als een tusschen-groep beschouwd worden, die den overgang tot de talen van Midden- en Zuid-Celebes vormt.

Tot de *Filippijnsche Groep* behooren dan 't Tagalog, Ibanag, Bikol, Iloko, Pangasinan en Pampanga (alle op Luzon), 't Mindanausch, de Bisaya-dialekten, 't Sangireesch en Talautsch en van de Minahasa-talen 't Ponosakansch (met 't Mongondousch), Bentenansch en Bantiksich. Tot eene *sub-Filippijnsche* groep kan men rekenen 't Bulusch (met 't Pakëwa, Sea en Dano) en het Sawangsch. Deze sluiten zich meer bij de talen der Toradja's, 't Makassaarsch, Bugineesch, Saleiersch en Madureesch aan. Tot eene *tweede sub-Filippijnsche Groep* kunnen waarschijnlijk gebracht worden de talen van 't eiland Palawan en der Solog of Sulu-eilanden met die van N. Borneo. Maar zij zijn nog te weinig bekend dan dat dit nu reeds zou kunnen uitgemaakt worden.

Prof. Kern rekt ook het Singkansch of Sideisch (op Formosa), door Dr. Brandes »Formosaansch" genoemd ¹⁾, tot de Filippijnsche taalgroep ²⁾. Bij afwezigheid van een juist criterium voor verwantschap, zijn deze grenzen niet nauwkeurig te bepalen.

In dit Proefschrift wordt behandeld de taal van Groot-Sangir en meer speciaal het *dialekt van Manganitu*. Deze tongval houdt zich n.l. het strengst aan de regels van spraakkunst en welluidendheid en heeft aan de vestiging van een Zendeling, die sinds 35 jaren te Manganitu woont, zijn letterkundige opkomst te danken. Gedurende

1) Brandes, Proefschrift, bl. 28, noot 2.

2) Zie Kern, De Fidji-taal, bl. 3.

dien tijd is op Sangir de bevolking op geestelijk en zedelijk gebied belangrijk vooruitgegaan, heeft voor een groot deel het Christendom aangenomen en bezit, door de zorg der Zendingen, een aantal geschriften, waarvan hier eene lijst volgt.

1. Katechismus, ute ene Tëntiro bou Agaman Mesehi, niwohe bou Tuwan-tuwan Pandita su Tahanusan Sangihe — eene vertaling van den kleinen Lutherschen Catechismus, door den heer E. T. Steller, nagezien in vereeniging met de heeren Schröder en Kelling, gedrukt op de Rehoboth-Zending-Pers, Meester-Cornelis 1871.

2. Bijbelsche Geschiedenis, vert. door C. J. M. L. Schröder, zendeling te Tabukan, Mr. Cornelis 1871.

Van de hand van den heer F. Kelling, zendeling op Tagulandang:

3. Elkitab, Bahagean karuane, mangalene Pëdariandi Buhu — vertaling van het Nieuwe Testament, Britsch en Buitenl. Bijbel-Gen. 1883.

4. Buke u Masmur, ko Susi — Het Boek der Psalmen. Londen, Br. en B. B. Gen. 1886.

5. Amsal i Soleiman, enee Tatentirongu kapapan-dengu Pëtatumbiahe — de Spreuken van Salomo. Londen, Br. en B. B. Gen. 1888.

6. Katechismus atou manga Kakiwalo dingangu Sasimbahe — vertaling van den Heidelbergschen Catechismus. 2^e uitgave, Batavia, Albrecht en Rusche 1890.

7. Tatintiro manimbu, mangalene: manga Kakiwalo dingangu Sasimbahe bou Hikajetu Elkitab — vertaling van prof. Doedes' Handleiding bij het onderwijs in de Bijbelsche geschiedenis. 3^e uitg. Batavia, Albrecht en Rusche 1890.

Van de hand van mejuffrouw C. W. J. Steller, vroeger woonachtig te Manganitu:

8. Catechismus, mangaleneh: Tatëntiro (agama Sahani) pia Kakiwajoneh r. Sasimbangeh — Heidelbergsche Ca-

techismus, Utrecht, Kemink en Zoon 1880. 2^e uitgave Leiden, E. J. Brill 1891.

9. Catechismus, titel als N°. 8, met bijvoeging van: nipahia liman Fatsal, Tumpan Tuang E. T. Steller, nitara su karuasuleneh — 2^e herziene uitgave van den kleinen Lutherschen Catechismus. Leiden, E. J. Brill 1889. Eene 3^e uitgave verscheen onder denzelfden titel in 1891.

10. Indjil Susi e tuhu beken Rasul i Mattheus — vert. van 't Mattheus-Evangelie. Uitgeg. door 't Nederlandsch Bijbelgenootschap, Leiden, E. J. Brill 1889.

11. Indjil S. t. b. R. i Markus — Id. id. 1890.

12. Beke limanpuŀo-dua wouraŀung u Pēdariandi Tēbe e. — 52 geschiedenissen uit het Oude Testament. Leiden, E. J. Brill 1890.

13. B. L. w. P. Wuhu e. — Id. uit 't N. T. Leiden, E. J. Brill 1891.

14. Almanak u Tau Sahani, Taung 1893. — Christelijke Almanak voor 1893. Leiden, E. J. Brill. Dit boekje bevat ook eenig mengelwerk.

15. Indjil Susi e tuhu beken Lukas. — Vert. van 't Lukas-Evangelie. Leiden, E. J. Brill. 1893. Uitgegeven door 't Ned. Bijbelgen.

Van de hand van den heer J. F. G. Riedel:

16. Nederduitsch en Sangi-Manganitusch woordenlijstje. Tijdschr. voor Ind. T. L. en V. k. X, 375 vlgg. Batavia 1861.

17. Beschrijving van de uitbarsting van den Awuh Taruna, in Siauwsch dial. Ibid. XVI, 90. vlgg. Bat. 1867.

18. Bijdrage tot de kennis der talen op de eilanden Lēsung, Panai, Balangingi, Solog, Sangi, en op Noord en Midden-Selebes. Verh. Bat. Gen. Dl. XXXVI. Batavia 1868.

19. Inih e Beke lahih Bawihoh dingangu Sesamboh gahih-gahih e. — Eenige Sangireesche verhalen en liederen. Batavia 1868.

Voorts zijn, door de zorg van den heer Steller, in de laatste 10 jaren een aantal verhalen, liederen, stukken over inlandsche plechtigheden en gebruiken, raadsels enz. opgeschreven, die later zullen uitgegeven worden, evenals ook een Sangireesch-Nederlandsch woordenboek, door mej. Steller saamgesteld.

Door dit alles heeft het Manganitusch de suprematie verkregen over de andere dialekten van Groot-Sangir, nl. die van de landschappen Tabukan (Tawukang), Kandar (Kendahë), Kolongan (Kalongang) en Taruna (Tahunana). De dialektische verschillen zijn overigens niet groot: het gebruik van een klein aantal woorden, die 't Mang. niet heeft of in eene andere beteekenis gebruikt en eene andere uitspraak van eenige klinkers en medeklinkers, volgens vaste klankafwisselingen, die dus voor de taalvergelijking van nut zijn. De bewoners dezer streken verstaan elkaar dan ook zonder moeite en spreken het Mangan. dialekt gemakkelijk na, waar hen dit voor bespotting vrijwaart. Over 't algemeen hebben deze dialekten een ouderwetscher tint dan 't Manganitusch. Bij de klankleer zal ik er op terugkomen.

Op Siau en Tagulandang worden twee dialekten gesproken, die naast het Manganitusch staan. Deze drie tongvallen kunnen dus onder den naam »Sangireesch» worden saamgevat. Het Tagulandangsch, voor zoover het nog niet ver-maleischt is, staat dan tusschen Manganitusch en Siauwsch in. Indien de geschriften van den heer F. Kelling een juist beeld dezer taal geven, ('t geen om den aard van 't werk wel niet zonder voorbehoud kan aangenomen worden) zou men zeggen dat zij op weg is geheel te verbasteren.

In 't landschapje Tamako, op Gr. Sangir, dat sinds langen tijd aan Siau onderhoorig is, bespeurt men den invloed van 't Siauwsch.

Het Sangireesch heeft een aantal vreemde woorden opgenomen. Men treft er Perzische, Arabische, Portugeesche, Sanskrit, Maleische, Spaansche en Hollandsche woorden in aan. De woorden uit de 4 eerstgenoemde talen zijn echter alle door 't Maleisch in het Sangireesch gekomen. De Arabieren, Perzen, Indiërs en Portugeezen hebben zich op Sangir nooit duurzaam gevestigd, terwijl zoowel door het drukke verkeer met de Minahasa en door de Evangelie-prediking die vroeger in 't Maleisch geschiedde ¹⁾ en het gebruik van den Maleischen bijbel ten gevolge had, als door de minachtende houding, die menig regeerings-ambtenaar tegenover 't Sangireesch heeft aangenomen, de invloed van 't Maleisch zeer groot is geweest. Het Sangireesch heeft dan ook geen andere Sanskrit, Perzische, Arabische en Portugeesche woorden opgenomen, dan die welke ook reeds in 't Maleisch voorkomen. Zelfs aan den vorm is bij de meeste duidelijk te zien, dat zij door den Maleischen trechter zijn gevloeid.

Door staatkundige overheersching hebben aanvankelijk de Spanjaarden, later de Nederlanders, het Sangireesch den invloed hunner taal doen gevoelen. 't Aantal Spaansche en Hollandsche woorden is echter niet groot. De Spaansche overheersching heeft niet lang geduurd en met de weinige Nederlanders op Sangir komt slechts een deel der bevolking in aanraking. Intusschen moet

1) Thans geschiedt zij in 't Sangireesch. Prof. Kern maakte mij opmerkzaam op een bericht in van Troostenburg de Bruyn's »De Hervormde kerk in N. O. I.» bl. 472 volgens 't welk er reeds in 1683 door Ds. Cornelis de Leeuw, predikant van Ternate, in 't Sangireesch gepredikt is. »Hij is de eenigste die dit gedaan heeft. Ook stelde hij een Sangireesch vraagboekje samen, dat »om verschillende redenen» door den Kerkeraad van Batavia verworpen werd. Zijne letterkundige nalatenschap schijnt geheel te zijn verloren geraakt, hetgeen zeer zeker te bejammeren is.»

men de Sangireezen eer tegengaan dan vrij laten in hunne neiging om met de kennis van vreemde woorden te pronken. In de werken van mej. Steller is een zeer duidelijk streven op te merken om het aantal vreemde woorden tot een minimum te beperken. Tegen de regeeringsambtenaren moet de bevolking evenwel Maleisch blijven spreken, waardoor onder haar de opvatting blijft leven, dat het gebruik dezer taal (hoe dan ook), een hooger trap van beschaving vertoont.

Naast de gewone taal, is op Sangir nog een geheime taal in gebruik, Sasahara genaamd. Deze taal wordt op zee gesproken, opdat de geesten de plannen der varenden niet zullen afluisteren en die uit kwaadwilligheid verijdelen. Voor een groot deel zijn de woorden dezer taal omschrijvingen van de daarmee aangeduide voorwerpen, waaruit men kan zien, welke eigenschap der bedoelde zaak de Sangireezen voor de meest karakteristieke houden. Ook voor plaatsnamen is dikwijls een Sasahara-term voorhanden, gewoonlijk eene vertaling van dien naam, indien de beteekenis daarvan nog bekend is. Op deze wijze wordt de taal door het volk zelf gecommentarieerd. Ook in de poëzie wordt deze taal gebruikt en het lijdt wel geen twijfel, of zij heeft vroeger nog een veel uitgebreider functie gehad. De kennis van het Sasahara is lang niet algemeen onder de Sangireezen en 't is niet gemakkelijk er eenigszins volledige gegevens over te verzamelen. Die, welke mij ten dienste stonden, heb ik in een afzonderlijk hoofdstuk bewerkt.

Over de letterkunde der Sangireezen hoop ik bij de uitgave der handschriften het noodige te kunnen zeggen.

HOOFDSTUK I.

Schrift en Uitspraak.

Het Sangireesch wordt geschreven met Latijnsche karakters, die de bevolking onder 't bestuur der O. I. C. heeft geleerd. Van een inlandsch schrift, zooals dat op de Filippijnen, Sumatra, Java en Celebes voorkomt, is geen spoor.

Daar men voor de transcriptie der Sangireesche woorden de *c*, *f*; *j*, *q*, *v*, *x*, *y* en *z* kan missen, doch voor eene tweede uitspraak van *g* en *l* de teekens *gh* en *l* en voor de gutturale nasaal 't teeken *ng* moet gebruiken, zoo bestaat het Sangireesche alfabet uit de volgende 21 letters:

a, *b*, *d*, *e*, *g*, *gh*, *h*, *i*, *k*, *l*, *l*, *m*, *n*, *ng*, *o*, *p*, *r*, *s*, *t*, *u*, *w*.

Over de uitspraak dezer letters valt het volgende te zeggen:

De **klinkers** komen in tweeërlei uitspraken voor, naarmate zij in opene of in gesloten lettergrepen staan. De uitspraak in opene lettergrepen is als de onze in hetzelfde geval. De gesloten lettergrepen zijn nooit zooals in 't Nederlandsch geheel gesloten, maar slechts ten deele en wel op twee wijzen: 1^e door een neusklink (in dit geval zal de lettergreep *los gesloten* worden genoemd) en 2^e door een afgestooten uitspraak van den klinker der lettergreep,

die ook uit 't Makassaarsch en Bugineesch is bekend ¹⁾. Bij deze uitspraak (de lettergreep zal dan *half gesloten* worden genoemd) is het alsof er een medeklinker op den klinker volgt, die niet tot zijn recht komt en in 't begin zijner uitspraak gestuit of ingeslikt wordt. In navolging van Mej. Steller zal ik deze uitspraak aanduiden door een punt onder de letter. De vergelijking met aanverwante talen leert, dat deze uitspraak het overblijfsel is van een verdwenen sluiters, meestal een *k*, *l*, *p*, *s* of *t*, zooals in 't hoofdstuk over de sluiters zal worden aangetoond ²⁾. De lettergrepen die door de eerste letter van een verdubbelden medeklinker worden gesloten, behooren eveneens tot de half geslotene gerekend te worden ³⁾.

Verder zijn de klinkers lang of kort. De lange zijn nu eens meer, dan eens minder gerekte korte klinkers, zonder daarom juist altijd gelijk aan twee korte te zijn, behalve natuurlijk waar zij uit samentrekking zijn ontstaan. Ook 't accent maakt de klinkers lang, maar alleen in opene lettergrepen, want in geslotene deelt de klinker de quantiteit der lettergreep met den sluiters. Niet geaccentueerde klinkers zijn kort.

Tweeklanken komen in het Sangireesch alleen voor in de laatste lettergreep van sommige woorden, en wel de *ai*, *au*, *oi* en *ui*. Zij worden gerekt uitgesproken, zoodat het soms moeilijk is waar te nemen of zij wel zuivere tweeklanken zijn. In gesloten lettergrepen worden zij in tweeën uitgesproken, doordat de eerste klinker hard wordt gemaakt en dus eene half gesloten lettergreep vormt. De *ai* is in 't Mangan. tot *e* saamgetrokken, waar de *a* niet geaccentueerd was. Waar *ai*

1) Matthes, Mak. Spraakk. bl. 8, 9, Bug. Spr. bl. 11, 12.

2) Zie bl. 30.

3) Zie bl. 31.

nog voorkomt in 't Mangan., heeft steeds de *a* den klemtoon; hierdoor werd de samentrekking verhinderd, maar dit bewijst ook tevens dat we hier met geen echten tweeklank te doen hebben. In de dialekten van Kalongan en Kandar alleen is de *ai* als tweeklank bewaard. Voorbeelden: van *ai*, Kal. Kand. *kusa i* (buidelrat), *ko|ai* (betewortel), *to|ai* (staart), Mang. *kuse*, *ko|e*, *to|e*. Van *au*, *ba he au* (spotten), *le au* (zekere vrucht) *nge au* (miauw). Van *oi*, *lónggoi* (wilde hond), van *ui*, *sěsui* (nagaan), *húngkui* (tering-hoest), *bá|ui* (veranderen), *lúntui* (op den nek nemen), *gúnggui* (krijten). De overige tweeklanken worden alle met den klemtoon op den eersten klinker uitgesproken en zijn dus geen eigenlijke tweeklanken. Men zou ze triftongen of drieklanken kunnen noemen, b.v. *kuhá i*, *langká i*, *mimá i*, *sa|á i*, *uá i*, *bintó i*, *sidó i*, *nanó i*, *maté i*, *měta|é i*, *ma|é i* (sgtr. uit *ma|e he*), *kupá u*. In *tá u* »mensch» is rekening aan te wijzen, daar vele verwante talen to hebben; dit is toe te schrijven aan de zucht om een-lettergrepige woorden twee-lettergrepig te maken.

Ten opzichte van de quantiteit kan in het Sangireesch dus geen andere regel gegeven worden, dan dat zij van klemtoon en samentrekking afhangt. Van de *uitspraak der klinkers* kan men 't volgende zeggen:

a klinkt in *geslotene*, *niet geaccentueerde* lettergrepen als de *a* in 't Holl. *nijptang*, b.v. *dingang* (metgezel), *bua* (opstaan).

in *opene*, *niet geaccentueerde*, als de *a* in 't Holl. *Dora*, b.v. *bera* (woord).

geaccentueerd krijgt zij in *opene* lettergrepen dezelfde lengte als in 't Holl. *vader*, b.v. *da|eng*, (weg) in *geslotene*, als in 't Holl. *danken*, b.v. *da ngkilě* (aanschuiven).

saamgetrokken, is zij zoo lang als de *aa* in 't Holl. *maar*, b.v. *kâ ng* (eten), uit *kaě ng*.

e niet geaccentueerd, klinkt in *gesloten* lettergr. als de *e* in 't Holl. *mensch*, b.v. da|eng, ake (water).

in *opene* als de *e* in 't Fransche *très*, in de uitspraak die naar onze *korte i* zweemt, b.v. ba|e (huis), in *ange* (zijne moeder).

geaccentueerd klinkt zij in *gesloten lettergrepen* als de *e* van 't Holl. *mengen*, b.v. bengko (krom).

in *geslotene* als de *é* in 't Fr. *crème*, maar iets korter, b.v. bera. *Saamgetrokken* is zij gelijk aan de Fr. *é*, b.v. *mêlong* (groen) uit *maelong*.

ë is de zoogen. *stomme*, in uitspraak gelijk aan de Javaansche *pěpět*, geen verzwakte *e*, maar een zelfstandige klank, die geregeld afwisselt met andere klinkers in de verwante talen. Zij is nooit geheel open, maar altijd los of half gesloten en daar zij dus altijd de quantiteit der lettergreep met haren sluitersluiting moet deelen, is zij steeds kort. Vóór andere klinkers valt zij weg¹⁾; voor *himukudě* u *taumata e* (de ziel des menschen), zegt men *himukud' u t. e.* Bij samentrekking met een anderen klinker, smelt zij met dezen saam, b.v. *kaěng* = *kâng*. Er bestaat dus geen lange *pěpět* in 't Sangireesch. Trouwens, waar deze voorkomt, is zij niet oorspronkelijk, d. w. z. uit de grondtaal medegebracht.

i klinkt altijd helder, zooals in 't Holl. *piek*, nooit dof, zooals in *stip*. Door 't accent verkrijgt zij eenige lengte b.v. *inang* (moeder), *kětj* (oudbakken sago), *dělling* (sirih), alle met den klemtoon op de voorlaatste.

o klinkt als in 't Holl. *och*, meer of minder gerekt, al naar dat zij klemtoon heeft of niet, b.v. *mómō* (zusje), *ónggō* (gave): *Saamgetrokken*; wordt zij lang,

1) Deze voorstelling van de zaak, die 't gemakkelijkst is, omdat men meestal met den vorm *himukudě* te doen heeft, is feitelijk averechts. Want juist waar een klinker volgt, behoeft de *ě* niet op te treden en is zij er dus ook nooit geweest; alleen voor eene rust is zij noodig.

b.v. *iorông* (bevolen) uit *ioroëng*, doch verkrijgt nooit den helderen klank van de Holl. *oo*, b.v. in *koop*.

u klinkt als Holl. *oe*, met de gewone afwisseling van open, gesloten, kort of gerekt. B.v. *kú|i* (bast), *báwü* (mevrouw), *úngkə* (broertje) *unkúnge* (zeide hij), *dá|ung* (binnenruimte).

Medeklinkers.

De op bl. 8 genoemde medeklinkers hebben de volgende uitspraak:

b als in 't Nederlandsch.

d is steeds gelingualiseerd en wisselt geregeld af met de linguale *r* (zie bl. 46). Alle soorten van *d* die de M. P. grondtaal gehad en waarschijnlijk reeds vroeg met elkaar verward moet hebben, zijn in 't Sangireesch gelingualiseerd. 't Is dus de Maleische *d* en de Nederlandsche van *dapper*, *doen*¹⁾.

g komt in 2erlei uitspraak voor. De 1^e wordt door *g* voorgesteld en is die der gutturale media. Zij klinkt als de Duitsche *g* in *gut*, de Fransche in *garde*. De 2^e wordt afgebeeld door *gh* en is in uitspraak ongeveer gelijk aan de Ned. spirant *g*. Na open lettergrepen gaat de Sang. *g* steeds in *gh* over (zie bl. 47). Deze *gh* onderscheidt 't Manganitusch van de overige dialecten op Gr. Sangir.

h is in 't Mangan. de zwakste gutturaal, het overblijfsel van de gutturale *r*, die brauwend werd uitgesproken, vaak ook van een verzwakte *k* en van allerlei andere consonanten, die bezig zijn te verdwijnen. In den aanvang van woorden is zij zelve reeds vaak verdwenen. Voor een deel is zij zeker ook oorspronkelijk. De uitspraak is als die der Fransche *h aspirée*.

1) Zie Prof. Kern's »klankverwisseling in de Mal. Pol. talen», B. T. L. V. 5e volg. II, bl. 3 (van den overdruk). Zij wordt daar supradentiaal of alveolaar genoemd.

k als in 't Nederlandsch.

l komt in 2 soorten voor. De *dentale l* is als de Nederlandsche. In bepaalde gevallen (zie bl. 50) gaat zij over in de *linguale*, welker uitspraak tusschen *l* en *r* ligt en die daarom door \downarrow wordt aangeduid. In onze taal heeft deze geen equivalent. De klank wordt voortgebracht door de punt der tong tegen 't bovengehemelte te leggen en dan *l* te zeggen. De uitspraak is dus als die van de *d* (\downarrow) in het Sanskrit.

m als in 't Nederlandsch.

n is meestal de dentale nasaal. Aan het einde der woorden en voor gutturale medeklinkers wordt zij steeds gegutturaliseerd en dan *ng* geschreven. Ook de genitiefpartikel *n* wordt waar het volgende woord met een klinker of gutturalen medeklinker begint, als *ng* uitgesproken, maar terwille van de afleiding zal ik *n* blijven schrijven, bv. *batun ambong*, spreek uit: *batung ambong*. Een palatale *n* is natuurlijk niet voorhanden; de *n* vóór de *d* moet wel noodzakelijk linguaal zijn. In alle andere gevallen is de *n* dentaal.

p als in 't Ned. Deze letter vervangt ook de Ned. en Arab. *f*, die in de Minahasa wordt uitgesproken, maar die den Sangireezen te moeilijk is, tenzij ze de uitspraak jong leeren.

r komt in twee soorten voor in de dialecten van Tabukan, Taruna, Kalongan en Kandar. De eene is in 't Mangan. *h* geworden, dit is dus de gutturale *r*. De andere hebben zij gemeenschappelijk en deze is in bepaalde gevallen (zie bl. 46) de plaatsvervangster van de *d* en dus linguaal. Ook uit de afwisseling van deze letter in de verwante talen blijkt dat zij grootendeels is gelingualiseerd, al komen voorbeelden voor, die verwarring der beide *r*'s aantonen. Voor de uitspraak houde men de tong als bij de \downarrow , doch spreke *r* uit.

s is dentaal. Zij wordt altijd scherp uitgesproken en heeft nimmer den klank der z.

t is dentaal en wordt met de tong tegen de tanden uitgesproken. Van een linguale t zijn mij geen sporen voorgekomen.

w is de labiale halfklinker, die in bepaalde gevallen met de b wisselt (zie bl. 45). Zij komt alleen na opene lettergrepen voor, en moet niet als de Engelsche w, maar als de Hollandsche worden uitgesproken.

Thans volgt een tabellarisch overzicht van de indeeling der letters.

	Tenuis.	Media.	Nasaal.	Spirant.	Semivocaal.	Vocaal.
Gutturalen	k	g	ng	h		a
Lingualen			n		l, r	e, i
Dentalen	t	d	n	s	l	
Labialen	p	b	m		w	o, u.

De geheele klasse der palatalen ontbreekt dus. Waar woorden met palatalen uit andere talen worden overgenomen, worden die op verschillende wijzen behandeld. Toch begint het jongere geslacht reeds enkele palatalen, bv. de *dj*, uit te spreken, waar deze zich niet in di laat oplossen, bv. bij indjil. Ook in het woord djou (een Sasahara-term, om toe te roepen), dat zonder twijfel is overgenomen, komt de palatale media voor. Andere voorbeelden heb ik niet aangetroffen.

Klemtoon.

De klemtoon is in de M. P. talen van eenigszins anderen aard dan in de Indogermaansche. In onze taal bv. en vooral ook in het Engelsch, laat men de lettergreep die den hoofdtoon heeft sterk hooren, de andere daarentegen zeer zwak. Dit geschiedt bij de M. P. talen niet. Bij hunne meer slepende uitspraak komen de niet

geaccentueerde syllaben beter tot hun recht dan bij de onze, maar daardoor is de klemtoon ook minder duidelijk. Bij sommige Indonesische volken is de klemtoon niet veel meer dan een langer aanhouden of rekken van de lettergreep, die wij de geaccentueerde zouden noemen, doch zoover is 't Sangireesch niet gegaan. Het accent is in deze taal vrij belangrijk en duidelijk hoorbaar, 't geen vooral uitkomt, wanneer het bij sommige woorden verspringt, bij veranderd syntaktisch gebruik.

De klemtoon valt op de voorlaatste of op de laatste lettergreep. Hierbij houde men in 't oog wat op bl. 21 van de toonlooze eindlettergreep is gezegd. De klinker die dient om den oorspr. eindconsonant van een woord te sparen, vormt wel een nieuwe lettergreep met dien eindmedeklinker, doch voor den klemtoon legt zij geen gewicht in de schaal. Woorden als bułudě (Bis. Mong. bulud, Ponos. bulur, Bug. bulu), bukidě (Tag. bukiđ, Mal. Sund. Day. bukit, O.Jav. Bent. wukir) dingihě (Sid. lingig, Tag. dingig, Bis. Mong. dongog, Mal. dęngar), zijn voor 't accent twee-lettergrepig, en bv. himukudě (Bul. Dano himukur, Pakěw. imukur, Sea imukud, Bent. himukur, Ponos. dimukur) is als drie-lettergrepig. De klemtoon valt in deze woorden op de syllaben bu-, di en mu-, dus op de voorlaatste.

De volgende *regels* laten zich voor den klemtoon vaststellen:

1. Alle klinkers verdragen den klemtoon, de *ě* zoo goed als een der anderen. Een woord dat in de voorlaatste lettergreep den klinker *ě* heeft, behoeft dus daarom nog niet den klemtoon op de laatste te hebben, zooals in 't Mal. en Jav. Woorden als bęllą, bęlli, tęllu, ępa hebben evenals hunne Bugineesche equivalenten welę, bęlli, tęllu, ęppą 't accent op de voorlaatste, in

tegenstelling tot de Jav. *bəlah*, *təlu* en de Mal. *bəlah*, *bəli* en *əmpat*.

2. Het accent valt in 't algemeen op de voorlaatste lettergreep, zoowel bij grondwoorden als bij afgeleide woorden.

Bij afgeleide woorden die met voor- en invoegsels zijn gevormd en bij gereduplicateerde woorden, kan de klemtoon van 't grondwoord steeds bewaard blijven, omdat de woordverandering vóór de beklemtoonde lettergreep plaats heeft. Dus *kałáwə*, *dumáłeng*, *bawəlli*, van de gr. ww. *láwə*, *dáłeng*, *bəlli*.

De woorden die met een der achtervoegsels *-ang* of *-eng* zijn gevormd, hebben den klemtoon op de voorlaatste, dat is dus op de laatste lettergreep van 't gr. w. Eindigt 't grondw. op *ə*, dan valt deze voor *-ang* of *-eng* weg en telt dus voor 't accent niet mee, zooals boven is gezegd (bl. 15). Eindigt 't grondw. op een open lettergreep, zoodat er saamgetrokken moet worden, dan heeft de saamgetrokken lettergreep den klemtoon. B.v. *darálangang*, *darəsúngang*, *bawulúđang*, *bawuráseng*, *bawanuâng*, *ipəberâng*, *pangangi-rułêng*, *pamaməliang*, *tatahông*, *bawałangông*, *pangangəđúang*, van de gr. ww.: *dałeng*, *dəsung*, *bułudə*, *burasə*, *banua*, *bera*, *irułe*, *bəlli*, *taho*, *bałango* en *əđu*, die alle den klemtoon op de voorlaatste hebben. Ook wanneer klinkerscheiders tusschen het gr.w. en 't suffix ingelascht worden, blijft deze regel gelden. Zoo vindt men van *úle*, *pinangułêng* en *pinangułénang*, van *búa*, *pəbawuákeng*, van *dúkə*, *darukútang*.

3. Woorden die met eenige andere achtervoegsels zijn saamgesteld behouden hun oorspronkelijken klemtoon, indien de eindlettergreep van 't gr. w. half of los gesloten is, maar hebben dien op de voorlaatste lettergreep van de geheele samenstelling, indien deze open is. Men kan

dus zeggen dat in 't laatste geval de verbinding van suffix en grondwoord nauwer is, daar de geheele samenstelling, blijkens 't accent, als één woord beschouwd wordt. Dit heeft plaats bij de volgende achtervoegsels:

a. De pron. pers. suff. *-ku*, *-u*, *-e*¹⁾.

B.v. *áreng* (naam), *árengku* (mijn naam); *bára* (zwaard), *bárau* (uw zwaard); *ána* (kind), *ánae* (zijn kind) — doch: *bále* (huis), *baléku*; *tuári* (jongere broeder), *tuárinu*; *sóa* (stad), *soáne*.

b. De nadrukwijzers *-e* en *-ke*²⁾. Waarschijnlijk is *-e* een verzwakte vorm van *-ke*, want *-e* komt achter opene en half geslotene eindlettergrepen en *-ke* achter los geslotene. Een klinkerscheider is de *k* dus niet; waarschijnlijk is zij door den voorafgaanden nasaal voor afvallen behoed. Bij achtervoeging van *-e* wordt eene opene eindsyllabe half gesloten. Dit zal wel een overblijfsel van de weggevallen *k* zijn. Een toonlooze *ě* valt weder weg voor de *-e*. Voorbeelden zijn: *něbéra*, *něberáe*; *nakiwálo*, *nakiwáloě*; *nělinda*, *nělindáe*; *něndéno*, *něndénoe*; *nangála*, *nangálae*; *nangěpisě*, *nangěpise*; *někáhudě*, *někáhude*; *nangúrung*, *nangúrungke*; *séne*, *senée*; *tála*, *taláe*; *ěllo*, *ěllóe*; *dáleng*, *dálengke*; *ála*, *aláe*; *běke*, *běkée*.

4. De achtervoegsels *-e* en *-i* achter den *passieven imperatief* gevoegd, trekken den klemtoon op de hun onmiddellijk voorafgaande lettergreep, 't zij een klinkerscheider tusschenbeide komt of niet, b.v. *ála*, *aláke*; *kóa*, *koáte*; *kariádi*, *kariadíe*; *irúle*, *pakipangiruléi*; *ténno*, *pakitěnnói*.

1) In de teksten vindt men *uh* en *-eh* gespeld. Ik kan hiervoor geen grond vinden en heb mij dus aan den vorm *-e* gehouden, die etymologisch de juiste is.

2) Over de beteekenis dezer nadrukwijzers zie het hoofdstuk daarover.

Andere achtervoegsels, 't zij ze onmiddellijk achter een grondwoord of achter een reeds van een achtervoegsel voorzien gr. w. gevoegd worden, hebben geen invloed op den klemtoon. B.v. bĕga, bĕgáe, bĕgáete; ba-
líne, ba-línewe; ála, álako.

5. Bijwoorden en andere partikels, die door eene andere plaats in den zin eene andere beteekenis krijgen, veranderen dan ook van klemtoon. B.v. éne »daar'' (bijwoord van plaats), »die'' (aanw. v. n. w.), ené »en voorts'' (verb. voegw. aan 't begin van den zin); tángu »dan, tengevolge daarvan, zoo, aldus'' (redegevend voegw.) ta ngú »toen, daarop, vervolgens'' (verb. voegw.) aan 't begin van een zin; soms ook aan 't eind »dan, toch''. B.v. B. L. 211 ta ngú i sire nĕmpĕberáe si sie: »kawe i sai tángu? »Zoo zeiden zij tot hem: »wie zijt gij dan?'' — Lukas 4, 28 Ené makadingihete éne, i sire kĕbi apan su Synagoge e mĕngkatewe napenĕ u pĕđu »en als zij dat hoorden, werden allen in de Synagoge met toorn vervuld.'' Sen ene i sie? »Is hij daar al?'' Éne! i kau tawe nahimang ku! »Daar heb je 't nu, gij hebt het ook niet geloofd!'' Zoo ook úte »dan'' (besluitend) en uté »evenwel, echter,'' bv. kereu kai kerene, úte . . . »Als 't zoo is, dan . . .''; i sie uté »hij echter''. Indien deze partikels zoodanig in den zin staan, dat er een groot of klein rustteeken op volgt, spreekt men ze altijd met den klemtoon op de laatste lettergreep uit, om er de aandacht op te vestigén.

6. Alle eigennamen, geslachtsnamen en titels hebben in den *vocatief* den klemtoon op de laatste lettergreep, bv. ma wú! »heer!'' a máng »vader!'' Nu rú! (eigen-naam), ba wú! »mevrouw!'' tu áng »mijnheer!'' ta ha pangundáng »dokter!'' ma na nĕntiró! »meester!'' Heeft zulk een woord een bijv. n. w. achter zich, dan worden zij samen voor 't accent als één beschouwd; het

zelfst. n. w. heeft dan geen klemtoon en 't bijv. n. w. heeft hem op de laatste, bv. mawu mapiá! »goede heer!»

Verandering van accent bij veranderde syntaktische beteekenis en vocatief-accent komen beide ook in 't Bataksch voor. Vgl. Dr. Brandes' Proefschrift, bl. 15. In 't Sanskrit komt een vocatief-accent op de laatste lettergroep voor bij Pluta-klinkers. Zie Pāṇini 8, 2, 82, vlgg.

Bij eenige woorden is 't accent veranderlijk; zoo hoort men bv. tumanĭe en tumánĭe. Dit woord heeft dus blijkbaar een achtergevoegde *e*. Bij mase, dat uit masúe is saamgetrokken, is het accent soms máse, dus onregelmatig, om 't in bet. aan masé (in 't geval dat regel 5 van toepassing is) te onderscheiden.

Vreemde woorden krijgen den klemtoon op de lettergreep waar 't Maleisch dien heeft. Dit is zeer verklaarbaar, want de Arabische, Perzische, Portugeesche en Sanskrit woorden zijn alle aan 't Maleisch ontleend, toen deze taal er reeds het vaste M. P. accent aan gegeven had. Waar een vreemd woord versangireescht moest worden, heeft het ook 't Sangir. accent gekregen. De Hollandsche, Spaansche en Maleische woorden hebben hun eigen accent behouden, zoo dit op de laatste of voorlaatste rust. Voorbeelden:

Arabisch, salámat — alámatĕ, káfir — kápirĕ, rízki — asĕki, wáktu — akĕtu, kartás — karĕtasĕ, chamís — hamísĕ.

Perzisch, ánggur — ánggorĕ, káwin — káwing, kabája — kabála.

Portugeesch, kadéra — id., igréja (grédja) — gahéda, mandór — mandórĕ, marinho — mihínu, mĕhínu.

Sanskrit, naraka — naráka, karpâsa — kápesĕ, garuḍa — gahúḍa, dewatâ — ruáta, utsâha — ósagĕ, krákatja — lahaghári.

Maleisch, ámpoŋ — ámpung, bĕrdósa — baradósa, málas — málasĕ.

Spaansch, alférez — ałipéhesĕ, cantár — kantári, bandéra — banéha, hóras — órasĕ, servísiliwírĕ.

Hollandsch, adjudant — adidáng, klacht — kálákĕ, admiraal — hamarálĕ, papier — kumpírĕ, onkosten — óngkosĕ.

Bağanda »Holland» is uit 't Maleisch overgenomen en kumpanía is 't Spaansche compañia, blijkens den vorm. Pándung, 't Holl. »van doen», is in 't Sang. een w.w. stam geworden en heeft daardoor een Sang. accent gekregen.

HOOFDSTUK II.

Woordvorm.

Stamwoorden.

De eenvoudigste vorm, waartoe zich de woorden laten herleiden, heeft gewoonlijk twee lettergrepen. Hierin komt het Sangireesch met zijne meeste Mal. Polyn. verwanten overeen. Intusschen is van verscheidene stammen nog zeer wel een nader bij den oorsprong staande vorm aan te wijzen. Daar deze niet meer in de taal gangbaar is, kan men haar ook geen woord meer noemen. Ook is het in 't geheel niet te zeggen of de vorm, die nu in 't Sang. als de grondvorm geldt, niet even oud is als deze taal zelf en of de éénlettergripige vorm niet in een tijdperk der M. P. grondtaal thuis behoort, dat buiten 't bereik onzer historische kennis ligt. Zoo is b.v. van 't Sang. da ha »bloed» de wortel

da of ra nog in de 2e lettergr. aanwezig, daar de *h* de plaatsvervanger van de gutturale *r* is en de *d* die der linguale (Zie bl. 48). De stam is dus geredupliceerd, met klankafwisseling. De vergelijking van dit woord met zijne vormen in de andere M. P. talen leidt tot dezelfde uitkomst ¹⁾. Ook da|ung »binnenruimte» is tot een één-lettergrepigen wortel terug te brengen, die in 't Atjehsch nog voorkomt in den vorm lam »inwendig, diep, woning». De *d* redupliceert hier de *l*. De verwante talen hebben deels klankafwisselende, deels volkomen reduplicatie ²⁾. Met da|eng »weg» is het evenzoo ³⁾. Uit de vormen in de verwante talen is een grondvorm lan te herkennen, waarvan de geredupliceerde vorm lalan in 't Bul. Pakew. en Sea voorkomt. Zoo gaat ɛsa »één» terug op den grondvorm sa en ɛdu »spreek-sel» op du, van welken wortel 't syn. du|o een geredupliceerde vorm is.

Drie-lettergrepige woorden zijn vaak uit twee-lettergrepige ontstaan, door toevoeging eener sluit-lettergreep. Daar het Sangireesch, om de benaming van Dr. van der Tuuk te behouden, tot de half-vocalische talen behoort ⁴⁾, is het zeer geneigd aan een woord een half gesloten eindklinker toe te voegen, die met den oorspr. eindvocaal een nieuwe lettergreep vormt. Voor 't accent gelden dergelijke woorden als tweelettergrepig ⁵⁾. Dikwijls wordt ook een nieuw woord gevormd 't zij door den sluit- of de eindlettergreep van een bestaand woord te veranderen, 't zij door er een half gesloten eindsyllabe aan toe te voegen. Hierdoor wordt een twee-lettergrepig

1) Kern, Fidji-taal bl. 135.

2) Ibid. bl. 150 i. v. lo ma.

3) Ibid. bl. 167 i. v. sala.

4) Tob. Spraakk. Inleiding, bl. III.

5) Zie bl. 15.

woord dus ook vaak eene lettergreep langer. Voorbeelden: a w u »asch" en a w u l ǽ »stof", bihing en bihiš ǽ »draaien", bo la en bo la h ǽ »grijs", dump u en dump u g ǽ »kruid", ba hi en ba hi š ǽ »in de zon gedroogd", b ǽ ka, b ǽ ka h ǽ en b ǽ ka š ǽ »scheiden, barsten". Ook door een voorslag kunnen twee-lettergrepige woorden drie-lettergrepig gemaakt worden, b.v. ba l u »verkoopen", h ǽ m ba l u »handeldrijven", be l ǽ gr.w. van u m be l ǽ »in de hand houden". Overigens komen een aantal 3-lettergrepige gr.woorden voor, die niet tot kortere vormen zijn terug te brengen, b.v. ba do a (zee), ba hu g ha (grafhuisje), ba l an go (anker), bu ka l a (armband), pa l u ka (schouderblad), ku hi ta (polyp).

Vier-lettergrepige grondwoorden zijn veel zeldzamer. De meeste die daarvoor doorgaan, kunnen tot kortere vormen herleid worden. Zoo bevat b.v. ǽ ng ga l a ting (brandnetel) den voorslag ǽ ng- en de reduplicatie-syllabe ga. De vergelijking met de verwante talen bevestigt dit ¹⁾. Zoo kan men ook d ǽ ndi pa h ǽ (regenboog) nauwelijks een 4-lettergrepig woord noemen, daar de laatste syllabe niet vol en de aanvangs-lettergreep een reduplicatie is. Voorts vergelijkte men 't Bent. ndi pa, Pakew. lim ba wa. Intusschen blijven er nog ettelijke onherleidbare woorden van 4 lettergrepen over, b.v. a to he ma (uitkijker op eene prauw), ba ha ria (zoo maar, voor 't vaderland weg), ba ku hu nang (scheenbeen), ka li a wo (zekere vogel), tu l a kan di (soort van orakelplechtigheid).

Vijf-lettergrepige grondwoorden komen zeer weinig voor. De meeste zijn namen van boomen, schelpen, enz. waarvan geen grondwoord is te vinden. Woorden als ba ha l u a š ǽ (altijd: ta we w. »niet noodzakelijk") en

1) Kern, Fidji-taal bl. 167 i. v. Salato.

daļa w ed ģ (zeker insect) zien er uit alsof zij van kortere stammen gevormd zijn, maar deze zijn niet meer in de taal voorhanden. Luas ģ (zich verblijden) wijkt in bet. te veel af om gr.w. van baha ļuas ģ te kunnen zijn.

Verlenging en verkorting der woorden.

Hiervan is uitgesloten de woordvorming in den engeren zin, n.l. 'taanvoegen van voor-, in- en achtervoegsels, die eene vaste spraakkunstige waarde hebben, de reduplicatie, woordherhaling en samenstelling.

De *verlenging* der woorden heeft plaats:

1. door aanvoeging van een toonlooze eindlettergreep, bestaande uit een medeklinker met den klinker ģ. Meestal zijn 't de medeklinkers: *h*, *l* en *s*, soms *b*, *d*, *g* en *t*. In de bet. brengt deze sluit-lettergreep soms wijzigingen, maar nooit groote, waaruit men wel besluiten kan, dat deze toonlooze eindlettergreep etymologisch weinig te beduiden heeft. Zij toont dan ook dikwijls alleen maar eene neiging tot klankspeling aan¹⁾. Voorbeelden zijn:

tulī »recht afgaan op iets'', tulī d ģ »recht''.

hēt u »dubbel gebakken sago'', hēt u b ģ »knabbelen, knapperen'', voor de bet. vgl. mahēt u »bros''.

saļa en saļa g ģ »fout, verkeerdheid''. 't Laatste is een zachter woord dan 't eerste, van daar de achtervoeging van g ģ. De *g* is hier niet uit een oorspr. sluit ontstaen.

awu »asch'' en awu ļ ģ »stof''. Dit zijn wellicht ook oude bijvormen. De meeste verwante talen hebben geen sluit²⁾; met sluit vindt men in 't Jav. rawuk »poeder'' en de vormen van de stammen bar, bër, war,

1) Zie verder over deze lettergrepen bl. 15 en 21.

2) Zie Brandes, Proefschrift, bl. 91.

wir, wur, wèr³⁾, en in 't Day. kabul »nevelig”, kabus en kawus, id. Vgl. Sang. sawuhě »strooien”
tanggū en tangkuļě »'t hoofd stooten”. De laatste lettergreep van 't eerste woord is half gesloten, doch dat hier geen / is afgevallen blijkt uit tangga »zich stooten” en 't Mal. sangga »stut”.

boļa »grijs”, boļahě, id. doch alleen van vogels.

běngko »bergkruin”, běngkuhě »heuvel”.

běka »kant, zijde, helft”, běkahě »scheiding in 't haar”, bėkasě »stuk gaan, barsten.”

kela »schijf, snee”, kėllahě »afsnijden”.

tondo »voortschuiven”, tondohě »vooruitsteken”.

pěku en pěkuhě »buigen”.

pěha »wringen” en pěhasě »uitpersen”. Deze onderscheiding is zeker ook ouder dan 't Sangireesch. Sommige verwante talen hebben een stam op s, andere een op h; 't Jav. beide: Day. pehes, Sund. pöröt, peres, Bug. pěra, Mal. pěrah, Jav. pěrës, poh. Tag. piga en Bis. poga hebben volgens den regel de sluitende h verloren.

lěke »een steen die half in den grond ligt, uithalen” en lekesě »deksel afnemen, openen”. Hiermee hangen samen: lěka »uitgraven”, lěkabě »iets opgeplakts afhaken, afkrabben” en lěkahě »schil aftrekken, pellen”.

bahi en bahisě »in de zon gedroogd”.

2. Met deze verlengde vormen moet men niet verwarren, de langere vormen van vele woorden, die slechts ontstaan zijn doordat men in 't Sangireesch den eindmedeklinker wilde sparen, die bij de neiging tot opene

3) Opgegeven in Prof. Vreede's verhandeling »Over de wortelwoorden in de Jav. Taal”, (Travaux de la 6e session du congrès international des Orientalistes à Leide 1884.) bl. 5 en 6 van den overdruk. Hierbij kan men nog voegen de vormen in 't Jav. Wdbk van Gericke-Roorda-Vreede, 1886, onder wor opgegeven.

of half gesloten eindlettergrepen òf moest afvallen, zijn spoor nalatende in de half-gesloten uitspraak van den eindklinker, òf van een klinker (meestal *ë*) voorzien worden.

Op die wijze zijn o. a. de volgende dubbelvormen ontstaan :

hakì en *hakidë* »verbinden”. Ibng. *gakit*, Mal. Jav. Bal. Day. *rakit*, Mal. *rakì*, Bug. *rai*.

batu en *batuhë* »volgen”, Jav. *batur*, tutur.

dumpu, *dumpugë* »kruid”, *dumpu|ë* »dicht bijeen groeien”. Jav. Mal. *rumpu*t. De *g* en de *ç* in de Sangir. bijvormen kunnen beide uit *r* zijn ontstaan, die op hare beurt een ling. *d* (aan 't eind tot *t* verscherpt) kan geweest zijn, tenzij men aanneemt dat er van ouds allerlei bijvormen zijn geweest. Vgl. ook Jav. Mal. *rëmpah* en Jav. *rumpuk* »ongeordeerde hoop” (vgl. de bet. van *dumpu|ë*). De Jav. kr. vorm *rumpu*, 't Mal. Bug. *rampe*, Sang. *dampa*, Mal. *rambo* en Bug. *rampu* hebben geen eindvocaal.

bëhì en *bëhisë* »streep”, Jav. Mal. *baris*, Mad. *bëris*, Tag. Bis. *barlis*.

hepo »nauw”, *hepesë* »geklemd”. Vgl. de Jav. vormen van den stam *pët*, *pit*, *put*, *pot*¹⁾, het Sang. *sëpu* »blaasroer” en zijne equiv. Bul. Dano *sëput*, Ponos. *seput*, Mong. *totoput*, Bug. *sëppu*, Mak. *sappu*, Bis. *songpit*, Tag. *sompit*, Mal. *sumpit*, *sëmpit*,

salu en *saluhë* »beek, rivier”, Tag. Bis. *salog*, Bug. *salu*.

3. Ook kan een woord verlengd worden door een voorslag, die meestal uit een toonloozen klinker, met nasalen sluitersluiters bestaat. Of men hier met een voorvoegsel *ë**, *hë** *u** te doen heeft, dan wel met een niets beteekenenden voorslag, is in vele gevallen niet uit te maken. Voorbeelden waar 't een voorslag is, zullen hier worden genoemd; zie verder onder Woordafleiding.

1) Vreede o. c. bl. 10.

ěnggałati of -ting »brandnetel” 1).

ěnggałea »oksel” Mal. kětijak, Bent. kalijak, Sund. kèlèk, Bul. Pak. Dano kikiłě.

ěmmahi = mahi »hier! kom hier! geef hier”!

ěmbagě = bahe »westewind”.

ěntana »aarde, grond”. Jav. Mal. Sund. Day. tanah Mak. Bug. Mad. Bul. enz. tana²⁾.

ěnsałi »huisvloer van latten” Bis. salog, Tag. sahiğ, Mong. talog, Pakew. salei, Bug. salima.

imbu (mangimbu »ruiken”) Bul. Pak. enz. bou, Mak. Bug. Mal. Bat. Sund. bau, Bis. baho, Tag. bango. Eveneens een voorslag hebben: Ponos. -umbau, Jav. ambu, Bal. ěbo, Mlg. imbo.

Een voorslag hebben waarschijnlijk ook de bijwoorden van richting ěnda i, ěnsae, en 't aanw. v.n.w. ěndaung.

Verkorting van woorden komt, zooals in alle talen, veel voor bij eigennamen. Meestal geschiedt het door 't weglaten van begin- of eind-lettergrepen, minder vaak door 't weglaten van letters uit 't midden van een woord. Voorbeelden, bij *eigennamen*:

Dimpu voor Dimpułaeng (plaatsnaam).

i Nuru voor Manuru (meisjesnaam).

i Ako voor Jacob, i Aba voor Abraham.

i Etu (Petrus), i An i (Johannis, zooals de Sangireezen zeggen), i Ria (Maria), i Adi (Adriana).

Bij titels: i tuang Denti (President), i Orě, (de Majoor), i opo Lao (kapitałaung, of -łaudě).

Afkortingen van andere woorden zijn:

něnge »de moeder er van, zijn moeder” (van dieren gezegd) voor inange.

1) De verwante vormen vindt men: Kern, Fidji-taal 167 en Verh. K. Acad. v. W. Afd. Letterk. 3e R. 6e Dl. bl. 286, Bijl. B.

2) Vgl. ook Sang. Tana-ławo, bl. 1.

mětêng voor mětēmāng »proeven”.

den of deng, voor bēdang »nog”.

dałai voor dałaki »slecht”.

akuda voor kakuda »houwer”.

angkêng voor angkedung »zoude, zoude zijn”.

kado voor kaskado, (zekere huidziekte).

kapû voor kapura »doen”.

gugu voor djugugu »rijksbestierder”.

maeng voor mageng »wanneer”.

paene voor mangapaene en dit weer voor manga
apa ene, uitdrukking waarmee een man zijne makkers
aanspreekt.

kae voor kawe »aar”.

dolohě »zenden”, Siaur. doi.

a voor apa »wat? iets”, bv. in den gewonen groet
kai solong a? »waar gaat gij heen?”

kere voor kerene »aldus, zoodanig”.

se voor sene »aldaar”.

tadië voor tādise »niet zijn”.

Ook 't Tab. Tar. Kol. en Kand. lewo (jonge klapa)
kan verkorting van Mang. lewohě zijn. Over ii en ee
zie de voornaamwoorden.

Overige woord-varianties.

Hieronder vatten wij samen de varianties, die de woor-
den nog ondergaan, behalve de bovengenoemde. Zij zijn
voornamelijk: *klankverandering*, *verandering van sluiters*,
omzetting van lettergrepen en *nasaleering*.

Klankverandering.

De oorzaak van dit verschijnsel is dikwijls dezelfde als
die Roorda daarvoor voor 't Javaansch opgeeft ¹⁾ nl. het

1) Beknopte Jav. Grammatica, uitgeg. door Prof. Vreede. 3e druk
1882. § 82, bl. 64 en 65.

als groffer, doffer, zwaarder voorstellen van een ding, geluid of eigenschap. Zoo bet. da herə en da ho ro beide »kraken”, maar 't eerste is fijner dan 't laatste. 't Zelfde onderscheid bestaat tusschen ka di di en ka do do »klein” en tusschen ping ka »smalle, nauwe ravijn” en pun g ka »'t opengaan van een kleedingstuk, doordat de knopen los gaan”, pong go »een eindje te kort hebben, iets afgebroken, verloren hebben” en pun g gu »geen staart hebben” (zooals de maleo), sing an gu »wasem” en sin g on go »adem”, ling gi »kaal” (van den grond) en lung gu h ə id. (zonder haar); lek on g »ombuigen” en lok on g »in de rondte buigen”.

Verandering van sluit.

Dit valt ten deele samen met het bl. 24 behandelde verschijnsel. Alleen worden in dit geval de woorden niet verlengd, maar veranderen zij eenvoudig van sluit of van sluit-lettergreep. De reden hiervan behoeft men niet diep te zoeken; soms is 't een kleine wijziging van beteekenis, soms eenvoudig klankspeling, waarschijnlijk ook wel eens een op twee of meer manieren verlengd grondw. dat zelf is verloren gegaan. Voorbeelden:

bi hing, bi hi s ə »draaien”.

ə ll ud ə (Mang.), ə ll ug ə (and. dial.) »mild”.

ə d un g »ophouden” (van dingen), ə d u s ə »uitgaan” (van 't licht) wrsch. beide uitbreidingen van (h) ə do »ophouden”.

ka tu pa en ka tu m ping »rijst, in cacao of pisangbladeren gekookt”.

pe lo en pe lang »soort van prauw”.

pu si g ə »top, kruin” (mr. niet v. e. boom) en pu sun g (id. van een boom).

si he »naast elkaar loopen, evenwijdig zijn”, si hing »gelijken op”.

simbahĕ »antwoorden” (b.v. op een geroep, niet op een vraag) en simbang (id. op een vraag).

sĕmma »ontmoeten” somahĕ »den wind van voren hebben”.

owalĕ »grauw” en owang »grijs haar”.

loahĕ »ruimte” en loang »het ruime sop”.

tuidĕ »tronk” en tuilĕ »stutten”.

Omzetting van Lettergrepen.

Deze komt niet zeer veel voor: dikwijls is 't moeilijk uit te maken of de eene vorm wel ouder is dan de andere. Eenige voorbeelden zijn:

sandigĕ en sanggidĕ »nabij”. Sandigĕ is de oudste vorm, blijkens de stammen sandehĕ »plaatsen, zetten tegen”, Jav. sĕndĕr, Mal. Day. Bat. sandar, Mad. sandĕr en sarehĕ, Ponos. saig, Tag. salig.

asagĕ en arasĕ »aanzetten”. Asagĕ is variatie van osagĕ (Mal. usaha, van 't Skr. utsâha), en arasĕ staat dus voor asarĕ, waarbij de *g*, die uit *h* ontstaan was, *r* is geworden.

gahi »gelaat, aangezicht”, en hahi »soort”.

hunsudĕ en hundugĕ »naast elkaar leggen”. Hier is de eerste de oorspr. vorm ¹⁾ en is dus hundugĕ gevormd van een omgekeerd hunsudĕ, met verandering van de sluit-lettergreep, dus: hundusĕ (dat niet bestaan heeft), is geworden hundugĕ.

Nasaleering van Lettergrepen.

Hiervan leveren ook de andere M. P. talen vele voorbeelden, het Javaansch niet de minste. Het verschijnsel is niets anders dan 't los sluiten van een open lettergreep. Bij de eind-lettergrepen hebben wij er reeds voorbeelden

1) Volgens de verzekering van mej. Steller is hundugĕ een vorm van zeer jongen datum.

van gegeven ¹⁾, hier zal dus alleen de genasaleerde lettergreep die niet aan 't eind van 't woord staat, behandeld worden. Voorbeelden zijn:

kibū en kimbu »stuit van den vogel”.

kēdi en kēndi »stil! zwijg!”

kamageng en kamangkeng »wanneer”.

kapuna (Siaur.) en kampana (Mang.) »hond”.

katil (T'am. Mal.) en kantilē »ledikant”.

katupa en katumping »rijst, in bladeren gekookt”.

bika »soort van mand”, bingkahē »opsteken, openzetten”, (een pajung).

buku »geleding”, bungku »knoop van 't riet”.

lēmbe »rest”, lembo »meer”, Tag. Bis. Mak. labi, O.Jav. lēwih, Mal. lēbeh, Bug. lēbbi.

pēkuhē en pingkuhē »buigen”.

piti »boogschieten”, pinti »terugslaan” (iets dat veert).

kumpirē, van 't Holl. *papier* (pampier).

saliwang en salimbang »feest”.

todohē en tondohē »vooruitsteken”.

De Sluiters.

Het Sangireesch behoort tot de half-vocalische talen (bl. 21) d. w. z. het kent slechts opene en los (door een nasaal) of half (door een ingeslikten medeklinker) geslotene lettergrepen ²⁾. Schijnbaar kan eene lettergreep door de eerste van een verdubbelden medeklinker geheel gesloten worden. Doch in 't Sang. worden alleen *l*, *m* en *n* verdubbeld. De beide laatste zijn nasalen en sluiten dus los. Wat de *l* betreft, houde men in 't oog wat Dr. Matthes daarover opmerkt ³⁾, dat de verdubbeling slechts

1) Zie bl. 28.

2) Zie bl. 31.

3) Bug. Spraakk. bl. 7.

dient om aan te duiden, dat de medeklinker zoowel sluiters van de voorafgaande, als beginner van de volgende lettergreep is. Indien nu een half-gesloten lettergreep komt te staan voor eene die met *l* begint, gaat de ingeslikte sluiters op in de *l*. Valt nu de klemtoon op de lettergreep die vóór de *l* staat, dan wordt die *l* dubbel uitgesproken, omdat de klemtoon de syllabe lang maakt en de quantiteit over den klinker en de *l* verdeeld is. Is de bedoelde lettergreep toonloos, dan houdt zich de ingeslikte sluiters evenmin voor de *l* staande, maar de verdubbeling blijft in de uitspraak achterwege. Ook bij stanwoorden wordt eene *l* verdubbeld, wanneer de klinker die haar voorafgaat den klemtoon heeft; verandert die klemtoon, dan vervalt ook de dubbele uitspraak ¹⁾).

De nasaal die de *los gesloten lettergrepen* sluit is aan 't eind der woorden steeds gegutturaliseerd en wordt dus *ng* geschreven. Deze vertegenwoordigt dus alle nasale sluiters in de andere M. P. talen, zooals blijkt uit de volgende voorbeelden:

ěnnung »zes», M. P. ěnněm.

inung »drinken», M. P. inum.

anang »vlechten», Jav. anam, Mal. anjam, Bul. majam.

anging »wind», Jav. Mal. Sund. Bal. angin Mad. angen.

asing »zilt», Bis. Mal. Jav. Day. Bent. Bul. asin.

bangung »opstaan», Jav. Mal. Bal. Bis. bangun.

itung »zwart», M. P. hiṭěm.

In de lettergrepen die niet de laatste van 't woord

1) Om 't den Sangireezen gemakkelijk te maken, heeft men gemeend in de spelling de *ll* te moeten behouden, ook waar zij door veranderden klemtoon vervallen is. Bv. sěllahě en kasělláheng. Ik heb dit niet nagevolgd.

zijn, richt zich de nasale sluiters naar den volgenden medeklinker. Volgt een klinker, dan is hij geen sluiters, maar opent de volgende lettergreep.

De *half gesloten lettergrepen* hebben tot sluiters een ingeslikten medeklinker, die aan den voorafgaanden klinker de harde of scherpe uitspraak geeft op bl. 9 aangeduid. Waar een zoodanige sluiters in afleidingen van denzelfden stam is bewaard gebleven of in diens equivalenten in de verwante talen nog voorkomt, blijkt uit de vergelijking daarmede welke sluiters hier is ingeslikt. Wij zullen thans trachten dit op te sporen, en wel daar waar hij de eindlettergreep sluit.

De ingeslikte sluiters is vooreerst de vertegenwoordiger van den medeklinker der 1^e v. d. Tuuksche klankwet, volgens welke 't Lampongsch een *y* heeft, waar in 't Mal. Bat. Mad. Mak. en Bug. *r*, in 't Tag. Bis. en Sid. *g*, Bal. Day. en Bul. *h*, in 't Jav. en Sund. *geen medeklinker* staat¹⁾. Waar nu deze letter geen eindsluiters (sluiters der eindlettergreep) is, heeft 't Sangireesch, evenals 't Day. Bal. en Bul. een *h*; waar zij eindsluiters is, is zij verdwenen. Van de door Dr. Brandes gegeven voorbeelden²⁾, heeft dit alleen plaats gehad bij *a p u* (kalk) en *l e h e* (hals) en vergelijken wij de equivalenten, door Dr. B. opgegeven, dan vinden wij

bij <i>a p u</i> ,	Sid. Tag. Bis.	<i>g</i>
	Bul. O. N.Jav. Sund.	geen letter.
	Mad. Mal. Bat.	<i>r</i> .
en bij <i>l e h e</i>	Tag. Bis.	<i>g</i> .
	Bul.	geen letter.
	Mad. Mal.	<i>r</i> .

De gevallen staan dus volkomen gelijk en in overeen-

1) Brandes, Proefschrift, bl. 30 en 33. De klankwet is hier eenigszins anders gesteld.

2) Ibid. bl. 44—51.

stemming met 't geen wij van 't Sangir. t. o. van deze klankwet weten, kunnen wij zeggen dat hier de ingeslikte sluiters onmiddellijk vóór zijn verdwijnen eene *h* is geweest. Andere voorbeelden zijn nog:

aha (leiden) Day. a g a h.

bělla (midden in, tusschen in) Mal. Jav. Sund. Bal. bělah, Day. belah.

penę, Jav. Mal. Bal. pěnuh, Sund. pinuh.

puti, Mal. putih.

Voorts staat hij voor *p*, blijkens de voorbeelden:

aļa (nemen) Ponos. Jav. alap, Tag. harap.

kęto (eten) afgel. vorm in 't Sang. kętopang (spijs).

seho (slorpen) Tag. Bis. higop, Jav. Sund. hyup, Day. ihop, Bal. siyup, Mal. irup, Bat. idop.

atu (dakbedekking) Tag. atip, Bis. Mong. atop, Sund. hatop, Mal. atap, Bul. Jav. atęp.

onta (karnen) Bul. Pakęw. Sea, Dano uuntap, Bent. auntap, Ponos. ountappun, Mong. ountappan — Sang. afl. ontapeng.

ona (schub) Bent. onap, Ponos. Mong. unap.

sęda (ondergaan), Bent. surappe, Ponos. Mang. sojop, Jav. sęręp, sęrap, Sang. afl. sędapeng.

taę (wannen), Bul. Pak. Sea, Dano taap, Bent. tape, Mad. tampe, Mal. tampi, Jav. Bug. Mak. Sund. tapi, Tag. tahir, Bis. tahop.

Voor *t*, zooals blijkt uit:

iha Sid. ugat, Tag. Bis. ogat, Bul. ohad, Day. uhat, Bal. uwat, Sund. Mal. Bat. urat, Mlg. ozatrę.

bahę Tag. Bis. habagat, Bul. awahat, Jav. Day. Sund. Mal. barat, Mlg. awaratrę.

bęha (zwaar), Tag. bigat, Bis. bogat, O. Jav. wwat, N. Jav. bot, Day. behat, Bal. baat, Sund. bęrat, Mal. bęrat, Bat. borat, Mlg. wezatrę.

saki (ziekte), Mal. Jav. Bul. Pak. Sea, Dano, Ponos.

Sid. Tag. Bis. Bal. sakit, Sund. sasakit, Bent. sikit, Mong. takit.

səngi (een scherpen geur hebbend), Jav. sangit.

tuhu (volgen), Sid. tugot, Tag. Bis. togot, Jav. tut, Bal. tuut, Sund. Mal. Bat. turut.

duku (gras, groente), Sang. afl. darukutang.

əlli (kalefateren), Sang. afl. əlitang, (zie bl. 36).

henge (opengaan), Sang. afl. hengetang.

hasu (honderd), Iloko gasut. 't Sumb. asu en Sawu ahu vertoonen dezelfde omzetting.

Voor *k* staat hij, blijktens:

ana (kind), Mal. Jav. Sund. enz. anak.

awa (lichaam), Mal. Jav. Sund. awak.

lamati (bloedzuiger), Bent. lamatik, Tag. limatik, Bis. limatok.

manu (kip), Jav. Bal. Mal. Bul. Bat. manuk, Tag. Bis. Day. Mad. manok.

piti (boogschieten), Bul. Sea, Dano pitik, Bent. p-pitik.

sasi (zee), Tag. Bis. Mal. Jav. Day. Bul. Sea, Dano, Bent. tasik, Mad. sasek.

sasa (rijp, gaar), Jav. Bent. tasak, Mal. masak, Mad. massak, Sund. asak.

suə Jav. sok, Mal. masok.

Voor *s*, bv.:

bəhi (streep), Jav. Mal. baris, Tag. Bis. barlis, Mad. bāris.

sangi, (weenen), M. P. tangis.

kibu (stuit van vogels), Bul. Pak. Sea, Dano, Mong. ipus.

pipi (wang), Mak. pilisi, Tag. pilipisan.

Voor *l*, vgl. de voorbeelden:

bahaga (zekere ziekte), Bis. balaghal.

tiki (slapen), Sang. afl. pətatikilang.

kati (jeuk), Sid. katil, Bis. Mong. katol, Bent.

hatil, Ponos. katal, Jav. Bal. Bat. gatël, Mal. gatal, Day. gatel, Sund. atöl, Mad. götël, Mak. katală.

potō (snijden), Bis. Tag. potol.

Voor den *nasalen sluit*er, bv.

Tam. Siaur. amā Mang. amang (vader).

» » nina, Mang. inang (moeder) ¹⁾.

sahawu (spoedig, vlug), vgl. sahowong (aanzetten).

sara (grens), Bent. saran.

kibō (bobento), afgel. vorm kibongang.

Voor *r*, bv.

batu (volgen), Jav. batur, tutur, Sang. batuhë (waar de *h* plaatsvervanger van de *r* is, vgl. bl. 20 en 48).

kolō (rimpel), Bent. kohor, Ponos. kojor. Jav. Bis. Tag. Mal. en Mong. hebben hier *d* of *t*, 't geen wrschl. een nog ouder stadium aanduidt.

Eenige gevallen waar verwante talen *g* hebben, bv. kalantō (zeker gezang), Tag. kalantug (gedruisch), kuļu (scheren), Mong. kajug, wijzen, volgens bl. 48, op een *k* in 't Sangireesch.

Wij hebben dus gevonden, dat de ingeslikte sluiters in eindlettergrepen meestal staat voor *t*, *p* en *k* ²⁾ en minder vaak voor *l*, *h*, *ng*, *r* en *s*.

1) Amang, inang en akang zijn zonder twijfel Vocietieven, die als Nominatieven gebruikt worden. Als Voc. hebben zij 't accent op de laatste lettergreep (bl. 18) die daardoor lang wordt (bl. 9). Eene wijze om een lettergreep te verlengen is zo los te sluiten, daar een klinker met volgenden medeklinker samen ongeveer zoo lang is als 2 klinkers, of één lange klinker. De nasaleering, die bl. 29 behandeld is, kan op dezelfde wijze verklaard worden. Alleen de geklemtoonde lettergreep is genasaleerd. Over de bedoelde vocatieven vgl. v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. § 98, bl. 152 en 153.

2) Verwisseling dezer letters komt in de meeste Indon. talen voor en is wrschl. reeds uit de grondtaal meegebracht. Men vergel. bv. vormen als Jav. kilat en gëlap (bliksem).

Wat betreft niet-eindlettergrepen, in de meeste gevallen waarin deze half-gesloten zijn, bevatten zij een *ě*. Deze vocaal is op zich zelf hard; waar zij echter door eene *l*, *m* of *n* gevolgd wordt, en geen klemtoon heeft, verliest zij hare hardheid, door het zachtere karakter der *m*, *n* of *l*¹⁾, die haar dus attraheert. Valt nu de klemtoon op de lettergreep met *ě*, dan zou de *ě* de quantiteit van een langen klinker verkrijgen, maar daar een lange *ě* niet voorkomt in 't Sangireesch²⁾, komt deze lengte den volgenden medeklinker ten goede, die dus behalve de functie, die zij reeds had, om de volgende lettergreep te beginnen, ook nog sluiters van de vorige wordt. Die medeklinker krijgt dus een zekere lengte, m. a. w. wordt dubbel uitgesproken en geschreven. Wordt de klemtoon verlegd, dan vervalt deze dubbele uitspraak van de *l*, *m* en *ng*. Voorbeelden, zonder klemtoon op de *ě*:

mě + *liwúą* wordt *měliwúą*.

mě + *munara* » *měmunára*.

mě + *nalang* » *měnálang*.

Met klemtoon: *sěllahě*, *těmmudě*, *těnnung*.
Maar *kasěláheng*, *katěmúdang*, *těnúngang*³⁾.

Wanneer twee opeenvolgende lettergrepen beide *ě* hebben, heeft de eerste *ě* de neiging om zachter te worden uitgesproken dan de volgende, vooral wanneer de medeklinker die deze volgende lettergreep opent, eene media (*b*, *d*, *g*) is⁴⁾. Is zij eene tenuis, dan kan de harde uitspraak zich door 't karakter van den tenuis beter handhaven, maar ook dan hoort men de halve geslotenheid der lettergreep nog wel verwaarloozen. In 't schrift heb

1) In dat geval zal er ook geen punt onder gezet worden.

2) Zie bl. 11.

3) Zie bl. 31.

4) Ook buiten de bovengenoemde omstandigheden, komt de *ě* voor *d* wel zonder sluiters voor, bv. *irědua*, *ědang*.

ik alleen waar de *ě* voor eene media staat, de punt weggelaten. Voorbeelden:

mě + běbera wordt *měběbéra*.

mě + dědorong » *mědědorong*.

mě + gěgio » *měgěgio*.

Maar *mě + tětiki* blijft *mětětiki*, hoewel men ook wel *mětětiki* hoort.

Waar dus de harde klinker geen eindklinker is, kan men de uitspraak niet voor 't overblijfsel van een verdwenen sluitersluis houden ¹⁾.

De Toonlooze Eindlettergreep.

De tweede wijze om aan de voorliefde tot opene of half gesloten eindlettergrepen te voldoen, is voor 't Sangireesch de achtervoeging van een klinker achter den oorspr. eindconsonant, waardoor deze voor afvallen behoed wordt. De nieuwe lettergreep, die hierdoor ontstaat is evenwel nooit gelijkwaardig met de andere en wordt bij den klemtoon niet in rekening gebracht (zie bl. 15). Zij is dus toonloos en heeft den klinker *ě*, die uit haren aard half gesloten is.

Deze neiging heeft zich verder nog ontwikkeld in de verlenging der woorden met eene toonlooze eind-syllabe, waarover bl. 23 is gesproken.

Voorbeelden van zulk eene achtergevoegde *ě* zijn:

ansuhě (op iemand aandringen), Jav. *angsu*.

ahusě (zoon), Bent. *ahus*.

apidě (in 't voorbijgaan meenemen), Tag. Bis. *apid*.

bantugě (trotsch), Tag. Bis. *bantug*.

1) Voor woorden als *sěsilě*, (bl. 38) *sěsalě*, (Tag. Bis. *salsal*), *sěsě* (Mad. *sěksěk*) en dergel. die wrschl. uit herhaling van een eenlettergrepigen stam zijn ontstaan, kan men aannemen dat bij de begin-lettergreep dezelfde sluis is ingeslikt als aan 't eind.

běbasě (onkruid afslaan), Jav. bebas.

belosě (verschoten), Jav. wilis.

bengelě (doof), Bis. bongol, Mad. tingěl, Mal. bēngal.

bukidě (eiland), Tag. Bis. bukid, Sund. Mal. Day. bukit, O.Jav. Bent. wukir.

laudě (zee), Tag. laot, Bis. laood, Bul. laur, O.Jav. lod, Jav. lor, Day. Sund. Mal. Bat. laut.

likudě (rug), Ponos. Bent. likur, Pak. litjur, Saw. lichud, Mong. likud, Bis. Tag. likod.

lukadě (wachter), Bul. Pak. Dano, Bent. Saw. Ponos. lukar, Mong. lukad, Sea dukar.

pałedě (hand-, voetpalm), Bul. Pak. Dano, Ponos. pa-ar, Sea palal, Tag. Bis. Mong. palad, Bat. palak.

pundaļě (roeispaan), Bul. Sea Bent. pondol, Tag. pongol, Bis. pongdol.

sampelě (aanspoelen), Tag. Bis. sampal.

sandehě (zetten tegen), Tag. sandig, Mal. Bat. sandar, Mad. sandër.

sěllihě (strooming), Ponos. solog, Mong. ilig, Jav. Mal. hilir.

sěsilě (berouw), Bul. Pak. Sea, Dano, sēsěl, Ponos. sonsol, Mong. tontol, Day. sasal, Mal. sēsäl, Bat. solsol, Bal. sělsěl, Sund. sösöl, Bis. hinolsol.

Uit de gegeven voorbeelden ziet men, dat door den toonloozen eindklinker, de sluiters in 't Sangireesch dikwijls beter is bewaard gebleven, dan in de verwante talen. De *d* is b.v. in sommige talen aan 't eind tot *t* verscherpt, in andere *r* geworden of met *k* verwisseld. Soms ook is zij in 't Sangir. (Mangan.) reeds *h* geworden en dus uit *r* ontstaan, zie bl. 48.

Dergelijke voorbeelden zijn er, behalve de genoemde (sandehě en sěllihě) wel meer, b.v.:

antehě (op een rij zetten), Bis. antog.

baehĕ (betalen), Jav. Mal. bayar, Bik. Tag. bayad, Bul. wayĕr, Mad. madjĕr.

bĕbuhĕ (soort van hutspot) Jav. Sund. Mal. bubuk. Saw. bubuk. Doch 't Bal. heeft bubuk ¹⁾.

tĕlluhĕ (ei) Tag. Bis. itlog, Saw. atĕluch, Jav. ĕndog, Day. tanteloh, Bal. taluh, Mad. Mal. tĕlor. — Sommige talen zijn dezen sluiters reeds kwijt, bv. Bul. atĕlu, O. Jav. hantĕlû, Sea atĕddu.

Zeer duidelijk komt ook bij 't overnemen van vreemde woorden deze eigenschap van 't Sangireesch uit, daar 't hier de eindmedeklinkers gewoonlijk niet afwerpt, maar ze spaart door achtervoeging van de ĕ B. v.

Ar. Mal.	adat,	Sang. adatĕ.
» »	adil,	» adilĕ.
» »	salamat	» aĭamatĕ.
» »	kafir	» kapidĕ.
Mal.	halus	» aĭusĕ.
»	kakal	» kakalĕ.
Tamil. Mal.	katil	» kantilĕ.
» »	kapal	» kapalĕ.
Spaansch	alferez	» aĭipehesĕ.
Nederlandsch	ambacht,	» ambakĕ.
»	balk	» balakĕ.

Slechts 3 gevallen heb ik aangetroffen, waarin geen ĕ, maar *i* werd achtergevoegd, n.l. bij de woorden aĭabadiri, Holl. »hellebaardier», kantari, Sp. »cantar» en horomati, Mal. »hormat».

Niet altijd is het half-gesloten zijn van een lettergreep goed te verklaren. Vreemde woorden, als pisu (Mal. pisau), kunsu (Mal. kuntji), bidadari (Mal. id.), pake (Mal. id.), tabako (Port.), tahungku (id.) hebben nooit een eindsluiter gehad; de harde uitspraak

1) Zie bl. 32.

van den eind-vocaal dient hier waarschijnlijk om verzwakking te voorkomen.

In Sang. woorden dient deze uitspraak soms om tusschen verschillende beteekenissen van een woord onderscheid te maken, bv. ake »water" en ake »sap", ěnna »nagelaten spoor" en ěnna »gedachte"; luka »uitrafelen" en luka »losmaken"; oho »ebben (van 't water)" en koho »slinken"; sara »grens" en sara »afscheiden"; saŭ »wederom" en sau »vaak, dikwijls"; tamba »bijvoegen, toevoegen" en tamba »met verdubbelde krachten en in versnelde maat roeien". In sĕsu, naast susu »zuigen", zijn beide lettergrepen half gesloten. Kĕsa »één" staat naast sa, sĕsa, ĕsa, met half gesloten eindlettergreep; doordat bij 't tellen tusschen kĕsa en dua gerust wordt en de *d* van dua dus onveranderd blijft, is de *a* half gesloten.

HOOFDSTUK III.

Klankovergangen.

Klinkers.

De *a* wisselt met *e*, bv. in de suffixen ang en eng, die beide plaatsaanduidend zijn. De keuze wordt bepaald door de welluidendheid, daar men eng gebruikt wanneer de laatste lettergreep (beh. de toonlooze eindsyllabe) een *a* bevat. Bv. van aļa, ilĕaļakeng; van koa, pĕka-koateng; van burasĕ, bawuraseng; maar van deno, ipĕndenokang; van seke, pĕsaseketang; van buļudĕ, bawuļudang.

Voorts komen naast elkaar voor: bangko (in kaļi-bangko) en bengko (krom), kempang en kompeng.

(brok, stuk), deng, verkorting van bĕdang. (bl. 26).

Met ě, vooral in de toonlooze lettergrepen, die vóór den hoofdklemtoon staan, bv. sĕngkakĕlla (met dat hij zag), sĕngkatau (1 mensch), sĕhiwu (1 duizend), sĕhasu (1 honderd), sĕlama (1 bordvol), sĕmpoto (1 snĕe), alle samengesteld met sa »een" 1).

Als wisselvormen kan men ook beschouwen: bangko (krom) en bĕngkohĕ (ronding van een berg); kamu (in kamene, voor kamu ene 2) en Siauwsch kĕmmu (gijlieden); kahudĕ en kĕhudĕ (afschrappen).

Bij 't overnemen van vreemde woorden komt de a soms in de plaats van onze toonlooze e, indien er in 't Sang. nog eene ě op volgen moet. Zoo wordt 't Holl. »kamer", Sang. kamarĕ; »klacht" (kĕlacht), kalakĕ; »balk" (ballĕk), balakĕ. De Mal. ě wordt in overgenomen woorden altijd a, bv. barabunga, barauntung, baradosa 3), barantang, voor Mal. bĕrbunga, bĕrontong, bĕrdosa, bĕrtaroh, bĕrantang.

e is meestal ontstaan uit den ouderen klank ai of ay bv. ate (lever), M. P. (h)atai; bale (huis), M. P. walai; mate (sterven) M. P. matai. In de Noordelijke tong-

1) De gesloten vorm van sa, die voor alle letters, behalve ě, h en l gebruikt wordt, komt ook in andere M. P. talen voor. Waar op sa een lettergreep met ě volgt, is het niet sĕ geworden, ter vermijding van eentonigheid, bv. sa + ěllo, saĕllo of saĕllo (1 dag). Met h, l, m en n smelt de nasale sluiters van sĕ samen, maar daar dit voorvoegsel gewoonlijk de plaats vóór den hoofdklemtoon beslaat, is die verdubbeling niet in de uitspraak te hooren en schrijf ik dus (bl. 31, Noot 1) een enkelen medeklinker, bv. sĕlisung, sĕlihj, sĕluwe, sĕhaweng, sĕhongka, sĕmata, sĕmeda, sĕnaung, sĕnihung, sĕnalangeng. — De N. tongvallen gebruiken voor i ook wel sa, bv. saiki, doch Mang. niet, bv. sĕngiru, sĕngipagheng.

2) Tenzij dit anders is gevormd; zie Kern, Fidji-taal, bl. 21.

3) De in de Sang. vormen ingevoegde a dient om de opeenvolging van twee medeklinkers te verhinderen. Zie bl. 44.

vallen vindt men nog *ai*, zie de bl. 6 gegeven voorbeelden.

Afwisseling met *a*, zie boven (bl. 40).

De *e* is in sommige gevallen ontstaan uit de *i*, of wisselt er mee af, bv. *elehě* (vloeien) en *sěllihě* (strooming); *belosě* en *bilosě* (verschoten); *belogě* (met de oogen open) en *ilugě* (schuin kijken), *meo* en *mio* (N. tongv.) »kat». Ook in *malelang* (zwavel), Tag. Bis. *malilang*, Jav. *walirang*, is de *e* uit *i* ontstaan, evenals in *bine* (zaad), Tag. Bis. *binhi*, Jav. Bal. *winih*; *nene* »grootmoeder», Jav. Sund. *nini*; en in *bawine* (vrouw), O. Jav. *bini*.

Met *ě* wisselt de *e* af bv. in *emong* en *ěmmung* (bijeerapen); *kehe* (oogziekte) en *kěhe* (soort van schurft); *lembo* (meer) en *lěmbe* (rest); *pehe* (schorten) en *pěgo* (gorden); *lekong* (ombuigen) en *lěku* (vouwen); *lenehě* (kalm) en *lěnno* (glad).

Met *o* wisselt de *e*, soms onder den invloed van een voorgaande of volgende *o*, bv. *těkelě* en *těkolě* (zich verslikken); *lekong* en *lokong* (buigen); *lowe* (zacht geklopt) en *lowo* (week, zacht).

ě wisselt af met *a* en *e*, zie boven en bl. 40.

Voor de *ě* van 't prefix *mahě** of *mahu**, heeft het Siauwsch eene *a*, bv. *mahantarisj*, *mahangkaiang* *mahangkiwalo*; Mang. *mahě-* of *-hundarisj*, *mahěngkaiang*, enz.

Met de *i* wisselt *ě* meestal onder den invloed eener volgende nasaal, bv. *běnnang* en *binang* (niezen), *kěnkaeng* en *kingkaeng* (schouderdoek, sarong), *pěkuhě* en *pingkuhě* (ombuigen).

't Siauwsch heeft voor vele Mang. *ě*'s eene *i*, bv. *sing-karioěllone*, *i ridua*, *sisane*, *tintiro*, *minsang*, *mětingkariadi*, *singkatau*, voor Mang. *sěngkario* *ěllone*, *i rědua*, *sěsane*, enz.

Met *o* wisselt *ě* in *běbato* en *bobato* (rijks-groote), *hěbung* en *obung* (bladerrijk), *pěti* en *poti* (naar boven gebogen), *kěmboļeng* en *komboleng* (haai), *kěmmang* (met de hand eten) en *komagě* (met de holle hand afwrijven).

Met *u* in *hěbung* en *ubung* (bladerrijk), *běmbang* en *bumbang* (schouder), *kěmpughang* en *kumpughang* (arenpalmvezels), *karěmaheng* en *karumaheng* (overmorgen), *sěmpini* en *sumpini* (zekere struik), *hěbu* en Bent. *huwu* (blaffen). Dit is dus geschied onder invloed van den volgenden labialen medeklinker. *Buhu* (nieuw) is uit *běhu* en dit uit ouder *bagú* ontstaan, Ibg. *bagú*, Tag. Bis. *bágu*.

Mangan. *ě* is in 't Siauwsch vaak *u*, vooral wanneer de voorgaande lettergreep *i* heeft, bv. *pinuhana*, *ikukarěnting*, *ikukěndagě*.

De *ě* van 't prefix *mahě** heeft in 't Mang. neiging om in *u* over te gaan, bv. *mahěng-* of *-hungkaiang* *mahěng-* of *-hungkiwaļo*, *mahěn-* of *-hundarisi*. Zie over deze *ě* nog bl. 42.

Ook in 't Bent. vindt men vaak *u* vóór nasalen of labialen, waar Mang. *ě* heeft. Bv. *sěmmung*, Bent. *sumu*; *sěngkuļě*, Bent. *sungkul*, *sěpu*, Bent. *supu*.

i wisselt af met *e*, zie onder *e* (bl. 42).

Soms is zij uit een oudere *ě* ontstaan, bv. *lisung*, Jav. Mal. *lěsung*, enz. Brandes, Diss. bl. 90¹⁾.

bihasě (in *lumbihasě* »vol en rond, zooals graan-korrels»), Mal. *běras*, enz. *ibid.* bl. 48, 49.

Afwisselingen met *ě*, ook Mangan. en Siauwsch, zie onder *ě*, bl. 42.

Naast *u* komt *i* voor in 't Siauwsch, waar 't Mang. *u* voor *ě* heeft, bv. *simbau*, Mang. *sěmbau* of *sum-*

1) v. d. Tuuk, Bat. Leesb. IV, bl. 95, Noot 1.

baŭ. Hier zijn beide uit den ouderen klank *ě* ontstaan.

Bij *simbala* en *sumbala* (helpen) zijn wellicht ook geen van beide oorspronkelijk.

Van geheel anderen aard is de klankvariatie van *i* en *u*, in de voorbeelden op bl. 27 en 28 gegeven.

o wisselt af met *e*, zie bl. 42.

In eenige woorden is zij uit een oudere *ě* ontstaan, bv. *boghasě*, Mal. *běras*, Tag. *bigás*, Bis. *bogas*; *toghasě*, Mal. *těras*, Tag. *tigás*, Bis. *togas*.

Met *u* in *bahō* en *bahusě* (schaven, schrammen); *ědo*, *ědung* en *ědusě*; *komposě* en *kumpasě*, (soort van *djamboe*); *singongo* en *singangu*; *sěbohě* (begieten) en *sěbu* (blusschen); *belogě* en *silugě*; *ěnggohě* en *ěnggu* (kreunen); *lekong* en *lěku*.

u ontstaan uit en afwisselend met *ě*, zie bl. 43.

Met *i*, zie bl. 43.

Met *o*, zie boven.

Medeklinkers.

Twee medeklinkers volgen elkaar niet onmiddellijk op, tenzij de eerste een nasaal is. Waar dus vreemde woorden worden overgenomen, worden twee opeenvolgende medeklinkers door een ingevoegden klinker gescheiden, bv. Ar. Mal. *waktu-akětu*, *rizki-asěki*, *horomat-horomati*; Mal. *běrdosa-baradosa*, *gredjahaheda*; Sp. *alferez-alipehesě*; Holl. *verguldporogólě*, *frikadel-parakědelě*, *knikker-kinikirě*, Skr. Mal. *artha-arěta*, *argha-arěga*. De scheidende klinker is *a*, *ě* of die der voorgaande of volgende lettergreep, tenzij voor de welluidendheid hiervan wordt afgeweken.

Ook laat men wel een van twee opeenvolgende medeklinkers in 't Sang. weg, bv. *bataru*, uit Mal.

běrtaroh; baneha, uit Sp. bandera; hamaraļě, uit Holl. admiraal.

De overgangen en afwisselingen der medeklinkers zijn de volgende:

b en **w** staan tot elkaar in deze verhouding, dat *b* steeds na geslotene, *w* na opene lettergrepen staat, niet alleen in 't zelfde woord, maar ook in den zin. Aan 't begin dus van een volzin, en in doorlopende rede wanneer een woord voorafgaat met gesloten eindlettergreep, staat *b* als beginletter, maar in elk ander geval staat de *w*. Bv. baļu, hěmbaļu; bera, měbera, bawera; baļe, su waļe, soļong baļe, ku baļe.

Dat de *b* na los gesloten lettergrepen (dus na de *m*) behouden blijft, is ook in andere talen een zeer gewoon verschijnsel; zelfs bij die, welke (zooals 't Jav.) zonder eenige voorwaarde de *w* aan 't begin vertoonen. Na half gesloten lettergrepen heeft de ingeslikte sluiters met de volgende *b* de waarde van *bb*, hoewel zij in uitspraak gescheiden blijven.

Verwisseling van **b** met **p** komt voor, o. a. in bihišė en pihišė (draaien); binti en pinti. Hetzelfde geschiedt trouwens ook wel in de verwante talen.

In behe en gehe vinden we de **g** naast de **b**. Doch dit verschijnsel is misschien niet zuiver fonetisch, daar behe minder fijn is dan gehe.

Ook de **k** komt naast de **b** voor, bv. bėhi en kėhi (streep, schrap), bėso (ineendrukken) en kėso (ineenkrimpen), burø en Bul. kuro (albino).

De **h** vindt men naast de **b** in hėngkasė (iets afrukken) en bėngkasė (opspringen en wegloopen)¹⁾; de **s** in bėlle en sėlle²⁾.

1) Vgl. v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. bl. 70, Matthes, Bug. Spr. bl. 41.

2) v. d. Tuuk, o. c. bl. 75.

Als eindsyllaben, die achtergevoegd worden bij de woord-
variatie, wisselen bĕ en hĕ (bl. 24).

Nog komen naast elkaar voor **b** en **ng**, bv. bĕnsing
en ngĕnsing; **b** en **l**, bv. bintĭ en lintĭ; **b** en **t**,
bv. balong en talong, bĕntolĕ en tĕntolĕ.

Of men bij de 2 laatste gevallen met een zuiver pho-
netisch verschijnsel te doen heeft, is twijfelachtig.

Van een *gemouilleerde b* geeft een voorbeeld de vorm
biuļudĕ (mĕbiuļudĕ »bij troepen aankomen») van
buļudĕ »berg». Ook biaļa (mĕb.) »toeschouwen» en
bialung »watermeloen» zijn voorbeelden, maar of zij
samenhangen met bala »toestaan» en baļung »teer-
kost» is onzeker.

d staat tot **r** in dezelfde verhouding, als **b** tot **w**
(bl. 45). Daar de *r* in het Mang. linguaal is (de guttu-
rale is *h* geworden), is ook zonder twijfel de *d* òf lin-
guaal, òf gelingualiseerd.

De *d* houdt zich 't best staande na een los gesloten
lettergreep; de *n* wordt dan natuurlijk linguaal. Som-
mige voorvoegsels hebben voor *d* dan ook dikwijls een
los gesloten vorm, bv. sĕ (bl. 41) en de reduplicatie-
syllabe dĕ. Bv. sĕndĕpa, sĕndokateng, sĕndu-
makū, dĕndila.

Voorbeelden van den regelmatigen overgang van *d* in
r zijn:

. daļeng, su raļeng, makaraļeng, dūdaļeng;
deno, mĕndenno; dalo, mĕdalo, daralo; dĕn-
dila; daļung, maraļung, bo raļung; dingihĕ,
dumaringihĕ. Zie ook bl. 20 en 21.

De **palatale media** van de M. P. grondtaal, **dj**,
is in 't Sang. gelingualiseerd, daar het de palatalen niet
heeft behouden. (Zie bl. 14). Zelfs bij woorden, die in
den laatsten tijd in 't Sang. zijn opgenomen, wordt de

dj nog steeds *d*, bv. gaheda, uit Mal. gredja; adidáng, uit Holl. adjudant. Waar de dj in Mal. woorden door *a* gevolgd wordt en voor den hoofdklemtoon staat, wordt zij gemouilleerd en als di uitgesproken, bv. diandi, diadi, diaga, diabatang, uit Mal. djandji, djadi, djaga, djabatan. Zonderling is de overgang van een oorspr. dj in bi, bv. bianggu (baard) Mal. djanggut, Jav. djenggot.

Naast de *d* vindt men de *h* in gëdë en gehe (scheuren), dampa (kruid) en hampa (zekere woekerplant).

Waarschijnlijk uit de gutturale *r* ontstaan, is de *g* die naast de *d* voorkomt bij de woorden, die met achtergevoegd *d*ë en *g*ë worden samengesteld. Zie bl. 28.

Over *d* als reduplicator van de *l*, zie bl. 49.

g wisselt af met *k*, bv. in gisu en kisu, gobang en kobang, gësa en kësä, gałontehë en kalantö. Ook in de verwante talen is deze afwisseling zeer gewoon.

Over *g* naast *b*, zie bl. 45.

g en *gh* staan tot elkaar in dezelfde verhouding, als *b* en *w*; *d* en *r*. Aan 't begin der woorden staat dus altijd *g*, behalve in doorlopende rede na een open lettergreep van 't voorafgaande woord. Dus: gëlle, maghëlle; gurang, gaghurang, maghaghurang; gati, su ghati, hagi (bl. 29); gio, męgio, tawe męgaghio.

Waar de *ë* in het Sang. *o* is geworden (bl. 44), beslaat de *gh* de plaats van den typischen medeklinker der 1° v. d. Tuuksche klankwet (bl. 32) en 't is dan ook aan invloed der *gh* te wijten, dat in deze gevallen de *o* staat, bv. boghasë, toghasë. De N. tongvalle echter hebben steeds *h* voor Mang. *gh* (bl. 12), bv. bohasë, tohasë, mahëlle, mahurang. In de

voorbeelden der klankwet, staat hier dus de regelmatige medeklinker. Het Manganitusch is de eenige Sangireesche tongval, die deze *gh* bezit.

Met *h* wisselt de *g* af in *gaë* en *hae*. Naast *boghasë* komt ook (in samenstelling) een regelmatiger vorm *bihasë* voor (bl. 43). In *isu*, naast *gisu* (en *kisu*) is blijkbaar de aanvangs-*h* verloren gegaan (vgl. bl. 47).

Van *mouilleering* der *g* levert een voorbeeld *giuma* »troep, hoop».

In *ënggalating* is de *g* wrschl. reduplicator van de *l*, blijkens de verwante vormen (bl. 22). Ook *gilamu* (Jav. *djèlamun*) »wier, zee gras», is hiervan een voorbeeld.

h wisselt af met *g*, zie boven.

Naast *b* en *d* komt zij voor, zie bl. 45 en 47.

Nevens *këngkung* (vuist, gesloten hand) komt *hëngkung* voor, maar daar de grondvorm *kung* of *këng* is, zooals ook uit de vormen in de verwante talen blijkt, kan dit *hëngkung* eene bijformatie zijn, met een voorslag van *kung* gemaakt.

Met *r* wisselt de *h* in *kakihiang* en *kakiriang*, *kuhenteng* en *kurenteng*.

In de N. lijke tongvallen wisselt zij met eene *r* die thans geheel voor in den mond wordt uitgesproken, alsof er eene *w* werd nagevormd. — Dit is zeker wel eene verbastering, daar deze *r* oorspr. gutturaal is, zooals blijkt uit de afwisseling in eenige der talen, die voorbeelden van de bl. 32 genoemde klankwet geven. Zie hebben Tar. Tab. Kal. Kand. de vormen: *Sangirë*, *biwirë*, *dingirë*, *tëndirë*, *rusu*, *rasu*, *riwudara*, *Taruna*, voor *Mang. Sangihë*, *biwihë*, *din gihë*, *tëndihë*, *husu*, *hasu*, *hiwu*, *daha*, *Ta huna*.

Over l met h, zie bl. 51.

De s naast de h vindt men bv. in hěmpu en sěmpu (aanhechten), hedę (blijven haken) en sedę (strik), hude en sude (welk?), hopa en sopa (uitblazen), hěngisę (verschroeid) en sěngi (scherp van geur), bękahę en bękasę (bl. 24).

Gemouilleerd is de h in hiubę, (huiveren).

Aan 't begin van eenige woorden is de h *afgevallen*; zoo vindt men bv. hěmpu en ęmpu, hondosę en ondoļę (vgl. bl. 28), hędo en ędo en 't bl. 48 genoemde isu.

't Voorkomen van k naast b en de wisseling met g zijn reeds bl. 45 en 47 behandeld.

k naast p vindt men in kepa (kaf), en pepa (loos), kumpirę en Holl. papier, kapala en Mal. papaja, kapeda en Mal. papeda¹⁾.

Van *mouilleering* der k vindt men de volgende voorbeelden: kiolong (wippen), vgl. kolong (wiegen), kiombọ en ombọ (wippen), kiolabę (Saw. kojab) »geeuwen».

l komt voor naast b, zie bl. 46.

De wisseling met d komt vooral voor bij reduplicatie. Daar het Sang. liefst geen twee opeenvolgende lettergrepen met l begint, wordt bij 't redupliceren van een met l aanvangend woord meestal de d als reduplicator gebruikt. De enkele uitzonderingen, zooals lila (tong), dateeren uit den voor-Sangireeschen tijd. Voorbeelden zijn: lingkahę, daļingkahę; lombo, daļombo; lu-

1) Vgl. Tag. pugita, met de verw. vormen, Kern, Fidji-taal bl. 146, i. v. kuita.

asě, daļuasě; lingu, daļingu; lënding, daļënding, maraļënding; ędu, duļo (bl. 21).

Verder wisselen l en d in de volgende voorbeelden:

lila en dila (tong), elong en ido (groen), linuhě en Siaur. dinuhě.

Aan 't begin van een woord klinkt de l *dentaal*, doch achter sommige klinkers, 't zij in 't zelfde woord, 't zij in den zin, wordt zij *linguaal*. De uitspraak dezer l is op bl. 13 vermeld. De a, o en u, 't zij open of half gesloten, hebben meestal l na zich, terwijl na e, é en i (open of half gesl.) gewoonlijk l volgt. Voor de j van uit 't Mal. overgenomen woorden staat meestal l, bv. kabala, palung, (uit Mal. kabaja, pajong), evenzoo in Sang. woorden, waar 't Mal. j heeft, bv. kalu (hout), golang (schudden), kala (rijk), Mal. kaju, gojang, kaja. In vreemde woorden, die met r sluiten, heeft 't Sang. soms l¹⁾, bv. kubur, S. kubulě; ook nog in enkele andere, bv. aļipehesě, kapaļě, kawaļo, aļabadiri, baļanda.

Daar de l alleen na de geaccentueerde ę wordt verdubbeld, komt een dubbele l niet voor. Meestal laat men geen 2 opeenvolgende lettergrepen met l beginnen.

Voorbeelden van de l:

Na a en ą: baļe, baļě, saļu, sumaka ļai, daļai, mangala ļai, tumělla ļai, lawo, kaļawoe; doch kalampang en, om onderscheid te maken, bala (toestaan) en baļa (sago-baru-bast; dal, vlakke).

Na o en o: toļe, mamoso ļuwi, mamoso ļaminding, mēndiko ļutang, mamoto ļehē; doch tolong.

Na u en u: buļo, duļo, mēbaļu ļana, nęsalu ļai, manguhu ļuhu ļai; doch dulu, dulung.

1) Gewoonlijk blijft deze sluiters behouden bv. pasarě, pagarě, atorě

Van de l:

Na *e* en *ę*: teledě, teleng, elehě, telorě, baļe, aļe laiki, baļe luļunggi, naghehe lakue.

Na *ě* en *ę*: mēlinda, bēlladě, tēlidang, hi-
ngidě lai.

Na *i* en *į*: bilidě, mangani laedě, mamuti
lenso, taļi lahose.

Na *los gesloten lettergrepen* wordt de nasale sluiters
bijna niet uitgesproken en gaat dezelfde regel door, bv.
maning laedě, putung ļuhena, putung ļuļente.
De *ng* moet dus hier zeer zwak klinken of geklonken
hebben.

De afwisseling met **h** komt ook geregeld voor bij de
reductie van woorden, die met een *klinker* of *h*, d. i.
dus met een zeer zwakke gutturaal of met een sterkere
aanvangen. Dit is een vrij sterke dissonantie, daar de *l*
hier voor een gutturaal staat, die de natuurlijke redu-
plicator is van de zachte of hardere aanblazing waarmee
de klinkers of de *h* worden uitgesproken. Als overgangs-
letters kan men de *h* en de *r* (gutt.) aannemen. Voor-
beelden zijn:

laēlla, laani, laiki, laasi, laēm̄mu, laimbe,
laonggo, ilēaļa, maļauļi, lahaesě, lahepesě,
lahēm̄ming, lahēping.

Naast de **l** komt de **h** nog voor in sokohě en to-
koļě; suhudě en tuļudě; tengkelě en tengkohě;
en de **s** in sengehě en lengehě.

Bij de infixen al en ar wisselt de **l** met de **r** bv.
taļoka, baļengko en tarětung, tareě.

Gemouilleerd is de **l** in de volgende voorbeelden:

lie wehě (naast le we, N. tongv.) »glibberig», lion-
dohě (naast landohě, N. tongv.) »uitglijden», kaļiaesě
en saļiawuhě, met 't infix. al gevormd van kaesě
en sawuhě.

Over **m** en **n** valt niets bijzonders meer te zeggen, dan dat de eindsluiter **ng** (bl. 31), wanneer het achtervoegsel *ang* of *eng* volgt, nog al eens **m** of **n** wordt. Zoo vindt men van *inung*, *iruḷung*, *sarang*, *ëndung* de afleidingen *inumang*, *pangangiruḷumang*, *sarameng*, *ëndumang*. Van *dangeng* en *kâng* komen *dangenang* en *kanengang*. Een woord als *inumang* is hoogstwaarschijnlijk uit de gr. taal medegebracht; bij de andere voorbeelden is 't mogelijk klankafwisseling, ter vermijding van twee opeenvolgende *ng*'s.

De nasalen richten zich in karakter en uitspraak steeds naar den volgenden medeklinker; aan 't begin der lettergrepen en vóór de tenues zijn zij dus 't sterkst.

p, zie **b** (bl. 45) en **k** (bl. 49).

r, zie **d** (bl. 46), en **h** (bl. 48).

s, naast **h**, bl. 49, naast **l**, bl. 51.

Met de **t** wisselt de **s** in *sokohë* en *tokolë*; *sendeng* en *tendeng*; *pedesë* en *Siauwsch pedetë*; *sangì* en *M. P. tangis*, *sasì* en *M. P. tasik*.

Hetzelfde verschijnsel is, gelijk bekend, niet ongewoon in de verwante talen.

De *M. P. palatale tenuis* wordt in 't Sang. als **s** uitgesproken, dus *Mal. bitjara*, *S. bisara*, *Jav. (door 't Mal.) matjan*, *S. masang*.

t wisselt met **s**, zie boven.

w, zie onder **b** (bl. 45).

HOOFDSTUK IV.

Sasahara.

Het Sasahara is, zooals op bl. 7 reeds gezegd is, een geheime taal, die op zee gebruikt wordt, om de geesten te beletten de plannen der varenden af te luisteren en te verstoren. Door den invloed van dit bijgeloof, dat bij een zeevarend volk van zooveel beteekenis is, heeft het uit 't tijdperk der M. P. taaleenheid medegebrachte gebruik, om een aantal woorden uit de dagelijksche taal te bannen ¹⁾, bij de Sangireezen tot 't ontstaan eener volledige zee-taal gelegenheid gegeven. In de verwante talen heeft deze oorspr. aan allen gemeene trek zich op andere wijze ontwikkeld, of wel zij is niet tot ontwikkeling gekomen ²⁾.

Daar het Sasahara voornl. op zee wordt gebruikt, zijn het vooral de termen die op zee voorkomen, zooals benamingen voor de deelen van een vaartuig, die voor natuurverschijnselen welke op zee worden waargenomen, namen van eilanden, strandplaatsen, klippen, kapen, baaien, visschen en vischtuig, die zulk een geheimen naam hebben. Intusschen draagt het Sasahara nog sporen van een uitgebreider functie gehad te hebben. Het valt nl. voor een deel samen met de Hooge taal (Jav. Krāmānggil), zooals op bl. 61 is aangetoond. In 't gesprek met voornamen worden nog dikwijls afzonderlijk Sasahara-terminen gebruikt, omdat dit voor beleefd geldt, hoewel het niet verplicht is.

1) Zie Kern, Woordverwisseling in het Galelareesch, B. T. L. V. 1893, bl. 126 vlgg.

2) Vgl. ook Wilken, Handleiding voor de Vergel. Volkenk. van Ned. Indie, bl. 146—148.

Ook van 't gebruik, door Prof. Kern bl. 122—125 der genoemde verhandeling vermeld als een der oorzaken van 't ontstaan van zulke termen, nl. 't voor pamali (Sang. pëlli) of tabu houden van sommige namen, komen in 't Sang. sporen voor ¹⁾).

De kennis dezer taal is niet algemeen onder de Sangireezen, daar er, behalve de noodige belangstelling om ze te leeren, ook eenig vernuft toe behoort, om ze te begrijpen. 't Sasahara bestaat nl. voor 't grootste deel uit omschrijvingen, die de meest karakteristieke eigenschap van de bedoelde zaak aanduiden, althans wat de Sangireezen daarvoor houden. Verder zijn het voor een deel oude termen, die buiten gebruik zijn geraakt en nog in andere talen gangbaar zijn, dus synoniemen van de gewone benamingen, en voor een ander deel verminkingen van de gewone woorden, om ze onkenbaar te maken.

Het spreekt wel van zelf dat het aantal Sasahara-woorden door iemand, die daarvoor smaak en bekwaamheid heeft, naar verkiezing kan worden uitgebreid. Uit de voorbeelden der *Woord-Variatie* ²⁾ is genoeg gebleken, hoe speelsch de Sangireezen met hunne taal zijn en het Sasahara geeft ruimschoots gelegenheid, om aan dezen lust te voldoen. Het volk commentarieert zijne taal, door er de woorden van te omschrijven en toont daarbij dikwijls geestig te kunnen zijn. Het Sasahara van den een is dan ook veel belangrijker dan dat van den ander.

Intusschen zijn een aantal termen officieel Sasahara en

1) Indien men een onderwetschen Sangirees naar zijn naam vraagt, neemt hij dit zeer kwalijk en antwoordt, indien hij den vrager nog een antwoord waardig keurt, »Ik ben geen kaļea». De kaļea is een groene papegaai, die genoemd is naar 't geluid dat hij bij 't vliegen maakt en die dus voor den Sangirees onophoudelijk zijn eigen naam noemt. Dit is dus blijkbaar vroeger pëlli geweest.

2) Zie bl. 27—30.

worden altoos in de vereischte gevallen gebruikt, d. i. op zee en in poëzie, nl. in het tweede lid der parallelistische uitdrukkingen, die voor het Sangireesche dicht karakteristiek zijn. Het in de eerste helft van elken versregel gezegde wordt in de tweede in Sasahara herhaald, iets dergelijks dus als in de Hebreeuwsche poëzie voorkomt en dat min-of-meer tot het wezen van alle poëzie behoort. Ook worden in sommige Sangireesche verhalen en sprookjes personen voorgesteld, die alles wat zij zeggen in Sasahara herhalen, iets dat in werkelijkheid nooit gebeurt, doch den verteller gelegenheid geeft zijne taalkennis en dichtgave te toonen.

De verklaring der Sasahara-termen zal zooveel mogelijk in 't Woordenboek worden gegeven. Doch voor een duidelijk overzicht, volgt hier eene indeeling der Sasahara-woorden, naar hunne vorming en beteekenis. Vele woorden zijn nog onverklaard, al is hunne beteekenis op te maken uit den voorafgaanden parallel-zin, waarvan zij de vrije vertaling zijn. Dikwijls zijn zij te zeer verminkt of zijn de grondwoorden nog niet in 't Sangireesch of zijne verwanten aangetroffen. Ook zijn de verklaringen door de inlanders zelf gegeven, niet altoos betrouwbaar, te meer omdat het Sasahara hoe langer hoe meer in onbruik geraakt ¹⁾).

De volgende groepen kan men in 't Sasahara onderscheiden :

1) Dit komt eensdeels door het verdwijnen van de animistische beschouwing, die het Sasahara tot zulk eene ontwikkeling heeft gebracht en anderdeels door dat de Sangireezen geen groote zeetochten meer maken, daar de producten, die zij vroeger zelf naar Menado en Ternate brachten, thans door de schepen van Sangir worden gehaald.

1. *Omschreven woorden*

Gewone Taal.

- ake »water»,
 hambia »sago»,
 asu »hond»,
 isi »stand»,
 bara »zwaard»,
 bawi »zwijn»,
 këmboleng »haai»,
 kambing »geit»,
 Siau (eiland ¹⁾),
 kilā »bliksem»,
 kina »visch»,
 lausë (zekere visch),
 tahiti »regen»,
 soļông (klein srt. zaag-
 visch),
 ulang »gumutu-touw»,
 manu 1. »kip»,
 2. »vogel»,

Sasahara.

- daļënding »verkoelings-
 middel»,
 maļënnakeng »wat de eigen-
 schap van bezinken heeft»,
 1. mahëbuang »blaffer»,
 2. manganganu »jager»,
 pangila »bliksemer»,
 kumëngkilā »bliksemend»,
 masimbulungang »van
 lange haren voorzien»,
 belau »schele»,
 maëmbekang »blater»,
 Karangetang »hoogste» ²⁾,
 mangkerongang »flikke-
 rende»,
 maļanighang »tranige» ³⁾,
 mandëkateng »kleverige»,
 mahondosang »'t geen ne-
 dervalt» ⁴⁾,
 mahorong »scherpe»,
 maitumang »wat zwart is»,
 makokotang »onder de
 vleugels koesterend»,
 mantëlakeng »vlieger».

1) Zie bl. 1.

2) Het vorstenhuis van Siau, Ponto genaamd, was langen tijd het machtigste en aanzienlijkste op de Sangir-eilanden.

3) Niet van 't gebr. lana, maar van een overigens ongebruikelijken bijvorm lanigë (zie bl. 23) gevormd.

4) Vgl. 't Jav. djawuh, labuh, dawuh en rawuh en Prof. Kern's opmerkingen B. T. L. V. Feestn. 1883, bl. 7.

- meo »kat”,
 tabako »tabak”,
 pahuru »hengel-aas”,
 taumata ese »man”,
 t. wawine »vrouw”,
 Mangindano (de Filip-
 pijnsche eil.)
 puikang »schildpad”,
 uta »hoofdhaar”,
 apu »kalk”,
 senggo »zeil”,
 sahēm mang »vlerken
 eener prauw”,
 mětiki »slapen”,
 mo adě »zandbank”,
 męsaļa »verkeerd doen”,
 sumangi »weenen”,
 mangkahukang »krabber”.
 mangguhising »dat ge-
 korven wordt”.
 patoto »waarop (de visch)
 toeschiet”.
 laming mantingguh-
 tang »mensch die iets met
 een schuifband (broek)
 draagt”.
 l. mandehokang »m. die
 iets om 't middel gebonden
 (sarong) draagt”.
 Makongkonang »waar men
 korte kleedingstukk. draagt”.
 maļindungang »die zich
 verschuilt”.
 saupang »wat gekamd wordt”.
 mantunông »wat smelt”¹⁾.
 daraung »wat als bladeren²⁾
 dient”.
 taghulępa »waarmee men
 (de prauw) van takken voor-
 ziet”.
 mangęnna »nadenken”.
 manuwō »wat opgroeit” (uit
 de zee, bij eb).
 męgaļisa »zwicken”³⁾.
 mędunde »jodelen, doede-
 len” (op een instrument of
 bij 't zingen).

1) n. l. in den mond, bij 't sirih-pruimen.

2) De zeilen zijn van sęsa-palmbladeren gemaakt.

3) Vgl. onze uitdrukking »een misstap doen”.

sëllihë »streaming»,	}	ta banuane »zonder land»
binawa »wolk»,		(waarvan men de plaats van herkomst en heengaan niet weet).
inumang »drank»,		paisu »waarmee men (een hap voedsel) verschuift of doorspoelt».
mamâng »sirihpruim»,		lumbéong »waarmee men mommelt».
limasë »water dat in de prauw staat»,		tinaine »de ingewanden»(der prauw).
kumakëlla »kijken, zien naar»,		mëbawuta »zich blind hou- den».

2. Vertalingen.

Gewoonlijk zijn deze op den klank af en dus onnauwkeurig. Een willekeurig gedeelte van 't woord is soms als stam beschouwd, om een houvast te hebben bij de vorming van het Sasahara-woord. B. v.:

Gewone Taal.

Sasahara.

Kahakitang (naam v. e. eiland) »te bereiken met een vlot (haki),»	Małentêng »waar men met een brug (lente) kan ko- men, goed bereikbaar».
Manganitu (plaats- naam) »vele nitu's» (nanituboomen),	Mahëbungang »blader- rijk, beschaduwd»(hëbung »bladerrijk»).
Makalëhi (eiland),lëhi »kanari-vrucht»,	Mandëdukang »wat stuk geklopt (dëdu) wordt» ('t geen met de kanari gebeurt).
Kalongang (plaats- naam), soort van wilde biha, welks sap jeuk geeft.	Mangkatikang en Man- sohowang »wat jeuk geeft» (katı en sohobë »jeuken»).
Mëmanu (eiland),	Mantëlakeng, Sasah. van manu. Zie bl. 56.

měsuļe »terugkeeren”,	marawili, masumbiling, beide van den stam bili(ng) »omkeeren”.
Tana-ļawo (gewone ben. van 't eil. gr.-Sangir ¹⁾) »groot land”,	Tampuļawo (voor Tam- pung-ļawo) »grootte ver- zameling, menigte”, ook Kampong-ļawo.

Zooals men uit de voorbeelden ziet, zijn dit meestal plaatsnamen.

3. De overige Sasahara-namen van dorpen en eilanden zijn, voorzover zij niet onverklaarbaar zijn, meestal dezelfde als die der voornaamste voortbrengselen. Dit is dus een tweede gebruik van de bl. 58 genoemde Sasahara-termen. Voorbeelden zijn:

Gewone Taal.	Sasahara.
Běbaļang (eiland)	Toļe-pēti »opgebogen staart”, Sas. van talang, benaming van den ikan malalugis, die bij 't eil. B. gevangen wordt.
Para (eil.)	Maļēkaheng »met de hand geschild”, Sas. ook van busa »banaan, pisang”, die veel op P. voorkomt.
Kaļeā (eil.)	Mohongbangkung »krom- snavel”, Sas. van kaļeā »papegaai”.
Lesā (plaatsnaam)	Mangiraseng »wat (de tanden) stomp maakt”, Sas. van lesa, naam van een zure vrucht.
Saļuhang (id.)	Manuwo, Sas. van Moađē,

1) Zie bl. 1.

(zie bl. 57) de minder officiële naam van S.

Kauhisě

Batu-lawo »vele steenen”.
K. is zeer steenachtig.

4. Sommige Sasahara-termen zijn niet anders dan *Vermommingen* van 't woord zelf, door klinker-verandering, met of zonder wijziging van den uitgang ¹⁾. Voorbeelden:

Gewone Taal.

Sasahara.

Ta|audě (eiland ²⁾)

To|odisa (vermomde vorm van Ta|oda).

Manaro (Menado)

Bena ³⁾.

ba|e »huis”,

banala.

banta|ě »koffer”,

bantang ⁴⁾.

5. *Verouderde Woorden.*

Sommige Sasahara-termen zijn oude, buiten 't gewone gebruik geraakte synoniemen der thans gangbare benamingen, hetgeen blijkt uit hun voorkomen in de verwante talen. B. v.:

Gewone taal.

Sasahara.

kadidi »klein”,

mahině, Ponos. mahin-
tik, Mong. mointosh, Tag.
monsing, montik.

tu|i »oor”,

ta|inga, Day. Jav. tali-
ngan, Dano, Mal. těli-
nga, Saw. talinge, Bug.
talingě, Bis. dalongga,
Tag. tainga.

1) Zie bl. 28.

2) Zie bl. 1.

3) Dat Bena (voor Mena) identisch is met de 2 eerste lettergrepen van Manaro blijkt uit den vorm Maina, het posan van Mainalo, bij de Minahassers. Zie Kern B. T. L. V. 1893, bl. 123.

4) Een parallel-voorbeeld vindt men in pěpa|ě en Mal. papan »plank”.

sakaeng »boot, schuit”,	bangka, Jav. wangkang, Tag. Bis. bangka, Mong. wanggo, Buru waga, Maf. -wa, Fidji wangka ¹).
bawine »vrouw”,	buwe, Ponos. buwai, Mong. bobai.
pundaļē »roeiriem, pagaai”,	bawahasi ²), Bat. borsi, Bis. bugsai, Sund. bose, Mak. bise, Bug. wise, Tag. bagsai, Bul. Dano Pak. Sea wole, Fidjivoze ³).
sasi »zee”,	daghe, Tag. Bis. dagat.
kahiwu »sarong”,	tapisē, Bis. Tag. tapis, Day. Jav. tapih.
tiang »buik”,	piolō, Tag. kajojo (met een ander praefix).
sandigē »nabij”,	mahamping, Mal. ham- pir, Jav. ampir, Mak. ampi, Bug. siyapi.

6. Hooge Woorden.

Eenige Sasahara-woorden zijn tevens in zwang als termen, die men van of tot meerderen sprekende, gebruikt; het zijn dus hooge of voorname woorden, »Krāmā-inggil”, zouden de Javanen zeggen. Hun aantal is in 't Sangi-reesch niet groot, ongeveer de helft zijn ook Sasahara-woorden. Sasahara, Krāmā, Kr. Inggil, Saāli hebben een gemeenschappelijken oorsprong⁴). Voor 't vergelij-

1) Kern Fidji-taal, bl. 196. en Versl. en Med. K. A. Atd. Letterk. 1889, bl. 286. Bijl.

2) Als werktuig-naam geredupliceerd. De stam is dus bahasi.

3) Kern Fidji-taal bl. 191.

4) Vergl. Prof. Kern's reeds aangeh. verhandeling B. T. L. V. 1893, bl. 122 vlgg.

kend onderzoek hiernaar is 't dus dienstig eenige dezer termen op te geven ¹⁾.

Gewone Taal.
mëbera »spreken»,

laedë »voet»,
lehe »hals»

mata »oog»,
tëmbö »hoofd»,

tuji »oor»,
uta »hoofdhaar»,

Andere »hooge woorden» zijn weder geen Sasahara. Ter wille van de volledigheid, wil ik hier nog eenige opgeven:

Gewone Taal.
mëtiki »slapen»,

kumâng »eten»,

ana »kind»,

Sasahara en Hooge Taal.
mëh en getang »den mond
openen».

taroda »schopper».
bawusakeng »plaats waar
't hoofd wordt afgesneden».

panutubë »sluiter».
tanggulu, afl., zie bij 't voor-
voegsel ta*.

talinga, zie bl. 60.

saupang, zie bl. 57.

Hooge Taal.
mahëdang, vgl. hëdä (ka-
hëdä, »wees vervloekt») en
sëdä (neerdrukken).

mësimokoļë, vgl. sokaļë
»opborrelen» (sumokaļë).

ahusë, vgl. mangahusë
»opvolgen» en laahusë

»wisselkleed» met Bent.
mëngahus »opvolgen»,

wrsch. heeft dus ahusë »op-
volger» beteekend.

1) Over Krāmā-vormen in de talen beh. 't Jav., zie Brandes, Proefschr. bl. 87 en 88. In 't Sang. doet benteng, Sasah. van bua (opstaan) aan een Krāmā-vorm denken; zoo ook bohinting (manu b. »gespikkelde kip»), van bohe (mam.) »schrijven, teekenen» (vgl. manu kambohesang »bonte, geteekende kip»). Zoo vindt men ook Pak. Sea, Dano punten, Kr. van Sund. Jav. Bul. pulo, Mal. pulau.

mate »sterven”	mapohong.
měpapangěntudě »bruiloft houden”	měbaļa.
mělēbing »begraven”	manampa, van tampa, wrschl. 't Mal. tampat, dus »een plaats geven”.

Men ziet dus dat hooge woorden en Sasahara ineenvloopen. Waar geen bepaalde hooge woorden voorhanden zijn, kan men van of tot een voornaam sprekende, wel Sasahara-termen gebruiken, indien men 't eenigszins omzichtig doet. Een woord als kětopang zou van een hooggeplaatste niet mogen gebruikt worden.

Verder maken eenige hooge woorden den indruk van eene ironische omschrijving der bedoelde zaak te zijn, bv. taroda, bawusakeng, panutubě (bl. 62). Waarschijnlijk zijn zij in aard gelijk te stellen met woorden als mangěna, mēdunde, paisu, lumbeong, tinaine, mēbawuta, (bl. 57, 58), eene soort van charades op de gewone termen. Veilig mag men aannemen, dat 't gebruik dezer woorden eene uiting van volkshumor is waaraan de voornamen, die met dergelijke, voor hen alleen bestemde uitdrukkingen veel te zeer gevleid zijn, zich niet plegen te ergeren.

Van vele Sasahara-woorden is de afleiding onzeker, of niet te geven, waar zij bv. stamwoorden zijn, die in de verwante talen niet worden aangetroffen of afleidingen van onbekende stamwoorden. Zulke zijn lighareng (van apeng »strand”), badoa en boba (sasi »zee”), maintoļang (maiang »zitten”), duawaļesě (tangihiang »haai”), biang-biang (langi »hemel”), duamane (luā »golf”), Koļo-koļo (Biaho, een eiland), en meer dergelijke.

De vorm der Sasahara-woorden, in zooverre die afwijkt

van de woordvorming in de gewone taal, is wel vrij regelmatig, maar toch moeilijk te verklaren. Behalve de gereduplicateerde vormen, zooals daļënding, bawahasi, bawalangki, taroda (voor tatoda), daraung, die zuivere werktuignamen zijn (bl. 61), de stamwoorden en de verminkte woorden (bl. 60), blijven over de vormen met voorgevoegd ma- en achtergevoegd -ang of -eng en die met de voorvoegsels pa- en ka-. Wij willen ze achtereenvolgens bespreken.

Ang en eng zijn plaatsaanwijzende suffixen, zie t. pl. Zij duiden dus de plaats aan waar iets is, en bij uitbreiding, den persoon of de zaak die iets heeft, bij wien iets is. Daar de Sasahara-termen uit den aard der zaak adjectieven met possessieve beteekenis zijn, zal wrschl. ma- deze woorden tot bijv. n. w. moeten stempelen. Woorden als mahëbuang, maëmbekang, mahëbungang, maļaesang (Sas. van lahaghari, zekere visch), beteekenen dus »bij wien of waar, geblaf, geblaat, schaduw, wegpakken is», of vrijer vertaald: »blaffer, blater, schaduwrijke, wegpakker». Dat de groote meerderheid der Sasahara-woorden aldus is gevormd, moet zeker ook voor een deel aan analogie worden toegeschreven, daar deze vorm voor nieuw te maken Sasahara-termen eenigzins »rigueur» is geworden.

De met ka- en pa- gevormde Sasahara-woorden zijn grootendeels namaak van de gewone woorden, waarvan zij Sasahara zijn. Bv. kahaiang, Sas. van kahëkuwang (zekere visch). Regelmatige vormingen met ka- zijn bv. Karangetang (Sas. van Siau¹), een superlatief-vorm van dange en kaļaintoļangeng, met prefix ka- en suff. -eng, van den gereduplicateerden stam

1) Zie bl. 56.

into \downarrow ang (Sas. van iang »zitten»), Sasah. van pu \downarrow angeng (bank eener prauw). De bet. is »zitplaats».

Met pa- zijn gevormd, in navolging van de gewone termen, woorden als patoto¹⁾, naar pahuru; patindagheng (stam onbekend) naar palalaheng »mast»²⁾. Direkt van grondw. w. zijn gevormd: panutubë, van tutubë³⁾ (Jav. Mal. tutup) en pangila, van kilā⁴⁾, paisu van isu.

Met -ang zijn gevormd këtopang en saupang, die passieve bet. hebben en dus 't voorvoegsel *i* missen. Lumbeong heeft 't voorvoegsel lu*. Manampa (bl. 62) is 't eenige vreemde woord, dat ik in 't Sasah. heb aangetroffen. 't Is dus van jongeren datum.

Ten slotte valt nog op te merken, dat van sommige, met ma* en -um- gevormde woorden de Sasahara-termen met më- en m(a)- worden gemaakt, wel een bewijs hoe weinig men de eig. beteekenis dezer voorvoegsels in acht neemt, als de zucht naar geheimspraak in 't spel is. Voorbeelden: mëkiki, Sas. van mangiki »bijten», mëpëdi, van mamëdi »stuk maken», mimang van mangimang »gelooven», moming, van humëming »glimlachen».

1) De vert. op bl. 57 gegeven, is benaderend en naar analogie van sëngkatoto »plotseling, in een oogwenk».

2) De vermoedelijke stam van dit woord, lahë, zal wel identisch zijn met 't Mal. lajar, Mak. layarā »zeil» en de bet. dus »plaats waar 't zeil is».

3) Zie bl. 61.

4) Zie bl. 56. De beide laatste woorden zijn met pa* gevormd.

HOOFDSTUK V.

Woordafleiding.

De afleiding van woorden uit de stamwoorden geschiedt door:

- A. Reduplicatie.
- B. Woordherhaling.
- C. Samenstelling.
- D. Aanhechting van voor-, in- en achtervoegsels.

Deze vormen komen ook gecombineerd voor, bv. A en D, B en D, A en C. Deze gevallen zullen bij een der 4 genoemde ingedeeld worden. In verhouding tot A en D, komen B en C weinig voor.

A. Reduplicatie.

Dit is het herhalen van de beginletter van een woord, met een bepaalden klinker, die dus een nieuwe lettergreep vormt. In verreweg de meeste gevallen is deze klinker *a*, die dus de *b* en *d* tot *w* en *r* maakt, de *g* tot *gh* en de *l* tot *l*. Klinkers en de *h* worden met *l* geredupliceerd ¹⁾.

Ook de *ǣ* komt als klinker der reduplicatie-lettergreep voor ²⁾. Daar de voorgevoegde syllabe dan half gesloten is, hebben natuurlijk de bovengenoemde veranderingen niet plaats.

De verschillende beteekenissen der reduplicatie zijn onder de volgende groepen te brengen:

1. Is het gr. w. de stam waarvan een w.w. gevormd wordt, dan duidt de geredupliceerde vorm vaak het *middel* of *werktuig* aan, waarmee de handeling verricht wordt. Voorbeelden zijn:

1) Zie de bladz. 45, 46, 47, 50, 51.

2) Zie bl. 68, 69.

bulu, mamulu »lokken”, bawulu »lokmiddel”; busu, mam. »sago-vezels kloppen”, bawusu »de hamer waarmee dit geschiedt”; sile, manile »garnalen visschen”, sasile »schepnet”; geserë, mëngg. »geeselen”, gagheserë »geesel, zweep”; bëlli, mam. »kopen”, bawëlli »koopprijs”; ëlla, mangëlla »kokosnoot uitscheppen”, laëlla »de lepel waarmee dit geschiedt”; ëmmu, mang. »vegen”, laëmmu »bezem, vegeer”; heë, mëh. »pootgaten steken”, laheë »pootstok”; hepesë, mëh. »klemmen”, lahepesë »klem”; hëping, mëh. »afsluiten”, lahëping »afsluiting, deur”.

Soms is het niet zoozeer het werktuig, waarmee men de daad verricht, als wel een hulpmiddel, dat bij 't verrichten te pas komt, bv. gepe, mëngg. »naaien”, gaghepe »draad”; dëpelë, mënd. »lappen”, darëpelë »lap, ingezet stuk”.

Sommige namen van werktuigen, die blijkens de vormen in de verwante talen, oorspr. niet geredupliceerd waren, zijn door analogie in het Sangireesch met reduplicatie gevormd, bv. darahung »naald”, van den stam dahung, Bis. Ibng. dagom, Jav. dom, Bal. daum, Sund. Mal. Bat. djarum, Mak. Bug. djarung, Mad. djörum; bawahasi, stam bahasi, verw. vormen, zie bl. 60.

In onze vertaling van een geredupliceerd woord, komt het niet altoos duidelijk uit, dat het een werktuig-naam is. Zoo vertalen wij bv. laaduhang met »aanklacht”, bawirahi met »begeerte”, lahiborë met »troost”, zonder dat hierbij uitkomt, dat de eig. bet. is »dat, waarmee men aanklaagt, begeert, troost.”

2. Bij werkwoorden die met het invoegsel um na de eerste letter van den stam (zie verder bij de Invoegsels) gevormd worden, is de reduplicatie syn. met de vorming die bij andere stammen met pë- (pa*) vóór den

gereduplicateerden stam geschiedt. De bet. is dan die van *wijze en tijd waarop de handeling geschiedt*, in 't Ned. vaak weer te geven door den onafhankelijken infinitief. Bv. la hēm ming, »wijze, tijd van glimlachen, 't glimlachen'', sasangi »wijze van weenen, geweent, 't weenen'', kaka »'t schreeuwen'', la lēge »'t lachen'', tatuwo »wijze van groeien, gestalte."

3. Is het gr. w. nog in de taal in gebruik, dan is de gereduplicateerde vorm min of meer synoniem daarmee, behalve dat zij soms de bet. heeft van »wat als — gebruikt wordt''. De gered. vorm staat dan tot 't gr. w. als een concreet voorwerp tot een abstract begrip, als een enkel ding, uit de gansche hoeveelheid genomen. Bv. bio en bawio »vertelsel'', inie wawio ku »dit is nu mijn verhaal, dit gebruik ik nu om te vertellen''; bēke en bawēke, id.; bera »woord, spraak'', bawera id. en »spreekwoord, taal, spreuk, gezegde'', bingkung en bawingkung »houweel'', dalo »lof'', daralo, id. en »lofspreuk, loftuiting''.

4. Bij de *adjectieven* wordt de *meervoudsvorm* met redupl. gemaakt, bv. dałaki, mvd. darałaki »slecht'', mapia, mapapia »goed'', masaria, masasaria »groot'', mahęgisę, małahęgisę »gestreng'', mēlong, małaelong »groen''. Mara lënding »koud'' heeft reeds in den enkelv. vorm reduplicatie en vormt 't mvd. marara lënding. Gęguwa en gęgere »groot'' vormen 't mvd. van de oorspr. stamww. guwa en gere (Jav. Sund. gęde). Zie verder bij de Bijv. nw.

5. De *werkwoordelijke vormen* worden in het *Praesens* gereduplicateerd: in den Ontkennenden vorm altoos en met den klinker *a*; in den Bevestigenden vorm niet altoos, en met den klinker *ę*. In den *Wederkeerigen vorm* wordt òf de stam, òf 't vlak vóór den stam staande prefix in alle tijden gereduplicateerd.

6. Eenige ww.stammen worden geredupliceerd, tot vorming van 't frequentatief, en van dezen stam worden verder alle ww.vormen gemaakt.

7. Sommige woorden hebben eene reduplicatie *met den klinker ě, los gesloten*. De sluitende nasaal richt zich naar den aard der volgende letter, den beginner van den stam. Volgens de aangenomen schrijfwijze wordt dus de reduplicatie-lettergreep met † ě* voorgesteld.

De met deze reduplicatie gevormde woorden hebben vaak de bet. van »gelijkende op 't geen het gr. w. aanduidt», of van onze woorden met 't achtervoegsel *-achtig*. Zij komen veel voor bij namen van boomen, planten of schelpen en derg. voorwerpen, welker naam vaak door vergelijking met een in 't oog des volks gelijksoortig voorwerp is gemaakt. Voorbeelden zijn:

běmbuļaeng »kokos met geelachtige bladsteelen en vruchten», van buļaeng »goud»; bėmbiha naam van een boom, die op de biha gelijk; bėmbuāla, cactussoort, welks rolronde deelen op een krokodil (buāla) gelijken; dėndila, soort van platvisch, van dila »tong»; lėlana, een buitengewoon glanzige schelpsoort (van lana »olie»); lėlisung, schelpsoort die op een vijzel of rijstblok (lisung) gelijk. Van 't onbek. gr. w. gaļing komt gėnggaļing »t haar dat vóór 't oor groeit» en van bėllung (bet. onbek.) bėmbėllung, 1) soort van zonnenscherm, 2) soort van kwal (vgl. 't Mal. pajung ubur²) 3) soort van schelp; van buku »knoop», bėmbuku, 1) boomsoort, 2) schelpsoort, dus beteekenend »die als 't ware knopen heeft, of hoeken vormt».

Deze reduplicatie komt ook voor met 't suffix *-ang* en heeft dan, evenals ons *-achtig*, ook wel de bet. van »houdende van, gaarne zijnde bij», bv.:

sėnsaļamisiang, soort van wilde azalea, waarin de saļamisi »Sangireesche kolibri» veel gezien wordt.

pěmpuirang, soort van plant met een roodbruin hartje in 't blad; van puidě »navel”.

kěngkaļiawông, soort van plant die geel van kleur is; van kaļia wo, de »kukubilo”, een gele vogel.

kěngkonda »wenkbrauw” is wrschl. een gewone werktuig-naam (zie bl. 66); met genasaleerde reduplicatie, blijkens de bet. van konda (kum.) »met de oogleden knippen”. Misschien zijn hier de wenkbrauwen met de wimpers verward, of heeft konda oorspr. bet. »fronsen”. Vgl. Tag. kindat »wenkbrauw”, kkindat-kindat siya »hij frons aldor de wenkbrauwen”.

Ook in 't Bulusch is de bet. »werktuig, middel” vaak aan een gereduplicateerd woord eigen, bv. papantik »griffel” tutura »steekwerktuig”, van mahapantik »schrijven, graveeren” en tumura »steken”¹⁾. In 't Bat. is de red. syn. met de woordherhaling en bet. vnl. een overdrachtelijk of meervoudig gebruik van 't grondw.²⁾. En in 't Mak. Bug. en Mal. is het de woordherhaling, die de overdrachtelijke bet. aan het gr.woord geeft³⁾. Deze zullen wij thans in 't Sangireesch nagaan.

B. Woordherhaling.

Deze komt in 't Sang. niet veel voor. De voorbeelden die er van te noemen zijn, laten zich aldus indeelen:

1. *Herhaling of vermenigvuldiging* van de bet. van 't gr.w. hěbi-hěbi »nacht op nacht, iederen nacht”, ęllo-ęllo of męllo-męllo »dag aan dag, dagelijks”, gahı-gahı en haghı-haghı »allerlei soorten”, sęmbau-sęmbau »ieder, elk, een iegelijk”, sęngkatau-sęngkatau »iedereen, een ieder man”, i sie sęsangi sęsangi »zij weent aldor”.

1) Niemann, Bijdr. bl. 69.

2) v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. bl. 415,

3) Matthes, Mak. Sprkk. bl. 83—85 Bug. S. bl. 120—122. Klinckert, Mal. Spr. bl. 23, 24. Verder zie men Brandes, Proefschrift, bl. 155—164.

2. *Versterking* der bet. van 't gr. w. tot een relatieven superlatief, bv. *dade-dade* »'t meest naar voren gelegen», *marəngu-marəngu* »op den duur, mettertijd», *mapia-pia* »zeer goed», *maļənggi-lənggihə* »zeer fraai», *mawəna-wənahə* »zeer breed». Hierbij wordt òf het met een prefix gevormde gr. w. herhaald, òf 't prefix vóór 't herhaalde gr. w. gevoegd, waarbij een toonlooze eindlettergreep verwaarloosd wordt ¹⁾.

3. Vormen, waarvan de niet-gereduplicateerde stam niet voorkomt, dus *gereduplicateerde grondwoorden* zijn: *ago* (naam v. e. schelp), *biang-biang* (Sas. van *langi*) »hemel», *dapo-dapo* (Sas. van *aghidə*) »wapen», *koļo-koļo* (Sas. van *Biaho*, een eiland), *tulung-tulung* »muskus- of civetkat», *suwu-suwu* »windhoos», *baling-baling* »slinger», *paļo-paļo* »werpstokje» (om vruchten van een boom te gooien), *guling-guling* »de Sangireesche nachtegaal». Daar sommige dezer woorden geluid of beweging nabootsen, zijn zij wel nimmer enkelvoudig voorgekomen, de overige kunnen 't in een voor-historisch tijdperk der taal geweest zijn. De gr.ww. *biang*, *paļo*, *suwu* en *tulung* liggen, beh. 't verschil in vorm, ook in bet. te ver af om als gr.ww. van *biang-biang* enz. beschouwd te kunnen worden. *Langi-langi* »hemel van een ledekant» zal wel naar Maleisch model zijn gevormd.

4. Een *gevarieerde vorm der woordherhaling* is de samenkoppeling van twee synoniemen, die blijkens 't ééne prefix, dat voor beide dient, als één woord gelden. De bet. is als die der woorden onder 1 en 2 genoemd (bl. 70), herhaling, langdurigheid of sterkte der handeling. Voorbeeld *mətirin-tənnung* »aldoor in de rondte draaien», *məsihing-taning* »sterk gelijken op elkaar»

1) Vgl. 't op bl. 28 gezegde.

mětendeng-kondō »met de hand onder 't hoofd en de elleboog in de andere hand zitten''. 't Bestanddeel kondō is overigens niet bekend. Ook nog mēsahintēnno »naäpen''.

C. Samenstelling.

't Sangireesch heeft terstond hierom al veel minder saamgestelde woorden dan 't Mal. Jav. Mak. Bug. en and. Indonesische talen, omdat het de genitiefverhouding van twee substantieven niet door samenstelling behoeft uit te drukken, hoewel er enkele voorbeelden van bestaan.

Ook *herhaalde woorden* zijn samenstellingen, want hetzij 't 2^e lid van de bet. van 't eerste iets terugneemt, zooals in 't Mal. Bug. en Mak. of er iets aan toevoegt, zooals in genoemde talen en evenzeer in 't Sang., het blijft eene bepaling van het 1^e lid en elk der deelen heeft eene andere beteekenis dan 't geheel, dat zij bij samenstelling vormen.

De saamgestelde woorden kunnen aldus worden ingedeeld:

1. *Substantief met adjectief*, waarbij 't laatste gewl. den stamvorm heeft, wat overigens bij adjectieven ongewoon is.

Voorbeelden: anumitung »borstdoek, slendang'', eig. »zwart ding'', van anu »ding, dinges, 't een of ander'' en mitung »zwart''; apaļiwu »boeltje, zaakjes, rommel, Siebensachen'' van apa »wat'' en liwu »de heele boel, de gansche rommel''; tau-ļiwu »de groote menigte, 't publiek''; akę-lęnding »koudwater''; kęhulinggi »woestijn, boomlooze wildernis''; bęmbangsape »neerhangende schouders'', sape (man.) bet. »een tak afbreken'', nasape is dus »afgebroken, als een tak, er bij neerhangend''.

2. *Substantief met substantief*; 't laatste is dan com-

plement van 't eerste en beperkt de meer algemeene bet. daarvan. Voorbeelden:

akę inumang »drinkwater», van akę »water» en inumang »drank», anging kaļisusu »wervelwind», van anging »wind» en kaļisusu »kolk», pędi węta »onderbalksbreuk» (naam v. e. bergrug), daļęgahę dęh u »voorhoofdsiersel», darupa sasekę »strijdhamer», van darupa »hamer» en sasekę »wapen», sahid i konti »valsche getuigenis», van sahid i »getuigenis» en konti »leugen», pęsasaļa-hęgo, gevormd van saļa »mis, fout, verkeerdheid» en hęgo »greep», dus »misgreep, vergrijp», kęsą dua (woordel. »één of twee») »besluiteloos, onbeslist».

3. *Samenstellingen* waarvan de leden beide of een van beide uit de levende taal zijn *verdwenen*, zoodat hunne bet. alleen kan opgemaakt worden uit die van 't geheele woord. Bv. bikawera »waarzeggen»¹⁾ banenteng-tawi, naam v. e. schelp (beide leden onbek.); aramanung »misschien» (id.); arakuteu »en toch, edoch», (ara onbek. kuteu »en, doch, maar»).

D. Voor- in- en achtervoegsels.

Deze aanhechtsels zijn in het Sangireesch van groot gewicht, daar zij bijna de gansche woordafleiding beheerschen, waarop het mechanisme der taal berust. Men kan dit wel van alle M. P. talen zeggen.

De *voorvoegsels* zijn het talrijkst. Zij komen of alleen, of te zamen met in- en achtervoegsels voor en zijn te onderscheiden in *naamwoordelijke* en *werkwoordelijke*. De eerste hebben de uitgebreidste functie, want zij vormen alle naamwoorden en daartoe behooren in 't Sangir. veel

1) bika is in vorm gelijk aan Tag. wika, »rede, woord»; dit is volgens Prot. Kern (B. T. L. V. 1880, bl. 563) 't Skr. wiweka. Het moet dus uit 't Tag. zijn overgenomen, indien 't een vreemd woord is.

meer woorden dan in de Indo-Germaansche talen. De ww.lijke prefixen vormen alleen het actief der werkwoorden en hebben alle hunne overeenkomstige naamwoordelijke vormen. Omgekeerd heeft echter niet ieder nw.lijk voorv. zijn ww. equivalent. Bij de behandeling der prefixen kan echter deze indeeling niet gevolgd worden, daar de ww.lijke prefixen te samen met hunne nw.lijke moeten behandeld worden, om herhaling te voorkomen.

Thans volgt eene lijst der aanhechtsels, in de volgorde waarin zij zullen behandeld worden.

Voorvoegsels.

1. taha, taha.
2. ka, ka, ki.
3. i, ni.
4. ma*, na*, pa*, mĕ*, nĕ*, pĕ*, ipa*, ipĕ*¹⁾.
5. mĕ, nĕ, pĕ, ipĕ.
6. ma, mi²⁾.
7. mĕmpa*, mĕmpĕ* mĕmpĕ, mĕngka.
8. masi, masipa*.
9. maka, ika, makapa*, makapĕ*, makapĕ, makaka.
10. mapa*, mapĕ*, mapĕ, iapa*, iapĕ*, iapĕ; mapa; mapĕ papa*, mapĕ † a, iapĕ † a; mapaka, iapaka³⁾.
11. ipaka.
12. maki, ipaki, ipakipa*, -pĕ*, -pĕ.
13. mĕtĕngka, ipĕtĕngka; mapĕtĕngka, iapĕtĕngka; makapĕtĕngka, iapĕtĕngka; makapĕtĕngka, ikapĕtĕngka; mĕtĕngki, mĕti*, mĕtu*; ipakipĕtĕngka.
14. hĕ*, hu, hu*.
15. lĕ*, li*, lu*.
16. tahu, taghu.

1) Het sterretje duidt den nasalen sluiters van deze prefixen aan.

2) Om de lijst niet onnoodig uit te breiden, zijn na 6 de praeteritale en nominale vormen der prefixen met *m* weggelaten.

3) Het teeken † duidt den reduplicator aan.

17. ta.
18. ta*, ti*, tu*.
19. tu.
20. sa.
21. bi, bi*.
22. baḷi*, baḷu*, paḷi*.
23. kaḷi*, kaḷu*.
24. para, paḷa.
25. pa, ka*.

Invoegsels.

1. um.
2. in.
3. al, ar, ah, an.

Achtersvoegsels.

1. ang, ṅg, eng.
2. i, e.

1. **Taha, taḥa.**

1. Het voorvoegsel *taha* komt zoowel voor den enkelen woordstam, als voor den n.w.lijken vorm der met *ma** en *më* gevormde w.w. te staan. In beide gevallen worden er mee gevormd: namen van personen, die de handeling welke 't gr.w. aanduidt, dikwijls verrichten. Die welke bestaan uit den stam met voorgevoegd *taha*, zoolmen bijna beroepsnamen kunnen noemen, doch geheel zijn zij 't niet ¹⁾. Zij zijn eenigszins intensiever van bet. dan die, welke met *taha* van den w.w.lijken vorm zijn gemaakt. Niet altijd worden beide vormen van een stam gemaakt. Voorbeelden zijn:

tahawisara »goedspreker», van *bisara* »gesprek, gepraat»; *taharoti* »vergiftiger» van *doti* »gif»; *ta-*

1) Voor beroepsnamen bestaat trouwens een andere vorm, vermeld bij de voorvoegsels 4 en 5 en 't invoegsel 1.

haěntana »landbouwer”, van ěntana »land”; taha-
undang »iemand die verstand heeft van heekruiden”
van undang »geneesmiddel, heekruid”; tahasoma
»liefhebber van visschen, iemand die veel vischt”, van
soma »vischnet”; tahapate »iemand die dikwijls dood-
slaat” van pate »dood”; tahakoā »die vaardig, ge-
woon is te maken”, van koā »maken”. Ongev. syn. met
deze vormen, alleen een weinig zwakker van bet. zijn:
tahapěbisara, tahapangěntana, tahapangun-
dang, tahapanoma, tahapamate, tahapěkoā.
Andere voorbeelden dezer vorming zijn: tahapěbika-
wera »waarzeggen”, van měbikawera »waarzeggen”;
tahapěbituing »sterrewichelaar, sterrekijker”, van mě-
bituing »wichelen”; tahapěbitung »bezweerder”;
tahapawuang, van mawuang (buang) »rechtbre-
ker”; tahapamuļo »kijver” (buļo); tahapěhodatě
»lasteraar”, tahapěhampasě »roover”, tahapanganu
(anu) »jager”. Dikwijls vindt men reduplicatie, om over-
drachtelijk gebruik of menigvuldigheid der handeling uit
te drukken, bv. tahapananahusu »vervolger”, van
sahusu (man.) »vervolgen”.

2. Van eene andere bet. van taha »bewoner van —”
heb ik slechts één voorbeeld in 't Sang. aangetroffen,
nl. tahananusa, dat thans »eiland” bet. doch oorspr.
»eilander” moet beduid hebben, gelet op 't Tag. taga¹⁾
en 't Sang. Jav. nusa (Tal. nanusa) »eiland”. Deze
bet. van taha sluit zich gereedelijk bij de bl. 75 genoemde
aan en heeft daarmee 't begrip van geregelde herhaling
en voortdurend blijven gemeen. Wellicht is ook tagha-
loang »het ruime sop” (Sas. van sasi, vandaar ook de

1) Zie bl. 79. De overgang van den naam der bewoners op 't be-
woonde land, is ook in and. talen niet zeldzaam. Vgl. Lat. Treviri
»tland van Trier”, Belgae »Belgie”, Skr. Kurawah »t Kuru-land”,
Ned. Pruisen, Polen, Zweden, Pommeren, Beieren, Saksen.

ouderwetsche vorm) een voorbeeld, daar 't syn. is van loang (evenals tahanusa van nusa).

3. Taha wordt ook gezegd voor personen aanduidende zelfst. n.w. om eene *wederzijdsche betrekking* aan te duiden tusschen de genoemde personen onderling of tusschen hen en vooraf genoemde. Die betrekking is meestal een »bij elkander behooren», 't zij door verwantschap, 't zij als heer en knecht, enz. B.v. i sire tahatuari »hij, zij (de oudere) met zijne, hare, jongere broeders of zusters», i kami kai ana u tahatuari »wij zijn neven en nichten», (woordel. kinderen van hen, die elkaars jongere broeders, zusters zijn ¹⁾), i tuang datu i rëdua talahusë (voor taha-ahusë, zie bl. 51) »de vorst met zijn zoon». Dikwijls wordt het getal der bedoelde personen er bij genoemd, terwijl het onzeker blijft, wie er tot de eene en wie tot de andere partij behooren, want, zooals uit de bovenstaande voorbeelden blijkt, wordt van de wederzijdsche betrekkingen slechts één uitgedrukt. B.v. i sire tëllu tahaṅa kan bet. »de beide ouders met één kind», of »een der ouders met 2 kinderen», i sire tëllu tahaghaghurang »één kind met zijne ouders» of »2 kinderen met één hunner ouders»; i sire ëpa tahawawine »3 mannen met hunne zuster» of »2 mannen met 2 zusters» of »één man met 3 zusters».

Door voorvoeging van 't prefix më- worden van deze woorden ww. gevormd, die de bet. hebben van »elkaar beschouwen als, de een den ander houden voor». Bv. mëtahaghaghurang (van aangenomen kinderen) »als zijne ouders beschouwen»; mëtahatuari (van de oude-

1) Men ziet, dat slechts de helft der wederzijdsche betrekking wordt uitgedrukt, omdat bij zulke woorden als tuari (jongere broeder, zuster), ana (kind), gaghurang (ouders) de een nooit van den ander is, wat de ander van den een is.

ren) »als jongeren broeder, jongere zuster beschouwen” (ook »als neef of nicht beschouwen”), mětahamawu »als heer beschouwen, erkennen”, vdr. »dienen”. Van tahaṇa »met een kind, met kinderen”, komt mětahana »doen alsof men tahaṇa is, kinderen oppassen”; in onderscheiding daarvan zegt men voor »als kind beschouwen”; mětəngana, dat gevormd is met 't zeker etymologisch verwante təng, dat reflexieve w.w. vormt. Zoo ook mětəngana u səmbau »elkaar als familieleden beschouwen”.

Meestal wordt deze vorm gemaakt van de woorden die de minste in rang der beide partijen uitdrukken. In plaats van i kami tahaikang wij (jongeren) met onze oudere broeders, zusters”, zegt men i kami səngkatuhang. Dit geschiedt om den meerdere niet te zeer met den mindere gelijk te stellen, door beiden in éénen adem te noemen. Zoo zegt men ook i sire səngkapulung »grootvader en kleinkinderen”.

Nauw verwant met taha is taha, met half gesloten eindsyllabe ¹⁾. 't Vormt de *distributieve telwoorden*, zowel van de drie vormen der hoofdtelwoorden, als van de adverbialia numeralia. Deze vormen met taha worden dan nog van 't w.w.lijk prefix pə voorzien. Zoo komen van dua »twee” en duanbau, duanbua »twee stuks”, de distributieven: pətaha dua »ieder twee, telkens twee”, pətahaduanbau en pətahaduanbua »ieder 2 stuks, telkens 2 stuks”. Van puḷo »tien” komen pətahapuḷo, pətahamapuḷonbau en pətahamapuḷonbua »ieder 10”. Op dezelfde wijze komt van duasuḷe »tweemaal”, pətahaduasuḷe »telkens 2 maal” en van mapuḷo ḷsa suḷene, pətahamapuḷo ḷsa s. s. »telkens 11 maal”.

1) Over de evenzeer verwante prefixen tahu en taghu, zie voorvoegsel 16.

De w.w.lijke vorm dezer distributieven, die mētaḥa is, duidt aan: »in de maat van — iets doen”, bv. rijst-stampen, roeien en al zulke dingen, waarbij men de maat telt. Bv. mētaḥaḍua »in de maat van twee iets doen”, mētaḥaḥpa »in de maat van vier doen”.

Taha en taha in de verwante talen. In 't Bul. hebben de prefixen ta* (meestal met 't suffix -ën achter den woordstam) en taha eene met Sang. taha overeenkomende functie. Ta* -ën bet. »die dikwijls — doet” bv. tambangkërën »handelaar” (van wangkër »kopen”), tangojowën »liefhebber van zwemmen” (van ojoy »zwemmen”). Taha duidt een excessief aan, een te groote herhaling der handeling, bv. tahuwe »al te lang”, tahalous »al te zeer”¹⁾. In de Filipp. talen vindt men 'teveneens, nl. Tag. taga l. die dikwijls iets doet”, bv. taga-pangahui »houthakker” (kahui »hout”, pangahui »hout halen”); 2. »bewoner van”, bv. tagamainila »Manilees”; 3. excessief, bv. tagakain »veelvraat”²⁾. 't Ibanag heeft taga-an »'tgeen gehouden wordt voor”, bv. tagapian »wat voor goed (pia) doorgaat”, tagatunungan »wat voor juist gehouden wordt”³⁾. 't Iloko heeft tagi en agtagi »voorzien zijn van”, bv. agtagipaltog »met een geweer gewapend”⁴⁾. 't Pampanga tala, duidt aan l. beroepsnamen, bv. talakumit »bewaker”, talasulat »schrijver”; 2. voorzien zijn van: »talabaryl »een geweer dragend”, 3. neiging tot, bv. talakasalon »ongezond”⁵⁾.

Met taha komt overeen 't Bis. tag, dat distributieven vormt, en 't Tag. tiga en tig, met dezelfde functie. Verder verwijs ik naar Dr. Brandes' uitvoerige behandeling van 't prefix tar in zijn Proefschrift bl. 121—130 en 176, 177 en naar bl.

1) Niemann, Bijdr. bl. 77.

2) Totanes, Arte, bl. 95.

3) Cuevas, Arte, bl. 358.

4) Lopez, Arte, bl. 87, 88.

5) Bergaño, Arte, bl. 244, 245.

6) Mentrída, Arte, bl. 191, Totanes, Arte bl. 114.

236 en 237 van Dr. v. d. Tuuk's Tob. Sprkk. Ter aanvulling van 't geen daar aangevoerd wordt ter gelijkstelling van tar met de negatie tar, vermeld ik, dat deze laatste in 't Sang. tala, ta en taluidt.

2. ka, ka, ki.

Evenals bij taha, komt van ka een open en een gesloten vorm voor, met verschillende beteekenis.

1. Ka gevoegd voor adjectief-stammen duidt den *graad*, de *mate* aan van de eigenschap door 't gr.w. uitgedrukt; het is dus als de substantievorm te beschouwen van de met ma gevormde adjectieven. Bv. van dau, karau »afstand" ('t best weer te geven met »hoeverheid" indien dit Ned. was); van sana, kasana »mate van nederigheid, laagheid." De overeenkomstige adjectieven zijn marau »ver" en masana »laag, nederig", van pia, kapia »mate van goedheid"; van dalaki, karaki »slechtheid"; van lawo, kalawo »hoeveelheid"; van dengu, karəngu »lengte van tijd, langdurigheid; van dange, karange »lengte, mate van langheid". Kadidi en kadodo zijn reeds met ka gevormd, doch beteekenen »klein". Zij worden dus om »mate van kleinheid, kleinte" te beduiden, kakadidi en kakadodo. De aldus gevormde zelfst.n.w. worden (ook door invloed van 't Mal.) hoe langer hoe meer als abstracta gebruikt, waartoe geen andere zich beter leenen.

2. Met telwoorden samengesteld, vormt ka substantieven, die in karakter met de onder 1 genoemde overeenkomen en van het pron. suff. 3^e pers. voorzien, als *rangtelwoorden* in gebruik zijn. Van dua komt karuane (2de), van epa, kaepae (4de), van (ma)puo dua, kapuo duane (12de), van (ma)hasu, kahasure (100ste), van hiwu, kahiwune (1000ste).

3. ka voor den gereduplicateerden stam gevoegd, duidt

aan: *den tijd waarop iets of iemand ondergaan heeft*, wat 't gr. w. aanduidt, bv. *kasasasa* »tijd waarop iets gerijpt is" (van *sasa*, mas. »rijp, gaar"); *kałahaka* »tijd waarop iets omgevallen is", (van *haka*, mah. »omvallen"); *kaghaghurang* »tijd waarop iem. of iets oud geworden is" (van *gurang*, magh. »oud"); *kararea* »tijd waarop iets gevonden is", (*dea*); *kałahene* »tijd waarop iets vermolmd, verrot is" (*hene*). Ook deze subst. worden langzamerhand als abstracta gebruikt, dus in de bet. van »rijpheid, ouderdom, vondst, uitstel, verrotting" ¹⁾.

4. Met een w.w. stam samengesteld, is *ka* naamw. vorm van den intransitief-passieven vorm, die met *ma* wordt gemaakt. Deze vormen hebben de bet. van »iets ondergaan, zonder dat de oorzaak wordt genoemd", zijn dus *accidenteel*. Van *denta*, *marenta* »aankomen", is dus de Imper. *karenta* »kom aan!"; van *pia*, *kapia!* »word beter!" (Imp. bij *mapia*); *kaumbure*, *karaluhę* »word oud en bedaagd!"; *kate* (uit *kaate*) »ga dood!" (bij *mate* »sterven"); *kapulu* »wil!" (van *pulu*, *mapulu* »willen"); *kaintołang* (bij *maint.*) »ga zitten!".

Deze vormen staan tot die met *ma* (prefix van 't intr. passief) als de onder n°. 1 genoemde tot *ma* (prefix dat *adject.* vormt). En daar deze beide *ma*'s (afgezien van 't syntaktisch gebruik) identisch zijn, zoo zijn de overeenkomstige n.w.lijke vormen het ook. De vorm *kapulu* bv. is eveneens een *abstr. subst.* met de bet. »wil!".

De vormen *kakęlla* en *katingang* (Tab.) »kijk",

1) Voorzien van 't pron. suff. 3^e pers. beteekent deze vorm, bij eenige weinige woorden, »juist genoeg hebbende van de eigenschap die 't gr. w. aanduidt", bv. een *kapapiane* »genoeg" (juist goed), *kałahętune* »juist nog zacht genoeg (van beenderen)", *kararępane* »juist goed aan den gang".

zijn wel imperatieve, doch worden beschouwd te behooren bij vormen met 't infix -um-, waarvan zij de secundaire gr. w.w. zijn, nl. kumakëlla en kumatingang (of tumatingang) »zien, kijken».

5. Een gebruik aan ka dat met 't onder n°. 1 genoemde overeenkomt, vindt men bij sommige substantieven, die met telwoorden worden samengesteld. Ka vormt van w.w.lijke stammen abstracta, die niet afzonderlijk voorkomen, doch steeds met een telwoord samengesteld zijn. Meestal is 't het telw. sa, dat voor k den vorm sëng heeft (bl. 41 noot 1), en hier de bet. heeft van »één met». Zoo bet. bv. sëngkarënta (van dënta) »één met, tegelijk met 't aankomen van, met dat aankwam», sëngkakakëlla of sëngkakëlla (van (ka)këlla), eig. »met dat zag», gew. gebruikt als »plotseling», syn. met sëngkianu (ki voor ka), sëngkahumpa (»in één uitkomen op»), en sëngkahombang (»in één treffen, vinden met») sëngkëllëndi (»in één schrikken met»); sëngkatûng »in één gekook met, tegelijk gekookt met», sëngkałuta »tegelijk gestampt», inung sëngkainung »tegelijk opdrinken», sëngkapohō »tot één tros gemaakt».

Deze vorming is ook toegepast op n.w.lijke stammen. De bet. is dan eenigszins anders, nl. die van een bepaald getal, uit een grooteren hoop. Bij sommige subst. is dit altijd de wijze waarop zij met een telwoord verbonden worden. 't Bovengenoemde sëngkapohō nadert in bet. eenigszins tot deze woorden. Zij worden met alle telw. verbonden. Voorbeelden: sëngkatau, duangkatau »1 mensch, 2 menschen», tëllungkaorasë »3 uren».

Voorbeelden van eene collectieve bet. van sëngka zijn uitdrukkingen als: i kami sëngkatuhang, »wij (jongeren) met onze oudere broeders (zusters)», i kami sëngkapulung »ik (grootvader) met mijne kleinkin-

deren." Met 't locaal-suffix -ëng is gevormd sëngka-wanuâng »de geheele bevolking" (van kawanua, »onderdaan, volk").

Een voorbeeld van een passieven vorm in bet. gelijk met ka, levert sëntinuwông (van tuwo »groeien"), »tijdgenoot" letterl. »één gegroei met".

6. Met voorgevoegd ka- en achtergevoegd -ang, ëng of eng¹⁾ wordt de *superlatief* der adjectieven gevormd. Deze vorm wordt geheel als adjectief gebruikt, maar is een abstractum, (zie n°. 1) met een plaatsaanduidend affix. Voorbeelden zijn: kasëlaheng »grootste", van sëllahë (masëllahë »groot"); kapiâng (uit kapia-ëng) »beste" (mapia »goed"); kaholekang »fraaiste" (mahole »fraai"); kakalakeng »rijkste" (kala); karangentang »hoogste" (dange); kawuļêng (mawuļe) »vergeetachtigste".

1. Ka, de gesloten vorm van dit prefix, vormt met het pron. suff. van den 3^{den} persoon vormen die de bet. onzer tegenw. deelwoorden hebben. Deze vormen worden gemaakt, zoowel van den zuiveren stam, als van den n.w.lijken vorm van 't actief, zonder dat verschil in bet. is op te merken. Voorbeelden zijn:

kaaļae, kapangaļae »nemende"; kaberane, kapëberane »sprekende"; kadaļenge »gaande"; kakânge »etende"; kahaunge »naderende"; kakoae, kapëkoae »makende"; kapundaļe, kapamundaļe »roeiende".

Bij w.w. die den act. vorm met ma* of më vormen zijn de vormen met kapa* en kapë de juiste; de vorm kaaļae, kaberane, kakoae is misschien naar 't voorbeeld van de intransitieven (kahaunge en derg.) gemaakt.

1) Zie bl. 40 en de afzonderlijke behandeling van ang, ëng en eng.

2. Op den onder ka, n°. 4 opgegeven vorm (den n.w. vorm van ma), wordt door voorvoeging van ka dezelfde vorming toegepast als op de hierboven onder n°. 1 genoemde gr. w.w. met dit verschil, dat zij de bet. hebben van »al meer en meer wordende wat 't gr. w. aanduidt". Deze vormen, als van intransitieve (secundaire) gr. w.w. afgeleid, hebben altijd intransitieve beteekenis. Voorbeelden zijn:

ka¹karěntane »al nader komende" (van karěnta);
ka¹kasahokane »al meer en meer kokend wordende",
(van kasahoka); ka¹kasasae »al gaarder en gaarder,
rijper en rijper wordende"; ka¹kasanggide »al dichter
en dichter bij komende".

3. Ter aanduiding van een voortdurenden toestand, als gevolg van een handeling, die passief is voorgesteld, wordt ka gevoegd voor den gereduplicateerden stam. Deze vorm is de naamw.lijke van die, welke met voorgevoegd ma van den geredupl. stam gevormd wordt. Bv. ka¹bawohę »staande geschreven"; ka¹papěllo »neergezet, gelegd zijnde, staande, liggende"; ka¹tatope »geopend, open zijnde, open staande"; ka¹tatung »te vuur gezet zijn, te vuur staande"; ka¹dalehe »over iets heen hangen zijnde, hangende over". Zie ook onder ma.

4. Om naar den duur, de lengte en de mate van hoedanigheid van iets te vragen, wordt het voorvoegsel ka van de onder ka n°. 1 genoemde vormen in ka veranderd en het pron. suff. 3^e pers. enk. er achtergevoegd, om aan te wijzen op wien of wat de vraag betrekking heeft. Bv. ka¹daune, eig. »de afstand er van?" of in onze vert. »hoe ver is het?" ka¹sanae »hoe laag is het?" ka¹lawoe »hoeveel is het?" ka¹děngue »hoe lang zal het duren?"

Het is duidelijk dat ka n°. 4 identisch is met ka n°. 1, en het verschil, door sluiting van 't prefix,

alleen is gemaakt ter onderscheiding van beteekenis. De andere beteekenissen van *ka* zijn met die van *ka* ongeveer aldus saam te vatten, dat men kan zeggen dat *ka* en *ka* abstracta vormen (nominaalvormen van intrans. w.w.), voorts mate en rang aanduiden en collectieve bet. hebben. De vormen onder *ka*, n°. 1, 2 en 3 zijn verscheidenheden van dezelfde soort, daar het drie verschillende gevallen zijn van 't gebruik van *ka* als naamw. vorm bij *ma*.

In 't Tag. worden abstracta gevormd met *ka-an* (Totanes, *Arte*, § 65, 66) en met *pagka* (§ 349—53). Het gebruik door Totanes in § 350 vermeld, om bij uitroepen de laatste lettergreep van *pagka* aan te houden (*pagkã-bibigán mo!* »welk een prater!») laat zich met 't gebruik van *ka* n°. 4 vergelijken.

In 't Ibanag worden abstracta gevormd met *ka* (Cuevas, *Arte*, § 80); in 't Pampanga vormt o. a. *ka* (met *-an*) abstracta (Bergaño, bl. 203), woorden die »mede-», »genoot» beteekenen (*ka inum* »mededrinker», *kasugal* »speelgenoot» bl. 202) en (met verdubbeling v. 't gr.w.) superlatieven (bl. 206). Ook in 't Bis. vormt *ka-* abstracta. (Mentrida, bl. 176). Rangtelwoorden vormen o. a. 't Pamp. met *ka* (Berg. bl. 162) en 't Bul. (Niemann, bl. 79). And. Philipp. gebruiken daartoe *ika-*, bv. Bis. (Mentr. bl. 190), Iban. (Cuevas, bl. 204), Tag. (Tot. § 392).

De gevallen waarin *ka* met andere prefixen samen gevoegd wordt, zijn afzonderlijk besproken (zie de prefixen 7, 9, 10, 11 en 13). De woorden met *ka* samengesteld die een affix hebben, zijn onder de affixen behandeld.

Ki is een bijvorm van *ka* en dient als n.w.lijke vorm van *mi* (zie bl. 106). Daar *mi* bijna geheel gelijk is in bet. aan *ma*, is er tusschen *ka* en *ki* ook bijna geen onderscheid. Behalve in den Imperatief der vormen met *mi*, wordt *ki* gebruikt in samenstelling met eenige an-

dere prefixen. (Zie bl. 125). Bv. *kiwule* »vergeet!'' Imp. van *miwule* »vergeten'', *mětěngkiwukang* »zich dronken maken''.

3. i, ni.

I is het voorvoegsel dat 't passief vormt. Het wordt voor zuivere, gereduplicateerde of met andere voor- of achtervoegsels samengestelde stammen gevoegd, waarbij het in bet. steeds staat tegenover *ma**, *mě** en *mě*, die 't actief vormen.

I behoort zonder twijfel tot de naamw.lijke voorvoegsels. De woorden die er mee gevormd worden zijn naamwoorden, al worden zij geheel als passieve w.w. gebruikt. **I** komt ook nooit in verbinding met andere dan n.w.lijke voorvoegsels voor. Voorbeelden zijn:

iwera (zal gesproken worden), *iwěbera* (wordt gesproken), *ikawera* (zal kunnen gespr. w.), *iapěběbera* (wordt verzocht te spreken), *ipakibera* (wordt gelast gespr. te worden), *ipěpapate* (gebruikt worden om elkaar te dooden).

Het voorvoegsel **ni** vormt den Verleden tijd (perfectief Praeteritum) van de met *i* gevormde Teg. en Toek. tijden der passieven. Het wordt dus voor dezelfde stammen gevoegd als die met *i* worden samengesteld, bv. *niwera* (is gesproken), *nipakiwera*, enz.

Twee vormen van 't passieve Praeteritum worden met 't prefix **ni** gemaakt, dat niets anders is, dan een gesloten uitspraak van **ni**. Het komt voornamelijk voor bij de vormen die na ontkenkende partikels gebruikt worden. Deze vormen hebben de bet. van »is nog niet ge —''; bv. *tawe nibera* »is nog niet gesproken''.

Waar de welluidendheid het eischt of toelaat, wordt dikwijls het prefix **ni** als invoegsel **-in-¹⁾** achter de aan-

1) Uitvoerig behand. door Dr. Brandes, in zijn proefschrift, bl. 171—174.

vangsletter van den stam gezet. Voor stammen die met klinkers beginnen geschiedt dit nooit; zeer gewoon is 't bij de aanvangsmedekl. *b*, *k*, *t*, *p* en *s*; waar andere medekl. den stam beginnen, komt 't nagenoeg niet voor. Men zegt dus liever *binohę*, *kinoa*, *pinate*, *tinutung*, *sinusu*, dan *niwohę*, *nikoa*, enz. Maar zelden of nooit vindt men *dineno*, *dinonsoļę*, *ginęde*, *hinepesę*, *linihį*, voor *nirenę*, *nironsoļę*, *nighęde*, *nihepesę* *nilihi*. Van de samengestelde voorvoegsels komt deze omzetting voor bij *ika* (pass. van *maka*), *ipaki* (v. *maki*), *ipętęngka* (v. *mętęngka*) *ipępapa** (v. *mępapa**) en *ipaka*, waarvan dus de praeteritaal-vormen luiden: *kina*, *pinaki*, *pinętęngka* *pinępapa** en *pinaka* (n°. 5, 9, 11, 12 en 13).

Ook hier komt 't dus bij *k* en *p* voor. De vorm *ni* wordt nooit infix.

Het voorvoegsel *i*, door Dr. v. d. Tuuk voor identisch verklaard met de praepos. die den locatief aanduidt, mist in 't Sangir. zulk een nevenvorm. De talen waarin *i* eveneens als infix *in* voorkomt, zijn door Dr. Brandes genoemd, waaruit blijkt, dat de gelijkstelling van *i*- en *-in*- in 't Sang. volkomen gerechtvaardigd is. Met betrekking tot 't daar genoemde Sund. Mal. *minantu*¹⁾, wil ik nog opmerken, dat het Sang. voor »schoonvader, -moeder, -zoon, (-dochter)» gebruikt: *amang*, *inang*, *ana kinaratingang*, welke laatste vorm 't Praeteritum is van *ikaratingang*, passief van *makarating* »bereiken», (stam *dating*), met 't lokaal-suffix *ang*, dat op *amang*, enz. terugslaat. De bet. is dus »vader enz. die bereikt is, tot wien men gekomen is, wiens zoon enz. men is komen te wor-

1) De in noot 4 van bl. 175 opgegeven vorm *męnantu* is blijkbaar een verzwakte uitspraak van de lichtste lettergreep. Zie Klinkert, Nieuw Mal. Ned. Wdbk. i. v.

den, zonder 't oorspronkelijk te zijn." Ook zegt men *amang mirarating*, met redupl. van *mirating* (aankomen, bereiken), welke de duurzaamheid van den toestand uitdrukt. Dit *mi* is een intr. passief prefix. Deze Sangir. parallel maakt 't wrschl. dat in *minantu* 't infix in aanwezig is.

4. *ma**, *na**, *pa**; *mě**, *ně**, *pě**.

De verhouding dezer drie vormen is aldus: *ma** en *na** zijn w.w.lijke, *pa** is het overeenkomstige n.w.lijke prefix. *Ma* duidt den Teg. en Toek., *na* den Verleden tijd aan. Met *mě**, *ně** en *pě** is 't evenzoo.

*Ma** is het uit vele andere M. P. talen welbekende nasaalprefix, dat in het Sangireesch *actief-transitieve werkwoorden* vormt. De nasale sluiters richt zich in karakter naar de beginletter van den stam waarvoor *ma** gevoegd wordt, doch verdringt die beginletter geheel. Bij stammen die met klinkers beginnen, is dit in 't schrift niet te zien, daar de zachte aanblazing, waarmee deze stammen aanvangen, toch niet wordt geschreven. Daar *ma** gevoegd wordt voor stammen die met een *klinker*, *b*, *k*, *p*, *s* en *t* aanvangen, zoo wordt de nasale sluiters voor stammen die met een klinker of met *k* beginnen *ng*, voor die met *b* en *p* beginnen *m* en voor *s* en *t*, *n*, waarbij genoemde aanvangers wegvallen en in hunne functie door *ng*, *m* of *n* vervangen worden, zooals blijkt uit de volgende voorbeelden:

stam *ałą*, *mangalą* »nemen».

» *eke*, *mangeke* »hengelen».

» *iki*, *mangiki* »binden».

» *oło*, *mangoło* »neerlaten».

» *ule*, *mangule* »terugnemen».

» *kałi*, *mangalı* »uitgraven».

» *keke*, *mangeke*, »uitbreiden».

stam kiki, mangiki »bijten”.

» kokino, mangokino »koesteren onder de vleugels”.

» boso, mamoso »weggieten”.

» bua, mamua »op 't droge trekken”.

» baehě, mamaehě »betalen”.

» pakelě, mamakelě »trap m. den hiel geven”.

» pikung, mamikung »omwikkelen”.

» poso, mamoso »afbreken”.

» sule, manusle »terugbrengen”.

» suratě, manuratě »brief schrijven”.

» sukung, manukung »verwijten”.

» tutung, manutung »verbranden”.

» tita, manita »wetgeven”.

» tiala, maniala »merken, merk geven”.

mě*, ně*, pě*.

Van stammen met andere beginletters, dan die welke de vorming met ma* toelaten (bl. 88), worden *transitievė* w.w. gevormd door het voorvoegsel mě*, dat volkomen dezelfde kracht heeft als ma* en naar alle waarschijnlijkheid daarmee identisch is. De beginletters voor welke mě* komt te staan, zijn *d, g, h, l* en *n*; de weinige w.w. stammen die met *m* en *ng* beginnen, vormen geen transitieven. Daar deze beginners niet wegvallen na mě*, zoo wordt de nasale sluiters van dit prefix voor de *d* tot *n*, voor de *g* tot *ng*, terwijl hij zich voor *h, l* en *n* niet kan handhaven en dus verdwijnt.

Voorbeelden zijn:

Stam diko, mëndiko »aansteken” (bv. een lamp).

» deso, mëndeso »bewaren”.

» dangeng, mëndangeng »naar boven brengen.”

» dompolě, mëndompolě »in 't vuur steken”.

» dëka, mëndëka, »opplakken”.

- Stam gehe, mēnggehe »stuk scheuren”.
- » gepe, mēnggepe »naaien”.
 - » golang, mēnggolang »omroeren”.
 - » galimu, mēnggalimu »oppeuzelen”.
 - » galumpuhě, mēnggalumpuhě »voeren”
(een mand) ¹⁾.
-
- » hiking, mēhiking »grootbrengen”.
 - » hunsudě, mēhunsudě »in orde leggen”.
 - » hěsa, mēhěsa »afsnijden”.
 - » hanggosě, mēhanggosě »in zijn geheel uitspreken” (woord of naam).
 - » hěkosě, mēhěkosě »iemd. verschrikken”.
-
- » linda, mēlinda »trappen, treden op”.
 - » lēnno, mēlēnno »gladmaken”.
 - » lingkahę, mēlingkahě ²⁾ »opsteken” (pajung).
 - » lěsu, mēlěsu »gat maken”.
 - » liu, mēliu »verlossen”.
 - » lekesě, mēlekesě »deksel afnemen”.
-
- » nanta, mēnanta »nat maken”.
 - » nawo, mēnawo »doen vallen”.
 - » nono, mēnono »koffo knopen”.
 - » naung, mēnaung »zich iets voornemen” ³⁾.

1) Van Maleische woorden die met *g* beginnen, worden trans. w.w. gemaakt door voorvoeging van dit prefix, bv. mēnggoreng »braden” mēnggiling »malen”, mēnggunting »knippen”, mēnggantong »ophangen”, mēngganti »vervangen”, mēngganapě »vervullen”.

2) Dit w.w. is geheel syn. met mamingkahě, van den stam bingkahě.

3) Ook deze vorming komt van Mal. woorden voor, bv. mēniata, »kijken naar iets, dat men te voren al heeft neergelegd”, mēniatě »iemd. offergaven brengen, om zegen te ontvangen.”

Als uitzonderingen vindt men eenige intransitieve ww. met *ma** en *mě** gevormd, als: *mangirasě* »stomp worden (van de tanden)», *mangědo* »ophouden met», *mangaļing* »verhuizen», *měndarang* »zich warmen».

De 2de functie dezer beide voorvoegsels is het vormen van *beroepsnamen*, die in onderscheiding van de met *taha-* gevormde naamwoorden, den persoon aanduiden, die eene handeling als beroepsbezigheid verricht. De stam wordt hierbij gereduplicateerd, door herhaling van de lettergreep die onmiddellijk op 't voorgevoegde prefix volgt, waarbij de op bl. 66 gegeven regels zijn in acht te nemen. Van den stam *aļā* komt, met 't prefix, *mangaļā*, 't welk *ma-ngaļā* wordt uitgesproken ¹⁾. Dit wordt, met de genoemde reduplicatie, *mangaņgaļā*, 't welk de bet. heeft van »haler of nemer van beroep». Andere voorbeelden zijn:

Stam *antehě*, *mangangantehě* »rangschikker».

- » *baļui*, *mamamaļui* »veranderaar».
- » *diko*, *měndariko* »aansteker».
- » *keke*, *mangangeke* »verspreider».
- » *golang*, *měnggagholang* »omroerder».
- » *haresě*, *mělaharesě* »maaier, afsnijder».
- » *kongke*, *mangangongke* »omroerder».
- » *lěno*, *mělaļěno* »gladmaker».
- » *nanta*, *měnananta* »natmaker».
- » *onggo*, *mangangonggo* »gever».
- » *pěpi*, *mamaměpi* »hakker».
- » *susu*, *mananusu* »insteker».
- » *tutung*, *mananutung* »verbrander».
- » *unsa*, *mangangunsa* »wasscher».

Dat deze woorden, die naar hunne bet. zelfst. n.w. zijn, den vorm van werkwoorden hebben, zal op den eersten aanblik vreemd schijnen, maar zoo

1) Zie bl. 31, r. 4 en 3 v. o.

zij in verband met de overeenkomstige naamw. vormen beschouwd worden, laat zich dit toch wel verklaren. De n.w. vorm bv. van mēndariko is pēndariko (bl. 93) en deze heeft de bet. van »tijd of wijze waarop aangestoken is”, voor een deel dus overeenkomende met onzen onafhankelijken infinitief »het aansteken”. De w.w. vorm nu heeft hier meer de bet. van ons deelwoord, wat met ’t karakter der M. P. w.w. zeer goed overeenkomt ¹⁾, in dit geval dus van »doende wat in den tijd of op de wijze van ’t geen het gr. w. aanduidt, gedaan wordt”, om ’t genoemde voorbeeld te behouden, dus »aanstekende”. De redupl. is eene voorstelling van ’t herhaalde doen, die zeer goed een beroepsnaam kan uitdrukken.

Hiermede is niet de prioriteit van de bedoelde substantiven boven de w.w. aangenomen, maar alleen hunne bet. te hulp genomen ter verklaring van de zoo nauw met hen verwante w.w.lijke vormen.

Op dezelfde wijze worden de beroepsnamen gevormd in ’t Bisaya ²⁾ bv. magbubuhāt »maker” (van buhat), manunulat »schrijver” (van sulat), mananahi »kleermaker” (van tahi); in ’t Tag. ³⁾, magbabaka »krijgsman” (van baka), magkakanta »zanger”. In ’t Bul. is deze vorming niet gewoon, maar komt zij toch voor ⁴⁾.

Ma*, mē* komt in bijna alle Indonesische talen voor; het is ’t bekende nasaalprefix, dat actief duratieve w.w. vormt ⁵⁾. De invloed, door den sluiters op den beginner van den stam uitgeoefend, levert in ’t Sang. geen bijzonderheden op, die niet reeds uit andere talen bekend zijn. Evenals ’t Mal. en Day., verliest ’t Sang. de nasaal, voor l en r. De b

1) Vgl. ’t geen daarover is gezegd Kern, Fidji-taal, bl. 33.

2) Mentrída, bl. 174.

3) Totanes, bl. 93.

4) Brandes, Proefschrift bl. 158, waar ook ’t Mongond. is genoemd.

5) Zie Kern, Kawi-Studien, bl. 36—39.

wordt als de *p* behandeld ¹⁾, doch de *d* niet als de *t*. Den vorm *mě** hebben o. a. Mal. en Bul. ²⁾, *a** komt voor in 't Mak. ³⁾.

*na**, *ně**, zie bl. 88 en verder bij de werkwoorden.

*pa** en *pě** zijn de naamwoordelijke vormen resp. van *ma** en *mě**, *na** en *ně**. Hiermede worden dus gevormd:

1. De *Imperatieven* van de met *ma** en *mě** gevormde w.w. en de andere vormen van 't w.w. die formeele substantieven zijn; zooals de met *kā* samengestelde, die bl. 83 (onder *kā* n°. 1) genoemd zijn.

2. Abstracte zelfst. n.w., die den tijd en de wijze aangeven, waarop eene handeling is geschied. Zij worden gevormd met dezelfde reduplicatie als de beroepsnamen en zijn dus vormelijk de bij deze behoorende naamwoorden. Van den stam *aļa* wordt dus met 't prefix, *pangala*, 't welk *pa-n-gala* wordt uitgesproken, door reduplicatie *pangangala*, en deze vorm heeft de bet. van »tijd, wijze waarop genomen werd, is of worden zal". Andere voorbeelden zijn:

Stam *ekē*, *pangangekē* »tijd ⁴⁾ waarop gehengeld is".

» *inung*, *panganginung* »tijd w. gedronken is".

» *oļo*, *pangangoļo* »tijd waarop neergelaten is".

» *uļe*, *panganguļe* » » teruggenomen is".

» *kali*, *pangangali* »tijd waarop gegraven is".

» *keke*, *pangangeke* » » uitgebreid is".

» *boso*, *pamamoso* »tijd waarop uitgegoten is".

» *buā*, *pamamuā* » » opgetrokken is".

1) Evenals in 't O. Jav. Ook 't Day. heeft daarvan eenige voorbeelden zie Hardeland, bl. 23, 42.

2) Niemann, Bijdr. bl. 50.

3) Matthes, Mak. Spr. bl. 86.

4) De bet. »wijze waarop" is in deze vertalingen voor de korthed weggelaten.

- Stam diko, pëndariko »tijd waarop aangestoken is”.
- » deso, pëndareso » » bewaard is”.
- » dangeng, pëndarangeng »tijd waarop naar
boven gebracht is”.
- » gehe, pënggaghehe »tijd waarop gescheurd is”.
- » gepe, pënggaghepe » » genaaid is”.
- » golang, pënggagholang »tijd w. geroerd is”.
- » hiking, pëlahiking »tijd waarop opgevoed is”.
- » hësa, pëlahësa » » afgesneden is”.
- » linda, pëlaḷinda »tijd waarop vertrapt is”.
- » liu, pëlaḷiu » » verlost is”.
- » nanta, pënananta »tijd waarop natgemaakt is”.
- » naung, pënanaung » » voorgenomen is”.
- » poso, pamamoso »tijd waarop afgebroken is”.
- » pakelë, pamamakelë »tijd w. getrapt is”.
- » suḷe, pananuḷe »tijd waarop teruggebracht is”.
- » sukung, pananukung »tijd w. verweten is”.
- » tutung, pananutung »tijd w. verbrand is”.
- » tiala, pananiala »tijd waarop gemerkt is”.

In onze vertaling worden deze woorden dikwijls enkele abstracta, daar bij onnauwkeurig spreken de handeling zelve wordt genomen voor den tijd en de wijze waarop zij geschied is. Van 't gebruik dezer substantiva in zinnen, volgen hier nog eenige voorbeelden:

su pangangaḷae piso e, ia tawedise naung
»toen hij het mes haalde, was ik er niet”.

su pamamosone akę e, kai pią tau simahe »toen zij 't water uitgoot, ging er iemand voorbij”.

su pęlahęsa i kami ue, kai pią apa ęimawe »toen wij rotan afsneden, ging er iets over den weg”.

su pęndariko soęo e, męngkai seng maręndung-dęndung »bij 't opsteken van de lamp was 't reeds geheel donker”.

Van de bet. »wijze waarop de handeling is geschied”, zijn de volgende zinnen voorbeelden:

mapia-pia męngkai, pęlahikinge rario ene »zeer goed is de wijze waarop hij dat kind opvoedt”.

mamben daęaki, pęnanawo ęmme ene »zeer slecht is de wijze waarop zij die rijst gepoot hebben”.

ta sihinge kasahawę pangangaęae pişo e »onvergelijklijk snel was de wijze waarop hij 't mes wegnam”.

3. De prefixen pa* en pę* worden met voorvoeging van 't prefix i (bl. 85) gebruikt tot vorming van dat passief der transitieve w.w., waarmee wordt aangeduid, dat het vooraf genoemde ding 't middel is, waarmee de handeling verricht wordt. Bv. pişo e ipamoto¹⁾ »met het mes wordt gesneden”, kai pişo ini apa ipamoto e »dit mes is het ding waarmee gesneden wordt”. Dergelijke zinnen worden ook wel aldus geconstrueerd: kai ipamoto, pişo ini e »om mee gesneden te worden, is dit mes”, indien de nadruk 't vereischt. Akę ini kai ipęndeno »dit water is om mee te baden”. Tabale kai rampa ipędęndampa²⁾ wawi »tabale is een plant waarmee varkensvleesch gekruid wordt”. Magoro ini kai ipęlēbuhę sawon dukę e »deze klapamelk

1) De 3^e syll. van achteren is gesloten, om den tegenwoordigen tijd aan te duiden.

2) De redupl. duidt den tegenwoordigen tijd aan.

is om de groentesaus te verdikken". Pědeako bungang ipělëgahë baļe e »zoek bloemen, om 't huis mee te versieren".

De subst. met pa*, pë gevormd, worden ook met de lokaal-suffixen ang en -eng samengesteld. Hierover zal bij deze suffixen gesproken worden.

5. më, në, pë.

De verhouding dezer drie voorvoegsels is dezelfde, als die tusschen ma*, na* en pa*.

1. Më vormt *intransitieve* werkwoorden; de handeling door deze w.w. uitgedrukt, blijft beperkt tot hetgeen 't gr. w. aanduidt en gaat niet op een voorwerp over dat buiten den kring dezer bet. ligt. Zij kunnen wel een voorwerp hebben, doch dan is dit een inwendig object of een indirect object, met 't welk zij door tusschenkomst van partikels verbonden worden.

Met den naam van eene beweging of een geluid samengesteld, beteekenen zij: de beweging maken, 't geluid voortbrengen door 't gr. w. aangeduid, al is dit laatste niet altijd een in de taal gangbaar woord. Bv. mëbansagë »schreeuwen" (bansagë »geschreeuw"), mëganoħa »leven maken" (ganoħa »rumoer"), mëgio »juichen, gillen". Zoo ook: mëlunggi »wentelen", mëlinsumagë »voorover vallen", mëbiling »zich omkeeren", mëbinsokohë »liggend schoppen".

Is 't gr. w. de naam van een product door 't onderwerp der handeling uit zich zelve voortgebracht, of een toestand waarin het zich zelve brengt, of een vorm dien het aanneemt, dan bet. het w.w. dat product, dien toestand, dien vorm voortbrengen, bv. mëbua »vrucht voortbrengen" (bua »vrucht"), mëbera »woorden voortbrengen, spreken" (bera »woord, spraak"), mëdalo »prijzen, loven" (dalo »lof"), mëbio, mëbëke »ver-

halen, vertelling doen" (bio, bĕke »verhaal, vertelsel"); mĕdoĵo »blaren krijgen" (doĵo »blaar"); mĕbisuĵĕ »puisten krijgen" (bisuĵĕ »puist"); mĕdingang »in gezelschap gaan" (dingang »makker, gezel"), mĕdoka »passen bij" (doka »wederhelft, weerga"); mĕdumpuĵĕ »in pollen groeien" (dumpuĵĕ »pol"), mĕdagang »koopman zijn" (dagang »vreemd, vreemdeling"), mĕgunde »dajang zijn" (gunde »dajang"); mĕkolo »rimpels krijgen" (kolo »rimpel"); mĕkampong »zich verzamelen" (kampong »verzameling"), mĕkaĵimbuhung »in de war raken" (kaĵimbuhung »warboel"); mĕmĕlle »huichelen" (mĕlle »veinzend"); mĕkuhita »kwaad stoken, intrigeeren, knoeien" (kuhita »polyp", die met zijne vangarmen 't beeld is van iemd. die een ander tracht te verstrikken); mĕkompelĕ »tot klompen stollen", (kompelĕ gestold brok"); mĕmou »zich stom houden" (mou »stom"), mĕnalang »spelen" (nalang »spel"); mĕbininta »een spel spelen, waarbij men eene bininta (lange, smalle schuit) voorstelt".

Alle medeklinkers kunnen dit prefix voor zich hebben. Voor *h*, *l*, *m* en *n* verliest 't zijn harde uitspraak en wordt dan gelijk aan 't prefix mĕ* voor dezelfde beginners. Daarom past men op de met *h* en *l* beginnende stammen liever eene andere vorming van 't intransitief toe, nl. die met 't infix -u m- (zie t. pl.). Eenige voorbeelden zijn: mĕhindĵ »tegelijk iets doen", mĕliondohĕ »uitglijden", mĕlome »zwak worden". De stammen die met *m* en *n* beginnen zijn weinig in getal en verzetten zich, om eufonische redenen, tegen de vorming met -u m-.

Ook hier komen als uitzonderingen eenige *transitieve* ww. voor, met mĕ gevormd, zooals: mĕkoā »maken, doen", mĕdea »zoeken", mĕkinau »trachten na te doen", mĕkaĵirung »verbergen, geheim houden". Naast

mëkihi »raspen» komt ook de transit. vorm mangihi voor.

Als intransitief, staat më dus tegenover ma* en më*. Waar më bij uitzondering transitief optreedt, wordt als intr. de vorm met -um- gebruikt.

Voorbeelden, die 't verschil tusschen më en ma*, më* duidelijk doen uitkomen, zijn:

mësuļe »terugkeeren»,	manuļe »terugbrengen».
mëbiling »zich omkeeren»,	mamiling »iets omkeeren».
mëbinti »een vechtpartij met de kuiten houden»,	maminti »een slag met de kuit geven».
mëbisara »gesprek aanknoopen»,	mamisara »aanspreken».
mëboagë »in verwarring geraken»,	mamoagë »verwarren».
mëboso »wegvlieten, uitvloeien»,	mamoso »uitstorten».
mëbaleng »zwenken»,	mamaleng »iets wenden».
mëbalui »veranderen»,	mamalui »iets veranderen».
mëbulihë »duizelig worden»,	mamulihë »in een streng winden».
mëbuā »opstaan»,	mamuā »ophalen, optrekken».
mëgolang »in beroering komen»,	mënggolang »omroeren».
mëgepe »aan elkaar kleven»,	mënggepe »naaien».
mëhisa »peper gebruiken»,	mëhisa »peperen».
mëbuļo »gaan kijken»,	mamuļo »bekijken».

Uit eenige der bovenstaande voorbeelden blijkt tegelijk, dat më ook wel ingressieve bet. kan hebben, nl. die van »beginnen te doen, gaan doen wat 't gr.w. aanduidt».

2. In de 2^e plaats worden met më gevormd, van den gereduplicateerden stam, de *wederkeerige werkwoorden*.

Van *transitieve w.w. welker stam met een klinker begint*, wordt de reduplicatie van den naamw.lijken vorm gemaakt ¹⁾ en deze vorm wordt met voorgevoegd *mě* als *wederkeerig werkwoord* gebruikt, met de bet. »elkander aandoen wat 't gr. w. aanduidt».

Voorbeelden: van *aļa*, (*pangala*, *papangala*), *měpapangala* »elkander halen».

Stam *ansuhě*, *měpapangansuhě* »op elkaar aandringen».

- » *akalě*, *měpapangakalě* »elkaar bedriegen».
- » *ěnsa*, *měpapangěnsa* »elkaar op den grond werpen».
- » *ědang*, *měpapangědang* »van elkaar leenen».
- » *imbu*, *měpapangimbu* »elkaar beruiken».
- » *osagě*, *měpapangosagě* »elkaar aansporen».
- » *onggo*, *měpapangonggo* »elkaar geven».
- » *ologě*, *měpapangologě* »elkaar met praatjes overhalen».
- » *uļuhě*, *měpapanguļuhě* »elkaar nederlaten».
- » *uļe*, *měpapanguļe* »van elkaar terugnemen».
- » *urung*, *měpapangurung* »elkaar onderdompelen».

Van alle andere stammen wordt op de gewone wijze de voorste lettergreep gereduplicateerd, zooals in de volgende voorbeelden:

Stam *boļeng*, *měbawoļeng* »elkaar trekken».

- » *běke*, *měbawěke* »elkaar vertellen».
- » *deno*, *mědarenō* »elkaar baden».
- » *deā*, *mědarea* »elkaar zoeken».
- » *gana*, *měgaghana* »elkaar slaan» (in een spel).
- » *geserě* *měgagheserě* »elkaar geeselen».
- » *doļosě*, *mědaroļosě* »elkaar aflossen».

1) Een andere (minder gewone) vorming is bl. 100 vermeld.

Stam *dolohě*, *mědarolohě* »elkaar zenden».

» *kiki*, *měkakiki* »elkaar bijten».

» •*kuļū*, *měkakuļū* »elkaar 't hoofd scheren».

» *kui*, *měkakui* »elkaar roepen».

» *nalang*, *měnanalang* »paradeeren» (van schepen) ¹⁾.

» *pate*, *měpapate* »elkander dooden».

» *paļo*, *měpapaļo* »elkander slaan».

» *sasa*, *měsasasa* »elkander vermanen».

» *sěsě*, *měsasěsě* »elkander benauwen».

» *těnno*, *mětātěnno* »elkander nadoen».

» *těde*, *mětātěde* »elkander ophouden».

De w.w. wier stam met *h* begint, hebben dubbele reduplicatie en om eentonigheid te vermijden, is de eerste der beide *l*'s dan gewoonlijk *d* geworden. In den tongval van Taruna wordt de enkele reduplicatie gebruikt. Bv. van den stam *hopa*, *mědaļahopa* »elkaar beblazen (met gekauwde tooverkruiden)», *mědaļahiking* »elkaar onderhouden», Tar. *mělahopa*, enz.

Deze vorming is ook de minder gewone bij de stammen die met een klinker aanvangen. De dubbele reduplicatie is hier wrschl. aangewend, om twee lettergrepen die met denzelfden medeklinker beginnen, na elkaar te hooren en berust dus op gewaande analogie met de meest gebruikelijke vormen. Men kan dus ook zeggen: *mělaļaansuhě*, *mělaļaakalě*, *mělaļaěnsa*, *mělaļa-ědang*, *mělaļaimbu*, *mělaļaonggo*, *mělaļaurung*, enz. in geheel dezelfde bet. als de bl. 99 opgegeven vormen.

Eenige wederkeerige w.w. hebben eenigszins afwijkende beteekenissen. Zoo bet. *mědaļahiwa* »op schoot hou-

1) Eig. »met elkaar spelen».

den" 1), mĕbawenteng »met elkander dragen», mĕsasauļe »terugkomen van een plan» (mĕsasauļe, aan elkaar terugbrengen»). Men verwarre deze w.w. niet met de in Hoofdstuk VI besproken Frequentatieven.

De w.w. van deze soort worden alle met mĕ gevormd, daar zij uit den aard der zaak geen object buiten den kring hunner eigene bet. kunnen hebben. Er is dan hier ook geen verschil te bemerken tusschen de wederkeerige vormen der w.w. die met ma*, mĕ*, mĕ of 't infix um gevormd worden. Wel worden de met klinkers beginnende stammen van 't n.w. trans. prefix voorzien, maar dit verandert de bet. niet en is alleen om eufonische redenen geschied.

3. De *beroepsnamen*, die van met mĕ gevormde w.w. worden gemaakt, hebben geheel den vorm van de wederkeerige w.w. Zij komen veel minder voor, dan de bl. 91 genoemde; de meeste zijn gevormd van transit. w.w. die de vorming met mĕ hebben. Voorbeelden: mĕkakoā »maker», mĕtatiā »teller», mĕtatuħu »volger», mĕtataļoka »bekken-slaander», mĕsasalai »danser», mĕdareā »zoeker», mĕlaheĕ »pootgatensteker».

De overeenkomst in vorm is toevallig, daar de reduplicatie bij de wederkeerige w.w. 't overenweer, en bij de beroepsnamen 't aanhoudend verichten der handeling aanduidt.

4. De vormen die behalve mĕ nog een achtervoegsel hebben, worden bij de achtervoegsels, die welke met mĕ nog andere prefixen hebben, worden afzonderlijk behandeld. Mĕtaħa, zie taħa.

Het voorvoegsel mĕ heeft o. a. in 't Tag. den vorm

1) Ook wij zeggen, met dezelfde onnauwkeurigheid: »bij elkaar op schoot zitten».

mag¹⁾ en komt ook in verbinding met andere prefixen voor, bv. magka, magpaka. Insgelijks in 't Bis. mag²⁾, magi, magpaka, 't Iloko heeft ag³⁾, Pamp. mag⁴⁾.

Van de verderaf staande talen heeft 't Bat. mar⁵⁾, Day. ba, ma⁶⁾, Mal. bër⁷⁾. In 't Jav. komt 't weinig meer voor, bv. mërdateng, mërdayoh⁸⁾.

Uit deze vormen (waarbij nog Ibng. mag⁹⁾ en Bul. maha¹⁰⁾ kunnen gevoegd worden), blijkt dat de meeste talen den oorspr. sluiters nog hebben. In 't Day. is hij afgevallen, wrschl. na eerst *h* te zijn geworden. Verder verwijs ik naar Dr. Brandes' behandeling van 't prefix mar, Proefschrift, bl. 130—134.

pě, 't n.w.lijk prefix bij mě, vormt:

1. Den *Imperatief* van alle w.w. die met mě gevormd zijn, dus zoowel van de intransit. en wederkerige, als van de behalve met mě, met nog andere prefixen samengestelde werkwoorden.

2. *Substantieven* die den *tijd en de wijze waarop de handeling is verricht* aanduiden en op dezelfde wijze in vorm en beteekenis in verhouding staan tot de met mě gevormde beroepsnamen, als de met pa* en pě* gevormde substantieven tot de met ma* en mě* gevormde beroepsnamen. Zie bl. 93.

Voorbeelden: pěbawua »tijd waarop is of zal worden opgestaan of vertrokken», pědarodato »t. w. is beraadslaagd», pěgaghio »t. w. is gejuicht», pěkakampong »t. w. is vergaderd», pěnanalang »tijd w. is gespeeld», pětatikì »t. w. is geslapen», pěsasalai »t. w. is gedanst». Ook deze woorden krijgen in onze

1) Totanes, bl. 46.

2) Mentrida, bl. 87.

3) Lopez, bl. 36.

4) Bergaño, bl. 108.

5) v. d. Tuuk, Tob. Spr. bl. 109.

6) Hardel. Day. Gr. bl. 132.

7) Klinkert, Mal. Spr. bl. 47.

8) Wrdb. i. v. v. dateng, dayoh.

9) Cuevas, bl. 364.

10) Niemann, Bijdr. bl. 48.

vert. wel eens 't karakter van abstracta. Zoo kan men pëbawiahë wel eens met »leven», pëlaharapë met »hoop», pëdaļahapī met »onderlinge kameraadschap» vertalen, doch dit is niet nauwkeurig ¹⁾. — Voorbeelden van 't gebruik in zinnen zijn: su pëbawuæe soļong Manaro e »op den tijd van zijn vertrek, tijdens zijn vertrek naar Menado»; su pëlahinggu u ekë e »bij 't opslaan van den hengel».

3. Pë met voorgevoegd *i* wordt op dezelfde wijze als passief van de intransitieve w.w. met më gebruikt, als ipa* en ipë* van de transitieve. (Zie bl. 95). Voorbeelden zijn:

mamben tingihë maiha ipëgëgion sire »'t is wel een sterke stem waarmee zij juichen».

apan ëllo-ëllo i kite ilëonggotang ļaidopë ipëbëbiah' i kite »elken dag wordt ons voedsel gegeven, waarvan (eig. »waarmee») wij leven».

Ook van wederkeerige w.w. wordt deze vorm gemaakt, waarvan de volgende zinnen voorbeelden leveren:

bara mamomo ëndaī e nipëpapilī i rëdua e »met die stompe zwaarden hieuwen zij elkander».

pëdeako taļi ipëdaļahapus' i kadua »zoek een touw, waarmee wij elkaar zullen vastbinden».

konti we apa ipëpapangakal' i sire! »wat een leugens, waarmee zij elkaar bedriegen!»

Oneigenlijk gebruikt zijn de wederk. vormen in de volgende zinnen:

kapalë e mëngkatewe ipëñnanalange, kahiāng kaiha u anginge e »het schip werd heen en weer geslingerd, door de hevigheid van den wind».

sëngkaukahë heka ene mëngkatewe nipësa-

1) Over de dubbele reduplicatie, zie bl. 100.

samę »met dat 't uitgepakt was, werd dit goed terstond uitverkocht" 1).

4. Pě met andere prefixen is afzonderlijk en pę in vereeniging met suffixen is bij de achtervoegsels behandeld. Pětaḥa, zie taḥa en de *telwoorden*.

6. ma, mi.

Het prefix *ma*, dat ook uit vele andere M. P. talen bekend is, heeft in 't algemeen de bet. van »geworden zijnde wat, geraakt zijnde in den toestand die door 't gr. w. wordt aangeduid". Hiermede worden gevormd:

1. De zoogen. accidenteele vormen der werkw. Dit zijn intransitief-passieve vormen, met de bet. van »komen in een toestand, zonder dat de oorzaak wordt genoemd", iets wat wij kunnen omschrijven met »geraken tot, toevallig worden". Het intr. passief staat dus tegenover 't zuivere passief, met *i* gevormd, waarbij steeds aan een agens gedacht wordt, 't geen bij den vorm met *ma* nooit 't geval is. In den verleden tijd wordt *ma* door *na* vervangen.

Voorbeelden: *mawera* »toevallig gezegd worden, den mond ontglijden" (stam *bera*); *makâng* »toevallig gegeten worden, komen gegeten te worden", *mawalui* »veranderd worden, anders worden", *matutung* »bij ongeluk verbranden", *mawaleleng* »omgewend komen te worden", *malotahę* »vermoeid worden", *maghehe* »een scheur krijgen", *maantehę* »op eene rij komen te staan", *mahęsa* »afgesneden raken", *mahaka* »omvallen", *maraluhę* »zeer oud worden", *majoang* »wijd worden", *malingkubę* »omgekeerd raken, op den kop komen te liggen" (van een hol ding, zoodat de

1) Het zou kunnen zijn, dat men hier aan frequentatieve vormen heeft te denken.

bolle kant naar boven komt), maraḷuta »fijngestampt raken», matuno »in gesmolten toestand komen».

In 't gebruik worden deze vormen in tweeërlei beteekenis aangewend en wel:

1) in die van toevallig in een toestand komen of geraakt zijn, zonder dat het door 't onderwerp zelf of door iemand anders gewild is. Zoo zegt bv. in een sprookje een vrouw tegen een kind dat bang is voor doodsgevaar van een onsterfelijken vogel: »këdi bue, tawe mate (=ma-ate), u manilain patêng, kai tawe mapate »wees maar stil, hij gaat niet dood, want zelfs al zou men hem trachten te dooden, zoo kan hij toch niet gedood worden». Op de vraag: kereu iã ianêng, iã makoã binatang ngaé? »als ik vervloekt word, zou ik dan een dier worden?» is 't antwoord: taumata tawe makakoã binatang; manilain koateng, kai tawe makoã »een mensch kan geen dier worden; ook indien men dat trachtte te doen, zoo zou 't niet gebeuren». Wil iemand eene plaats merken met een steen en is hij bevreesd dat die zal weggenomen worden, dan kan hij gerustgesteld worden met de opmerking: batu ini tawe maonodě, tawe maaling bou ini »deze steen raakt niet weg, hij komt niet van hier». Tawe kinapulu niwera, wawera ene, katewe ualing nawera »dat woord is niet met opzet gesproken geworden, het is bij ongeluk geuit». Bale ene tawe tinutung, katewe ualingu natutung »dat huis is niet in brand gestoken, 't is van zelf afgebrand».

2) De tweede bet. stelt voor, dat 't onderwerp door zijne gesteldheid in een toestand kan gebracht worden, door iemand die dat van zijn kant ook zou kunnen doen, 't geen wij vaak uitdrukken door 't achtervoegsel -baar. Bv. batu ene mawengķe si siã »die steen

is voor mij op te tillen, ik zou, desgevorderd, dien steen kunnen optillen". Batu ene tawe maonodě su lěba e, u tumanibe mawěha »die steen is voor 't water niet weg te spoelen, want hij is veel te zwaar"; ěndaung tawe maļėnno »dit wil niet glad worden, laat zich niet glad maken".

Mi is synoniem met *ma*, bij eenige woorden, die het, naast *ma*, in de eerste der bovengenoemde beteekenissen voorvoegen. In de tweede (de potentieele) bet. van *ma* komt *mi* niet voor. De voornaamste zijn: *miwonohě* »komen te zinken", *miwuluse* id., *miwuhj* »verloren raken", *mirating* »aankomen", *miwukang* »dronken worden", *miwule* »vergeten", *mionodě* »wegdrijven, afdrijven", *mipaļidě* »verdwalen", *mišėhu* »vervuld raken". Bv. *Abe tatatihubě mēlurang sakaenge*, *madirin miwonohě* »overlaad de schuit niet, opdat zij niet zinke".

na en *ni* zijn de verleden tijden van *ma* en *mi*. De n.w.lijke vormen, *ka* en *ki* zijn bl. 80—86 behandeld.

2. De tweede functie van *ma* is het vormen van bijv. n.woorden. De bet. die *ma* in dit geval heeft is ongeveer die van ons achtervoegsel *-ig* dus zoowel »hebbende", als »behebt met, gelijkende op, de eigenschappen hebbende van". Deze bet. van *ma* grenst nauw aan de boven behandelde, daar zoowel bijv. n.w. als intr. pass. werkwoorden een toestand te kennen geven waarin zich de door 't gr.w. aangeduide zaak bevindt, buiten zijn eigen toedoen. Van de bl. 104 genoemde voorbeelden worden ook sommige als adjectieven gebruikt.

Van stammen, waarvan met *mě* en *-um-* werkw. gevormd worden, komen de volgende bijv. n.w.:
matuhj »volgzaam", *masangi* »huilerig".

mateghang	}	»op zijn hoede,	maļinsõ	»springerig”.
matihõ		»voorzichtig”,	masingking	»jaloersch”.
matēnno		»naäperig”,	matakõ	»diefachtig”.
makehë		»spaarzaam”,	makonti	»leugenachtig”.
makaļõ		»speelsch”,	masahingka	»wijsneuzig”.
maļõndo		»toegevend”,	marashë	»regenachtig”.
mawuļõ		»kijverig”,	maļëge	»lacherig”.

De bet. van »zijn als, eigenschappen gemeen hebbend met” is duidelijk in adjectieven als makëti »hard”, (këti »oudbakken sago”), masëllahë »groot”, maninta »dun, fijn”, (sëllahë »de grofste”, ninta »de fijnste soort van koffodraden”), mahamu »rood”, (hamu »boomwortel”), mawëhã »zwaar”, (bëhã »gewicht”), mahëtu »bros”, (hëtu »dubbel gebakken sago”).

Van husu (rib) komt mahusu »mager” (ribbig, wiens ribben men zien kan) en van kombang (maag), makombang »gulzig” (met een groote maag).

Gelijkwaardig met intr. passieve vormen zijn bv.:

maļēnno »glad kunnen gemaakt worden” en »glad”.
 mapëhadë »zout worden” en »zilt, zoutig”.
 malele »flauw worden” en »flauw”.
 mamara »droog worden” en »droog”.
 mananta »nat worden” en »nat”.
 matëdu »ziek worden” en »ziek”.
 marëndung »donker worden” en »donker”.
 marëngang »zoet worden” en »zoet”.
 maļawõ »veel worden” en »veel”.

Het nauwe verband tusschen 't intr. passieve ma en dat 't welk bijv. n.w. vormt, is zeer duidelijk bij zekere vormen die in 't Sang. gebruikt worden, waar wij den *comparatief* hebben. Voor 't gemak kunnen ze ook in 't Sang. zoo genoemd worden, doch de voorstelling, die zij uitdrukken, is geheel anders. Zij worden gevormd met ma (gesl. vorm) vóór, en ang (eng) achter den

stam¹⁾. De bet. is passief, nl. die van »in hoedanigheid overtroffen door», zoodat bv. de zoogen. vergelijkende trap van »groot», niet »groter» bet., maar »in grootheid overtroffen», dus »kleiner». De aanhechting van ang (eng) gaat geheel als bij de passieve locaal-vormen²⁾. Voorbeelden zijn:

van masaria »groot»,	masariâng »overgróot door,
in grootte overtroffen door,
kleiner dan».
» marau »ver»,	madauang »dichter bij».
» masanggidě »nabij»,	masanggidang »verder».
» masěllahě »groot»,	masěllaheng »kleiner».
» matětī »heet»,	matětīkang »kouder».
» maghurang »oud»,	magurangeng »jonger».
» masingka »wetende»,	masingkateng »onweten-
der».
» mapia »goed»,	mapiâng »slechter».
» mapande »knap»,	mapanděng »dommer».
» maļěnggihě »schoon»,	maļěnggihang »leelijker».
» marangě »hoog»,	mađangetang »lager».

Ter verduidelijking van 't gebruik in den zin, volgen hier nog eenige voorbeelden:

ia mađangetangben kau »ik ben kleiner dan
gij», woordelijk: »ik word overlengd door u».

ini e maļěnggihangben ene »dit is leelijker dan
dat», wdl. »dit wordt overmooid door dat».

busau mađirihangbe si sia e »uw pisang is
niet zoo geel als (wordt overgeeld door) de mijne».

kalu ini mapiângben kalu ene »dit hout is
slechter dan (wordt overtroffen door) dat».

ia, měbiahě kerene, mapiângbe mate »'t is

1) Wanneer ang en wanneer eng gebruikt wordt, staat bl. 40 opgegeven.

2) Zie bij de achtervoegsels ang en eng.

mij beter te sterven dan aldus te leven"; of wdl.: »ik, aldus levende word overtroffen door dat ik sterf".

Matth. 18, 6: i sie mapiângbe 'talongang u watun gilimang su leheë »het ware hem beter aan zijn hals omhangen te zijn met een molensteen".

Ibid. 8: u i kau mapiângbe peosë arau pinonggoļë sumû su pëbawiahë e »het is u nutter kreupel of verminkt tot het leven in te gaan".

Ibid. 19, 24: taumata kala sumû Kararatu-ang-sorga e, maļowokangbe onta sëmbau tumëpasë tuļin darahung »het ingaan van een rijke in 't Hemelrijk, wordt overtroffen in gemakkelijheid door het ingaan van een kameel door 't oor van een naald" of »het is lichter dat een kemel ga door het oog van een naald, dan dat een rijke in het Koninkrijk der Hemelen inga".

Het Sang. maakt ook nog onderscheid tusschen comparatieven met of zonder w.w.lijk complement. De eerste worden gevolgd door een scheidpartikel, de laatste niet; men zegt dus i kau mapiangben iã »ik ben beter dan gij" en i kau mapiângbe iã mëkoã ene »ik ben geschikter om dat te doen, dan gij".

De verhouding tusschen comparatief en superlatief (zie bl. 83) is in 't Sang. als die tusschen een Praesens en een Perfectum. De vormen met ma- -ang zijn Praesens-vormen, die met ka- -ang zijn Perfectieve vormen; mađangetang is »groot wordende", met aanwijzing van dengene of datgene bij wien of wat zulks geschiedt. Men kan dus ook vertalen »waar grootheid wordt".¹⁾ In den zin iã mađangetang i sie, behooren de 3 laatste woorden bijeen, want men heeft 't oog op datgene, wat in onze vergelijkingen 't tweede is, dus »ik, de

1) Vgl. 't geen op bl. 64 van de Sasahara-vormen is gezegd.

plaats waar grootte wordt is hij". Daar in 't gebruik echter deze zin de bet. heeft van »ik ben kleiner dan hij" en niet die van »hij is grooter dan ik", is boven de vert. gegeven: »ik word overgroot door hem". Karangetang nu bet. »waar de grootte geworden is", dus »wie of wat voor goed groot, absoluut groot is", dit kan dus zeer goed met »grootste" of »de grootste" (want men zegt altoos karangetange) vertaald worden. Daar dus 't onderscheid dezer vormen in ma en ka zit, zijn zij bij deze voorvoegsels behandeld.

't Prefix ma komt o. a. in 't O. Jav. voor; ma en a vormen daar possessieve adjectieven. In 't Jav. is a nog over, bij l-lettergrepige stammen, bv. a do h van do h ¹⁾. Van de Filipp. talen vormen adj. met ma, o. a. 't Tag. Ibanag, Bis. Pamp. Iloko ²⁾; 't Bis. maakt er ook potentieele w.w. mede ³⁾, evenzoo 't Mongondou ⁴⁾. 't Bul. vormt met ma intr. passieve deelwoorden ⁵⁾. Verder hebben 't ook 't Bal. ⁶⁾, Mak., Bug ⁷⁾ en Bat. ⁸⁾ ter vorming van adjectieven.

7. mǎmpa*, -pǎ*, -pǎ, -pa; mǎngka.

Deze voorvoegsels hebben met elkaar gemeen, dat zij tot vorming van de meervoudige personen van het w.w. worden gebruikt; mǎmpa* bij de w.w. die met ma*, mǎmpǎ* bij die, welke met mǎ* en mǎmpǎ, bij die, welke met mǎ worden gevormd. Mǎmpǎ komt voor bij de meervoudsvormen der w.w. met 't infix u m

1) Kern, Kawi-Studiën, bl. 30.

2) Zie Totanes, bl. 20, Cuevas, bl. 24, Mentrída, bl. 181, Bergaña, bl. 175, Lopez, bl. 5.

3) Mentrída, bl. 127, 128.

4) Meded. N. Z. G. XII, bl. 228, 229.

5) Niemann, Bijdr. bl. 46, 47.

6) v. Eck, Bal. Spr. bl. 24, 50.

7) Matthes, Mak. Spr. bl. 39, 85, 90, Bug. Spr. bl. 135.

8) v. d. Tuuk, Tob. Spr. bl. 90.

en mĕngka bij de met ma gevormde w.w.lijke vormen.

Er is hier dus een prefix mĕ* aanwezig, dat voor den n.w.lijken vorm der w.w. komt te staan. 't Heeft de gewone veranderingen, ter aanduiding der tijden, dus Praet. nĕmpa*, enz., nĕngka, n.w.lijke vorm pĕmpa* enz., kĕngka. Deze 2 laatste vormen het meervoud van den Imperatief.

Behalve de met bovengen. voorvoegsels gevormde w.w. heeft ook mĕtĕngka een mvdsvorm, dus mĕmpĕtĕngka. Verder komt deze vorming niet voor: 't passief heeft geen w.w.lijke prefixen, dus daar kan het niet; bij mĕpapa* en mĕta wil men al te groote oopenhooping van gelijkklidende prefixen voorkomen. Dit zal ook wel de reden zijn, waarom maka en makaka geen meervoudsvormen maken. Ook tot de minder gebruikte prefixen, als masi, heeft zich deze formatie niet uitgebreid.

De met mi gevormde w.w. hebben natuurlijk in den pluralis mĕngki.

Voorbeelden: van aļa, mĕmpangala; van deno, nĕmpĕndenō; van bera, pĕmpĕberako; van daleng (dum.), mĕmpahundaleng; van tutung, mĕngkatutung; van bonohĕ, mĕngkiwonohĕ; van mĕtĕngkateledĕ, mĕmpĕtĕngkateledĕ; van mĕtĕngkiwukang, mĕmpĕtĕngkiwukang.

De bet. van dit prefix is op zich zelf niet meervoudig, daar het zonder twijfel identisch is met mĕ* en ma*. Daar het met 't voorvoegsel van den n.w. vorm voorkomt, zoo geven deze twee samen door meerdere uitgebreidheid, de meervoudige bet. aan. Zoo is in 't Tag. mangapa plur. van mapap¹⁾. In 't Bis. wordt de meervoudsvorm der w.w. zeer geregeld aangeduid door uitbreiding der prefixen²⁾.

1) Totanes, § 265, bl. 78.

2) Mentrída, bl. 32 sqq.

Zoo is bv. *maga* mvd. van *mag*, *magapa** van *ma**. Ook in 't passief wordt daar 't mvd. uitgedrukt, o. a. door uitbreiding van 't prefix met *pa*¹⁾.

8. *masi*.

Het prefix *masi*, met den bijbehorenden praeteritaalvorm *nası*, geeft aan den w.w. stam waarvoor 't gevoegd wordt, de bet. van een handeling door velen verricht, op dezelfde wijze en door ieder op zich zelve. Het is dus een veelvoudsprefix. Daar de laatste lettergreep gesloten is, brengt de voorvoeging geen verandering in den stam te weeg.

Bij de stammen die met een klinker beginnen, wordt *masi* gewoonlijk voor den n.w. stam gevoegd, zonder eenig verschil in beteekenis. Men vergelijke 't geen onder *ka*, n°. 1 is gezegd (bl. 83).

Voorbeelden: *masıala* of *masıpangala* »elk voor zich nemen», *masıbera* »elk voor zich spreken», *masıpangınung* »tegelijk drinken, doch ieder afzonderlijk», *masıbuā* »allen opstaan, elk voor zich», *masıpundaļę* »elk voor zich roeien».

Van 't gebruik in den zin is een voorbeeld: *taumata e kai harusę masıkāng u kange*²⁾, *tadeāu mębiahę* »de menschen moeten ieder voor zich eten, om te leven».

Eenige samenstellingen met *masi* wijken af in bet. De meest voorkomende zijn: *masıtahowō*, *masıtarisı* »hier en daar staan, op verschillende plaatsen staan, herumstehn» (van vele menschen of dingen), *masıtalukidę*, »hier en daar liggen, overal in de rondte lig-

1) Ibid. bl. 50 sqq.

2) De met *masi* gevormde w.w. worden gewoonlijk verbonden met een object, en zoo dit niet in den zin genoemd is, met een voorwerp dat aan den stam van 't w.w. zelf ontleend is. Zie ook Hoofdstuk VII.

gen, herumliegen", masitalëto »overal in de rondte drijven, herumschwimmen".

De naamw. vorm pasì vormt alleen den Imperatief. Bv. pasipangimang u imange, kereu mapulu mēngkasalamatë »geloof elk zijn geloof, indien gij zalig wilt worden". Pasisapingken pedan kamene, manga rariq! »Neemt elk uw hakmes op, kinderen!"

In vorm en bet. komt in 't Bis. het prefix nasig, pasig met 't Sang. masì overeen, daar dit eveneens veelheid van handelende personen en gelijkheid van handeling aanduidt¹⁾. Het Tag. magsi, pagsi heeft de syllabe si open, daar de eindsyllabe van dit prefix behandeld is als die der andere woorden, die de sluit-*h* afwerpen. 't Sang. heeft si nog half gesloten. Ook in 't Tag. duidt dit prefix veelvoud van handelende personen aan²⁾. In 't Ibn. vormt massi correlatieve w.w.³⁾; het staat dus in bet. dicht bij masì.

Dit massi is uit mag en si ontstaan; si nu vormt in 't Sund. wederkeerige en reflexieve w.w. waaruit blijkt, dat de eig. kracht van dit prefix in si zit. Wederkeerige w.w. vormt in 't Iloko agsin⁴⁾. Met 't Sang. komt in bet. en gebruik 't Bat. masi overeen, bv. masibuwat bodilna »ieder hunner neemt zijn gewær"⁵⁾. Voorts vgl. men O. Jav. masidakëtan »confinis", en Jav. Mal. asing.

9. maka, ika, makapa*, makapë*, makapë, makaka.

Maka, met 't bijbehorende naka, geeft aan den stam waarvoor 't gevoegd is, in 't algem. potentieele beteekenis, nl. die van »kunnen doen wat 't gr. w. aanduidt". Het passief dezer w.w., dat door ika gevormd

1) Mentrída, Arte, bl. 137, 138.

2) Totanes, Arte, bl. 74.

3) Cuevas, Arte, bl. 351 en 364.

4) Lopez, bl. 87.

5) v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. bl. 137, § 76 en 77.

wordt, bet. »kunnen ondergaan wat 't gr.w. aanduidt". Deze bet. valt dikwijls samen met de potentieele van *ma* (zie bl. 105); in zulke gevallen is dan ook *ika* geheel syn. met *ma*. Voorbeelden: *makawera* »kunnen spreken", *makaaja* »kunnen halen", *makakâng* »kunnen eten", *makasapua* »kunnen optillen", *makakalang* »kunnen zwemmen", *ikawera* »kunnen gesproken worden".

Bij de nuances, die van de bet. van *maka* voorkomen, heeft men te letten op twee gevallen:

1. De mogelijkheid ligt bij 't onderwerp of bij 't voorwerp. De juiste vertaling is dan: »de kracht of 't vermogen bezitten om te ---, en dit vermogen kunnen gebruiken, doordat het voorwerp het ook toelaat". Voorbeelden:

dario ene katewe kakadidje; kai semben makakahiwu »dat kind is maar zoo klein, maar het kan toch reeds weven".

ia makaenna wue weran Baļanda e, tumbaben tamakawera »ik begrijp het Hollandsch wel; ik kan 't alleen niet spreken".

ia tawe makasapua bēnsadē ene, u kai tumanje mawēha »ik kan dat vat niet optillen, want 't is te zwaar". In 't passief: *bēnsadē ene tawe ikasapuku, u. k. t. m.*

ia tawe makapēdi uase, u uase e apawe ta ikapapēdi (of *t. mapapēdi*) »ik kan geen ijzer breken, want ijzer is iets dat niet kan gebroken worden (iets onbreekbaars)".

ia tawe makatutung kalu ini, u kai mananta »ik kan dit hout niet verbranden, want 't is vochtig".

2, a. Het onderwerp verricht de handeling buiten zijn opzet. In deze bet. komt *maka* voor bij w.w. die eene

werking der zintuigen aanduiden en bij eenige andere, die in bet. daaraan grenzen, bv. makasilo »zien", makaringihě »hooren", makasumpahī »zien, ontwaren", makahěngang »verstaan, begrijpen", makahombang, makareā »vinden, aantreffen", makaimbu »ruiken", makawasa »lezen", makaaweng »opvolgen", makakirala »herkennen". De bet. dezer w.w. is dus niet die van »kunnen", maar die van »toevallig komen te verrichten".

Wij vertalen in zulk een geval gewoonlijk met »krijgen te", bv. i sie tawe makasilo; takube wuniang pakapia »hij krijgt het niet te zien; ik zal het goed verbergen".

2, b. Met de 2^e bet. hangt samen een 3^e, die van »'t ongeluk hebben om te —, bij ongeluk doen, bij ongeluk laten gebeuren". Bv. i sie nakalengge soło e »hij had 't ongeluk de lamp om te werpen". Bawu, iā kai maūļi u kai nakatutungkabala ilēļemakengkue »mevrouw, ik kom zeggen dat ik bij ongeluk de kabaja heb laten verbranden, die ik aan 't strijken was". Akę nęboso su meda e kanini, akę nawoso si siā e, suwū u iā nakatangga meda e, kai nakatuno karętasę ipamohekange e »het water dat straks over de tafel is gestort, dat ik ben komen te storten, doordat ik 't ongeluk had tegen de tafel te stooten, heeft bij ongeluk 't papier doorvochtigd, waarop hij schreef".

De vormen makapa*, -pě* en -pě, resp. gebruikt van w.w. die met ma*, mě* en mę worden samengesteld, hebben ten eerste de beteekenis »kunnen, doordat de omstandigheden gunstig zijn". Zoo bet. dus makapękoā »in de omstandigheden verkeerem om te kunnen maken" en makakoā »het vermogen hebben om te maken". Een voorbeeld geven deze zinnen:

dario ene tawe makałuta, u wawalu eměngkai tumanie ghaghuwa kěbi »dat kind kan geen rijst stampen, want de stamper is veel te groot”.

i kami tawe makapěluta ěndaúng, u tawe bawalu »wij kunnen geen rijst stampen, want er is geen stamper”.

i kami tawe makapěkoą kâng, u tawe ake »wij kunnen geen eten koken, want er is geen water”.

ia tawe makapěnggepe, kamageng i kau měngkawe manahaghe si sia »ik kan niet naaien, als gij mij gedurig ophoudt”.

Vervolgens hebben deze w.w. de bet. van »oorzaak zijn, dat een ander iets doet”. Als zoodanig zijn zij tegenovergesteld aan de met makaka gevormde w.w., die bet. »oorzaak zijn dat een ander iets ondergaat”. Makapa* is dus »facěre-facěre”, makaka »facěre-fieri”, 't geen ook in overeenstemming is met den vorm. Voorbeelden zijn:

darěntane e kai nakapěběngkasě si sire »zijne komst deed hen opspringen en wegloopen”.

kai apa nakapěkoą si kau kerene »wat heeft u er toe gebracht aldus te doen?”

De n.w. vorm paka wordt naast apaka gebruikt als Imperatief bij maka.

Het prefix maka is samengest. uit ma en ka, over welke voorvoegsels bl. 80 en 104 is gehandeld. Dit bewijst vooreerst de pass. vorm ika, samengest. uit i (bl. 86) en ka, en ten 2° de beteekenis. Ka vormt abstracta en is de n.w.lijke vorm van ma, terwijl ma zelf possessieve bet. heeft. Een vorm als makasilo bet. dus ongeveer »met gezicht”, makatuwang »met omhacking, met omhak-vermogen (actief of passief)”. Men zou in navolging van eene uitdrukking van de Cuevas¹⁾ de 2 eerstgen. betee-

1) Arte Nuevo d. l. Lengua Ybanág, bl. 179.

kenissen kunnen noemen: die van posse facere en die van posse fieri. 't Eerste wordt dan van 't onderwerp (dat in de 1^e bet. op den voorgrond komt), 't tweede van 't voorwerp (dat in de 2^e bet. de meeste aandacht krijgt) gezegd. Over ma als passief van maka, zie bl. 114.

Maka vormt verba potentialia o. a. in 't Bisaya ¹⁾, Tag. ²⁾ Ibanag ³⁾, Iloko ⁴⁾, en Pampanga ⁵⁾; in 't Bul. potent. en possessieve w.w. ⁶⁾.

Het prefix **makaka** vormt, met 't bijbeh. **nakaka**, w.w. die eene potentieele en tevens causale bet. hebben. De algem. bet. is »de oorzaak zijn, dat iets de handeling ondergaat of kan ondergaan, die 't gr.w. uitdrukt». De bet. kan in 3 onderdeelen besproken worden, aldus:

1. »Kunnen veroorzaken, dat iets geschiedt». Van deze potentieel-causale bet. geven de volgende zinnen voorbeelden: Ia makakaŋenge kalu ini, kamageng taku tuwangeng »ik kan maken dat deze boom omvalt, indien ik hem omhouw». Ia tawe makakariadi haŋene, u ia mantemba taumata »ik kan dat niet doen gebeuren, want ik ben maar een mensch». Ia demben tawe nakakasəhu u kədo ene »ik heb die belofte nog niet in vervulling kunnen brengen».

2. »De toevallige oorzaak of de schuld zijn, dat iets gebeurt». Zoo zal bv. een partner bij een spel, die zijne onoplettendheid betreurt, zeggen: kai ia nakakaaŋa gaghananu »ik ben de oorzaak, dat uw gaghana ⁷⁾ genomen is». I kau kawe makakasilaka si sie »gij zoudt de schuld zijn van zijn ongeluk».

3. »In de mogelijkheid zijn van iets te ondergaan».

1) Mentrída, bl. 115.

3) Cuevas, bl. 343.

5) Bergaño, bl. 208.

2) Totanes, bl. 54.

4) Lopez, bl. 47.

6) Niemann, bl. 48, 49.

7) De gaghana is 't voornaamste stuk van een spel.

Deze bet. is intransitief en staat in verband met de bl. 105, N° 2 genoemde bet. van ma, de bl. 114, N° 1 genoemde van maka en die van makapa* enz. (bl. 115). In deze bet. is makaka 't passief van maka en makapa* en 't potentieel van ma. Voorbeelden zijn:

Ia tawe makakalengge, u ia ěndaung kai itĕtuilang »ik kan niet komen te vallen, want ik word gestut”.

Ia tawe makakasĕbang ěndaung, u mamben tumanje mahepo, lohange e, »ik kan er niet uit komen, want de opening is bepaald veel te klein”.

Tawe makakariadi, halĕ ene, u ene apawe ta marariadi »die zaak kan niet gebeuren, want het is iets, dat niet voorkomt”. I sie mĕngkawe susa, u i sie tawe ligha makakarĕnta sene »zij was aldoor bedroefd, omdat zij daar niet spoedig kon aankomen”. Katihoe, i sie kai makakakala u tau ene »hij dacht, dat hij door dien man rijk kon worden”.

Nominale vormen komen niet voor.

In den vorm staat makaka tot maka, gelijk maka tot ma. Ook t. a. der bet. komt dit ongeveer uit. Maka is in 't algem. 't potentiaal van ma, eene bet. die aan de causale grenst, vgl. de bett. »er in slagen om te, gedaan krijgen dat —”. En makaka is 't causaal van maka, in de bl. 114, N° 1 gen. bet. In de 2^e bet. die accidenteel-causaal is, is 't caus. van de 2^e en 3^e bet. van maka. In de 3^e is 't passief van maka en potent. van ma.

10. **mapa***, **mapĕ***, **mapĕ**, **iapa***, **iapĕ***, **iapĕ**, **mapa**; **mapĕpapa***, **mapĕ + a**, **iapĕpapa***, **iapĕ + a**; **mapaka**, **iapaka**.

Deze prefixen zijn alle vormers van causale werkw. en daar zij alle op regelmatige wijze van elkaar zijn afgeleid, zullen wij met de drie eerste beginnen, bij welke

de drie volgende als passieven behooren. *Mapa**, *mapě**, *mapĕ* beteekenen in 't algem. »iemd. noodzaken, dwingen tot het doen van iets'', het is dus bij uitnemendheid de vorm van het *facĕre-facĕre*. Niet altijd is de bet. even sterk; men kan de vormen met dit prefix samengesteld ook wel eens vertalen met »iemd. toestaan te doen, laten doen wat 't gr.w. aanduidt''. In ieder geval hebben deze w.w. bij zich den naam van den persoon, die tot de handeling gedrongen wordt.

Transitieve w.w. hebben *mapa** en *mapě**, naarmate hun transit. vorm met *ma** of *mě** wordt gevormd. Deze causalia regeeren dus een dubbelen accusatief. De intr. w.w. die met *mĕ* worden gevormd, maken 't causaal met *mapĕ*. De praeteritaal-vormen zijn *napa**, *napě** en *napĕ*, de n.w. vormen *papa**, *papě**, *papĕ*, de passieve *iapa** enz. en die van den pass. Imper. *apa** enz. Voorbeelden zijn:

Ia mapangaļa i sie akĕ »ik doe hem water halen''.

I sie taku iapangaļa akĕ »hij wordt door mij bevolen of gedwongen water te halen''.

Ia den mapĕndenŏ i sie »ik zal hem eens laten baden''.

I sie ren taku iapĕndenŏ, id. in 't passief.

Ia mapĕkoā i sire waļeku »ik zal hen een huis voor mij laten maken''. Passief: *i sire iapĕkoāku waļeku*.

Dezelfde bet. heeft *mapa*, bij w.w. die met 't infix *um* worden gevormd en *mapaka* bij w.w. die 't intr. passieve voorvoegsel *ma* hebben. Deze causalen hebben slechts één accusatief bij zich, daar ze van intr. gr.w. komen. Bv.:

I sie kai mapakalang u asu e »hij doet den hond zwemmen''. Passief: *asu e kai iapakalange*.

Ia maparaļeng i sie »ik zal hem toestaan te gaan''.

Deze causalen zijn van de w.w. kalang (kumalang) en daļeng (dumalang).

Van matutung »afbranden», komt mapakatumung, bv.: pahędo, ia mapakatumung u waļene »wacht, ik zal zijn huis doen afbranden». In 't passief: baļene pahędo iapakatumungku.

Voorbeelden van den passieven Imperatief:

Apangaļako ake, i sie »hem worde door u gelast water te halen»; i kau papękoakon sire waļe »hun worde door u gelast een huis te bouwen»; apęndenoko, i sie »gelast hem zich te baden»; apakalangko asu e »laat den hond zwemmen»; apakatumungko waļe e »men late het huis afbranden».

Mapępapa* en mapęta, met de bijbehorende praeteritaal- en nominaal-vormen, zijn de causalen van de wederkeerige vormen mępapa* en męta, die bl. 99 zijn behandeld. Deze vormen zijn dus als intr. w.w. met mę behandeld, waarvan op regelmatige wijze 't causaal is gevormd. De passieve vormen zijn iapępapa* en iapęta. In overeenstemming met hunne vorming, bet. de aldus samengestelde w.w. »veroorzaken dat eene wederzijdsche handeling geschiedt» of »maken dat eene handeling in wederzijdschen zin plaats heeft». Mapępapa* komt, zooals vanzelf spreekt, voor stammen die met een klinker beginnen; de overige voegen mapęta voor. Bv.

I sie kai mapępapangaļa i kami »hij zal ons elkander doen afhalen». In 't passief: i kamikai iapępapangaļae.

I ninangi rędua enapętatingkuļun dędua e »hunne moeder gebod hun, elkander op den rug te nemen». In 't passief: i rędua e niapętatingkuļun ninangi rędua e.

De vormen die de causaal-prefixen mapa* enz. in 't passief hebben (iapa* enz.), geven reden om

mapa* te ontbinden in de factoren *m* en *apa**. In den Imperatief van 't passief, waarvoor in de gevallen waarin hij voorkomt steeds de enkele stam wordt gebruikt, hebben de causalen 't prefix *apa**. Het ligt dus voor de hand aan dit *apa**, *apë** enz. de causale kracht toe te kennen en de *m* te beschouwen als een w.w. vormer. Als zood. kan zij gelijk zijn aan 't prefix *mě*, maar hiertegen pleit, dat *mě* voor *apa* zijn volleren vorm had moeten behouden en dus met den oorspr. sluiters, *měhapa* had moeten zijn. Wrschl. is de *m* het infix-prefix *um*, *m*, dat beneden is behandeld. Ook in 't O.Jav. komt dit bij causalen voor, bv. *gumawayakën* en dergel.

*Apa** enz. dat nu overblijft, is een vollere vorm van het causaal-prefix dat in vele andere M. P. talen *pa* luidt. Zoo bv. in de Filipp. talen, bv. Tag., *magpa*, pass. *pina*¹⁾, Ibanag, *mappa* (uit *magpa*) of *mama* (uit *ma*pa*)²⁾, Bisaya, *mapa*, *magapa*³⁾, Iloko, *pa*, *pagpa*⁴⁾, Pampanga, *pa*⁵⁾. Ook in talen, die verder afstaan, bv. Bulusch *mapa*, zie Niemann, Bijdragen t. d. kennis der Alf. taal, bl. 49, 50, waar ook op Dayaksch, Makassaarsch, Bugineesch, de Ambonsche en eenige Polynesische talen wordt gewezen. In 't Jav. zijn enkele voorbeelden aan te wijzen, bv. *pakani* »voederen». Het Fidji heeft *va*, 't Mao. *wha*. Zie hierover Kern, Fidjitaal bl. 57, waar ook over de and. talen gesproken wordt. Over den samenhang met *ipaka*, zie bl. 123.

11. *ipaka*.

Van dit suffix, dat naar vorm en bet. passief is, komt geen actieve vorm voor. De praeteritaal-vorm is *nipaka*

1) Totanes, bl. 58.

2) Cuevas, bl. 186.

3) Mentrida, bl. 146, 165.

4) Lopez, bl. 67.

5) Bergaño, bl. 226.

of pinaka (bl. 87); de naamw.lijke vorm, die voor Imperatief dient, is paka.

Van dit voorvoegsel is de bet. causaal, het is zelfs 't prefix 't welk de sterkste veroorzakende beteekenis heeft van alle causaal-prefixen. De bet. is »ter dege laten gedaan of gemaakt worden, ter dege goed doen uitgevoerd worden wat 't gr.w. aanduidt". Om volkomen juist de bet. van 't prefix te gevoelen, houde men voor den geest, dat deze omschrijving eigenlijk 't niet bestaande actief verklaart; het passief laat zich aldus omschrijven: »ter dege gezorgd worden dat goed gedaan wordt, wat 't gr. w. aanduidt".

Voorbeelden zijn:

ipakasaſa »ter dege laten gekookt (of gerijpt) worden".

ipakapia »ter dege laten goed worden, ter dege gezorgd worden voor het goed worden".

pakapia wue, mękoə e »maak het vooral goed!"

In den zin, wordt deze vorm dikwijls vergezeld van een woord dat nog meer kracht aan de bet. bijzet. Met hetzelfde doel wordt ook wel de verbaal-stam verdubbeld. Reduplicatie van den stam komt eveneens bij dezen vorm voor en wel daar, waar 't lijdend onderwerp in het meervoud staat. Voorbeelden:

taku ipakatutung kahęgang »ik zal het eens echt doen afbranden".

taku ipakatutungtutung »ik zal het ter dege doen afbranden".

Matth. 23, 5: u karętasę pętatahędungang i sire e ipakabawęnnahę, dingangu kakuambong u pakeang i sire e pakasasarian sire »want hunne gedenkedels doen zij breed zijn en de zoomen hunner kleederen maken zij groot".

pakananandu wue »maak ze vooral goed lang!"

Dit prefix hangt niet samen met maka, maar is

een daarvan onafhankelijke vorm, die ook zijn eigen beteekenis heeft. Of ook dit prefix paka 't zelfde bestanddeel ka bezat als maka, makaka en mapaka is moeilijk te zeggen. Dit is zeker, dat paka in verscheidene M. P. talen is aan te wijzen, als een causaal-prefix. Prof. Kern noemt o. a. 't O. Jav. de Filippijnsche talen, 't Bulusch, Makasaarsch en Bugineesch¹⁾. 't Fidji maakt al een zeer ruim gebruik van vaka, zooals t. a. p. is te zien. Het is niet te ontkennen dat 't prefix in deze taal zoowel de functie van maka als van paka heeft. Evenals in 't Fidji en in 't O. Jav. zijn in 't Sang. de n.w. vormen met paka (imperatieven) naar hun gebruik bijwoorden van wijze; ook de factitieve bet. heeft vaka met paka gemeen. De possessieve bet. van vaka en die van »achtig'', naderen weer 't Sang. maka. Hieruit laat zich wel vermoeden, dat maka en paka iets gemeen hebben. Dit moet dan 't bestanddeel ka zijn; pa blijft dus over als het echte causale element, dat dus wel met 't causaal-prefix mapa* verwant moet zijn, 't welk bl. 120 in m en apa* is ontleed. Hetgeen daar van pa is gezegd, mag zeker ook op dit pa van toepassing worden geacht. Naast apa* is dus pa in 't Sang. als causaal-prefix aanwezig. Daar nu mapa* in bet. ongev. met een actief van ipaka gelijk staat, laat het zich begrijpen, dat een actieve vorm of nooit is gemaakt, of op den duur in onbruik is gekomen.

12. maki, ipaki, ipakipa*, -pě*, -pě.

Dit voorvoegsel heeft de bet. van »verzoeken, vragen te doen wat 't gr.w. aanduidt'', overgaande in die van »laten doen, door een verzoek, wensch of bevel''. Het sluit zich in bet. dus aan bij mapa* (-pě*, -pě) en maka, daar deze drie te samen drie nuances van de

1) Fidji-taal, bl. 45. De bronnen zijn aangehaald op bl 46, noot 1.

causale beteekenis uitdrukken, n.l. die van »verzoeken, noodzaken en kunnen doen wat 't gr.w. aanduidt”.

Evenals bij mę en maka, komt ook bij maki een passieve vorm voor, naast den gewonen ipaki, die gevormd wordt van den nominalen vorm met pa*, pę*, pę en die een instrumentale bet. heeft, n.l. die van »waarmee verzocht wordt te doen wat 't gr.w. aanduidt” of »met het verzoek om daarmee te —”. Deze vormen zijn dus samengesteld met ipakipa*, -pę*, -pę.

Voorbeelden van 't gebruik van maki, enz. zijn:

Ia makiaļa u kadera sęmbau »ik zal een stoel laten halen”.

Abe pakiaļa u kukisę, ta nędędorong sia »laat nooit koekjes halen, zonder mij gevraagd te hebben”.

Ia kai makikoą u waleku wuhu »ik ben van plan mij een nieuw huis te laten bouwen”.

Kadera ini kai ipakiaļa i Tuang »Mijnheer laat dezen stoel halen”.

I Tuang tawe makilaaļa u sopi sarang sęnsule »Mijnheer laat nooit arak halen”.

Kai ipakikoą i sai wale wuhu pai e? »wie laat dat nieuwe huis bouwen?” Ipakikoąku »Ik”.

Tawe taku ipakikakoą »Ik laat het niet maken”.

Sabóng ini kai taku ilęonggo ipakipangunsa »deze zeep geef ik, om er mee te wasschen”.

Pakipęndenoko rarię e, sabóng ene »doe met die zeep het kind baden”.

Kai ipakipękapura ene? »wat wenscht gij dat er mee zal gedaan worden?”

De praeteritaalvorm is naki en de naamw. vorm paki; de laatste wordt in den Imperatief, en bij samenstelling met nog andere prefixen gebruikt.

Het voorvoegsel maki is geen bijvorm van maka, indien de bl. 116 gegeven beschouwing van maka

juist is. Het kan dus niet ontleed worden in ma en het bl. 85 behandelde ki, den n.w.lijken vorm van mi en bijvorm van ka. Het passief ipaki, komt dan ook in 't geheel niet met ika, dat van maka, overeen.

In de Filippijnsche talen komt maki voor o. a. in 't Tag. in de beteekenissen 1. verzoeken om, 2. meedoen, nadoen, dus: willen doen als, 3. willen hebben, eischen ¹⁾. In 't Ibgng. bet. het »iets willen hebben, verzoeken om, meedoen met" ²⁾, in 't Iloko en Bis. ('t welk ook makig heeft) bet. 't eveneens »trachten naar, streven naar" ³⁾. 't Bul. gebruikt gelijkelijk maki, mēki en miki, in causalen zin ⁴⁾.

13. mětěngka, ipětěngka; mapětěngka, iapětěngka; makapětěngka, ikapětěngka; mětěngki, mėti*, mētu*; ipakipětěngka.

Al deze vormen hebben *reflexieve* beteekenis, die van »met zich zelve doen, zich zelve aandoen wat 't gr.w. aanduidt". De vormen mapět en iapětěngka hebben daarenboven causale beteekenis, dus die van »maken dat iemand zich zelve — aandoet"; terwijl makapětěngka, in overeenstemming met maka, de beide beteekenissen heeft van »kunnen met zich zelf doen" en »de oorzaak zijn dat iemand met zich zelf doet", en ipakipětěngka (de actieve vorm komt niet voor) bet. »gegeven worden aan iemand om daarmee zich zelve te —". De overige vormen zijn zuiver reflexief.

Mětěngki in plaats van mětěngka hebben de stammen, die hun intr. pass. vorm met mi in plaats

1) Totanes, bl. 64.

2) Cuevas, bl. 349.

3) Lopez, bl. 92, Mentrída, bl. 122, 124. Vgl. ook: Bergaño, Arte de I.I. Pampangá, bl. 160 sqq.

4) Niemann, Bijdr. bl. 49.

van met ma vormen (Zie bl. 106). Zoo bv. mětengkikwukang »zich bedrinken», mapětėngkiwukang »iemand zich zelve doen dronken maken», mětėngkiwonohě »zich laten zinken». Van de eveneens voorkomende vormen mawukang, enz. is de reflexieve vorm mětėngka.

De vormen mėti*, mētu* komen zelden voor. Zij zijn syn. met de gewone reflexieven. Voorbeelden: mětimba »de oogen sluiten» (dus »zich blind maken» van buta »blind»), mětimbang »met de handen ergens aan gaan hangen» (dus »zich tot een schommel (balong) maken»), mětumbihing »zich in de rondte draaien» (eig. »zich tot bihing (jong meisje, dat tot priesteres wordt opgeleid) maken, doen als een bihing»), mětumpate »zich den dood (pate) aandoen», mětumběking, ook met 't voorvoegsel ma*, manumběking »leunen op, met den elleboog», van běking, blijkbaar een bijvorm van těking »stok, staf» (vgl. Pakėw. wėkka).

De vorm ikapětėngka eindelijk is een dergelijk passief bij makapětėngka, als ipě bij mě is heeft de bet. van »kunnen gebruikt worden om zich er mee te —».

Thans volgen eenige voorbeelden van 't gebruik der genoemde voorvoegsels in den zin.

Matth. 4, 6: kereu i kau Ahusěben Mawu Ruata e, ute tanaeko pětėngkateledě »indien gij Gods Zoon zijt, zoo werp uzelve nederwaarts».

Sarang i Mėkonda rėduan Bėmbuang nakaringihě u i Nabaļa dėduan Kalelo kai nėmpěpapate, i rėdua mėngkatewe nėmpětumpate »toen M. en B. hoorden, dat N. en K. elkaar gedood hadden, doodden zij terstond zich zelve». (Bėken Nabaļa).

Setang e kai naun mapětětėngkateled' u

Mawu e sojong tanae »de Satan wilde den Heer zich zelve naar beneden doen werpen". In 't passief: I Tuang e kai naun tanae iapëtëtëngkateled' u Setang e.

I kau kai mapëtëtëngkaļunggin dariø e su enne e »gij laat het kind zich in 't zand wentelen".

Tawe taku iapëtatëngkaļunggi, katewe uaļingu i sie mapulu ļumunggi »ik laat het zich er niet in wentelen, het wil van zelf er in wentelen".

Ia tawe makapëtëngkaļuhë, u ëndaung tawë apa ipëtimbalonganku »ik kan mij zelf niet neerlaten, want ik heb niets om mij aan te hangen".

Taļi ini tawe ikapëtëngkaļuhëku, u tumaniewe maninta »met dit touw kan ik mijzelf niet neerlaten, want 't is te dun".

Kakanoau ene kawë makapëtumpate si sie »dat gedrag van u zal de oorzaak zijn, dat hij zich zelve doodt".

Kai apa nakapëtimbuhung si kau kerene? »wat is de oorzaak, dat gij u 't hoofd zoo hebt omwonden?"

Taļi ene kawë ilëonggou si sie ipakipëtëtëngkakëļlo »dit touw geeft gij hem, bepaald als om hem zich zelve er mee te doen verworgen".

Putung ene kawë ilëonggou su rariø e, ipakipëtëtëngkaļoso »dit vuur geeft gij aan het kind, alsof gij wildet, dat het zich daarmee verbrandt".

I sienangonggou uļang su tau ma tatahunku e, pinakipëtëngkaļuhë bou tēba e »hij gaf den gevangene een touw om er zich mee neer te laten uit het venster".

De vorm dezer prefixen is samengesteld. Më-tëngka bevat vooreerst 't element ka; dit blijkt uit den bijvorm mëtëngki, die met ki is samenge-

steld en uit de prefixen mĕti*, mĕtu*, die eveneens reflexief zijn. Mĕtĕngka is dus in mĕ (n°. 5), tĕ* en ka op te lossen. De ware kracht van 't prefix zit blijkbaar in tĕ*, ti*, tu*, 't welk ook als afzonderlijk voorvoegsel voorkomt (n°. 18). De prefixen tĕ*, ti* en tu* worden ook met ma* samengesteld en worden manĕ*, mani*, manu*.

De potentieele en causale prefixen, die met tĕngka worden samengesteld, vormen daarmee potentieele en causale reflexieven en oefenen dus hunne volle kracht uit. Ka schijnt niet bepaald noodig te zijn om reflexieven te vormen, maar de vormen met mĕti*, -tu* komen toch weinig voor. Wellicht dient ka om de passieve bet. van het reflexief »zich zelf doen ondergaan», tot haar recht te doen komen.

In geen der Filipp. talen, die bij de behandeling der vorige præfixen zijn genoemd, heb ik tĕ* aangetroffen.

Nog blijven eenige voorvoegsels ter bespreking over, waarmede naamwoorden worden gevormd van stammen. De etymologische waarde dezer prefixen is vaak moeilijk vast te stellen, daar zij eensdeels hunne beteekenis verloren hebben, anderdeels bij verschillende stammen verschillende functie schijnen te hebben, en er dikwijls geen overeenkomst is te bespeuren in de veranderingen die zij in de oorspr. beteekenis van den stam teweegbrengen. De belangrijkste volgen hieronder.

14. hĕ*, hu, hu*.

Eenige stammen worden met 't voorvoegsel hĕ*, hu of hu* samengesteld en dan door voorvoeging van ma (bl. 106) tot adjectieven en van ka tot substantieven (bl. 80) gemaakt. De bet. van dit hĕ*, hu, hu* is ongeveer die van ons -ig, -achtig; meestal komt hĕ* voor in den zin van »gelijkende op», hu, hu*, in dien van »voorzien van, veel hebbende van, rijk aan». Bv.

Van kupa »rozenappel, djamboe'', mahěngkupa »djambu-achtig''; van patoĵa (reuzenslang), mahěmpatoĵa »geteekend als een patoĵa''; van kapesě (katoen), mahěngkapesě »op katoen gelijkend''; van sampakang (tjěmpaka), mahěnsampakang »veel van een tj. hebbende''; van buala (krokodil), mahěmbuala »'t voorkomen hebbend van een krokodil'' (dezelfde cactus, die ook běmbuala heet, zie bl. 69); van dingkaĵeng (zekere boom), mahěndingkaĵeng »op een d. gelijkende''.

Van batu (steen), mahuwatu »vol steenen, steenachtig''.

Van gěsi (vleesch), mahughěsi »veel batata's leverende'' (van een vruchtbaar batata-veld).

Van anging (wind), mahuanjing »windig''.

Van bira (wit), mahumbira »witachtig''.

Van dirihě (geel), mahundirihě »geelachtig''¹⁾.

Van itung (zwart), mahuitung »zwartachtig''.

Van sangi (huilen), mahunsangi »huilerig''.

Van saki (ziekte), mahunsaki »ziekelyk''.

Van kia (schreeuwen) mahungkia »schreeuwerig''.

Het prefix hu komt meer bij n.w., hu* meer voor w.w. stammen voor.

Soms wordt ook nog 't suffix -ang er achter gevoegd, zonder veel verandering in de bet. te brengen, bv. mahěmpanikiang »op een vleermuis (paniki) gelijkende'', (zekere boom); mahěnsěmpihiang »een boom welks dorre bladeren zoo rood zijn, dat men zou denken dat er sěmpihis (zekere vogels) in zitten''²⁾.

Naast deze adjectieven met ma, komen ook zelfst.

1) Van deze 2 bijv. n.w. komen de praesens-vormen luhěmbira, en luhěndirihě »zich als een witte, geele massa voordoen'', waarin hu* met hě* afwisselt.

2) Hier schijnt -ang toch zijne locale bet. te hebben.

n.w. met *ka* voor, die dezelfde bet. hebben als de onder *ka* N°. 1 opgegevene (bl. 80). Zij duiden dus den graad aan, waarin de eigenschap van 't gr.w. die het punt van vergelijking uitmaakt, aanwezig is. Bv. *kahuanging* »mate van windigheid», *kahuwatu* »mate van steenachtigheid».

Dit prefix komt ook in andere M. P. talen voor. In 't Ibanag vindt men *magi* en *magu*, dat w.w. met verschillende bet. vormt en *maga*, dat blijkens de verdubbeling van den begin-medeklinker van den stam waarvoor 't gevoegd wordt, met een nasaal is gesloten geweest. De bet. is »ruiken, smaken naar». De niet gesloten vorm bet. »gelijken op" 1).

Voor sommige woorden, vooral die met *p* of *b* beginnen, komt wel als voorslag *hě**, *hu** of ook *u**, bv. *hěmpinausě* »eenzaam, zonder bewoners», *hěmbuangang* »Chineesche roos», *hěmbalu* »handel drijven», *umbele* en *umpaede* »in de gesloten hand houden», *unsandehě* en *unsarehě* »steunen, leunen», van de gr. w.w. *pausě*, *buangang*, *balu*, enz. Deze voorslag wijzigt de bet. bijna niet of in 't geheel niet, en is dus onder de bl. 25, N°. 3 genoemde woordverlenging te brengen. Voorbeelden daarvan treft men ook in andere M. P. talen aan, bv. Day. *hambaruan* »geest», vgl. Tahiti *warua* »ziel», Mao. *wairua*, Bis. *balú* »geestverschijning" 2); O. Jav. *hantělû*, en de vormen opgegeven bij Kern, Fidji-taal, bl. 199, i. v. *yaloka*.

15. *lě**, *li**, *lu**.

Van dit voorvoegsel is de waarde nog niet juist te bepalen. De weinige stammen waarbij 't voorkomt, hebben gewoonlijk daarvóór nog weer een w.w. of n.w.lijk

1) Cuevas, bl. 353, 354, 361.

2) Kern, Fidji-taal bl. 242.

prefix, doch bij sommige blijft de stam verder onveranderd. Voor zoover 't is na te gaan, komt het veel met hě*, enz. in bet. overeen; het vormt n.l. benamingen van voorwerpen of handelingen, die gelijken op, althans vergeleken worden bij 't geen het gr.w. aanduidt. Bv.

lěmbusa (zekere schelp), van busa »pisang”.

lěmbuti (zekere schelp), van buti »pokken”.

lintuwu (soort van riet) van tuwu »suikerriet”.

limbatang (mělimb.) »zich vooruit werpen (zooals een krokodil, die kruipt)” van batang »boomstam”.

limbolō (měl.) »kringen en bellen in 't water maken”, en limbolong (mał.) »rond”, vgl. bolō (maw.) »dik worden, opzwellen”.

limběha (zekere schelp) van běha (maw.) »zwaar”.

linsumagě (měl.) »struikelen en voorover vallen”, van sumagě (mas.) »op 't gezicht vallen”.

limpěpa (měl.) »op 't gezicht vallen”, van pěpa (mam.) »met een smak neergooien”.

liwatu (mał.) »rondachtig en hard”, van batu »steen”.

lumbihasě »vol en rond”, zooals goede graankorrels, van bihasě, bijvorm van boghasě¹⁾ »ontbolsterde rijst”.

lundaha (mał.) »blozend, rozig van kleur” van daha »bloed”.

lunsemahě (mał.) lekker, aangenaam”, van semahě (bet. onbekend).

lumbeong, Sasah. van mamâng, bl. 58, en mẽkalumbeong, »een scheeven mond trekken, grimassen maken” vgl. beohě »scheef”.

lumbaha 1. »stengel van den sagoboom, 2. long”. In de laatste bet. Bis. Tag. бага; in de eerste, Mal.

1) Over dezen vorm, zie bl. 43.

gaba². Wrschl. is de bet. »long» oorspr. ook die van 't gr.w. baha en bet. dus lum baha »gelijkende op een long».

16. taghu, tahu, tahi.

Het prefix dat in deze 3 vormen voorkomt, is zeer zeldzaam in 't Sang. maar wijzigt toch de bet. van de stamwoorden, waarmee 't is samengesteld, in genoegzame mate, om afzonderlijke bespreking te verdienen. De bet. is »dienende tot, oneigenlijk zijnde, wat 't gr.w. aanduidt». Meestal worden de dus gevormde woorden door voorvoeging van mĕ of ma* tot w.w. gemaakt.

Voorbeelden zijn:

tataghulĕpa (Sasah. van sahĕm mang, zie bl. 57), »wat als 't ware tot *takken* (kaĕpa) dient», benaming voor de vlerken eener prauw.

taghunalang (mĕ.) »tot speelgoed maken, spelen met», van nalang »speelgoed».

taghupia (man.) »verbeteren, in den zin van opplappen, opknappen», van pia (mapia) »goed».

tahuĕllang (mĕ.) »als 't ware tot zijn slaaf (ĕllang) maken, als een slaaf behandelen» (iem. die 't niet is).

tahutĕngadĕ (man.) »verzekeren, betuigen, waarschijnlijk maken», van tĕngadĕ »waar».

tahulĕnding »plant met dikke, geelgroene bladeren», die gebruikt wordt tot tataghulĕnding »verkoelingsmiddel», zooals de Sangireezen de voorbehoedmiddelen noemen, die zij vroeger in een of meer der gaten, waarin de palen van 't huis komen te staan, plachten te leggen, om het duurzaam en gezond te maken. Ook worden aldus genoemd de bladeren, die op 't hoofd worden gelegd, bij ziekte. Managhulĕnding bet. »dergelijke middelen aanwenden».

tahimata (man.) »'t oog, opzicht houden over»,

van mata »oog”. Dit is 't eenige voorbeeld met tahi, dat ik heb aangetroffen.

tataghutawa »bemesting, 't geen dient om vet te maken”, van tawa »vet”.

tahumea (man.) »beschaamd maken, schaamte aanjagen”, van mea »schaamte”.

Men ziet, dat bij de aldus gevormde werkwoorden steeds de bet. overheerscht van »doen met iets, beschouwen als iets, dat 't eigenlijk niet is”. In dien zin staan zij tegenover de met mapaka gevormde w.w. die bet. »maken tot”. Zoo is mapakapia »iets waarlijk verbeteren, zoodat 't goed wordt” en managhupia »oplappen, quasi verbeteren”. Mapakatëngadë is »waarmaken, eene belofte vervullen”, manahut. »betuigen, verzekeren, als waar voorstellen”. Mapakaraļënding is »waarlijk koud maken”, terwijl manahulënding is »werken met toovermiddelen, die ter verkoeling dienen”. Men zou ze dus werkwoorden van poging, of conatieven kunnen noemen.

Onzeker is de bet. van Taghulandang (eiland, bl. 1), taghapisë (zeker kruid, dat den groei der rijst bevordert, vgl. ma-apisë »voorspoedig opgroeiend”), in een Sang. handschrift (wrsch. foutief) tagapisë gespeld, wellicht sgr. uit taghu-apisë; en van tahulëge (tumah.) »in een eindeloos gelach uitbarsten”, vgl. lumëge »lachen” en mahulëge »lachen (van velen)” ; itahulëgëng »uitgelachen worden”. Derg. vormen als mahulëge naast tahulëge wekken 't vermoeden, dat het bestanddeel hu of ghu hetzelfde is, als dat van 't bl. 128 behandelde mahu* en kahu* (hë*), waarvoor ook de beteekenis pleit.

17. ta.

Dit voorvoegsel komt bij eenige woorden voor, zonder dat het is nategaan welken invloed het heeft op de bet. van den stam. Het komt voor bij eenige w.w. naast

vormen zonder *ta*, in 't Sang. of in de verwante talen en bij eenige adjectiva en adverbia. Voorbeelden zijn:

taganaseng = *ganaseng* »leven maken op een trommel».

tagonggong »soort van trom», van 't klanknab. *gonggong*, dus van denzelfden oorsprong als Jav. Mal. *gong*.

talēwa »bazelen, gekkepraat verkoopen», van *lewa* »likken», (vgl. *mawiwihë* »babbelachtig» van *biwihë* »lip»).

tamai »in de richting *pai*¹⁾ gaan».

tarai »gaan in de richting (ěn)*dai*, naar boven of naar 't binnenland komen».

tanaē »gaan in de richting (ěn)*naē*, naar beneden komen».

tamata »rauw», Bul. Pak. Sea, Dano, Bug. Mak. *mata*, Saw. *maata*, Jav. Mal. *měntah*.

talikudë (*tumat*.) »den rug toedraaien», van *likudë* »rug». Bis. Tag. hebben voor »rug» *talikud*, Bul. Dano, Bent. *talikur*, Mong. *talikud*, Fidji *talikura*.

tahendë »ophouden met regenen», vgl. *këndi* »zwijg!» en *ěnda* »ophouden met huilen, stil, getroost zijn».

tahëndung »denken aan», vgl. *ěndung* »leeren» (*discëre*).

tahida »treden», vgl. Jav. *idak*, Mal. *indjak*, dus wrschl. van den stam *hida* of *ida*.

Uit deze voorbeelden laat zich omtrent de bet. van *ta* niet veel anders opmaken, dan dat deze bepaald intransitief is. In *tahendë*, *tahëndung* en *tahida* is wrschl. de vorm *tah* voorhanden, die aan 't bekende *taha*, *tar*, (zie bl. 75) doet denken. Of in *tamai* de *m* aan invloed van *ta* is toe te schrijven, is onzeker; waarschijnlijk is de

1) Zie de aanwijzende voornaamwoorden.

gr.vorm *mai*, daar *tamai* de bet. van een werkwoord heeft.

18. *ta**, *ti**, *tu**.

Dit voorvoegsel is voor een deel duidelijker dan *ta*, waaraan het etymologisch zeker wel verwant zal zijn. *Tě* en in enkele gevallen ook *ti** en *tu** zijn in gebruik bij de w.w. vorming, waar zij te samen met *mě* reflexieve bet. aan den stam geven (bl. 125).

De stammen met voorgevoegd *ta**, *ti**, *tu** zijn grootendeels substantiva, die van hunne grondwoorden, voor zoover die nog in de levende taal gangbaar zijn, op weinig overeenstemmende wijze verschillen, zoodat het moeilijk is den invloed van dit prefix op de bet. der stammen in 't algemeen vast te stellen. In de meeste gevallen is 't met *ta** enz. samengestelde woord de benaming van een voorwerp, gelijkende op dat 't welk het gr.w. aanduidt, zooals ook *hě**, *hu** en de reduplicatie *†ě** dat doen, (zie bl. 128 en 69). Voorbeelden zijn:

tambuku »knoop» (v. e. kleedingstuk), *talimbuku* »knoop» (in een touw), van *buku* »knoop» (van het riet).

timběha »lood» van *běha* »zwaar».

timběllang »lichte bamboe-soort» van *bělla* »bamboe-spaander».

timbuhung »om 't hoofd wikkelen, over 't hoofd slaan», van *buhung* (*měbuhung* »in de war raken»).

tingkalabě (mat.) »openwaaien» (bv. een mantel), vgl. *mangalabě* »waaien, met een vuur- of keukenwaaier».

tatinggea of *tatěnggaļea* »oksel van een klee», vgl. *ěnggaļea*, van 't gr.w. *gaļea*, zie bl. 25.

tumpepa »kikvorsch», vgl. *pěpahě* »rondspringen».

Onzeker is de verklaring van de volgende, met dit voorvoegsel samengestelde woorden:

tanggulu »hoofd" (Sasah. v. tēmbo). Dit woord is te vergelijken met 't Bal. tēngkuluk, Day. takolok en kolok »kop, knop, boveinde", Tag. tangkolok »hoed" 1), Mal. tēngkolak »hoofddekse" (vgl. ook tēngkorak). De bet. van ta* is hier wrschl. verloren gegaan, zooals ook in 't Dajaksch.

tangihiang »haai" wrschl. gevormd van den stam ihiang, dat beh. 't verschil van uitgang, identisch is met Bis ihu, O. Jav. hyu, Day. Nias hiu, Mal. Sund. hiyu.

tēnggoḷang »keelgat" is, naar Prof. Kern's meening, ontstaan uit tē* -ka -ḷan. Men vergel. 't Mal. tēlan »inslokken". De woorden voor »keel" (Bul. Pak. kēroan Bug. ḷlong, Mak. kallong) hangen hiermee samen. Vgl. ook Sang. kēllo, (mang.) »kelen" en ḷlu (mang.) »slikken".

Of tinggohang (hoofdnerf van de gumutu) en tingkuḷu (man. »op den rug dragen") met ti* zijn samengesteld, durf ik niet beslissen. Van tingkuḷu is 't wel waarschijnlijk, daar de stam kulu ook in de Minahasische talen (Bul. Pak. Dano kulu, Sea kudu) voorkomt, in de bet. »in de hand dragen". 't Sang. likudē is wrsch. van dezen stam gevormd en heeft dan oorspr. »draagmiddel" beteekend.

tumbaḷohe of tēmbaḷohe »hagedis", bevat ook wrschl. 't prefix tē*, tu*, tenzij 't woord iets met lohe, mēnggaḷuhi »peuteren, iets ergens doorheen wringen" te maken heeft.

Het voorvoegsel ta* enz. ter vorming van secundaire stammen, komt in talrijke voorbeelden in vele M. P. talen voor en moet wel reeds in de grondtaal

1) »De namen van kledingstukken en sieraden zijn vaak ontleend aan 't lichaamsdeel, waaraan zij gedragen worden", (v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. bl. 403, Noot 3).

bestaan hebben. Voorbeelden: Jav. Sund. *tambir* »afzonderlijk aangebrachte bovenrand», van den stam *wir*, die uitbreiding te kennen geeft ¹⁾, waarvan ook *wiwir*, enz.; Sund. *tambut*, Jav. *sambut* »leenen», Tag. *abut*; Sund. *bro* »ploff!», vwr. *tamburu* »nederzijgen»; O. Jav. *tëndas*, N. Jav. *ëndas* »hoofd», vgl. Sang. *dasi* »boven». Vgl. voorts O. Jav. *tënggör* »stut», met N. Jav. *ënggor* en met andere secund. stammen van denzelfden wortel, *pagër*, *ugër*, enz. Van den wortel *gah*, *gëh*, *guh* in 't Jav., waarin de bet. »gevestigd zijn» ligt is 'taantal secund. stammen zeer groot; *ungguh*, *lungguh*, *pagëh*, *ponggo*, enz. en hierbij beh. ook O. Jav. *tonggoh*, *tonggèh* »sterken, troosten» en ook »tegenhouden, verhinderen, verbieden, waarschuwen» ²⁾.

19. tu.

Een voorvoegsel *tu* komt in enkele Sangireesche woorden voor. In *tuari* »jongere broeder of zuster» is 't blijkbaar het honorifieke *tu*, dat in zoovele M. P. talen voorkomt. Zie hierover Kern, *Fidjitaal* bl. 182 i.v.v. 1. *tu*, *tua*, *tuaka*; bl. 183 i.v.v. *tubu*, 2. *tui*; bl. 162 i.v. *ratu* en bl. 229 i.v.v. *tu*, *tua*, *tuaa*, *tui*. Het Sang. *datu* »vorst» is van den stam *tu* afgeleid. Misschien is ook *tualagë* »licht» met *tu* gevormd, vgl. Bent. *uaja*, Ponos. *wajag*, Mong. *bajag*, Bug. *wëllë*. In dat geval kan 't voor *tu*-*balagë* staan. Het Tagaalsch heeft *liuanag*, dus ook een voorvoegsel, maar geen honoriefiek. Wellicht ook staat *tualagë* voor *tawalagë*, of is *tu* hier een zwakke vorm van *tu**, die voor de labiaal staat, evenals dit bij *hu** voorkomt. (Zie bl. 129).

1) Vreede, *De Wortelw.*, i. d. Jav. t. bl. 5—7.

2) Deze gegevens dank ik aan Prof. Kern.

20. sa.

Een ander prefix, tot woordvorming gebruikt, waarvan de waarde onduidelijk is, is sa. Eenige woorden hiermee gevormd, zijn de volgende:

samuri »achter, achter aankomend". Bul., Sea, Dano, Bent. Fidji, Mao. Sam. muri, Jav. wuri, Mal. mudī, Mad. budi. Het prefix sa kan hier wel geen andere bet. hebben, dan een plaatsaanwijzende en kan in dat geval identisch zijn met 't voorzetsel su, sě, zoodat samuri zou bet. »in de achterste plaats".

sapua (man.) »iets zwaars opnemen, optillen", van puā (mam.) »planten of boomen uitnemen, om ze te verplanten". Vgl. ook buā (mam.) »op 't stand halen, optrekken". Hier breidt dus sa de bet. eenigszins uit.

sarandang (man.) »kleeren van een volwassene dragen" (van iemd. die 't nog niet is, zoodat ze hem slepen), van dandang »slip, sleep", marandang »slepen".

sapělla (man.) »met een scherp voorwerp aan schijven snijden". Vgl. bělla, bl. 33.

Evenals de onmiddellijk voorafgaande prefixen (van af N°. 14), moet sa tot de thans niet meer levende gebracht worden. Ook in and. talen is 'taan te wijzen. Het Jav. sungguh, singgih »vast, waar" (ook in 't Mal. aanwezig) is met een gewijzigden vorm van sa afgel. van den wortel gah, gěh, guh, ook bl. 137 genoemd. Vgl. ook het Sang. sěgadě »vast". Saka komt, evenals tēka van den wortel ka. Vgl. voorts Jav. salewang »afwijkend", van een stam ewa(ng), vgl. kiwa en Day. hiwang »afgeweken" ¹⁾). Ook Jav. salusub en talusub »stekel, splinter" schijnen met een voorvoegsel sa en ta gevormd, want susup bet. »indringen" ¹⁾). Vgl. ook Mal. sulur, Jav. ulur²⁾.

1) Dit voorbeeld dank ik aan Prof. Kern.

2) Kern, Kawi-Studiën, bl. 117.

21. **bi, bi***.

Dit prefix, dat ook slechts bij weinige stammen voorkomt, wijzigt eenigermate de bet. der grondwoorden. Eenige voorbeelden zijn:

bitondo »zich in bochten wringen, de voeten uitstrekken”, van **tondo** (tum.) »kruipen, van dieren en planten” en (man.) »afduwen van 't strand, in zee schuiven” (een prauw), en **tatondohë** (tumat.) »vooruitsteken”, (zie bl. 30).

binsokohë en **bintokolë** (mëb.) »liggende schoppen”, van **sokohë**, dat niet voorkomt, maar een bijvorm is van **tokolë** (man.) »verstooten”, vgl. **tokolang** »de bamboe waartegen de koffoweefster hare voeten afzet”.

bintëlluhë (maw.) »misselijk worden”, van **tëlluhë** »ei”, dus wellicht »een eieren-smaak in den mond hebben”.

bininta »lange, smalle prauw”, van **ninta** »koffodraden van de fijnste soort”; vgl. **maninta** »smal, slank, fijn”.

Of dit **bi** samenhangt met 't uit sommige talen bekende **pi**, is onzeker. 't O. Jav. heeft **api** »voorwendsel”, N. Jav. **apiapi** »veinzen, huichelen, voorgeven”¹⁾, overeenk. met Ibn. **mappe** (= **mag + pe**) dat w.w. vormt die »veinzen” beteekenen. Het heeft dus de bet. van »voorstellen wat 't gr. w. aanduidt” en is causaal en een bijvorm van **pa**. Dit komt ook uit in den w.w.lijken vorm, bv. Jav. **milara** »kwellen”. **Pi** staat in 't Mak. in causale bet. naast **pa**³⁾; 't Bug. heeft **pe** en **pa**⁴⁾.

22. **baļi***, **baļu***, **paļi***.

Ook deze voorvoegsels kunnen gerekend worden tot

1) Jav. Wrdb. i. v.

2) Cuevas, blz. 352.

3) Matthes, Mak. Spr. bl. 97, 99.

4) Bug. Spr. bl. 84, 92.

die, welker beteekenis onzeker is. Een infix al bevatten zij niet, ten minste niet dat 't welk frequentatieven vormt. Er zijn slechts zeer weinige voorbeelden van.

ba|un s e n g e h ě (m ě b.) »overhellen" (van een prauw); 't gr.w. s e n g e h ě komt niet voor, wel l e n g e h ě »helling", ongetwijfeld een bijvorm.

pa|in t a k u b ě (m ě p.) »omslaan" (een prauw). Uit den vorm m ě l i n t a k u b ě »zich omkeeren" (van een kind, dat op den rug ligt) blijkt dat 't woord geen frequentatief-suffix bevat. Een gr.w. t a k u b ě komt niet voor.

ba|in t u ĭ (m ě b.) ondersteboven keeren" en het syn. ka|in t u i n g »buitelen". Of in t u i l ě »stut, schoorbalk" nog het gr.w. aanwezig is, is onzeker.

23. ka|i*, ka|u*.

Een aantal woorden schijnen met een voorvoegsel ka|i*, ka|u* gevormd te zijn. Blijkens de frequentatieve bet. dier vormingen, bevat dit ka|i* 't infix al. Er is dus een voorvoegsel ki*, ku*, waarvan ik de bet. niet heb kunnen opsporen, deels omdat van verscheidene daarmee gevormde woorden 't gr.woord niet voorkomt, deels omdat de bet. van -al- die van ki*, ku* op den achtergrond schijnt gedrongen te hebben, want naar hunne beteekenis zijn deze woorden alleen maar frequentatieven van hunne grondwoorden.

Voorbeelden zijn:

ka|ip a n t u (m ě k.) »wippen", van p a n t u (m a m.) »iets opwippen".

ka|ip ě p a h ě (m ě k.) »rondspringen in den blinde" (zooals een niet behoorlijk geslachte kip). P ě p a (m a m.) »neersmakken" en t u m p e p a »kikvorsch", p e p a »ledig, platzak", p ě p a l ě »plank", p ě p e l ě (m a m.) »slaan met de vlakke hand", doen vermoeden, dat de stam uitdrukt »oprijzen en weer plat neervallen."

kaḷimbəso (mĕk.) »zich in bochten wringen, krimpen” (van pijn, bv.), van bəso (mam.) »een rauw ei met de handpalmen aan de uiteinden trachten ineem te drukken”, vgl. kəso »zich samentrekken” (zooals bv. uitgerekte elastiek). Deze laatste bet. schijnt de oorspr. te zijn.

kaḷimbuhung en het syn. kaḷimbuta »een warboel van koffo-draden” (die in 't huishouden als zeef dient en bij toover-ceremonien een groote rol speelt). Het gr.w. buhung bet. »garen opwinden”; buta, dat wellicht samenhangt met buta »blind”¹⁾, komt niet voor, maar is ongetwijfeld syn. Vgl. Tab. butadĕ (zekere visch) met Mang. bongohĕ.

kaḷimona »eerste, voorste”, van mona »voorsteven”.

kaḷumbeong »grimas met den mond, scheef getrokken mond”. Vgl. beo »inham, bocht”, beohĕ (maw.) »scheef”, mĕbaļeohĕ »scheef gaan liggen”.

Van kaḷimpudu (mĕk.) »zich oprollen, met opgetrokken knieën liggen” en kaḷumpiring (mĕk.) »in den blinde rondspringen” (syn. van kaḷipĕpahĕ) is 't gr.w. niet voorhanden, doch naar hunne beteekenis te oordeelen, behooren zij onder deze rubriek gesorteerd te worden.

24. para, paļa.

Omtrent eenige vormen, die met een voorvoegsel para, paļa, gevormd zijn, kan twijfel bestaan, of zij het frequentatieve infix bevatten. Bij de meeste pleit de beteekenis voor deze meening. Eenige voorbeelden zijn:

paraļingkidĕ (mĕp.) en het syn. paraļinsə (mĕp.), dat blijkbaar eene variatie is, »huppelen” (van

1) Vormen als lamuk en lamur in 't Jav., rambon (Bat.) en gabon (Bis.) maken dit waarschijnlijk. Zie Brandes Proefschr. bl. 106.

dieren) zijn frequentatieven. 't Gr.w. *linsə* (lum.) bet. opspringen"; *lingkidə* komt niet voor.

pałakəse (męp.) »huppelen, springen, van 't een op 't ander" (van dieren), van *kəse* (kum.) »sprongen doen".

parakenta (męp.) »stropelen", frequent. van den stam *kenta* »kreupel, hinkende".

pałagunting »houten, in den vorm van een schaar gekruist, om een stelling op te bouwen". De stam is *gunting* »schaar"; hier is geen frequent. infix aanwezig; *pała* geeft hier gelijkenis te kennen. Ter vergelijking zijn merkwaardig: Bis. *salagonting* »getimmerte, geraamte van een dak en al wat den vorm heeft van een geopende schaar" ¹⁾ en Jav. *sriguntingən* »kris kras" ²⁾.

't Voorvoegsel *para*, *pađa*, *pala* komt in verscheidene Indon. talen voor. In 't Tag vormt het frequentatieven, die de bet. hebben van onze subst. op *-aard*, bv. *palakain* »gulzigaard", *palainum* »dronkaard" ³⁾. Desgelijks in 't Bisaya ⁴⁾. Als praedicaat gebruikt men *mala*, dat in 't Tag. »een *-aard* zijn", in 't Bis. »zooveel zijn als, gelijken op" bet. Dit vindt men ook in 't Ibanag ⁵⁾. Met affix *-an* vormt 't Tag. van de met *pala* sgst. woorden, namen van plaatsen waar iets pleegt te geschieden, bv. *palapandayan*; dit geschiedt in 't Jav. met *para -an*, bv. *paratapan*, »kluis, kluizenarij, oord waar gedurig ascese wordt gedaan". Ar of al is dus hier, evenals in 't Sang., een meervoudig of frequentatief voorvoegsel ⁶⁾.

25. Ka, ka*.

Behalve 't bl. 80 behandelde *ka*, waarvan de bet.

1) De la Encarnacion, Diccionario Bisaya-Español, i. v.

2) In 't Jav. Wdbk. te eng opgegeven.

3) Totanes, bl. 94.

4) Mentrida, bl. 179.

5) Cuevas, bl. 366.

6) Roorda, Bekn. Jav. Gr. bl. 174. Zie verder ook 't Invoegsel *al*, dat afzonderlijk is behandeld.

duidelijk is, komt in 't Sang. een thans verouderd voorvoegsel ka voor, soms van een nasalen sluiters voorzien, welks beteekenis meestal niet goed meer is na te gaan. Bij eenige woorden is 't niet uit te maken of zij het reeds behandelde prefix ka hebben, of dat 't welk hier besproken wordt. Voorbeelden zijn:

ka hëbi »gisteren'', van hëbi »nacht''. Ook van de verwante talen hebben eenige 't prefix ka, Brandes, Proefschrift, bl. 60.

kadinga »wel eens, soms, van tijd tot tijd''. Syn. dinga.

kadëlo »vooraf''. De *d* treedt in 't Sang. nooit als klinkerscheider op; de vorm kan dus zijn samengetrokken uit kadiø ëllo. De beteekenissen van sëngkariø ëllone »des anderen daags'' en diø ëllo »morgen'' zijn wel is waar toekomstig, doch dit is slechts een verschil in richting. In allen gevalle bevat kadëlo 't prefix ka.

kamageng »wanneer, op den tijd dat''. Syn. is mageng. In deze voorbeelden heeft ka tijdaanwijzende kracht.

Bij andere heeft 't meer den zin van »'t geen waarmee men iets doet'', dus min of meer instrumentale bet. Bv. ka hëkisë (zekere medicijn). Dat de stam samenhangt met hëgisë »streng'' en hëgang »scherp, bijtend van smaak'' (zooals Spaansche peper), hëge »scherp, bijtend voor 't uitwendig gevoel'' (zooals citroensap in een wond) en hëgi (mëh.) »toebereiden met citroensap en Spaansche peper'' (rauw vleesch), is waarschijnlijk, daar de bedoelde medicijn o. a. bestaat uit peper, citroensap en zout.

ka hesong »de twee stukken bamboe om (door wrijving) vuur mee te maken''. De stam hangt wrschl. samen met isu, kisu, gisu »schuiven''.

kaḷisigĕ, kaḷinggo, kalula, kahepo, kawila zijn alle namen van manden. Kumbuahĕ of kĕmbuahĕ (ook een soort van mand) is met kĕ* gevormd. Linggo is syn. met kaḷinggo. Kahepo hangt samen met hepo (nauw); de mand die zoo heet, heeft eene nauwe opening.

Richting aanwijzend is ka, naast ko, in koihi en kaihi »links, linker" en koaneng »rechts, rechter". Over de verwante vormen van kaihi, zie Brandes, Proefschr. bl. 65.

kahĕtubĕ, (mĕkakah.) »knapperen", samenhangend met hĕtu »bros". Met andere klinkers heeft men kahutabĕ, (mangah.) »met de voortanden afknabbelen (zooals konijnen en muizen)".

kahĕngku (mangah.) »met de kiezen afbijten", kahewang (mangah.) »grootte happen afbijten", N. tongv. kewang (mangew.), karerong en karuti (N. tongv.) en dedong (Siauwsch), mĕkakar. »knarsen" zijn alle min of meer klanknabootsend; hier zal ka- dus wrsch. de bet. versterken.

kaḷeke »wandluis", Bul. Pak. Dano, lĕka, Sea, dĕka, Saw. lechad, Ponoss. lika. Vgl. Sang. leka »kakerlak", 't geen doet denken aan lĕka (mĕl.) »uitlichten", lĕkabĕ (mĕl.) »iets opgeplakts afhalen", lĕkahĕ (mĕl.) »afpellen, schillen" en lĕke (mĕl.) »oplichten". Een stuk platte bast van de pisang of koffio heet busa of hote sĕleka.

Kĕmbuno »woka-palm", hangt samen met bunu »vezels van den kokosnoot, vezelachtig bekleedsel van den top der palmen", en kawulu »klapperdop" (maar ont- daan van zijne vezels of bulung).

Bij al deze woorden is er geen, dat de juiste bet. van ka duidelijk doet in 't oog springen.

Invoegsels.

1. Um.

Het veelvuldig gebruik van dit invoegsel in de Filipijnsche talen, waarover Dr. Brandes (Proefschrift, bl. 64) reeds gesproken heeft, doet hetzelfde van 't Sangireesch verwachten. Werkelijk komt het dan ook hierin met Tag. Bis. enz. overeen.

Zoowel om den vorm, als om de beteekenis is 't infix *um* merkwaardig. Het wordt ingevoegd na de eerste letter van stammen, die met *d*, *h*, *k*, *l*, *s* en *t* beginnen. Ook enkele met *g* beginnende stammen hebben deze vorming; één met *n* en 4 met *ng* beginnende worden, zoover ik weet, met *um* na de eerste stamletter gevormd.

Ook de stammen die met klinkers beginnen, laten deze vorming toe. Hierover zal bij de onregelmatige werkwoorden gesproken worden.

De beginletters *b*, *m* en *p* krijgen nimmer *um* na zich, 't welk te verklaren is uit afkeer van eene opeenvolging van lipecters.

Het *Praesens* heeft niet 't infix, maar eene reduplicatie, met den klinker *u*, die half gesloten is. Deze *u* is zeker in navolging van den klinker van *um* uit den klank *ǝ* ontstaan, zoodat aan deze Praesensvormen een wezenlijk prefix ontbreekt. (Zie verder bl. 150).

Het *Praeteritum* wordt door invoeging van *im* gevormd. Dit is blijkbaar een bijvorm van *um*.

De *Imperatief* heeft geen voorvoegsel, maar wordt in den zuiveren stamvorm gebruikt. Eigenlijke naamwoordelijke vormingen hebben dus bij deze vervoeging niet plaats.

Het *meervoud* wordt van den stam met voorgevoegd (h)u* gevormd. Dit hu* is waarschijnlijk hetzelfde als 't invoegsel *um*, dat hier dan als voorvoegsel optreedt,

zooals ook in andere M. P. talen geschiedt (zie bl. 150). De nasaal verandert ook hier naar 't karakter van den volgenden medeklinker, den beginner van den w.w. stam, zooals bij 't prefix *ma**, *mě**. Of de *h* bij dezen voorvoegden vorm aan *um* behoort of aan 't prefix (*ma h*) is onzeker. (Zie ook bl. 150).

Deze vormen met voorvoeged *hu** worden vervolgens samengesteld met de prefixen *měmpah* (*němpah*, *pěmpah*) of *ma* (*nah*, *pah*) om 't mvd. te vormen. Men gebruikt hierbij deze voorvoegsels door elkaar, hoewel met eenig verschil in beteekenis.

Over den ontkennenden vorm, zie bij de werkwoorden.

Voorbeelden van de bovengenoemde vormingen zijn: *daļeng*, *dumaļeng*; *gěnggang*, *guměnggang*; *haung*, *humaung*; *kalang*, *kumalang*; *lěto*, *luměto*; *neong*, *numeong*; *ngeau*, *ngumeau*; *sake*, *sumake*; *tuwo*, *tumuwo*.

Praesensvormen: *dudaļeng*, *gugěnggang*, *luhaung*, *kukalang*, *luļěto*, *nuneong*, *ngungeau*, *susake*, *tutuwo*.

Praeteritaalvormen: *dimaļeng*, *giměnggang*, *himaung*, *kimalang*, *liměto*, *nimeong*, enz.

Meervoudsvormen: *měmpahundaļeng* of *mahundaļeng*; *měmpahunggunngui* of *mahunggunngui*; *měmpahungkalang*, enz. Bij stammen die met *h*, *l* of een nasaal beginnen wordt 't enkelvoud voor mvd. gebruikt, daar dit laatste onwelluidende of onmogelijke verbindingen zou geven.

De *beteekenis* der vormen met *um* is *intransitief*. Dikwijls staat *um* in bet. ongeveer gelijk met *mě*. Waar *mě* transitieve bet. heeft (zie bl. 97), staat *um* er intransitief tegenover, zooals het steeds tegenover *ma**, *mě** staat. In zijne intransitief-passieve bet. staat het ongeveer met *ma* gelijk. Soms heeft 't ook mediale kracht

(in de bet. van 't Skr. *âtmanepadam* »woord voor zich zelve») en zeer enkele malen is het transitief, maar dan staat er een transit. vorm naast.

Voorbeelden zijn, van de intransitieve bet.:

dumaleng »loopen, gaan», *dumagang* »als vreemdeling verkeerend» (*mědagang* »handel drijven»), *dumangeng* »naar boven gaan» (*mědangeng* »boven brengen»), *duměnta* »komen», *dumělli* »met vlammen branden», *dumoka* »tegenpartij zijn» (*mědoka* »passen, van 2 helften»), *guměnggang* »schromen, ontzag hebben», *huměte* »kraken», *humaung* »naderen», *humětang* »spleet, barst krijgen», *kumui* »roepen» (*měkui* »roepen tot»), *kumiā* »krijten», (*měkia* »kreet geven»), *kuměse* »sprong nemen», *kumire* »ja knikken» (*měkakire* »met elkaar afspreken»), *luměndi* »schrikken», *luměto* »bovendrijven», *lumiāgha* »zweeten», *luměge* »lachen», *lumambihě* »schertsen», *numeong* »klinken», *ngumeau* »miauwen», *sumuě* »binnengaan» (*manuě* »binnebrengen»), *sumongo* »thuiskomen», *tumuwo* »groeien», *tumiū* »blazen» (de wind), *tumělla* »vliegen».

Van intr.-passieve beteekenis: *sumahoka* »koken (borrelen)», *sumahěnnu* »zwellen», *sumongkang* »uitkomen» (van aren), *sumandigě* »naderen», *luměnnā* »bezinken», *lumunggi* »rollen», *kumerong* »blinken», *kumoho* »slinken», *humena* »zwakken schijn geven», *humiasě* »kippevel krijgen», *dumalěto* »boven drijven», *dumuļo* »watertanden».

Van mediale beteekenis: *dumalagě* »zich eens anders goed toeëigenen», *lumuasě* »zich verblijden», *lumesa* »zich beroemen op», *humapi* »zich eens anders vriendschap trachten te verwerven».

Bepaald transitief is *dumolohě* »iemd. zenden», hiernaast staat evenwel *měndolohě*; *dumaę* »aan-

nemen" en *dumahëkũ* »omvatten" zijn 't eveneens. Een woord als *kumâng* »eten" wordt, blijkens den vorm, meer als onwillekeurige handeling (zooals »slapen, hooren") voorgesteld, dan als transitief w.w.

Eenige stammen, met *d*, *k* en *t* beginnende, reduplicateeren eerst den stam op de gewone wijze en passen daarna de invoeging van *um* toe. De bet. wordt daardoor in de meeste gevallen iteratief of duratief. De meest voorkomende zijn:

stam *dingihë*, *dumaringihë* »luisteren".

» *dating*, *dumarating* »geregeld wederkeeren".

» *deã*, *dumareã* »heimwee hebben".

» *këlla*, *kumakëlla* »kijken".

» *kurung*, *kumakurung* »bukken".

» *koho*, *kumakoho* »onderdanig zijn".

» *sëllung*, *sumasëllung* »zich onderwerpen".

» *hëkũ*, *dumahëkũ* »omhelzen, omvatten" ¹⁾.

» *lëto*, *dumalëto* »boven drijven".

» *nganga*, *ngumanganga* »den mond opensperren".

» *siala*, *sumasiala* »pronkende zich vertoonen".

» *tolong*, *tumatolong* »uitsteken boven water".

» *tingang*, (Tab.) *tumatingang* »kijken".

» *tingara*, *tumatingara* »op den rug gaan liggen".

» *tëngo*, *tumatëngo* »met 't gezicht tegenover iets zijn".

dumalingara »naar boven kijken" is gevormd van den stam *dingara*, bijvorm van *tingara*. De klankafwisseling (*l* voor *d*) is door de 1^e *d* veroorzaakt.

Alleen *dingara*, *tingara*, *kurung*, *hëkũ*, *lëto* *nganga* en *tëngo* komen altijd gereduplicateerd voor. Bij de rest behoeft men slechts de beteekenis van den niet gereduplicateerden stam te vergelijken, om 't bovenstaande bevestigd te zien.

1) In dit voorbeeld staat de *d* voor *l*, zie bl. 50.

De vervoeging is geheel als die der niet gereduplicateerde stammen. Dus Praes. *dudareā*, Praet. *dimareā*. Alleen de meervoudsvormen zijn niet in gebruik.

Beroepsnamen worden van de stammen die de vorming met *um* toepassen, gemaakt door reduplicatie van den stam en invoeging van *um*. Zij staan dus, ook vormelijk, volkomen gelijk met de bl. 91 en 101 genoemde vormen. Voorbeelden:

- van *kakëlla*, *kumakakëlla* »kijker».
- » *tatingang*, *tumatatingang* (N. tongv.) id.
 - » *kui*, *kumakui* »roeper».
 - » *gunggui*, *gumaghunggui* »rouwklaagster» (bij een sterfgeval).
 - » *lungkang*, *lumałungkang* »rouwklaagster» (bij een sterfgeval).
 - » *linsø*, *lumałinsø* »danser».

Stammen die de vorming met verschillende voorvoegsels toepassen, vormen ook verschillende beroepsnamen, bv. *seke*, *sumaseke* »aanvaller», *mësaseke* »strijder», *mananeke* »bestrijder».

Voor de verbreiding van *um* over een deel van 't M. P. taalgebied, kan ik verwijzen naar Dr. Brandes' behandeling van 't infix *um*, bl. 164—171 van zijn proefschrift. De verschillende beteekenissen t. a. p. van 't infix *um* in de verschillende talen opgegeven, vindt men alle in 't Sangireesch terug. Toch komt ook hier, zooals in de meeste gevallen, het Bisaya 't Sangireesch het naast.

In 't Ibanag staat *um* als prefix voor stammen, die met een vocaal beginnen, als infix voor consonantisch aanvangende stammen¹⁾. Is de bl. 146 gegeven verklaring van de meervoudsvormen *mëmpahu**, *mahu** enz. juist, dan komt *um* in 't Sang. ook nog als prefix voor. De veranderlijkheid der nasaal

1) Cuevas, bl. 109.

kan niet bevreemden, waar zij onmiddelijk vóór medeklinkers staat. Ook behoeft 't geen bevreemding te wekken, dat zulk een vorm, reeds 't prefix *um* hebbende, nog weer een voorvoegsel zou krijgen; immers 't doel is hier het meervoud aan te duiden. De vorm *mag*, die in 't Ibanag naast *ma* voorkomt ¹⁾, syn. met *um*, maakt 't tevens waarschijnlijk dat de *h* van *mǎmpah^{*}* en *mahu^{*}* bij 't prefix (*mah*, *pah*) behoort en dus tusschen 2 klinkers is bewaard gebleven, waar zij anders, als sluiters, moest afvallen.

Ook *im* komt in 't Ibn. voor, doch syn. met *um* en wel voor stammen die *i* in de eerste lettergreep hebben. In dezelfde gevallen als *um* is 't prefix of infix ²⁾. Het onderscheid is dus zuiver phonetisch en wordt niet, zooals in 't Sang., ter onderscheiding van den verleden tijd gebruikt ³⁾.

Um verliest soms zijn nasaal in 't Ibanag, en wel bij stammen die in de 1^e lettergr. *a* met volgenden dubbel-consonant hebben. Volgens de gegeven voorstelling veranderen deze de *a* in *u* ⁴⁾. Of wij in de Praesens-vormen der Sang. w.w. met *um* met een zelfde geval te doen hebben, is onzeker. *Dudaɓeng* is uit *dǎdaɓeng* (gewone praesens-reduplicatie) ontstaan ⁵⁾, waarbij de *ǎ* (die onder deze omstandigheden anders niet in *u* kon overgaan), door vermeende analogie aan *dumaɓeng* tot *u* is gemaakt en de afgestooten uitspraak van de *ǎ* heeft

1) Cuevas, bl. 109, 112.

2) Ibid. bl. 111, § 52.

3) Dit geschiedt o. a. in 't Iloko (Lopez, bl. 46). Tag. en Bis. gebruiken *im* als 't *Ibng.*

4) Op dit punt is de Cuevas niet zeer duidelijk. Want de regel, die hij bl. 112, § 53 geeft, zou ook van toepassing moeten zijn op de bl. 111, § 51 gegeven voorbeelden *daddan* en *gadday*, en toch vormen deze stammen *dumaddan* en *gumadday*, i. pl. v. *duddan* en *gudday*.

5) In 't Pampanga worden de Praesensvormen der w.w. niet infix *um* evenzoo gevormd. Van *sulat* (schrijven) is 't Fut. *sumulat*, 't Praes. *susulat*; dit is gewone reduplicatie (Bergaño, bl. 33 sqq).

behouden, of *dəda* *ɲ* *eng* heeft hier een derg. *u* als 't *Ibanag*, die de *ɛ* heeft verdrongen en in plaats van *los*, half gesloten is geworden, omdat de *nasaal* is verdwenen. Bij de onzekerheid, die omtrent de genoemde vormen in 't *Ibn.* bestaat, is het 't beste voorshands met de eerstgenoemde voorstelling genoeg te nemen.

De *Imperatief* is, in overeenstemming met de *intr. passieve* en *mediale* beteekenissen dezer vormen, gelijk aan den zuiveren *stam*, 't geen overigens alleen bij den *passieven Imperatief* voorkomt. Een *passief* is natuurlijk niet voorhanden.

De met een *klinker* beginnende stammen hebben *u* *m* altijd als *prefix*; 't *Sang.* heeft het dan in den vorm *m*; hierin komt het o. a. overeen met 't *O.Jav. Bul.* ¹⁾ en *Pampanga* ²⁾. De *w.w.* die in 't *Sang.* aldus gevormd worden, maken eenige hunner vormen ook nog van een *tweeden stam*, waarom zij afzonderlijk zullen behandeld worden (*Zie onregelmatige werkwoorden*).

2. in.

Dit *infix* is in 't *Sang.* een *bijvorm* van *ni*. Het is dus behandeld bij 't *prefix i*, zie bl. 86.

3. al, ar, ah, an.

Het *invoegsel al* hebben wij reeds boven leeren kennen, als bestanddeel der *voorvoegsels* *ka* *ɲ* *i**, *ka* *ɲ* *u** en *para*, *pa* *ɲ* *a* (bl. 140 en 141). In de *bet.* van 't *stamwoord* brengt het allerlei wijzigingen, doorgaans heeft 't een *meervoudige* of een *frequentatieve* betekenis. Dit is o. a. 't geval met de volgende voorbeelden.

Van *ka* *ɲ* (*mangai*) »haken» komt *ka* *ɲ* *a* *ɲ* »spies met weerhaken». Van 't *syn.* *kamb* *ɲ* komt *mang* *ɲ* *a* *ɲ* *a* *m* *ɲ* *b* *ɲ* »hakende aanhalen, enteren».

1) Niemann, Bijdr. bl. 51.

2) Bergaño, bl. 44 sqq.

Van *kaesě* (mang.) »besproeien, bespatten, bestuiven» komt *kaļiaesě* (mang.) »verstrooien».

Van *sawuhě* (man.) »zaaien, uitstrooien», *saļia-wuhě*, (mas.) »vallen en verstrooid raken».

Van *bandang* »sjerp of doek, over den schouder gevouwen», *baļandang* (mam.) »dwars leggen over».

Van *běka* »kant, zijde, helft, gedeelte», *baļěka* »kaf».

Van *beohě* (měb.) »scheef worden», *baļeohě* (měb.), »scheef gaan staan of liggen».

Van *bengkə* »krom, gebocheld», *baļengkə* (mam.) »omwenden» (bv. een prauw).

Van *tendeng*, voorkomende in de uitdrukking »*mě-tendeng kondə* »'t hoofd met de hand ondersteunen», komt *taļendeng* (man.) »op de vlakke hand dragen».

Van *tokə* (mět.) »twee voorwerpen tegen elkaar aanslaan», *taļokə* (mět.) »in de handen klappen».

Vele voorbeelden zouden nog te geven zijn, van vormingen met dit infix, waarvan 't gr. w. niet meer in gebruik is, zooals *baleleng* (mam.), syn. met *baļei* »een prauw wenden», *baļiawa* (měb.) »levendig droomen, slaapwandelen», *kaļudung* »krul, krullend», enz. Hunne beteekenis doet denken dat zij aldus gevormd zijn, doch daar de gr. w. w. niet voorkomen, is dit niet te bewijzen. *Baļěnguhě* »ochtendkoelte» bevat geen infix *al*, daar 't gr. w. *lěnguhě* (maļ.) voorkomt, in de bet. van »kil, vochtig» (van kleeren).

Uit eenige van de gegeven voorbeelden blijkt tevens, dat de *l* van *al* gaarne met een volgende *i* wordt uitgesproken of, zooals 't bl. 51 genoemd is, gemouilleerd wordt. Dit is eene versterking van 't infix, daar het een bredere en meer golvende wijze is om de *l* uit te spreken, die de kracht van dit invoegsel uitmaakt.

Al wisselt af met *ar*, zooals gebleken is bij de behan-

deling van 't voorvoegsel pa|a, para, bl. 141. Gewoonlijk is dit geschied onder invloed van een volgende /; 't is dus een phonetisch verschijnsel, dat in de beteekenis geen verandering brengt.

Ook **ah** komt in eenige voorbeelden als infix voor, bv. in tahimadë (mat.) »reeds verstandig en de manieren van een volwassene hebbend», (van kinderen), van timadë (mat.) »bejaard», matatimadë »ouders», matimad' u wale »huisvader»; sahingka (mas.) »wijs, neuswijs, probeerende groote menschen iets na te doen, waartoe 't nog te klein is» (van een kind). De bet. van **ah** is hier verkleinend en daar deze bet. aan de frequentatieve grenst (zie o. a. bl. 155), is dit **ah** blijkbaar een bijvorm van **al** en **ar**.

Tevens heeft in deze woorden **ah** de bet. van »doende als», evenals in sahënsing »uitgudsen, uitspuiten», van den stam sënsing (man.) »toestoppen met een prop of iets derg.» De bet. is dus »doende alsof de prop (sasënsing) er uit gehaald is».

Zuiver frequentatief is de bet. van **-ah-** in tahëdö (tum.) »druppelen» van tëdö (tum.) »druipen»; tahiti »regen» van den stam titi, klanknabootsing van 't vallen der regendruppels. Vgl. Bul. tihis, Pak. Sea, Dano, tiis, Saw. tis, Ponos. titik, Mak. tiji, Bug. tetti, Bat. tetek. Frequent. vorm hebben ook Jav. tretes, Mal. tiritis, Bent. tahiti. Voorts tahëtü »een steen waaraan de scherpe stukken van schelpen zitten, die er vroeger aan vastgegroeid zijn», van tëtü (man.) »stuk kloppen». Van tahondosë weet ik niet of 't namaak is van tahëdö, wegens de overeenkomst in bet. (»in menigte en voortdurend vallen», bv. vruchten van een boom), van den stam hondosë (vallen), dan wel of 't regelmatig is gevormd en de stam dus eig. tondosë is; in dat geval zou hondosë uit tahondosë geabstraheerd

zijn evenals kiwa|o »vraag” uit makiwa|o »vragen” eig. maki-ba|o »doen luiden”. Vgl. ook bl. 49.

Van een bijvorm an zijn mij slechts twee voorbeelden bekend, n.l. tanata »laatste wil, last dien men achterlaat, opdracht voor iemd. aan een ander meegegeven”, en banala, Sasahara-term voor ba|e »huis”.

Wat betreft tanata (dat ook gereduplicateerd, tatanata voorkomt), dit woord is zonder twijfel syn. met 't Sund. talatah »opdracht, zooals bv. van een stervende aan zijn vriend; bij vertrek een boodschap achterlaten”. 't O. Jav. talatah (tumalatah) bet. »verklaren, duidelijk maken”. N. Jav. tĕlĕtĕh »duidelijk, verklaring” is blijkbaar afgeleid van eene wortelvarieteit teh. Vgl. voorts Jav. talatah »onderhoorigheid, gebied”, dat weder op denzelfden stam teruggaat. Voor de gelijkstelling van dit al met an vergel. men 'Tag. Bis. talikalá »ketting”, uit Skr. çringkhala, waarnaast in 't Tag. tanikala voorkomt ¹⁾.

Banala is 't Sasahara-woord voor ba|e »huis”. Op bl. 60 is het onder de vermoede termen geclassificeerd. Is dit juist, dan bevat het woord 't infix an, dat in-tusschen hier geen andere functie heeft, dan 't woord onkenbaar te maken. Dat hier geen al mocht gebruikt worden, is een eisch der welluidendheid.

Al of ar komt als meervoud-vormend of frequentatief infix veel voor in de Indon. talen. In 't Jav. vormt het frequentatieven ²⁾, in 't Sund. duidt 't meervoud aan, zoowel bij subst. als bij w.w. Ook in de Philipp. talen komt 't voor; in 't Tag. o. a. als bestanddeel van pala ³⁾; in 't Bis. vormen li, en lo, als infixen tusschen de reduplicatie-lettergreep en

1) Ik dank deze bijzonderheden aan Prof. Kern.

2) Roorda, Bekn. Jav. Gramm. 3e dr. 1882, bl. 100.

3) Zie bl 142.

den stam, frequentatieven der w.w. en diminutieven der n.w. ¹⁾). Hier heeft dus de *l* den klinker na zich, waaruit blijkt, wat ook Prof. Roorda reeds heeft opgemerkt, dat de eigenlijke kracht in de *l* (*r*) zit. 't Bikol vormt ook verkleinwoorden met *a r*. In 't Pampanga is 't wrschl. aanwezig in de voorvoegsels *pa l*, (-er of -aard, Tag. *pala*), *tala* (beroepsnamen) en *mela* (meervouds-prefix) ²⁾. Zie verder 't bij *pa la* gezegde, bl. 141.

Achtervoegsels.

1. ang, ñng, eng.

Deze achtervoegsels staan in beteekenis volkomen gelijk en zijn plaatsaanduidend. Zij worden alleen met naamwoordelijke vormen samengesteld en komen dus bij de w.w. alleen achter de passieve vormen voor. Dit is ook geheel in overeenstemming met 't gebruik, dat in de meeste M. P. talen van 't passief wordt gemaakt. Door 't suffix *ang* (*eng*) wordt de handeling door 't w.w. aangeduid, voorgesteld als betrekking hebbende op een persoon of zaak, die dus het vat is, waarin de handeling gestort wordt, de plaats waar, de tijd waarop zij geschiedt, het doel waarheen zij zich richt, de persoon of zaak ten opzichte van wien (waarvan) de handeling geschiedt en die dus voorzien wordt van 't resultaat der handeling. Hierdoor komt dit indirect object van zelf op den voorgrond en wel als lijdend onderwerp, naar de M. P. opvatting.

Wanneer *ang* en wanneer *eng* gebruikt wordt, is reeds op bl. 40 gezegd.

1) Mentrída, bl. 194.

4) Bergaño, bl. 243—246.

Wat de *aanhechting* dezer beide suffixen betreft, na los-gesloten eindlettergrepen geschiedt zij door enkele achtervoeging; bij half-gesloten eindsyllaben wordt een klinkerscheider gebruikt en wel *k* of *t*¹⁾. Soms zijn de oorspronkelijke sluiters nog bewaard gebleven als klinkerscheiders, zie bv. de voorbeelden *kětopang*, *ontapeng*, *sědapeng* (bl. 33), *darukutang*, *ělitang* (bl. 35), maar ook dikwijls vindt men *k* en *t*, waar te bewijzen is, dat een andere sluiters is weggevallen. Zoo vindt men bv. *ałakeng*, terwijl de oorspr. sluiters *p* was (bl. 33); 't zelfde is 't geval bij *ilěonakeng*, van *ona* (ibid).

Na open eindlettergrepen wordt de beginklinker van 't achtervoegsel met den eindklinker van den stam samengetrokken, indien deze *a*, *e* of *o* is. Daar de saamgetrokken vormen resp. *âng*, *êng* en *ông* luiden, kan het wel niet anders, of 't suffix heeft hier den vorm *êng* gehad, daar zijn klinker geen anderen invloed heeft gehad, dan 't verlengen van den laatsten stamklinker.

Na *o* wordt ook wel samengetrokken; zoo vindt men naast elkaar *pëndarenokang* en *pëndarenông*, *pamamělokang* en *pamamělông*, *pëndarikotang* en *pëndarikông* en zeer zelden na *e*, bv. *pangangumbelekang* en *pangangumbelêng*. Deze kortere vormen zijn niet uit de langere ontstaan, maar zijn neven-formaties, met 't suffix *êng*. In de uitspraak is de samenstelling nog niet volkomen; men hoort gewoonlijk nog *-oêng*, *-eêng* zeggen.

Na *i* en *u* hebben zich tusschen stam en achtervoegsel in de uitspraak de overeenkomstige halfklinkers *j* en *w*

1) *k* en *t* zijn de regelmatige klinkerscheiders in 't Sang. *Kětihang* »hardlijvig», van *kětj* (oudbakken sago, mak. »hard») en *sahěllo* (bl. 41 Noot 1) zijn de eenige voorbeelden van de *h* die ik ken.

ontwikkeld, die wel niet geschreven worden, maar toch duidelijk aanwezig zijn, daar zij de samentrekking met *ang* verhinderd hebben.

De *ę* die den oorspr. sluiters voor afvallen bewaart is hier niet van noode ¹⁾; in andere gevallen, waar de stam op *ę* uitgaat, wordt zij als een half-gesloten eindlettergreep beschouwd.

Soms wordt de sluiters tot *n* of na *u* tot *m*, vooral wanneer daardoor de onwelluidende opeenvolging van meer dan 2 *ng*'s wordt vermeden. Bv. van *dangeng* komt *darangenang*; van *kâng* komt (met 2 achtervoegsels) *kakanengang*; van *irulung* komt *pangangirulung*, van *dagang*, *daraganeng*. Ook vindt men *kinapulenang* naast *kinapulakang*, den regelmatigen vorm, en zelfs *pinangulenang*, naast 't regelm. *pinangulêng* van *ule*, en *kawulenang*, naast *kawulêng* van *bule*. Daar 't Sang. de *n* niet als klinkerscheider gebruikt, zullen deze vormen wel namaak van *pëndarangenang* en dergl. zijn. Een woord als *inumang* zal wel uit den vóór-Sangireeschen tijd dateeren, daar de *m* de oorspr. sluiters van *inung* is (bl. 31) en *panganginungang* voorkomt.

Voorbeelden:

Van *daleng*, *daralengang*; van *balong*, *pěbawalongang*; van *timbang*, *pětatimbangeng*.

Van *ałą*, *ilęaląkeng*; van *bohe*, *pamamohekang*, van *iki*, *ilęikitang*; van *deno*, *pëndarenokang*; van *duku*, *darukutang*.

Van *buala*, *běmbualâng*; van *irule*, *pangangirulêng*; van *taho*, *tatahông*; van *bati*, *pamamatiang*; van *ędu*, *pangangęduang*.

1) Men kan dus voor 't gemak zeggen, dat zij wegvalt. Zie 't bl. 11, Noot 1 opgemerkte.

Kai kěhu pai e ipangalækeng buļo »uit dat bosch daar zal bamboe gehaald worden”.

Kai Areopagus e pinęberâng i Rasul Paulus bawera ene »t was op den A. dat de apostel P. die woorden heeft gesproken”.

Baļinewe ęllon kaehę, kai ęllon misa taku pinękędông u kędo ene »niet op Zaterdag, maar op Zondag was het, dat ik die belofte heb beloofd”.

2. Die gevormd zijn met ika; ikapa*, -pę* en -pę. De bet. dezer potentieele vormen, wordt in den boven beschreven zin gewijzigd, zoodat zij wordt: »gemaakt kunnen worden tot voorwerp voor 't welk; tijd, plaats, enz. waarop de handeling geschiedt, die 't gr.w. aanduidt”. Voorbeelden zijn:

Akę ini tawe ikakakalangeng, puhineng kai tumanę mawawo »in dit water kan niet gezwommen worden, omdat het te ondiep is”.

Pia taumata sęnggą, uwade tawe ikasasęhukang u kapulun sire e sarang sęmbau »er zijn menschen, die zeggen dat bij hen nooit hun wensch vervuld wordt”.

Apeng e męngkai ikękasampelang u kaļawou haghin onasę »het strand is de plaats waar allerlei soort van afval wordt aangespoeld”.

3. Die, welke met ipętęngka en ikapętęngka worden gevormd. De kracht van 't suffix is hier ook weder dat 't het lijdend onderwerp als 't vat der reflexieve handeling aanwijst. De vertaling is dus »tot plaats, tijd, enz. gemaakt worden, kunnen gemaakt worden, waarop door — zich zelve wordt aangedaan, wat 't gr.w. aanduidt”. Bijv.

Lębo ini ipętętęngkaļunggiang u wawi e »in dezen modder wentelen zich de varkens”.

Lębo ini tawe ikapętatęngkaļunggiang u

wawi e, puhineng kai matëti »in dezen modder kunnen zich de varkens niet wentelen, omdat hij heet is”.

4. Die, welke met ipaki en ipakipa*, -pë*, -pë gevormd zijn. Met achtergevoegd ang (eng) beteekenen zij dus »gemaakt worden tot 't vat waarin de door — bevolen handeling gedaan wordt”. Voorbeelden leveren de volgende zinnen:

Den taku ipakialakeng undange, rariö ini »voor dit kind zal ik eens wat medicijn laten halen”.

I sie taku ipakiposokang bungang »ik laat bloemen voor haar plukken”.

Kai undangeng pai e taku ipakipangalakeng kalu »uit dat woud laat ik hout halen”.

Bungang sude ipakipamosokangu e? »van welke bloemen wilt gij laten afplukken?”

Kai rariö manakalë éne ipakipëbëberänge »het is dat ondeugende kind, 't welk hij een vermaning laat geven”.

Kai pahighiku ipakipanimbakenge »het is mijn put, waaruit hij laat putten”.

Bij deze passieven, die naar hun gebruik onder de w.w. kunnen gerekend worden (hoewel zij vormelijk n.w. zijn), behooren de volgende vormingen met de suffixen ang en eng, die eveneens plaatsaanwijzend zijn:

Bij de bl. 158 genoemde passieven, de met voorgevoegd pa*, pë* pë en achtergevoegd ang (eng) van den geduplicateerden stam gevormde woorden, die dus slechts hierin van de genoemde passieven ¹⁾ onderscheiden zijn, dat zij 't voorvoegsel *i* missen. Daar dit ook bij de passieve vormen dikwijls wordt weggelaten, vervalt het vormelijke onderscheid bijna geheel, terwijl in het gebruik, deze woorden eerst in den laatsten tijd tot af-

1) nl. in den praesens-vorm, waarin de reduplicatie optreedt.

zonderlijke n.w. zijn geworden en nog op vele plaatsen even goed als passieven kunnen opgevat worden. Voorbeelden zijn:

- van ědu (spuwen), pangangěduang »kwispedor».
 » inung (drinken), panganginungang »drinkplaats».
 » pěllo (leggen), pamamělokang »plaats waar gelegd wordt».
 » baehě (betalen), pamamaehang »pl. v. betaling».
 » bělli (koopen), pamaměliang »koopplaats».
 » deno (baden), pěndarenokang »badplaats».
 » deso (bewaren), pěndaresokang »bewaarplaats».
 » gepě (naaien), pěnggaghepekang »plaats waar genaaid wordt».
 » koa (maken), pěkakoateng »werkplaats».
 » buĵě (hanenvechten), pěbawuĵekang »plaats v. hanengevecht».
 » timbang (dragen), pětatimbangeng »draagpl.».
 » benteng » pěbawentengang »
 » komolě (vergaderen), pěkakomolang »vergaderplaats».
 » tampung (vergaderen), pětatampungang »vergaderplaats».

Soms vindt men ook vormen zonder reduplicatie. Deze moeten worden opgevat, als aanduidingen van de plaats waar iets zal geschieden. Zij hebben met de w.w. vormen dus de aanduiding van plaats gemeen. Van deze zeldzaam voorkomende vormen, zijn sommige ook nog namaak der Mal. subst. met pě-an¹⁾. Zoo vindt men van baě (měbaě) »hengelen», pěbaekang »plaats waar men zal of wil gaan hengelen»; pěnggepekang »naaiwerk», is navolging van 't Mal. pěndjahitan. Een oud woord

1) Klinkert, Mal. Spr. bl. 90, 91.

is pasēlangeng »ingang van een omheinde kampong'', dat ik niet weet af te leiden, daar sēllang een der instrumenten bij koffo-weven is.

Bij w.w. die 't infix um hebben, behooren afgeleide vormen, gemaakt door ang (eng) achter den gereduplicateerden stam te voegen. Van deze vormen kan men niet zeggen, dat zij met een der vormen van de -um-ervoeving identisch zijn, daar zij, zooals vanzelf spreekt, het infix missen. Zij zijn dus geheel en al substantiva, al hangen zij zeer nauw met de genoemde w.w. samen. Voorbeelden zijn:

daralengang »plaats waarlangs men gaat'', van daleng (gaan).

darangenang »pl. w. men opstijgt'', van dangeng (stijgen).

darēsungang »pl. w. men afdaald'', van dēsung (afdalen).

laawikang »pl. w. men opklimt'', van awi (opklimmen).

kakanengang »etensbak'' van kaneng (afl. van kâng »eten'').

Soms is de bet. eenigzins veranderd en overgegaan in die van »middel waarmee, weg waarlangs men iets verricht'', waarbij evenwel de oorspr. plaatsaanwijzende bet. nog zeer goed is te herkennen. Bv.:

bawentengang »draagboom'', van benteng (dr.).

bawanuâng »vat, mand'', van banua (land, plaats)¹⁾.

laelehang »pl. waarlangs vloeit'', van elehë (vloeien).

kakëbâng »maat bij 't rijst wannen'', van këba (?).

bawuraseng »omstreken'', van burasë.

bawuludang »gebergte'', van buludë (berg).

bawawâng »last'', van bawa (dragen).

1) Vgl. de bet. van Mak. banowa, Bug. wanuwa.

darondongang »zeef”, van dondong (zeven).

daruruhang »kust”, van duruhë (langs de kust varen).

darolohang »gezant”, van dolohë (zenden)¹⁾.

Uit deze voorbeelden ziet men tevens, dat deze vorming ook wordt toegepast op substantiva en op w.w. die met më gevormd worden. Voor zoover dit laatste het geval is, staan daarnaast gewoonlijk vormen met pë, zooals regelmatig is. Het vermoeden ligt dus voor de hand, dat deze woorden afkortingen zijn van de regelmatige vormen; 't geen dit te meer waarschijnlijk maakt, is de omstandigheid, dat eenige de laatste open lettergreep met ëng hebben samengetrokken, waardoor de klemtoon op de laatste lettergreep valt en de eerste dus te lichter afvalt. Andere voorbeelden zijn nog: tatahông »vat, bewaarplaats” (voor pëtatahông, dat eveneens voorkomt), van taho (mët.) »indoen” en tatikilang »slaapplaats” (naast pëtatikilang). Zij komen evenwel niet veel voor. Bawalangông »ankerplaats” voor pamamalangông is wellicht namaak, naar deze voorbeelden, daar 't al even onjuist gevormd is, als 't bl. 162 opgegeven bawawang²⁾.

Waar naast de vormen met um actieven met ma*, më* staan, komen ook veelal deze plaatsaanduidende substantieven in 2 vormen voor, die in dezelfde verhouding tot elkaar staan, als hunne grondwoorden. Bv. van dumangeng (nr. boven gaan), komt darangenang (pl. wr. men naar boven gaat) en van mëndangeng

1) 't Gebruik van den vorm dumolohë (zie bl. 147) verklaart de zonderlinge beteekenis van dit woord.

2) Zeer waarschijnlijk heeft de reduplicatie, waarmee deze woorden gevormd zijn, de Sangireezen er toe geleid ze als werktuig-namen op te vatten.

(nr. boven brengen), pëndarangenang (pl. waar men nr. boven brengt).

Kakapurang »kalkkopje» is van 't Mal. kapur gevormd. De Mal. vorm is pëkapuran.

Ten slotte behooren bij de met ma gevormde w.w. de locale substantieven, gevormd met ka-ang (eng) aan den gereduplicateerden stam gehecht. Zij hebben, zooals met hunne vorming overeenkomt, de bet. van »plaats, tijd waarop geschiedt wat 't met ma- gevormde gr.w. aanduidt». Voorbeelden zijn:

kararatuang »plaats, tijd van maratu (koning worden)»¹⁾.

kałaintołangeng »zitplaats» (maintołang »zitten»).

kałahumpakeng »plaats waar men terecht komt» (mahumpa).

kawawunakeng »plaats wr. men zijn intrek neemt (als gast)».

katatanggâng »voorwerp waaraan men zich stoot».

katatanakeng »pl. w. men blijft».

katatumpâng »pl. w. men afstapt».

katatikilang »pl. w. men in slaap (matiki) is».

Dit laatste voorbeeld staat weder tot pëtatikilang, zooals matiki tot mëtiki.

De met ka-ang (eng) zonder reduplicatie gevormde woorden, zijn meer w.w. vormen, daar zij een toekomstige bet. hebben en vergezeld zijn van een subst. waarop zij betrekking hebben. Bijv. su ëllo kahëpusang u dunia »op den dag waarop de wereld een einde neemt»; su orasë kapateng u ratu e »op 't uur waarop de vorst zal sterven»; su tempo kanawông u kalu e

1) In navolging van 't Mal. karadjaan, wordt dit woord ook voor »koninkrijk» gebezigd.

»op den tijd waarop de boom zal vallen». Hier is dus ook *i* afgevallen.

Over de vormen met *ma-ang* (eng) en *ka-ang* (eng), de zoogen. »trappen van vergelijking», zie bl. 83 en 108.

Buiten 't bereik onzer etymologische kennis liggen woorden als *into-lang*, *pu-langeng*, *bulung*, e. a. die alle blijkbaar een suffix hebben. *Mainto-lang* is Sasah. van *maiang* »zitten», waarvan 't een nagemaakte vorm zou kunnen zijn (bl. 64); *pu-langeng* is »zitbank eener prauw», er is dus veel kans op, dat 't een lokaal-suffix heeft; *bulung* »lange haren, vezels»¹⁾, *limbolong*, naast *limbolø*²⁾ en *kipung* »smid»³⁾ hebben wrschl. een achtergevoegde *ng*.

Over *ang* bij de Sasahara-woorden, zie bl. 64.

Op 't suffix *ang*, dat bij eenige andere woorden voorkomt, is gewezen bl. 129.

Ang of *an* is een zeer bekend achtervoegsel in de M. P. talen. Ook *ěng* of *ěn* moet wel zijn voorgekomen, zooals blijkt uit 't Mal. *tun*, dat niet uit *tuwan* is samengetrokken, maar uit *tu+ěn*, en uit *tuwan*, van 't gr.w. *tuwa*⁴⁾ + *ěn*. 't Mal. gebruikt *an* zeer veel⁵⁾; o. a. tot vorming van objectieve subst. bv. *utusan*, *suruhan*, vgl. Sang. *darolohang*; object. v. middel heeft ook 't Mal. met 't Sang. gemeen. Duidelijk is in 't Mal. ook de plaatsaanduidende beteekenis in de sst. met *pě-an* en *pě-an*. Ook in 't Jav. is 't zeer bekend als

1) De vormen in de verwante talen staan o. a. Kern, Fidjitaal bl. 194 en Brandes, Proefschrift, bl. 91.

2) Zie bl. 131. Deze stam kan ook bij de bl. 35 genoemde voorbeelden *sahawu*, *sara*, *kibø* gevoegd worden.

3) Kern, Over de verh. v. h. Mafoorsch t. d. M. P. talen, bl. 31.

4) Jav. Wdbk. i. v. Zie verder Roorda, Bekn. Jav. Gr. bl. 105 sqq.

5) Klinkert, Mal. Spr. bl. 84, sqq.

locaal-suffix ¹⁾, evenzoo in 't Mak. Bug. ²⁾ en Bat. ³⁾ De Filippijnsche talen gebruiken 't eveneens als locaal-suffix, bv. Tag., Bis. ⁴⁾ Pampanga ⁵⁾, Ibanag ⁶⁾. Ten slotte worde nog 't Bulusch vermeld ⁷⁾.

De neiging, die 't Sangireesch heeft, om bij aanhechting van 't suffix *ang* (*eng*) de *i* van 't passief te laten vervallen en die zeker ook gedeeltelijk hare verklaring vindt in de opvatting der passieve namen, als verbale locatieven ⁸⁾, is ook in de Filippijnsche talen op te merken. Zie bij de werkwoorden.

2. *i*, *e*.

Deze achtervoegsels worden alleen gebruikt bij de Imperatieven der met *-ang* (*eng*) gevormde passieven, en wel *i* achter open en *e* achter gesloten lettergrepen. Na half gesloten lettergrepen wordt de klinkerscheider *k* ingevoegd.

Van *ialakeng* is dus de Imper. *alake*.

- » *ipangalakeng* is dus de Imper. *pangalake*.
- » *ipakialakeng* is dus de Imper. *pakialake*.
- » *ipakipangalakeng* is dus de Imper. *pakipangalake*.
- » *itambang* is dus de Imper. *tambai*.
- » *itahong* is dus de Imper. *tahoi*.
- » *isahong* is dus de Imper. *sahei*.
- » *isohokang* is dus de Imper. *sohoke*.

Eindigt de stam op een opene *i*, dan wordt in pl. van *i*, *e* gebruikt, bv. *batie*.

1) Roorda, Bekn. Jav. Gr. bl. 104, 110.

2) Matthes, Mak. Spr. bl. 29, Bug. Spr. bl. 129.

3) v. d. Tuuk, Tob. Spr. §129, bl. 197.

4) Totanes, bl. 91, Mentrida, bl. 184, 185.

5) Bergaño, bl. 74, sqq.

6) Cuevas, bl. 33, 39, 44, 47, 156, 174.

7) Niemann, Bijdr. bl. 65.

8) v. d. Tuuk, T. R.'s Beoefening v. 't Jav. bek. bl. 8.

Over den klemtoon dezer vormen, zie bl. 17, n°. 4.

Daar de woorden met deze achtervoegsels passieve Imperatieven zijn, zoo kunnen zij niet van werkwoordelijke vormen gemaakt worden. Men vindt ze van de passieven die beh. met -ang (-eng), samengesteld zijn met de voorvoegsels: *i*, *ipa**, (-*pě**-*pě*), *ipaki*, *ipakipa** (enz.), *ipěpapa** (enz.) en *ipakipětěngka*.

Het behoeft wel niet gezegd te worden, dat *i* en *e* dezelfde beteekenis hebben als *ang* en *eng*.

Van 't gebruik in den zin, volgen eenige voorbeelden:

ia ałakeko kalun dapuhang »haal voor mij brandhout!»

kěhu pai e pangalake »haal 't uit dat bosch!»

bika ini e pětahoi »doe 't in deze mand!»

ia pakialakeko kalun dapuhang »laat voor mij brandhout halen!»

kěhu pai e pakipangalake kalu e »laat het hout uit dat bosch halen».

kěhu pai e pěpapangalakekon sire »dat bosch zij de plaats waar zij elkander afhaken».

kěhu pai e pakipěpapangalakeko sisire »doe dat bosch de plaats zijn, waar zij elkaar afhaken».

kěhu pai e pakipětumpateiko si sie (voor *kipětěngkapateiko*) »doe dat bosch de plaats zijn, waar hij zich zelve doodt».

De suffixen *e* en *i* zijn ongetwijfeld identisch, daar zij geheel dezelfde bet. hebben en na een opene *i* de *e* voor de *i* wordt genomen. Het zijn twee vormen van de bekende plaatsaanwijzende partikel, die in verschillende vormen (*i*, *di*, *ri*) voorkomt, als prefix van 't passief, als voorzetsel ter aanduiding van den locatief, als achtervoegsel om de plaats waar, de betrekking tot, 't indirect object, enz. aan te duiden. Als zood. is zij bekend in 't Jav. ¹⁾,

1) Bekn. Jav. Gr. bl. 79.

Mal. ¹⁾, Bat. ²⁾). In de Filipp. talen wordt *i* slechts in bepaalde gevallen bij 't Passief als achtervoegsel gebezigd, en is ook wrschl. een bestanddeel van eenige als plaatsbepalende Adverbia in de Spraak-kunsten opgegeven woorden ³⁾). Ook 't Mak. en Bug. zijn hier te vermelden ⁴⁾).

1) Klinkert, Mal. Spr. bl. 59.

2) v. d. Tuuk, Tob. Spr. bl. 104, 310.

3) Zie 't bl. 87 gezegde en Mentrída, bl. 197, Totanes, bl. 102, Lopez, bl. 151.

4) Matthes, Mak. Spr, bl. 93, Bug. Spr. bl. 72.

HOOFDSTUK VI.

Werkwoorden.

Het Sangireesch komt hierin met verreweg de meeste M. P. talen overeen, dat de w.w.lijke vormen nooit zóó vast met den persoons-exponent zijn verbonden, dat men van een eigenlijke vervoeging zou kunnen spreken. De pers. v.n.w. die bij de w.w.lijke vormen worden gevoegd, blijven afzonderlijke woorden ¹⁾). Zie verder hierover, Kern, Fidji-taal, bl. 33.

De vorming der w.w. geschiedt door aanhechtsels, die reeds in 't hoofdstuk der woordaflleiding besproken zijn. De voor- en invoegsels duiden, behalve de beteekenis van den vorm, ook den tijd aan, 't geen in de Filipijnsche talengroep algemeen is. De verbaalstam zonder aanhechtsel is een naamwoord, zooals blijkt uit het gebruik als zoodanig, bij de zelfst. n.w. vermeld en als Imperatief van 't Passief.

Over de woorden, die zonder w.w.lijke vorming als w.w. kunnen optreden, is gesproken bij de nadrukwijzers *-ke* en *-e*.

Daar de beteekenis der verschillende aanhechtsels reeds is besproken, blijft nog alleen ter behandeling over, de wijze waarop 't Sangireesch tijden, wijzen, geslacht en getal bij de w.w. onderscheidt. Voorts zullen nog de gereduplicateerde en de onregelmatige werkwoorden worden behandeld en zal iets van de constructie der werkwoorden worden gezegd. Om een overzicht van 't geheel

1) In 't 3^e Passief worden de pron. pers. suff. aan den stam gehecht, maar zij behouden hier hun karakter, daar 't passief een naamwoordelijke vorm is.

te verkrijgen, zullen ten slotte de behandelde vormen in tabel worden gebracht.

Tijden.

Deze worden op tweeërlei wijze onderscheiden en wel:

I. door de veranderingen der w.w.lijke vormen.

II. door omschrijving met partikels.

Op de eerstgenoemde wijze worden *drie* tijden onderscheiden, die men ter onderscheiding van de andere, die minder vaak worden aangeduid, *hoofdtijden* zou kunnen noemen. Zij zijn:

1. Het Futurum of de Toekomende Tijd.

2. Het Praesens of de Tegenwoordige Tijd.

3. Het Praeteritum of de Verleden Tijd.

Het *Futurum* is de eenvoudigste vorm der w.w. De stam met voorgevoegd prefix, heeft de bet. van onzen Toekomenden Tijd. Zoo beteekent dus *iã mangaļa* »ik zal halen», *iã mębera* »ik zal spreken», *iã męndenõ* »ik zal baden», *bera e mawera* »het woord zal geuit worden», *iã makaaļa* »ik zal kunnen halen», *iã mapangalaļa* »ik zal doen halen», *iã makiaļa* »ik zal laten halen», *iã makaringihę* »ik zal hooren», *iã mętęngkateledę* »ik zal mijzelf naar beneden werpen»; *bera e iwera* »het woord zal gesproken worden», *i sie iapangalaļa* »hem zal bevolen worden te halen», *iã ipakialaļa* »ik zal op verzoek gehaald worden», *taļi ini ionggõ si sie ipakipętęngkauļúhe* »dit touw zal hem gegeven worden, opdat hij zich daaraan nederlate».

Verder wordt 't Fut. gebruikt om aan te duiden, dat iets gewoonte is of in zekere gevallen altijd gedaan wordt. Bv. *tau Sangihę manęta mękoã baelę e, tawe męngkate katętae* »wanneer de Sangireezen beginnen (of zullen beginnen) een tuin te maken, dan beginnen

zij niet zoo maar". Kamageng taumata mēlanging seke, kai manuwang buŋo tiala »wanneer de menschen een fuik (kalase) gaan maken, dan kappen zij tiala-bamboe af". Kamageng i sire mētáĕ, i sire tawe mētáĕ kai matarang sasi kəkohø »wanneer zij wannen, dan wannen zij niet (zullen zij niet wannen) juist wanneer het eb is". Luk. 18, 13: dua-sule, iā mĕpuasa su sĕngkamisa »ik vast tweemaal in de week".

Uit de gegeven voorbeelden kan men opmerken, dat 't Fut. ook gebruikt wordt om ingressieve bet. aan 't w.w. te geven, die van gaan doen, willen doen, van plan zijn te doen, wat 't gr.w. aanduidt.

Zoo zegt men bv. iā mĕkoā sakaeng »ik ga een prauw maken", iā diŋello mĕbuā soŋong Tahinate »ik ben van plan morgen naar Ternate te vertrekken".

Ook om de handeling als substantief voor te stellen, gebruikt men 't Fut. bv. mĕkoā kerene raŋakĭ bue »zoo te handelen is slecht", mĕmunara su ĕllon Misa, kai pĕlli »op Zondag te werken is verboden".

Het Futurum wordt *omschreven* met de partikels sarung en hĕdo, om er nog een bep. bet. aan te geven. Het eerste wordt weinig gebruikt en dient om iets als toekomstig voor te stellen, in tegenstelling tot het tegenwoordige of verledene, bv. tawe našĕhŋ, kai sarung mašĕhŋ »'t is nog niet gebeurd, 't zal gebeuren". Het Fut. met hĕdo stelt een zuiver toekomstige handeling voor, die niet tegenover tegenw. of verl. gesteld wordt, maar waarvan eenvoudig wordt verklaard, dat zij vast en zeker zal gebeuren. Bv. iā hĕdo mĕkoā sakaeng »ik zal te eeniger tijd zeker een prauw maken"; i kau hĕdonbe mĕgĕlli u tuŋidĕ si sia »gij zult mij bepaald nog eens gelijk geven".

De nadrukwijzers -e en -ke¹⁾ brengen nauwelijks verandering in de bet. van 't Fut. De bet. »toen, nu, dan" heeft deze vorm, na sommige voegwoorden, bv. ute i sie mంగాၤ »dan zal hij nemen", sarang i kau mံ့berၤ »totdat gij zult zeggen". De bedoeling is om tevens uit te drukken, dat zeker zal of moet plaats hebben op een bepaald tijdstip, wat 't w.w. aanduidt, bv. Lukas 13, 35: i kamene tawe makasilo si sia, sarang su tempo u i kamene mံ့berၤ »gijl. zult mij niet zien, tot op den tijd, dat gijl. zult zeggen"; kamageng i kau makapံ့dangke, ute i kau mံ့gဲllien tuၤide si sia »wanneer gij 'teenmaal ondervindt, dan zult gij mij gelijk geven". Voor den spreker staat het vast, dat deze dingen op een bepaalden tijd zullen geschieden.

Het teeken van den *Tegenwoordigen Tijd* is meestal de reduplicatie. Deze heeft twee vormen; die met den klinker *ǝ* wordt gebruikt in de vormen die *bevestigende* beteekenis hebben, die met den klinker *a* in de *ontkennende* vormen, dus na een ontkennende partikel, bv. ta of tawe »niet".

De w.w. gevormd met de voorvoegsels ma*, mapa*, ipa*, iapa* en ipakipa* reduplicceeren in 't Praesens van den bevestigenden vorm niet, maar onderscheiden dit van 't Fut. door half gesloten uitspraak van de lettergreep ma, pa²⁾, dus Fut. mంగాၤ, Praes. mံ့nာၤ; Fut. ipంగాၤ, Praes. ipံ့nာၤ; Fut. mapంగాၤ, Praes. mapံ့nာၤ; Fut. iapంగాၤ, Praes. iapံ့nာၤ.

1) Zie de afzonderlijke behandeling.

2) Na de voorvoeging behoort de nasaal tot de volgende lettergreep, zie bl. 91.

De ontkennde vormen hiervan hebben reduplicatie van de eerste stamlettergreep, nadat die reeds den invloed van den sluiters van 't prefix heeft ondergaan. De redupl. wordt dus niet van aļa gevormd, maar van ngaļa; men zegt dus ia tawe mangangaļa »ik haal niet". De andere vormen luiden dus, na ontkenningen: ipangangaļa, mapangangaļa, iapangangaļa, ipakipangangaļa.

De vormen met mǣ* worden met praesensreduplicatie, in den bev. v. mǣtǣ*; de sluiters komt dus achter de reduplicatie-lettergreep. Dus Fut. mǣndiko, Pr. mǣdǣndiko; F. mǣnggepe, Pr. mǣgǣnggepe. De ontk. vorm heeft de regelmatige reduplicatie met a, dus mǣndariko, mǣnggaghepe.

De vormen met mǣ, mǣmpǣ, mapǣ, makapǣ, ipǣ, iapǣ, mǣtǣ, mapǣtǣ, ipǣtǣ en iapǣtǣ reduplicateeren in den bev. vorm den verbaalstam met ǣ, in den ontk. vorm met a. Van den stam bera zijn deze vormen dus:

Bevestigend.

Ontkennd.

mǣbǣbera, mǣmpǣbǣbera.

mǣbawera, mǣmpǣbawera.

mapǣbǣbera, makapǣbǣbera.

mapǣbawera, makapǣbawera.

iwǣbera, ipǣbǣbera.

iwawera, ipǣbawera.

iapǣbǣbera.

iapǣbawera.

ipakipǣbǣbera.

ipakipǣbawera.

mǣbǣbawera, ipǣbǣbawera.

mǣbawawera, ipǣbawawera.

mapǣbǣbawera, iapǣbǣbawera.

mapǣbawawera, iapǣbawawera.

De met mǣtǣngka, mǣmpǣtǣngka, mǣpapa*, mapǣtǣngka en mapǣpapa* en hunne passieve equivalenten samengestelde stammen, vormen 't Praesens

door reduplicatie van de prefixen tēngka en papa*; voor de bev. vormen met ě, voor de ontkennende met a, dus:

Bevestigend.	Ontkennend.
mětětēngka, měmpě- tětēngka.	mětātēngka, měmpěta- tēngka.
ipětětēngka.	ipětātēngka.
měpěpapa*, ipěpěpa- pa*.	měpapapa*, ipěpapa- pa*.
mapětětēngka, iapě- tětēngka.	mapětātēngka, iapěta- tēngka.
mapěpěpapa*, iapěpě- papa*.	mapěpapapa*, iapěpa- papa*.

ma en mēngka volgen den weg van ma*; de bev. Praesensvormen worden gemaakt door de eindlettergreep half te sluiten, de ontkennende door reduplicatie van den stam, met a.

't Zelfde is 't geval met maka en maki. Van de passieve vormen maakt ika volgens den gewonen regel, bev. ikěka, ontk. ikařa; i paki, naar den actieven vorm, bev. ipaki, ontk. ipakiřa. Van aļa zijn deze vormen dus:

Bevestigend.	Ontkennend.
maļa, mēngkaļa.	maļaļa, mēngkaļaļa.
makaļa, makiļa.	makalaļa, makilaļa.
ikěkaļa, ipakiļa.	ikaļaļa, ipakilaļa.

De vormen met masi en masipa* onderscheiden geen Praesens; die met makaka vormen in 't Praesens bev. makaka, ontk. makakaka. Mi vormt in 't Pr. bev. miři, ontk. miřa. Wij vinden dus de vormen:

Bevestigend.	Ontkennend.
masiļa, masipangaliļa.	id. id.
makakaliļa.	makakaliļa.
miřiwuļe.	miřiwuļe.

De Tegenwoordige Tijd wordt in 't Sangireesch, behalve in zijne natuurlijke functie, om voor te stellen, wat op 't oogenblik van spreken aan den gang is, ook gebruikt om eene handeling uit te drukken, die samenvalt met eene andere die in den Teg. Tijd is gezegd, hetgeen wij met ons tegenwoordig deelwoord, of de omschrijving daarvan en met onzen onafhankelijken Infinitief, in den Teg. Tijd uitdrukken. Bv.

mëbëbera kerene, i sie tawe mapëpapëdun kau »zoo sprekende (door zoo te spreken), wil hij u niet boos maken”.

mëkëkoā kerene, i sie tawe mëkakoā dałaki si kau »met zoo te doen, doet hij u geen kwaad”.

Wordt eene gebeurtenis, die in den verleden tijd is verhaald, voorgesteld als samenvallende met een andere, die op dat oogenblik nog aan den gang was, dan gebruikt 't Sang. het Praesens, met de partikel kai, die in 't algemeen, »zijn bestaan” aanduidt, en gebruikt wordt ter omschrijving van Imperfecte of Duratieve handelingen. Bv.

piā iā narangeng, i sie kai mëdëdapuhang »toen ik thuis kwam, was zij aan 't koken”.

kuteu maŋalaete ëmme e, i sie nakasiloe u kai piā baławo mëšəsałehë su winunukange »en toen zij bezig was de rijst te nemen, zag zij dat muizen aan 't nestelen waren in het rijstvat”.

Daar het Praesens de duratieve hoofdtijd is, wordt onze onvolm. verl. tijd (eig. dus een Praeteritum Imperfectivum) er mee uitgedrukt en wel door de partikels kai naun. Dus bet. iā kai naun maŋala »ik was nemende, ik nam”, iā kai naun mëbëbera »ik was aan 't woord, ik sprak”.

Zoo kan men een der bovengenoemde zinnen ook aldus construeeren: i sie kai mëdëdapuhang naun, piā

ia n a r a n g e n g »zij was aan 't koken, toen ik thuiskwam'', daar hier 't enkele feit van thuiskomen (niet 't bezig zijn daarmee), als gelijktijdig met eene imperfecte handeling wordt voorgesteld.

De *Verleden Tijd* (het *Praeteritum*) is kenbaar aan den vorm van 't voorvoegsel, dat in 't Actief *n* heeft, waar het Futurum *m* heeft en in 't Passief *ni* waar dit *i* heeft. Dat *ni* ook als infix *in* kan optreden, is bl. 86 gezegd. De vormen met *na**, *ně**, *ně*, *ni*, *pina**, *pině**, *pině*, *napa**, *niapa** enz. duiden dus het zuivere Praeteritum aan, de vermelding van 't feit dat iets is geschied en afgelopen, 't is dus een *Perfectief Praeteritum*.

Naast dit, zoo men wil, van 't Futurum gevormde Praeteritum, komen nog twee andere voor. Het eene, dat naar vorm en bet. bij 't Duratief behoort, heeft *n* waar de Praesensvorm (bevestigend) *m* heeft en *ni* waar deze *i* heeft. Het komt alleen na ontkenningen voor, maar wordt toch van den bevestigenden vorm gemaakt. Met de ontkenning samen, drukt deze vorm uit, dat de handeling *nog niet is geschied*. Tegenover 't andere Praet. kan dit het *Imperfectief Praeteritum* genoemd worden. Men heeft dus van den stam *aļa*: *i sie nangaļa* »hij heeft genomen'', *i sire němpangaļa* »zij hebben genomen'', *i sie tawe nangaļa* »hij heeft niet genomen'', *i sire tawe němpangaļa* »zij hebben niet genomen'', *i sie tawe nāngalaļa* »hij heeft nog niet genomen'', *i sire tawe němpangaļa* »zij hebben nog niet genomen''. Van den stam *bera*: *i sie nēbera* »hij heeft gesproken'', *i sire němpēbera* »zij hebben gespr.'', *i sie tawe nēbera* »hij heeft niet gesproken'', *i sire tawe němpēbera* »zij hebben niet gesproken'', *i sie tawe nēbēbera* »hij heeft nog niet gesproken'',

i sire tawe nĕmpĕbĕbera »zij hebben nog niet gesproken". Zoo bet. (tawe) niwera »is (niet) gesproken", tawe niwĕbera »is nog niet gesproken", enz. In het Passief wordt deze vorm ook wel van 't Fut. gevormd, door sluiting van 't voorvoegsel ni, zooals reeds bl. 86 is gezegd. Men kan dus zeggen tawe niĕbera en tawe niwĕbera, tawe niĕaĕa en tawe niĕaĕaĕa. De gereduplicateerde vorm is, door zijne meerdere duidelijkheid, meer in gebruik dan de vorm met ni.

Het andere is een bijvorm van den regelmatigigen vorm in 't Passief, eveneens met den gesloten vorm van 't voorvoegsel gevormd, doch van den regelmatig (met den klinker *a*) gereduplicateerden stam. Deze vorm, die dus van aĕa en bera luidt niĕaĕaĕa en niĕawera, is volkomen synoniem met de regelmatige vormen niĕaĕa en niwera.

Met naun er voor of er achter geplaatst, duiden deze beide vormen onzen *Volm. Verl. Tijd (Plusquamperfectum)* aan, bv. iĕa naun nangaĕa »ik had gehaald", iĕa naun tawe nangaĕa »ik had nog niet gehaald". Ter versterking kan er nog bou bijgevoegd worden, zonder dat de bet. merkbaar verandert, dus: iĕa naun bou nangaĕa »ik had gehaald". De bijvoeging van kai maakt deze vormen in zooverre duratief, als daarmee wordt aangeduid een toestand, die 't resultaat is van de in 't Perf. of Plusquamperf. vermelde gebeurtenis. Bv. iĕa kai nangaĕa of iĕa kai wou nangaĕa »'t is zoo met mij gesteld, dat ik gehaald heb, ik ben iemand die gehaald heeft". Evenzoo bet. iĕa kai naun (bou) nangaĕa »ik was in den toestand van iemand die gehaald had". Zoo zal bv. iemand op de vraag waarom hij 't zoo warm heeft, antwoorden: iĕa kai wou nanuwang kalu »ik heb hout gehakt". Een voorbeeld van 't plusqu.perf. met kai is: iĕa semben ta na-

ngahiwu kahëbi wawëllo, u iã kai naun bou simagha, ku mangkewen nasaghedë »gisteren avond heb ik niet meer geweven, want ik had levensmiddelen uit den tuin gehaald en was zeer moe”.

Het *Futurum* is in 't algem. de grondvorm, waarvan men bij de vorming der tijden kan uitgaan. Het vormelijk onderscheiden der drie hoofdtijden heeft 't Sang. met de andere talen der Filippijnsche groep gemeen.

In 't Tag. wordt 't Praesens in 't Actief door reduplicatie aangeduid en bij de prefixen die met *m* beginnen, wordt deze *m* tot *n*; ook in 't Praet., dat geen redupl. heeft. 't Fut. heeft *m* en redupl. In 't Passief zijn ook Praes. en Fut. van 't Praet. door redupl. onderscheiden ¹⁾. 't Pampanga vormt 't Praes. door redupl., 't Praet. door *in* ²⁾. In 't Bis. zijn in 't Actief 't Praes. en Praet. bij de prefixen kenbaar door de beginletter *n*, 't Fut. door *m*, verder worden partikels ter omschrijving gebruikt, voor 't Praet. meestal obús, vgl. Jav. wis, wus, Mal. habis. In 't Passief heeft 't Praes. reduplicatie, 't Praet. *in* ³⁾. In 't Iloko is 't Praet. kenbaar door de *n* in 't Actief, door *in* in 't Passief ⁴⁾. 't Ibanag heeft evenmin als 't Iloko de Praesens-reduplicatie; 't Praet. wordt gevormd, deels door de *m* der prefixen in *n* te veranderen, deels door invoeging van *in* ⁵⁾. Ook 't Bul. onderscheidt twee hoofdtijden, Praesens en Praeteritum, 't Fut. is meestal omschreven ⁶⁾.

Wat de omschrijvende partikels in 't Sang. aangaat, valt op te merken, dat sarung reeds in onbruik begint te raken. Hëdo is syn. met Mal.

1) Totanes, bl. 27—30.

2) Bergaño, bl. 44, sqq.; 56, sqq.

3) Mentrída, bl. 28—32, 45, sqq., 84.

4) Lopez, bl. 68—100.

5) Cuevas, bl. 120—122, 166—169, 194—197.

6) Niemann, Bijdr. bl. 67, 107, 108.

nanti, »wachten»; ook de Imperatief pahēdo dient ter omschrijving van 't Fut. Naun is een part. die ook in 't Tag. voorkomt, lauon »oud, verouderd», Bis. laón, id. ook 't Jav. dangū, Sang. dēngū, hangt hiermee samen. De part. bou hangt samen met Jav. wau, mau »vroeger, te voren». De bet. van kai is »zijn, zich bevinden». Prof. Kern vergelijkt het met ke in 't Fidji, als stam van Mal. pakei¹⁾. Het woord is in elk geval zeer bruikbaar tot omschrijving van een toestand, als gevolg eener handeling.

De ontkennende vormen hebben den regelmatigen vorm der reduplicatie. Deze duidt hier intusschen alleen het Praesens aan, daar de andere tijden geen afzonderlijke vormen na ontkenningwoorden hebben. 't Verschil in reduplicatie is dus een bijzondere onderscheiding van 't spraakgebruik. In geene der Filippijnsche talen heb ik ze aangetroffen.

Wijzen.

Het begrip van wijze is aan de M. P. werkwoorden geheel vreemd. De eenige vormelijke onderscheiding die kan gemaakt worden, is die in naamw.lijke en werkw.lijke vormen en daar de eerste o. a. den Imperatief en de tweede den Indicatief aanduidt, is zij voor een deel ook eene onderscheiding van wijze. Alle andere onderscheid wordt door partikels omschreven.

Na den Indicatief, die de eigenlijke werkwoordelijke vormen bevat, is de **Imperatief** of **Gebiedende wijs** de gewichtigste. Zooals reeds gezegd is, omvat hij deels de bij de w.w.lijke behoorende n.w.lijke vormen, deels de zuivere stammen zonder enig aanhechtsel.

De Imperatief onderscheidt *twee* tijden die vormelijk de naamwoorden zijn van 't Praesens en 't Futurum. In

1) Fidji-taal, bl. 26, noot 1.

overeenstemming met de aangenomen terminologie, heb ik ze Imperfectieve en Perfectieve Imperatief genoemd. De Imperfectieve Imperatief beteekent: »voer 't gegeven gebod steeds uit!» de Perfectieve heeft de bet. van onze gebiedende wijs. Dus van aḷa, Imper. Impf. paṅgaḷa »haal steeds!», I. Perf. paṅgaḷa »haal!». In 't Passief vervalt eenvoudig het voorvoegsel *i*, dus I. Impf. ləaḷa »'t worde steeds gehaald!», I. Pf. aḷa »'t worde gehaald!». Hierdoor valt de Passieve Imperatief vormelijk dikwijls met den Actieven samen. Zie verder de tabel.

De Imperatief is meestal vergezeld van *ko*¹⁾ tot verzachting der beteekenis. Een Imperatief zonder *ko* klinkt zeer hard. Indien aan den Imperatief een andere partikel voorafgaat, wordt *ko* daarachter gevoegd; anders komt het achter den Imperatief zelf. Het is te vertalen met ons »eens». Zoo bet. dus paṅgaḷa »haal steeds!», aḷa »het worde gehaald!» paṅgaḷa »haal!» en paṅgaḷako »haal toch steeds!», aḷako »haal het eens!», paṅgaḷako »haal eens!» Onze Imperatief, die met »ga!» omschreven wordt, heeft in 't Sang. dakḷ voor zich, bv. dakḷ paṅgaḷa »ga halen!», dakḷko paṅgaḷa »ga eens halen!»

De *Perfectieve Imperatief* heeft, tot versterking zijner beteekenis, de nadrukwijzers *ke* en *e* achter zich. Zij zijn dus met een geklemtoond *nu* te vertalen. De veranderingen die *ke* en *e* in den klemtoon teweeg brengen, zijn bl. 17 opgegeven, waar tevens de wijze van aanvoeging is vermeld. Van de aldaar opgegeven voorbeelden, zijn de drie laatste imperatieven, n.l. daḷengke »ga nú!», aḷae »het worde nú gehaald!», bəḷké e het worde nú verteld!»²⁾.

1) Dit *ko* komt in oude liederen voor in den vorm *kona*.

2) Deze nadrukwijzers mogen vooral niet verward worden met het bl. 166 behandelde achtervoegsel *-e*. Vormelijk zijn zij trouwens altijd

De **Verbiedende wijs** of **Vetatief**, valt voor een deel samen met den **Imperatief**, voor een ander deel met den **Indicatief**.

De ontkenning bij den **Imperatief** is *ai* of *abe*. 't Laatste is gevormd uit *ai* en 't encl. *be* (= *bue*). De N. tongvallen hebben *arië*, Tam. en Siaur. *ari* en *aribe*. De vorm *ari* is zeker wel de oorspronkelijke, daar de andere er gemakkelijk toe zijn terug te brengen en 't wrschl. ook identisch is met de Filippijnsche ontkenning *di* (Tag. Bis. *di*, *dili*, Iloko *di*, Ibanag *arí*, *dji*). Verg. ook Sang. *madiri*, »weigeren, niet willen», (dus »neen zeggen, *diri* gebruiken»), ook als voegwoord gebruikelijk, in de bet. »opdat niet».

De partikels *ai* en *abe* (dat iets zachter is), worden vóór alle vormen van den **Imperatief** gezet. De betekenis is eenvoudig ontkennend, zonder meer. Een streng verbod kan er niet mee uitgedrukt worden. De Imperfectieve Imp. met *abe* of *ai* wordt met »nooit» vertaald; dus: *abe sangi* »ween niet!» *ai pangaļa* »neem niet!» *ai, abe pëmpangaļa* »neemt niet!» *abe sësangi* »ween nooit!» *abe pangaļa* »neem nooit!» *abe pëmpangaļa* »neemt nooit!» *Aiko* en *abeko* met den **Imperatief**, beteekenen »nog niet!» *aiko pakiala u putung* »laat nog geen vuur halen!» *abeko pëmpahundaļeng* »gaat nog niet uit!»

Naar hunne betekenis, behooren ook tot de **Vetatieven**, de vormen die gemaakt worden door eene dubbele reduplicatie van stamwoorden, zoowel naamwoordelijke als werkwoordelijke, en die, door *abe* voorafgegaan, dienen om waarschuwend toe te roepen, of met een korten zin te verhinderen, dat hetgeen 't gr.w. aanduidt

van de locale vormen onderscheiden, want na half gesloten lettergrepen luidt 't suffix *ke* en de nadrukwijzer *e*, na los gesl. lettergr. is 't omgekeerd.

in te sterke mate geschiede. De klinker der reduplicerende lettergrepen is steeds *a*. Voorbeelden zijn:

abe rararau (stam dau) »niet te ver!"

» wawawira (stam bira) »niet te wit!"

» ghaghaghawa (stam guwa) »niet te groot!"

» kakakembē (stam kembē) »niet te zeer op den rand!"

» raraḷuta (stam luta) »niet te fijn stampen!"

» raraḷukadḅ (stam lukadḅ) »niet te vroeg!"

» mamamura (stam mura) »niet te goedkoop!"

» nanananta (stam nanta) »niet te nat!"

» papapondoḷḅ (stam pondoḷḅ) »niet te zeer naar het eind!"

» sasasana (stam sana) »niet te laag!"

» tatatḅti (stam tḅti) »niet te heet!"

» raḷaitung (stam itung) »niet te zwart!"

» raḷahḅtu (stam hḅtu) »niet te bros!"

De partikels die verder de verschillende vetatieve vormen onderscheiden, worden alle met den Indicatief geconstrueerd en wel met 't Futurum, dat het dichtst bij den Imperatief (en den Sanskrit en Griekschen Coniunctivus Aoristi) staat.

Eene *waarschuwing* om iets te *laten* wordt uitgedrukt door pakapia¹⁾ of pakapia wue, bij afkorting, pakapiawe, kapiawe, piawe, kapia en pia. De bet. is »wees goed op uwe hoede, pas op dat, zie toe dat"! en daar eene waarschuwing meestal ten doel heeft om van iets terug te houden, zoo is de bet. ook geheel ontkennend geworden, behalve waar pakapia nog een Imperatief in zijne oorspronkelijke beteekenis of een bijwoord is, zooals vanzelf spreekt.

Gaat nog een andere Imperatief vooraf, dan wordt

1) Over dezen vorm, zie bl. 122.

(paka)pia tot een enkele ontkenning en moet door »dat niet» vertaald worden. Voorbeelden:

pakapiawe i kamene ikahuntikilang »pas op, dat gij niet in slaap valt!»

pakateghang bue, piawe i kamene 'kaakaleng u manga sengkatau »pas op, dat gij door niemand bedrogen wordt!»

pakatatihō bue, piawe i kamene kaweměmpangonggo sidėkan kamene su tēngon taumata (Matth. 6, 1) »hebt acht, dat gij uwe aalmoezen niet geeft vóór de menschen».

kapiawe ikaaļa i sire »pas op, dat 't niet door hen genomen wordt».

kapiawe i kau mangala kukisě »pas op, dat gij geen koekjes haalt!»

kapiawe i kamene měmpanginung sopi »past op, dat gij geen sterken drank drinkt».

pakapiawe i kau mēnalang u putung su likudėku »pas op; dat gij niet met vuur speelt, in mijn afwezigheid».

Sterker dan kapia, is karię, een vollere vorm dan 't bl. 181 genoemde arię. Het is steeds ontkennend en wordt voor het Futurum geplaatst, om nadrukkelijk en dreigend te verbieden, wat 't w.w. aanduidt. 't Wordt gebruikt tegenover personen, die men niet wil ontzien, zooals slaven en kinderen. Iets zachter is kariębe. Voorbeelden zijn:

karię i kamene mamoso bungang sasae e »pas op, dat gijl. die bloemen niet afplukt!»

i kau karię kumāng buan kalu endai e »pas op, dat ge de vruchten van dien boom niet eet!»

karię iaļa u »pas op, dat ge 't niet neemt!»

karię i kamene makiaļa kukisě »pas op, als jelui koekjes laat halen!»

karię ipakiwera wawera ene »pas op, dat dat woord niet gezegd worde!”

Minder ruw dan, maar even streng als karię is kumbahang ¹⁾, dat een absoluut verbod uitdrukt en den sterksten vetatief van 't Sangireesch vormt. Kumbahang met volgend Futurum is dus 't best met een ontken-nenden Toek. tijd of Gebiedende wijs te vertalen. Bv. B. L. 78:

Kumbahang i kau mamate »gij zult niet dood-slaan”.

» » mawuang »gij zult geen over-spel doen”.

» » mętakō »gij zult niet stelen”.

» » męsahidi konti wou ka-sanggidangu e »gij zult geen valsche getuigenis geven van uwen naaste”.

De wijzen die verder nog omschreven worden zijn:

Voorwaardelijke wijs of **Conditionalis**, die aangeduid wordt door 't Futurum met angkêng of angkedung en gewoonlijk in 't nazindeel door een voorwaardelijke of tegenstellende partikel (kereu »indien”, kaí »maar” en dergel.) gevolgd wordt. B.v.

ia angkêng mangawı bue wango; kaí rasi

1) De afleiding van kumbahang is onzeker, doch naar analogie van karariha, kararihako! »leer dat eens af (door pijn of door schade en schande)”, naast męndariha »afranselen”, ligt 't vermoeden niet ver, dat kumbahang staat voor ka(ëm)pahang »wees afgestraft, leer af (door straf)”, van pahang (mam.) »straffen”. Zoo is 't tevens verklaarbaar, waarom kumbahang met 't Fut. wordt geconstrueerd, dat dus hier de bet. van een Infinitief heeft, dus kumbahang mękoą ene »leer af dat te doen, gij moogt dat niet doen”! terwijl 't woord tevens eene herinnering aan straf bevat. Mag men de e van karię voor den nadrukwijzer houden, dan bet. dit woord eig. »zeg neen, weiger, wees weigerachtig”! Zie ook bl. 181.

kawe ta apa »ik zou wel kokosnoten afhalen, maar er zijn er geen, boven (in den boom)».

i sie angkedung nawaļi bue, maning niwonohę, kereu tawe kinina u tangihiang »hij zou wel teruggekeerd zijn, hoewel hij schipbreuk geleden heeft, indien hij niet door een haai was opgegeten».

De **Wenschende wijs** of **Optatief** wordt omschreven met maļowoko. Dit maļowoko bet. »geneigd zijn tot, gemakkelijk komende tot», zoodat men maļowoko kan vertalen met »het zij gemakkelijk dat». Synoniem hiermee is karimaķo, dat alleen iets deftiger klinkt. Het w.w. makikarimang bet. »karima zeggen», zoodat wij het met »wenschen» kunnen vertalen.

Een woord dat men ook wel bij wenschen vindt aangewend is tabeako. Dit woord bet. eig. »met uw verlof, met respect gesproken», bv. i Tuang, tabeako i sire tahatuari »Mijnheer, met alle respect, en zijn jongere broeders». In dien zin is 't ook in 't Tagaalsch gebruikelijk, waar behalve tábi nog een vollediger vorm singtábi en sangtábi voorkomt¹⁾. Door Dr. v. d. Tuuk²⁾ is dit herkend als 't Skr. kshantáwya »te verontschuldigen». In 't Sangireesch wordt tabea (Jav. tabe, Mal. tabik) ook veel als groet gebruikt, naast het inheemsche »kai soļong a'?' De voorste lettergreep is dus ook hier afgeworpen; de *a* aan 't eind is als sluitersluiting toegevoegd, 't geen zeker aan den klemtoon (die op de *e* valt) is toe te schrijven. Ook de Mal. vorm heeft een sluitersluiting. Vgl. 't bl. 26 opgegeven ęnggaļea met de verwante vormen, 't Sang. kaļea (papegaai) met Bul. Pak. Sea, Dano, kęleak, Bent. kalijaķ en het bl. 35, noot 1 opgemerkte.

1) Totanes, Arte, bl. 106. Noceda en Sanlucar, Vocabulario de la Lengua Tagala, i v.

2) Bat. Wdbk. i. v. santabi.

Na werkwoorden van »vragen, verzoeken, bidden”, en dergel. wordt de optatief uitgedrukt door den Perfectieven Imperatief. Dit geschiedt ook wel waar nadrukkelijk of met grooten ernst een verzoek of bede wordt uitgesproken. Zoo staat er bv. Kl. Luth. Catech. (3^e dr. 1892) bl. 18: dingangu abe pangaha si kami su sasa-luka, mangalene, u i sie panirung dingangu panentanudę si kite.... dingangu mękękaļiomaneng, u tabeako i kite tawe ikawata u sabarang ene »en leid ons niet in verzoeking, d. w. z. dat Hij ons moge beschermen en behoeden.... en wij bidden dat wij niet mogen overwonnen worden door dit alles”. I sie kai manahionge si sia apangawibango »zij verzocht mij dringend kokosnoten af te plukken”; ia mękękaļiomaneng u pakipello »ik smeeik dat — losgelaten moge worden”.

Indien het w.w. van bidden, vragen enz. in den Teg. tijd staat, moet ook de Imperatief den Imperfectieven vorm hebben, zooals uit de bovenstaande voorbeelden blijkt. Indien men in directe rede spreekt, gebruikt men den Perfectieven vorm, bv. ia mękękaļiomaneng u pelloko »ik smeeik u, laat (mij) los”. Ia mękęk. u pakipelloko beteekent: »Ik smeeik u dat gij — moogt doen loslaten”.

Ook met deng of den (bl. 26) »nog” en 't Fut. wordt de Optatief wel omschreven.

Voorbeelden van den Optatief zijn:

małowoko of karimako i sie rumęnta wawello ini »moge hij van avond komen”.

i sie kai ren dumęnta utę »mocht hij komen!” eigl. »indien hij nog eens kwám!”

tabeako Arengu e isusiang (Matth. 6, 9) »Uw Naam worde geheiligd”.

Wat wij met »mogen” omschrijven, de wijs dus die

men **Concessief** zou kunnen noemen, wordt in 't Sang. met botonge uitgedrukt, dat met het Futurum wordt gebruikt, bv. urang e wotongewe kinaseng i rua, arawe wiade uté kai tapa »de garnalen moogt gij beide opeten, maar de kuit moet gij rooken". I kau wotonge mękoā bałenu sini »gij moogt hier uw huis maken".

De wijs die wij met »moeten" omschrijven, wordt in 't Sangir. met den enkelen Imperatief uitgedrukt. Gaat een w.w. van »zeggen, opdragen, bevelen" en derg. vooraf, dan moet ook de daarvan afhankelijke werkwoordsvorm van 't causaal-prefix paki en bij een nadrukkelijk bevel van paka worden voorzien. Ook is, door invloed van 't Maleisch, 't gebruik van harusę (Mal. harus) in zwang gekomen, om iets uit te drukken dat *behoorlijk, noodzakelijk, gepast* is ¹⁾. Voorbeelden zijn:

i sie nębera u pakiala kalu ene »hij heeft gezegd dat dat hout moest gehaald worden".

i sie nębera kanini, u sio, tęlluhę pakiala kakoā kukisę, kai ęndaung uade wotongke lima »straks heeft zij gezegd, dat er 9 eieren moesten genomen worden om er koek mee te bakken, maar nu zegt zij dat 't maar 5 moeten zijn".

i sie timanata u pakasau i kite męniata e »hij heeft 't bevel achtergelaten, dat wij er vooral dikwijls naar moesten gaan kijken".

ia mębębera si kau u i kau pahimang bue si sia »ik zeg u, dat gij mij gehoorzamen moet".

i Tuang e timanata si sia u pakibati, ęmme e »Mijnheer heeft mij laten zeggen de rijst in de zon te leggen".

1) Het wordt o. a. ook gebruikt voor ons »natuurlijk! dat spreekt van zelf, 't kan wel niet anders!" Sang. harusę bue!

i kamene pakatatēm mudë bue mēndenō su ake maraḷung »gijl. moet voorzichtig zijn, wanneer gij in diep water baadt". Dezelfde zin, met harusë omschreven, luidt: i kamene kai harusë matēm-mudë, mageng mēndenō su ake maraḷung.

Een soort van **Aansporende wijs** of **Adhortatief** wordt gevormd door 't Fut. met ko of met deng, bv. i kiteḷ manomako of i kiteḷ den manoma »laat ons gaan visschen" of »wij zullen eens gaan visschen".

Een **Infinitief** heeft 't Sangireesch zoo min als eenige andere M. P. taal. Om eene handeling als substantief voor te stellen gebruikt men 't Futurum, zooals reeds bl. 171 met voorbeelden is aangetoond. Zoo zal bv. een Sangirees op de vraag: apa wue mangalen beran tatingihë¹⁾ tidur? »wat beteekent 't Maleische woord tidur?", antwoorden: mëtiki »slapen". I sie kai ma-ihā mëbera »hij spreekt luide" (hij is luid van spreken).

Geslacht.

De *actieve* en *passieve* vormen zijn in 't Sangireesch zeer streng onderscheiden. De actieve zijn, zooals reeds meermalen werd opgemerkt, eigenlijk de eenige werkwoordelijke vormen, het passief is een naamwoord, de Imperatief eveneens; het onderscheiden van actief en passief bij dezen laatste is dus alleen spraakgebruik.

Het passief wordt in 't Sangireesch, en in 't algemeen in de M. P. talen, veel meer gebruikt dan bij ons. Waar de handelende persoon beslist op den voorgrond treedt en veelmeer 't verrichten zelf van de daad dan 't daardoor beoogde of verkregen gevolg voor oogen wordt

1) De Sangireezen noemen 't Maleisch tatingihë en »Mal. spreken" mëtinhë, van tingihë »stem, geluid". Dit komt dus eenigszins overeen met onze gewoonte om Fransch, Duitsch en Engelsch »de talen" te noemen.

gesteld, daar is 't actief gebruikelijk. Maar waar veeleer de persoon of zaak die de handeling met de daaruit voortkomende gevolgen ondergaat, op den voorgrond staat en aan de handelende persoon eerst in de 2^e of 3^e plaats aandacht wordt geschonken, daar is 't passief de gewone vorm. In onze vertaling worden zulke zinnen meestal in 't actief omgezet, zooals uit de voorbeelden zal blijken.

De wijze van 't actief en passief te vormen, is in Hoofdstuk V besproken en in 't overzicht der werkwoordsvormen tabellarisch gerangschikt. Omtrent 't passief blijft nog 't volgende te zeggen:

Er zijn *drie* soorten van Passief. 't Eerste is 't eenvoudige passief, dat steeds kenbaar is aan 't voorvoegsel *i* of *ni* en den naamwoordelijken vorm, terwijl voor 't actief kenmerkend is de *m* of *n* waarmede de voorvoegsels beginnen. Dit passief vermeldt een eenvoudig feit, aan een persoon of zaak geschied met of zonder bijvoeging van den agens. Wordt deze ook vermeld, dan geschiedt dit met tusschenvoeging eener partikel, die na gesloten eindlettergrepen *u*, na opene *n* luidt ¹⁾ en de functie heeft van ons voorzetsel »door», om den agens bij 't passief uit te drukken. Feitelijk is 't in 't geheel geen voorzetsel, maar een genitief-partikel. Gelijk men beneden, bij 't subjectief passief, zal zien, wordt de betrekking tusschen den passieven vorm en den agens voorgesteld als een genitief-verhouding. Het substantief *iaɫa* »zal gehaald worden» wordt met den agens *ëllang e* »de slaaf» verbonden door *u*, dus *iaɫa u ëllang e*, wat wij vertalen met »zal gehaald worden door den slaaf», terwijl de eigenlijke zin is »'t zal worden tot

1) Deze *n* richt zich in karakter naar de beginletter van 't volgende woord. Voor 't gemak, zal ik, in navolging van Mej. Steller, altijd *n* schrijven.

het gehaalde van den slaaf" of »'t gehaald worden des slaafs". Deze genitief is natuurlijk subjectief. Andere voorbeelden zijn: BL 1: langi e ringangu dunia e niriadin Mawu Ruata e »de hemel en de aarde zijn door God geschapen". Ibid. ënung u ëllo karëngue pinëkoateng u M. R. e »in 6 dagen tijds werd 'tgedaan door God". Ibid. 3, ikëkasion kite enz. »hetgeen door ons wordt gezien". Luk. 18, 3: su halë ipëgëgëgutan kanduan dokaku e »in de zaak waarmede getwist wordt door mij en mijne tegenpartij". Ibid. 15 sarang kinasilon manga muritë e »toen 'tgezien werd door de discipelen". Ibid. tadeau itëlidang u limane »opdat zij door zijne hand belegd werden". Door 'tgebruik hebben deze beide partikels de waarde van genitief-aanduiders verkregen en zij zijn bij de substantieven ook 't gewone middel om de genitief-betrekking aan te duiden, maar oorspronkelijk kunnen zij wel niet veel anders geweest zijn, dan koppelwoorden, die de beteekenis van 't eene woord met die van 't andere in verband brengen. Daar intusschen onmiddellijke nevenschikking een nog nauwer verband teweeg brengt, maken zij toch een zekere scheiding tusschen de twee woorden, vandaar dat zij bij actieve w.w. meer 't indirect dan 't direct object aanduiden.

Het tweede passief is 't **locaal passief**, dat gevormd wordt door de achtervoegsels -ang, -ëng, -eng en waarvan de beteekenis en 't gebruik op bl. 155 is uiteengezet. Intusschen is het Sangireesch niet altijd nauwkeurig in 't gebruik van dit passief. Het wordt n.l. dikwijls synoniem met 't eenvoudige passief gebruikt. En daar de i, het karakteristieke teeken van 't Passief, dikwijls in deze locaal-vormen wordt weggelaten, zien de Sangireezen in ang en eng vaak niets anders dan achtervoegsels die het Passivum aanduiden.

Zoo zal men bv. zeggen: Kalu radę e tuwang ko »Hak dien boom eens om!» en kalu radę e taku tuwangeng »ik zal dien boom omhakken». Sen bou niriko soĶo e? Tawe niđarikotang bęđang »Is de lamp al aangestoken? Zij is nog niet aangestoken». Kai tuęngang, ake ene »dit water zal gekookt worden». Sen tinuęng ake e? »Is 't water al gekookt?» Koateko nalange, rario e »maak speelgoed voor het kind». Balęe, hędon taku koateng »Laat liggen, ik zal het maken».

De achtervoegsels *e* en *i* bij den Imperatief van 't lo- caal passief worden echter nooit buiten hunne eigenlijke beteekenis gebruikt.

Het derde Passief is 't subjectief Passief, het passief dat voorzien is van een pers. voorn.w. Dit passief is in 't Sangir. vormelijk niet onderscheiden van het 1^e en 2^e passief dan alleen in de 1^e, 2^e en 3^e personen enkelvd. waar de pron. pers. suff. aan den stam gehecht worden, evenals bij de zelfst. n.w. die ze als bez. v.n. woorden hebben. Tusschen een passieven w.w. vorm en den daarmee verbonden agens bestaat, zooals wij bl. 189 gezien hebben, dezelfde betrekking als tusschen twee substantieven die elkaar in den genitief regeeren. Een subjectief passief nu is vormelijk een substantief met een bezittelijk voornaamwoord. Men vergelijke de tabel der vormen, van de woorden hapı en tuari met achtergevoegde pron. pers. suff. 1) met de subjectief-passieve vormen der stammen aĶa en luhe, die hieronder volgen:

Enkelv. 1.	iaĶaku, of taku iaĶa	iluheku of taku iluhe.
	2. iaĶau	iluhenu.
	3. iaĶae	iluhene.

1) Zie de Bezittelijke voornaamwoorden, in Hoofdstuk X.

Meerv.	1. iaļa i	{ kami kite	iluhēn	{ kami. kite.
	2. iaļa i	kamene	iluhēn	kamene.
	3. iaļa i	sire	iluhēn	sire.

Bij het 2^e passief behoort eveneens een subjectieve vorm, van geheel dezelfde vorming, dus:

Enkelv. 1. iaļakengku, taku iaļakeng of aļakengku, taku aļakeng, enz.

Meerv. 1. iaļakeng i kami of aļakeng i kami enz.

Desgelijks iluhēngku, luhēngku, taku iluhēng, taku luhēng, enz.

Ook de regels voor den klemtoon zijn voor deze woorden geheel dezelfde als voor de zelfst. n.w. met pron. pers. suff. Zie bl. 16 en 17. Men zegt dus iáļa u en iluhēnu.

In het meervoud worden de pers. v. n.w. niet als achtervoegsels gebruikt, maar na gesloten lettergrepen door den naamwijzer *i*, na opene door de partikel *n* met den passieven vorm verbonden. Hetzelfde is 't geval wanneer zij als bez. v.n.w. met een zelfst.n.w. verbonden worden. Daar *i* in 't genoemde geval de plaats van *u* inneemt, bij alle woorden die dezen naamwijzer hebben ¹⁾, zoo blijkt hieruit duidelijk, dat *u* en dus ook *n* geen eigenlijke genitief-partikels zijn (al heeft het gebruik hun geheel en al die waarde gegeven), maar eer een soort van lidwoorden of, zoo men wil, betrekkelijke voornaamwoorden, zooals dit ook door prof. Kern van het Tagaalsche *ng*, *na* is aangetoond ²⁾. De Sang. partikels duiden in bepaalde gevallen ook den partitieven genitief aan en komen dus in deze functie evenzeer met de genoemde Tag. verbindingsklanken overeen.

1) Zie 't Hoofdstuk over de voornaamwoorden.

2) B. T. L. V. 1876, bl. 141, sqq.

Wat wij dus in onze vertaling van *iaɔaku*, *iaɔau*, *iaɔae* »zal gegeven worden door mij, u, hem», *iaɔa* *i* *kami*, *i kite*, *i kamene*, *i sire* »zal gegeven worden door ons (excl. en incl.), ul., hen» en van *iluheku*, *i luhen kami* »zal worden aangetrokken door mij, door ons», met »door» weergeven, is niet de *i* of de *n*, evenmin de op bl. 192 genoemde *u*; de samenstelling op zich zelve wordt met dit »door» vertaald, en de genoemde partikels zijn bepalingswoorden voor het tweede lid der samenstelling.

De eerste pers. van 't subj. passief heeft nog een anderen vorm, die reeds boven is opgegeven, nl. *taku* gevolgd door den passieven vorm. *Tamak.* en *Siauwsch* hebben *daku*. Zie verder bij de pers. v.n. woorden. De vormen met *taku* klinken krachtiger dan die met *-ku*, bv. *i sie taku ilɔalakeng* is in flinker termen 't zelfde als *i sie ilɔalakengku* »voor hem wordt door mij gehaald».

Wanneer negaties of andere woorden met het w.w. één begrip vormen en dus onmiddelijk daarvoor moeten staan, vindt men ze tusschen *taku* en 't w.w. in. Ook enclitische woorden worden wel aan *taku* gehecht, bv. *Luk. 19, 22: mangala apan takube ta nipello* »nemende, wat ik niet heb neergelegd».

Getal.

Het gebruik van enkel- en meervoudsvormen verschilt met dat in onze taal. De enkelvoudsvormen worden in 't algem. gebruikt waar ook wij ze aanwenden, nl. bij een enkelvoudig of als zood. voorgesteld onderwerp. De meervoudsvormen vereischen in 't Sang. evenwel afzonderlijke bespreking, daar zij veel minder dan in onze taal gebruikt worden.

Wanneer eene handeling alleen als feit genoemd wordt,

staat ook bij een meervoudig onderwerp, 't enkelvoud van 't w.w. Wordt ieders handeling afzonderlijk waargenomen, dan is 't meervoud gebruikelijk. Vraagt iemand die een aantal lieden niet kan zien, aan een ander kai mĕkĕkapura i sire? »wat zijn zij aan 't doen?» dan is 't antwoord »i sire kai kũkang »zij zijn aan 't eten". Hierbij is zoowel de vrager als de antwoorder verplicht het enkelvoud te gebruiken, daar de vraag is naar de handeling in 't algemeen en de afzonderlijke daad van elk der eters hier niet ter sprake komt.

Doch in een zin als: »ik vond hen etende", wordt 't meervoud gebruikt: sĕngkakakĕllaku i sire e mĕmpahungkāng. Zoo zegt men i sire nĕdeae mamate si sie »toen zochten zij hem te dooden", wanneer de bedoelde personen eene partij vormen, doch nĕmpĕdeae, indien ieder afzonderlijk zijn best doet.

Wanneer bij een meervoudig onderwerp meer dan één gezegde staat en het tweede enz. is een gevolg van 't eerste, dan zal in 't algemeen alleen het eerste w.w. in 't meervoud staan, indien dit vereischt wordt, en de volgende in 't enkelvoud, daar met zulk een w.w. als gevolg van eene reeds verrichte handeling, meer een feit in 't algemeen en geen aantal afzonderlijke handelingen genoemd wordt. Zoo staat bv. Matth. 18, 3: kereu i kamene tawe mĕmpĕbaui ku mĕsulung u manga rario e »indien gij niet verandert en wordt als de kinderen".

Indien een werkw. met een ander één begrip vormt, staan zij gewoonlijk beide in 't enkelvoud, bv. tangu i kamene manĕtāe mĕbera »dan zult gij beginnen te zeggen".

Hier volgen nog eenige voorbeelden, waarin de reden van 't gebruik van enkel- of meervoud duidelijk aan 't licht komt:

Lukas 1, 1, sarang sen lawo nẽmpanałuka nẽhundugę bęken kaławou apan natimu sutaloaran kite e »daar reeds velen hebben ondernomen een verhaal op te stellen van alles wat vervuld is in ons midden» (lawo als enkelvoud, bet. »veel»).

Ibid. 21: ené, taumata lawo e męngkawe maħędo si Zacharias e, ku i sire narałingun sie »de menschen nu waren wachtende op Z. en zij verwonderden zich over hem» (maħędo, praes. omdat de toestand wordt geschilderd, enkelv. omdat 't feit hier in 't algemeen genoemd wordt en niet ieders wachten en verwondering afzonderlijk wordt beschouwd).

Ibid. 66: ku kębi apan nakaringihę e, nẽmpęndeso u ene su naung i sire »en allen die het hoorden, bewaarden dit in hunne harten» (ieders daad is hier afzonderlijk beschouwd).

Ibid. 2, 8: ené, su wanua ene kai pia męlałukadę binatang, mațana su¹⁾ kęhu, ku męmpęłęhapa għapâng u binatang²⁾ i sire »en in die landstreek waren herders, die verblijf hielden in het veld, en hunne kudden bewaakten».

Ibid. 33: ené i amange ringangu i ninange narałingun bawera ęndaı e »en zijn vader en zijne moeder verwonderden zich over dat woord».

Ibid. 45: tangu i řędua męngkatewe nẽmpęsułe sołong Jerusalem e, nẽmpędea si Sie »en zij keerden terstond terug naar J. hem zoekende».

Ibid. 49: unęe wue i rua nędea si Sia? »waarom hebt gij mij gezocht?»

Ibid. 3, 8: pęmpębuakon buane męțętatała-

1) Matana staat hier in dezelfde functie als manętae op bladzijde 194.

2) Binatang is nog te veel een vreemd woord om hier winatang te worden.

hino su pětatabatě e ho! »brengt dan vruchten voort, in overeenstemming met de bekeering!»

Ibid. 15: tangú, sarang taumata sěngkawanuâng e měngkate mąngampaļě, dingangu měngkawe mětětinněna kěbı su naung i sire »en toen het volk steeds in verwachting was en allen overleiden in hunne harten».

Ibid. 4, 40: patiku apan pią masasakı i sire, nasue němpangěntud' i sire soļong anune »allen, die zieken hadden, brachten hen tot hem».

Ibid. 5, 18: pią ese pirangkatau ěndai měmpangěntud' u tau peosě »er kwamen daar eenige mannen aan, die een verlamde brachten».

Buiten deze regels om, is het meervoud noodzakelijk, waar geen ander middel voorhanden is om het meervoud aan te duiden, bv. Luk. 18, 23: ku taumata e měmpěbera si kamene »dan zullen de menschen tot ul. zeggen». Ibid. 19, 33 tangú taghuange e němpěbera si řědua »en de eigenaars zeiden tot hen beiden».

Gereduplicateerde vormen.

De reduplicatie wordt bij de w.w. behalve om Praesens-vormen, beroepsnamen en wederkeerige w.w. te maken, nog gebruikt om *Frequentatieven* te vormen. Het karakter dezer woorden wordt door de reduplicatie zeer juist weergegeven.

Deze reduplicatie wordt met den regelmatigen klinker *a* gemaakt van den actieven vorm van 't w.w. zoodat deze vorm geheel overeenkomt met dien der op bl. 91 genoemde beroepsnamen, welker samenhang met frequentatieve w.w. trouwens overduidelijk is.

Van de w.w. wier beteekenis het toelaat, kunnen op deze wijze altijd frequentatieven gemaakt worden. Eenige voorbeelden zijn de volgende:

mangangĕhi »kris kras strepen maken”, van mangĕhi »een streep of kras (kĕhi) maken”; mangangempang »brokkelen, in vele stukken breken”, van mangempang »breken in eenige stukken”, (kempang »stuk, brok”); mangangompeng, syn. daarmee, zie bl. 40; mangangoro »in stukken breken” (van koro, kleiner stuk dan kempang); mamamĕdi »in vele stukken breken” van mamĕdi (pĕdi) »breken”; mamamingkahĕ »druk bladeren in een boek, iets dat vele plooien heeft, openslaan”, van mamingkahĕ (bingkahĕ) »openslaan (een boek), opendoen, opsteken (een pajung); mananĕmpung »verbrijzelen”, van nanĕmpung (tĕmpung) »stuk maken”; mĕnggahĕdĕ »in vele stukken scheuren”, van mĕnggĕdĕ »scheuren”; mĕndaruĕ »fijn stampen”, van mĕnduĕ »stampen”; mĕkakĕse »van den eenen steen op den anderen springen”, naast kumĕse »sprong doen”; mĕlaĕumadĕ Mang. voor Siauwsch en Tab. mananumadĕ of mananuma »goed fijn slaan of kloppen”.

Bij eenige w.w. die den intr. vorm (mĕ-) naast den transit. (ma*, mĕ*) gebruiken, met transit. beteekenis, is de reflexieve vorm gebruikt als frequentatief. De voornaamste dezer werkwoorden zijn:

mĕgagholo »verspillen”, naast magholo »te loor gaan”; mĕpapile »kieskeurig zijn”, naast mĕpile »verkiezen”; mĕsasinsing »ringen gebruiken, ringen dragen”, van sinsing »vingerring”. Natuurlijk is niet van ieder frequentatief het simplex in gebruik, evenmin als in onze taal.

Eene andere, veel minder gebruikelijke wijze om frequentatieven te vormen, is die met 't invoegsel -al-enz. Hiervoor verwijst ik naar bl. 151 vlgg.

Een enkele maal heeft de frequentatieve vorm overdachtelijke beteekenis; zoo is bv. manĕsui (sĕsui)

»vervolgen, bv. den loop der rivier, om den oorsprong te vinden” en *mananěsui* »onderzoek doen naar”, *mananahusu* »vervolgen” (den loop eener zaak), van *mahahusu* »achterna zitten, najagen”; *mananěmpu* »toevoegen aan eene rede, een verhaal, gesprek, voortzetten of vervolgen”, van *maněmpu* (*sěmpu*) »aanknoopen, een stuk aanzetten”. Hier is 't meer eene overdrachtelijke dan eene frequentatieve bet. die de gereduplicateerde vormen hebben.

Onregelmatige werkwoorden.

Buiten de tot dusver gestelde regels vallen de vormen die sommige werkwoorden vertoonen en die hier zullen besproken worden.

De w.w. welker stam met een klinker begint en die de vorming met *um* toepassen, hebben dit infix in 't Futurum in den vorm van een voorvoegsel *m*. De voornaamste dezer stammen zijn: *ate*, *ědusě*, *elehě*, *ěnda*, *ěnggohě*, *ěnggu*, *ilugě*, *ingge*, *iro*, *itū*, *olo*, *ombō*, *ondong*, *onodě*, *ontolě*, *otong*, *uļe*, *urung*.

De w.w.lijke vormen zijn dus: *mate* »sterven”, *mědusě* »uitgaan” (vuur), *melehě* »vlieten, afvloeien”, *měnda* »ophouden met huilen, stil zijn”, *měnggohě*, *měnggu* »brommen, kreunen”, *milugě* »met schuinen blik aanzien”, *mingge* »'t bovenlijf schudden”, *miro* »betreuren”, *mitū* »volgen”, *molo* »waden”, *mombō* »opwippen”, *mondong* »op-en-neer gaan”, *monodě* »afdrijven”, *montolě* »te hulp snellen”, *motong* »ergens aangaan”, *muļe* »overgaan” (van pijn), *murung* »duiken”.

Het Praet. Perfectivum wordt gevormd door *n* voor *m* in de plaats te nemen, dus *nate*, *nelehě*, *něnda*, *něnggohě*, enz.

Het Praesens heeft de regelmatige vormen, n.l. bevestigend, de reduplicatie met den klinker *u* (de reduplicator is *l*, zie bl. 66) en ontkenkend, de reduplicatie van den stam met invoeging van *-um-*. Het Imperfectieve Praeteritum is eveneens regelmatig en heeft dus de reduplicatie met *ě* en het invoegsel *im*. Deze vormen zijn dus bv. van *ěnda*: Praes. *luěnda*, *tawe lumaeěnda*, Praet. Impf. *tawe liměěnda*.

De Imperatief is eveneens regelmatig en heeft dus geen aanvoegsels, maar is gelijk aan den zuiveren stam. De Imperfectieve vorm wordt op regelmatige wijze van den Praesens-stam gevormd, dus: *ěnda!* *pěděnda!*

Voor het Praesens Bev. en 't Praet. Imperf. bestaan ook nog andere vormen, gemaakt met 't voorvoegsel *mě*, van een praesens-stam die niet met de gewone reduplicatie is gevormd, maar versterkt is door den beginklinker der tweede lettergreep. Van *ěnda* is deze stam dus *děnda*, Praes. (bev.) *měděnda*, Praet. Impf. *něděnda*. Of hier aan een samentrekking uit *měděěnda* en *něděěnda*, de theoretisch juiste vormen, moet gedacht worden, durf ik niet beslissen.

Wij kunnen dus van deze vormen de volgende tabel maken:

<i>Praesens</i>	<i>luěnda</i>	of	<i>měděnda</i>
»	t. <i>lumaěnda</i>		
<i>Praet. Impf.</i>	» <i>liměěnda</i>	of	<i>tawe něděnda</i>
» <i>Perf.</i>	<i>něnda</i>		
<i>Futurum</i>	<i>měnda</i>		
<i>Imper. Impf.</i>	<i>pěděnda</i>		
» <i>Perf.</i>	<i>ěnda</i> .		

Tusschen de vormen met *mě* en met *um* is wel geen verschil, maar men geeft in 't gebruik de voorkeur aan gene boven deze.

Bij de stammen *ate* en *ule* zijn nog andere onregel-

matigheden op te merken. De regelmatige vormen voor 't Praes. (bev.) en 't Praet. Impf. komen niet voor, maar worden vervangen door de bijvormen met mĕ. Behalve deze vormen, heeft er nog een volledige vervoeging met 't infix um plaats van de secundaire stammen kate en kuĕe, eigenl. dus de Imperatief-vormen met ka, die dus vormelijk bij deze um-vervoeging behooren. Bij de vormen van den stam uĕe worden eveneens regelmatige vormen van den Imperatief gebruikt (dus de zuivere stam), zoodat er twee volledige stellen van vormen aanwezig zijn. Ze volgen hier in tabel:

<i>Praesens</i>	mĕluĕ	of	kukuĕ
»	t. lumauĕ	» t.	kumakuĕ
<i>Praet. Impf.</i>	» nĕluĕ	» t.	kimĕkuĕ
» <i>Perf.</i>	nuĕ	»	kimuĕ
<i>Futurum</i>	muĕ	»	kumuĕ
<i>Imper. Imperf.</i>	pĕluĕ	»	kĕkuĕ
» <i>Perf.</i>		»	kuĕ

Zoo ook ate, dus Praes. mĕtate of kukate, tawe lumaate of t. kumakate, enz. De Imperatief komt alleen voor in de vormen kĕkate en kate.

Onregelmatig is deze vervoeging slechts in zoverre zij gemengd is. Dat 't infix um ook als prefix voorkomt is op bl. 145 herinnerd en verder hebben deze w.w. die naar hunne vorming en beteekenis intransitief zijn, geen andere afwijking aan te wijzen, dan de dubbelvormen, die op eenigszins onregelmatige wijze, met 't eveneens intransitieve praefix mĕ zijn gevormd. Of nu vormen als mĕdĕnda, mĕtotong, mĕbombo, mĕdurung enz. zijn samengetrokken uit mĕdĕnda, mĕtĕotong, mĕbĕombo, mĕdĕurung, enz. is moeilijk te beslissen. De praesensvorm is niet van den stam dĕnda enz. gemaakt, daar 't Praes. dan mĕdĕdĕnda zou luiden. Dĕnda bekleedt dus wel de plaats van een gereduplicateerd ĕnda, maar de be-

wijzen ontbreken, dat een langere vorm ooit in gebruik is geweest. Wel komen in 't Imperfectief Praeteritum twee *ě*'s naast elkander voor, maar deze vormen zijn onderscheiden van die met *a-e* (Praesens, ontk.); er bestaat dus bepaalde reden voor.

Over *um* als prefix in de andere talen, zie bl. 149.

Eenige andere werkwoorden die van de regelmatige vormen afwijken, zijn de volgende:

mědumating »trachten te bereiken (eene plaats)» gevormd met *-um-* en *mě-* van den stam *dating* (waarvan *dumarating*, zie bl. 148). Het voorvoegsel *mě* zal hier wel dienen om 't intransitieve *dumating* eene meer actieve beteekenis te geven.

't Zelfde vinden we bij *mětumana* »zich vestigen», van den stam *tana*, waarvan o. a. *matana* »blijven».

De w.w. *měpapilule* »tot bedaren komen, in hevigheid afnemen» (van pijn) en *měpapinunu* »bijkomen (uit eene flauwte), zijne krachten herwinnen» zijn op dezelfde wijze gevormd. Van 't laatste zijn mij geen verwante vormen bekend, 't eerste hangt samen met *irule* (*mangir.*) »uitrusten», voor *ilule*, en met *ule* (*mulę*, zie bl. 198). Zij bevatten een geredupliceerd voorvoegsel *pi*, dat overigens niet in 't Sang. voorkomt¹⁾.

In *měpaiwuhı* »wanhopig, als een radelooze rondzoeken», van den stam *buhı* (*mawuhı* »verloren gaan») is, behalve *pa*, een voorvoegsel *i* voorhanden, dat evenzoo voorkomt in de volgende voorbeelden:

maiwantelě, deftiger dan *mamantelě* (van *bantelě*) »baren»; van *iwantelě* komt ook *kalaiwantelě* »tijd van geboorte».

maintolang »zitten», Sasah. van *maiang* »zitten». *kalaintolangeng* »zitbank».

mangirule »uitrusten», *makirule*, *mairule*,

1) Vgl. evenwel 't bl. 139 naar aanl. van *bi*, *bi** opgemerkte.

intr. passieve vorm »uitgerust zijn". De *r* staat in deze vormen voor *l* en deze letter is blijkbaar een reduplicator (zie bl. 50). De *k* in *makirule* is wrschl. een klinkerscheider.

mangiralong »neerzien op, neerkijken op" (bv. op 't omliggende land, van eene hoogte af). De stam is *dalung* »binnen, diep".

mangirulung »'t hoofd neerleggen op", van den stam *dulung* »zoom, rand", *mëndulung* »oprollen".

mangintënno »liggen tegenover, zich bevinden tegenover", staat wrschl. voor *mangintëngo*, blijkens *tumëngo* »staren, voor zich uitkijken", *tumatëngo* »vis-a-vis zitten" en *su tēngo* »voor ('t aangezicht)". Indien dit w.w. den volledigen vorm van 't prefix heeft, zoo kan dit *mangi(n)* identisch zijn met 't in de Filippijnsche talen voorhanden voorvoegsel (*m*)*agin*, dat o. a. in 't *Tag. magin*, *Iloko agin*, *Pampanga magin* en *Ibanag magi* (met verdubbeling van den volgenden consonant, dus oorspr. *magin*) luidt en in 't algem. de beteekenis heeft van »veinzen, voorgeven te doen of te zijn wat 't gr.w. aanduidt" 1).

Van den stam *tamba* (man. »bijdoen, bijvoegen") komt *mahunтинamba* »toenemen in", gevormd met 't voorvoegsel *mahu** (zie bl. 130) en 't invoegsel in. Dit *mahu** of *mahě** komt ook nog voor in de uitdrukkingen *ikahěluaseng* »zeer verblijd worden" en *mahěluě* »verdonkerd worden, sterk beschaduwd worden (bv. door een dikke wolk of een bosch)", van *luasě* (*daļuasě*) »vreugde" en *luě* »schaduw".

Met 't voorvoegsel *taha* is gevormd *mětahasenggo* »onder zeil gaan", ongeveer syn. met *sumenggo*, hoe wel dit laatste meer gebruikt wordt in de bet. »ver

1) Totanes, bl. 72, Lopez, bl. 86, Bergaño, bl. 115, Cuevas, bl. 353

trekken naar", bv. *sumenggo sojong Malila* »vertrekken, onder zeil gaan naar Manila".

Met twee voorvoegsels zijn eveneens samengesteld de w.w. *mamaringang* »medenemen" en *mamatuhung* »iemand verzoeken te komen". Men heeft hier te denken aan een bijvorm van *maparingang* »doen meegenomen worden", waarbij niet *ma* maar *ma** is gebruikt, zooals blijkt uit de passieve vormen *iparingang* en *ipatuhung*. De stam *tuhung* is over in de uitdrukking *tuhung u ane, t. u ałamatě* »gevolg van een vloek, van een zegen", dat samenhangt met *tuhu*, waarvan *mapatuhu* »doen volgen".

Zonderling zijn de vormen *lahěmpinausang* en *lumahěmpinausě* »geheel verlaten worden". 't Is gevormd met 't voorvoegsel (of den voorslag) *hě**¹⁾, die vervolgens geredupliceerd is, en heeft wrschl. ook 't invoegsel in. Een stam *pausě* is niet bekend. Een dergelijke vorming is *dumałěmpapulu* »zin krijgen, schik, welbehagen hebben in", van den stam *pulu*, met 't prefix *lě**²⁾, waarvan *mapulu* »willen". Naar dit model is gemaakt *dumałěmpasiang* »klagen", een nieuw gevormd woord, van *kasiang* (Mal. *kasihan*), een uitroep om zichzelf te beklagen. De stam is dus naar vermeende analogie gemaakt. *Dalěmpasiangi Jeremia* worden B. L. 182 genoemd de Klaagliederen van Jeremia; aldaar komt ook voor: *unúe wue rudałěmpasiang, taumata wiahě? Sěmbau-sěmbau pasidałěmpasiang u rosane* »wat klaagt een levend mensch? Een ieder klage om zijne zonden".

Een voorvoegsel *ti*³⁾ bevat *mětihino* »mikken", van den stam *hino* (Mal. Jav. *kěna*, Bug. *kěna*, Bat. *hona*, Bis. *himo*), waarvan *mihino* »raak zijn,

1) Zie bl. 25 en 128.

2) Zie bl. 130.

3) Zie bl. 135.

raken". Van denzelfden stam ook komen mětatahino »welgevallig zijn" en mětatałahino »passen, in overeenstemming zijn", die dus met een voorvoegsel ta zijn gevormd.

Constructie der Werkwoorden.

De werkwoorden die een direct of indirect voorwerp hebben, worden in het Sangireesch niet altijd onmiddellijk met hun voorwerp verbonden. Veelal staat er tusschen het w.w. en het voorwerp een der partikels *u* of *n*, wier functie wij zullen trachten te omschrijven.

Vooreerst worde opgemerkt, dat deze partikels niet bij het w.w. doch bij het voorwerp behooren. De gewoonte in de gedrukte teksten gevolgd, om ze aan het w.w. te schrijven zou het tegengestelde doen vermoeden. Hoewel deze spelling dus syntaktisch onjuist is, heb ik haar behouden, om niet te veel van 't gebruik af te wijken. Daarenboven worden zij werkelijk als encliticae van 't voorafgaande woord uitgesproken.

De constructie der passieve w.w. is reeds op bl. 189 vermeld. Dezelfde partikels *u* en *n*, die daar dienst doen, komen thans ook hier ter sprake, waaruit te meer zal blijken, dat zij geen voorzetsels of verbindingswoorden zijn maar, zooals reeds t. a. p. gezegd is, een soort van aanwijzers of lidwoorden, die vooral den partitieven zin, waarin 't woord waarvoor zij staan moet opgevat worden, aanduiden¹⁾. De gevallen waarin *u* en die waarin *n* gebruikt wordt, zijn dezelfde als bl. 189 is opgegeven. De woorden die den naamwijzer *i* hebben, vormen den 3den en 4den naamval gewl. met *si*²⁾, dat eene samen-

1) Om deze reden konden zij evengoed bij de zelfst. n.w. als bij de w.w. behandeld worden. Daar er reeds bij 't passief over *u* en *n* moest gesproken worden, zijn zij hier behandeld.

2) Zie bij de voornaamwoorden.

trekking is van sě (locaal voorzetsel) en den naamwijzer *i*. Tusschen den werkwoordsvorm en zulk een woord staat dus meestal *si*. Bv.

BL. 61: *i sai nękoą si kau tęmbonang dingangu męlahukung i kami? I kau kai mauga mamate (si) سیا? »wie heeft u gemaakt overste en rechter van ons? Wilt gij mij soms dooden?» Ibid. 60: Tangu i Mirjam e męngkatewe nangaļa si ninange »en M. haalde terstond hare moeder». Ibid. *kų ia męgęlli u sasewane si kau »en ik zal u loon er voor geven». Ibid. 61: u ļimane kai ipęļęsų u Mawu Ruata si sire »want door zijne hand wilde God hen verlossen». Ibid. 51: *kų i sie simangi dingangu rimęngu si sie »en hij weende en kuste hem». Ibid. 55: *kų namaļų u saki bisuļę daļaki si Ajub e »en sloeg Job met booze zweren».****

Een enkele maal vindt men ook de *n* gebruikt in plaats van *si*, maar nimmer de *u*, bv. BL. 67: *enę, Pharaų e nakikuļien Musa, kų nęberęe si sie »en de Ph. liet Mozes roepen en zeide tot hem». Ibid. 213: masingkaben ia bųu apa i kau? »vanwaar kent gij mij?»*

Voor de woorden die den naamwijzer *i* niet hebben, geldt het volgende:

Een *direct object*, dat *bepaald* is, wordt zonder tusschenkomst van *u* of *n* achter 't regeerende w.w. gevoegd en mag daarvan ook niet gescheiden zijn, dan door de enclitische woorden *lai* en *be*. Bv. *ia mamoto manų e »ik slacht de kip»; i sie męndikų soļo e »zij zal de lamp aansteken»; i kau namaļų asu e »gij hebt den hond geslagen»; pangaļako akę »haal water».*

Is evenwel 't object *onbepaald*, dan wordt gewoonlijk *u* of *n* gebruikt. Deze partikels hebben dan de functie om den partitieven genitief aan te duiden, 't geen hier

dus (evenals bv. in de Romaansche talen) met behulp van een lidwoord geschiedt. Bv.

su pěkakoā kâng kahëbi e, i kamene namoto ļain manu? »hebt gijl. bij het maal van gisteren ook kippen geslacht?»

I kau sen bou nangonggo u sabóng si sie? »hebt gij haar al zeep gegeven?»

I amanku e tawe mēlalahag' u apa si sia »mijn vader weigert mij niets».

Ia onggotekon inumang »geef mij drinken».

Ia den mamēhu u akę u ļimu »ik zal eens citroensap uitpersen».

Luk. 18, 1: i sie nēberalaín papinintu si sire »hij zeide hun ook eene gelijkenis».

Ibid. 8: i sie masahawu męgęlli u tulide si sire »hij zal hun haastiglijk gelijk geven.»

Ibid. 15: ené, i sire nēmpangęntudęlaín mangara riō soļong anune »en zij brachten ook kinderen tot Hem».

Eene uitzondering hierop maken de stofnamen. Deze worden zonder *u* of *n* voor zich te nemen, achter de transitieve w.w. gevoegd. Bv. kai mamēhu apa i kau »wat zijt gij aan 't uitpersen?» Ia mamēhu ļimu »ik pers citroen uit». Kai mętętongka apa i kau? »wat zijt gij aan 't bakken?» Ia mętętongka busa dingangu watata »ik bak pisang en batata».

Indien een werkwoord overdrachtelijk is gebruikt, wordt het ook met *u* of *n* vóór 't object geconstrueerd, bv. Lukas 18, 9: ku tawe męndarekeng u tau mata waļine e »en andere menschen niet tellen» (d.w.z. »minachten»); de constructie zonder *u* zou in den letterlijken zin bedoeld zijn. Zoo ook vs. 13 lungung męhengke u matane soļong ļangi e, i sie kai nataku »zijne oogen opheffen naar den hemel, dorst hij zelfs niet».

Wat wij het *indirect object* noemen, wordt in 't Sangireesch gewoonlijk met voorzetsels aan 't w.w. verbonden. Het Sang. gebruikt natuurlijk menigmaal een voorzetsel waar wij een direct object hebben en omgekeerd, doch *u* en *n* geven niet het indirect, maar 't direct object weer. De Sangireezen maken in de dagelijksche taal een zoo overvloedig gebruik van *u* en *n*, dat zij de bovengenoemde gevallen gewoonlijk niet in 't oog houden. Alleen in zuivere taal worden deze onderscheidingen gemaakt.

Het Sangireesch gebruikt voorts nog eenige werkwoorden op dezelfde wijze waarop wij (in andere gevallen) hulpwerkwoorden gebruiken. In onze vertaling worden deze w.w. met bijwoorden vertaald. De voornaamste zijn:

měsau »weder doen, wederom verrichten», van 't gr.w. *saü* »wederom». *I sie měsau měkoä* »hij herhaalt doet», »hij doet weder».

masue »op zijn, opraken», van het gr.w. *sue*, waarvan ook *mangěnsue* »opmaken, ten einde brengen», als hulpw.w. gebruikelijk in de bet. van »allen doen», bv. *i sire masue mangaling* »zij verhuizen allen».

mapia »goed zijn», van *pia*, bv. *i sie mapia měbera* »hij is goed sprekende, hij spreekt goed».

Overzicht der Werkwoorden.

In deze tabel zijn de vormen geordend naar de 4 soorten van vervoeging, die men in 't Sangireesch kan onderscheiden, nl. 1. die met *ma**-, *mě**- (de *transitieve*), 2. die met *mě-* (de *intransitieve*), 3. die met *ma-* (de *intransitief-passieve*), 4. die met *-um-* (de 2° *intransitieve* of *mediaal-intransitieve* vervoeging).

De eerste vervoeging is volledig opgegeven, de drie andere slechts in de vormen die verschillen van die der

eerste. De vormen van 't Locaal en 't Instrumentaal passief zijn ook slechts van de eenvoudigste vormen opgegeven, omdat die van de andere hiernaar gemakkelijk kunnen gevormd worden.

Eenige aanmerkingen zijn aan 't einde der tabel bijgevoegd, waarnaar de cijfers bij de bedoelde vormen verwijzen.

Overzicht der Werkwoorden.

I. Vervoeging der *Transitieve* werkwoorden.

Stam a|a »halen».

Actief.

Passief.

Eenvoudige vorm.

Enkelvoud.

Meervoud.

Enkel- en Meervd.

<i>Praesens.</i>	manga a	měmpanga a	ilěa a.
»	tawe manganga a	t. měmpanga a	tawe ilaa a.
<i>Pr. Impf.</i>	» nanga a	» němpanga a	» nilěa a, nia a.
» <i>Perf.</i>	nanga a	němpanga a	nīlaa a, nia a.
<i>Futurum.</i>	manga a	měmpanga a	ia a.
<i>Imp. Impf.</i>	panga a	pěmpanga a	lěa a.
» <i>Perf.</i>	panga a	pěmpanga a	a a.

Stam diko »aansteken».

<i>Praes.</i>	mědėndiko	měmpėdėndiko	irėdiko.
»	tawe mėndariko	t. měmpėndariko	tawe irariko.
<i>Praet. I.</i>	» nėdėndiko	» němpėdėndiko	» nirėdiko, nīdik
» <i>P.</i>	nėndiko	němpėndiko	nīdariko, niriko.
<i>Fut.</i>	mėndiko	měmpėndiko	iriko.
<i>Imper. I.</i>	pėdėndiko	pěmpėdėndiko	dėdiko.
» <i>P.</i>	pėndiko	pěmpėndiko	diko.

Instrumentaal-Passief.

Locaal-Passief.

Enkel- en Meervd.

Enkel- en Meervd.

<i>Praes.</i>	ipangaļa	ilēļakeng	ipangaļakeng.
»	t. ipangangaļa	t. ilaļakeng	t. ipangangaļakeng.
<i>Pr. Impf.</i>	» nipangaļa	t. nilēļakeng	t. nipangaļakeng.
» <i>Perf.</i>	nipangaļa ¹⁾	nialakeng	nipangaļakeng ¹⁾ .
<i>Futurum.</i>	ipangaļa	ialakeng	ipangaļakeng.
<i>Imp. Impf.</i>	pangaļa	lēļake	pangaļake.
» <i>Perf.</i>	pangaļa	aļake	pangaļake.
<i>Praes.</i>	ipēdēndiko	irēdikotang	ipēdēndikotang.
»	t. ipēndariko	t. irarikotang	t. ipēndarikotang.
<i>Pr. Impf.</i>	t. nipēdēndiko	t. nirēdikotang	t. nipēdēndikotang.
» <i>Perf.</i>	nipēndiko	nirikotang	nipēndikotang ²⁾ .
<i>Futurum.</i>	ipēndiko	irikotang	ipēndikotang.
<i>Imp. Impf.</i>	pēdēndiko	dēdikote	pēdēndikote.
» <i>Perf.</i>	pēndiko	dikote	pēndikote.

Wederkeerige vorm.

*Actief.**Passief.*

<i>Praes.</i>	mēpēpapangaļa ³⁾ .	ipēpēpapangaļa.
»	t. mēpapapangaļa	t. ipēpapapangaļa.
<i>Praet. Impf.</i>	t. nēpēpapangaļa	t. nipēpēpapangaļa.
» <i>Perf.</i>	nēpapangaļa	nipēpapangaļa ⁴⁾ .
<i>Futurum.</i>	mēpapangaļa	ipēpangaļa.
<i>Imper. Impf.</i>	pēpēpapangaļa.	
» <i>Perf.</i>	pēpapangaļa.	
<i>Praes.</i>	mēdēdariko	ipēdēdariko.
»	t. mēdarariko	t. ipēdarariko.
<i>Praet. Impf.</i>	t. nēdēdariko	t. nipēdēdariko.
» <i>Perf.</i>	nēdariko	nipēdariko ⁵⁾ .
<i>Futurum.</i>	mēdariko	ipēdariko.
<i>Imper. Impf.</i>	pēdēdariko	pēdēdariko.
» <i>Perf.</i>	pēdariko	pēdariko.

Reflexieve vorm.

<i>Praes.</i>	mětětəngkaala	ipětětəngkaala.
»	t. mětətəngkaala	t. ipětətəngkaala.
<i>Praet. Impf.</i>	t. nětětəngkaala	t. nipětětəngkaala.
» <i>Perf.</i>	nětəngkaala	nipětəngkaala ⁶).
<i>Futurum.</i>	mětəngkaala	ipětəngkaala.
<i>Imper. Impf.</i>	pětětəngkaala.	
» <i>Perf.</i>	pětəngkaala.	

Causale vorm.

	<i>Actief.</i>	<i>Passief.</i>
	Enkel- en Meervd.	Enkel- en Meervd.
<i>Praes.</i>	mapangala	iapangala.
»	t. mapangangala	t. iapangangala.
<i>Praet. Imp.</i>	t. napangala	t. niapangala.
» <i>Perf.</i>	napangala	niapangala.
<i>Futurum.</i>	mapangala	iapangala.
<i>Imper. Imp.</i>	papangala	apangala.
» <i>Pf.</i>	papangala	apangala.
<i>Praes.</i>	mapədəndiko	iapədəndiko.
»	t. mapəndariko	t. iapəndariko.
<i>Praet. I.</i>	t. napədəndiko	t. niapədəndiko.
» <i>P.</i>	napəndiko	niapəndiko.
<i>Futurum.</i>	mapəndiko	iapəndiko.
<i>Imper. I.</i>	papədəndiko	apədəndiko.
» <i>Pf.</i>	papəndiko	apəndiko.

Causaal-Wederkeerige vorm.

(geen afzonderlijke meervoudsvormen).

	<i>Actief.</i>	<i>Passief.</i>
<i>Praesens.</i>	mapəpəpapangala	iapəpəpapangala.
»	t. mapəpapapangala	t. iapəpapapangala.

<i>Praet. Impf.</i>	t. napëpëpapangaļa.	t. niapëpëpapangaļa.
» <i>Perf.</i>	napëpapangaļa	niapëpapangaļa.
<i>Futurum.</i>	mapëpapangaļa	iapëpapangaļa.
<i>Imper. Impf.</i>	papëpëpapangaļa	apëpëpapangaļa.
» <i>Perf.</i>	papëpapangaļa	apëpapangaļa.
<i>Praesens.</i>	mapëdëdariko	iapëdëdariko.
»	t. mapëdarariko	t. iapëdarariko.
<i>Praet. Impf.</i>	t. napëdëdariko	t. niapëdëdariko.
» <i>Perf.</i>	napëdariko	niapëdariko.
<i>Futurum.</i>	mapëdariko	iapëdariko.
<i>Imper. Impf.</i>	papëdëdariko	apëdëdariko.
» <i>Perf.</i>	papëdariko	apëdariko.

Causaal-Reflexieve Vorm.

<i>Praesens.</i>	mapëtëtëngkaaļa	iapëtëtëngkaaļa.
»	t. mapëtatëngkaaļa	t. iapëtatëngkaaļa.
<i>Praet. Impf.</i>	t. napëtëtëngkaaļa	t. niapëtëtëngkaaļa.
» <i>Perf.</i>	napëtëngkaaļa	niapëtëngkaaļa.
<i>Futurum.</i>	mapëtëngkaaļa	iapëtëngkaaļa.
<i>Imper. Impf.</i>	papëtëtëngkaaļa	apëtëtëngkaaļa.
» <i>Perf.</i>	papëtëngkaaļa	apëtëngkaaļa.

De potentieel-reflexieve vorm, wordt gemaakt door *ma* in plaats van *ma te* zetten, dus: *mapëtëtëngkaaļa*, *nakapëtëngkaaļa*, enz.

*Actief.**Passief.*

Verzoekende vorm.

<i>Praesens.</i>	makiaļa	ipakiaļa.
»	t. makilaaļa	t. ipakilaaļa.
<i>Praet. Impf.</i>	t. nakiaļa	t. nipakiaļa.
» <i>Perf.</i>	nakiaļa	nipakiaļa ?).

<i>Futurum.</i>	makiaļa	ipakiaļa.
<i>Imper. Impf.</i>		pakiaļa.
» <i>Perf.</i>		pakiaļa.

Potentieele vorm.

<i>Praesens.</i>	makaļa	ikķkaļa.
»	t. makaļaļa	t. ikaļaļa.
<i>Praet. Impf.</i>	t. nakaļa	t. nikķkaļa.
» <i>Perf.</i>	nakaļa	nikaļa ⁸⁾ .
<i>Futurum.</i>	makaļa	ikaļa.

II. Vervoeging der *Intransitieve* w.w.

Stam bera »spreken».

	<i>Actief.</i>		<i>Passief.</i>
	Enkelvd.	Meervd.	Enkel- en Meervd.
<i>Praes.</i>	mēbēbera	mēmpēbēbera	iwēbera.
»	t. mēbawera	t. mēmpēbawera	t. iwawera.
<i>Pr. Impf.</i>	» nēbēbera	» nēmpēbēbera	» niwēbera, niḃe
» <i>Perf.</i>	nēbera	nēmpēbera	niḃawera, niwera.
<i>Futurum.</i>	mēbera	mēmpēbera	iwera.
<i>Imp. Impf.</i>	pēbēbera	pēmpēbēbera	bēbera.
» <i>Pf.</i>	pēbera	pēmpēbera	bera.

*Instrumentaal-Passief.**Locaal-Passief.*

<i>Praesens.</i>	ipēbēbera	iwēberâṅ ⁹⁾	ipēbēberâṅ.
»	t. ipēbawera	t. iwawerâṅ	t. ipēbawerâṅ.
<i>Pr. Impf.</i>	t. nipēbēbera	t. niwēberâṅ	t. nipēbēberâṅ.
» <i>Perf.</i>	nipēbera ¹⁰⁾	niwerâṅ	nipēberâṅ ¹⁰⁾ .
<i>Futurum.</i>	ipēbera	iwerâṅ	ipēberâṅ.
<i>Imp. Impf.</i>	pēbēbera	bēberai	pēbēberai.
» <i>Perf.</i>	pēbera	berai	pēberai.

*Actief.**Passief.*

Wederkeerige Vorm.

<i>Praesens.</i>	měbĕbawera	ipĕbĕbawera ¹¹⁾ .
»	t. mĕbawawera	t. ipĕbawawera.
<i>Praet. Impf.</i>	t. nĕbĕbawera	t. nipĕbĕbawera.
» <i>Perf.</i>	nĕbawera	nipĕbawera ¹²⁾ .
<i>Futurum.</i>	mĕbawera	ipĕbawera.
<i>Imper. Impf.</i>		pĕbĕbawera.
» <i>Perf.</i>		pĕbawera.

Causaal-Wederkeerige Vorm.

<i>Praesens.</i>	mapĕbĕbawera	iapĕbĕbawera.
»	t. mapĕbawawera	t. iapĕbawawera.
<i>Praet. Impf.</i>	t. napĕbĕbawera	t. niapĕbĕbawera.
» <i>Perf.</i>	napĕbawera	niapĕbawera.
<i>Futurum.</i>	mapĕbawera	iapĕbawera.
<i>Imper. Impf.</i>		papĕbĕbawera.
» <i>Perf.</i>		papĕbawera.

De overige vormen zijn als die der Transitieve Werkwoorden.

III. Vervoeging der *Intr.-Passieve* w.w.

Stam a 1 a.

Stam bonohĕ.

Enkelvoud.

Meervd.

Enkelvd.

<i>raes.</i>	maa1a	mĕngkaa1a	mĭbiwonohĕ ¹³⁾ .
»	t. ma1aa1a	t. mĕngka1aa1a	t. miwawonohĕ.
<i>raet. I.</i>	» naa1a	» nĕngkaa1a	» nĭbiwonohĕ.
» <i>P.</i>	naa1a	nĕngkaa1a	niwonohĕ.
<i>ut.</i>	maa1a	mĕngkaa1a	miwonohĕ.
<i>imper. I.</i>	kĕkaa1a	kĕngkaa1a	kĭbonohĕ ¹⁴⁾ .
» <i>P.</i>	kaa1a	kĕngkaa1a	kiwonohĕ.

Meervd. = Enkelvd. of = dat van ma.

Potentieele Vorm.

<i>Praes.</i>	makakaaja.
»	t. makakaajaja
<i>Praet. Impf.</i>	t. nakakaaja.
» <i>Perf.</i>	nakakaaja.
<i>Futurum.</i>	makakaaja.
<i>Imper. Impf.</i>	pakakaaja.
» <i>Perf.</i>	pakakaaja.

IV. Vervoeging met -u m-.

Enkelvoudige vorm.

	Enkelvoud.	Meervoud.
<i>Praesens.</i>	dudajeng	mahundajeng ¹⁵⁾ .
»	t. rumarajeng	t. maahundajeng.
<i>Praet. Impf.</i>	t. rimedajeng	t. nahundajeng.
» <i>Perf.</i>	dimajeng	nahundajeng.
<i>Futurum.</i>	dumajeng	mahundajeng.
<i>Imper. Impf.</i>	dedajeng	pahundajeng.
» <i>Perf.</i>	dajeng	pahundajeng.

Frequentatieve Vorm.

<i>Praesens.</i>	dudaringihě	mahundaringihě.
»	t. rumararingihě	t. maahundaringihě.
<i>Praet. Impf.</i>	t. rimedaringihě	t. mahundaringihě.
» <i>Perf.</i>	dimaringihě	nahundaringihě.
<i>Futurum.</i>	dumaringihě	mahundaringihě.
<i>Imper. Impf.</i>	dedariningihě	pahundaringihě.
» <i>Perf.</i>	daringihě	pahundaringihě.

De w.w. welker beteekenis het toelaat, vormen de passieve, reflexieve en verdere vormen evenals de Intransitieve w.w.

Aanmerkingen.

- 1) Of pinangala, pinangalakeng.
- 2) Of pinëndikotang.
- 3) Zooals op bl. 100 is vermeld, kan hiervoor ook gebruikt worden mëlëlaala, enz. naar het voorbeeld mëbëbawera, bl.
- 4) Of pinëpapangala.
- 5) Of pinëdariko.
- 6) Of pinëtëngkaala.
- 7) Of pinakiala.
- 8) Of kinaala.
- 9) Deze vorm is theoretisch juist, doch wordt bij dit w.w. in 't dagelijksch gebruik door 't instrumentaal passief vervangen.
- 10) Of pinëbera, pinëberâng.
- 11) Deze vorm is 't instrumentaal passief van den wederkeerigen vorm, daar hij uit den aard der zaak de eenig mogelijke is.
- 12) Of pinëbawera.
- 13) Naast mibiwonohë »in zinkenden toestand zijnde» is een vorm mabawonohë »in den toestand van verzonken zijn verkeerende» in gebruik en verder eene volledige vervoeging van den stam bonohë met 't voorvoegsel ma, zonder verschil van beteekenis, zoo ook van de andere stammen, die 't voorvoegsel mi hebben. Zie bl. 106 en 84, onder 3¹⁾.
- 14) De Imperatief-vormen worden doorgaans aan de vervoeging met ma ontleend.
- 15) Het meerv. der vervoeging met um heeft de beteekenis van »de handeling gezamenlijk verrichten», tegenover de meervoudsvorming der andere vervoegingen, zie bl. 194. De vorm mëmpahu* wordt in beide beteekenissen gebruikt, en komt dus met ons meerv. overeen.

1) Hier is niet duidelijk genoeg gezegd, dat de vormingen met ma en met ka van den gereduplicateerden stam syn. zijn, dus kabawohë gelijk is aan mabawohë.

HOOFDSTUK VII.

Zelfstandige Naamwoorden.

De Zelfst. Naamwoorden zijn stamwoorden of afgeleide en samengestelde woorden.

Stamwoorden, d. w. z. woorden die niet tot eenvoudiger vorm kunnen teruggebracht worden, zijn in 't Sangireesch niet zeer veel in gebruik. De meeste stamwoorden worden van aanvoegsels voorzien, geredupliceerd of samengesteld, om ze voor 't gebruik geschikt te maken. De gevallen waarin men altijd stamwoorden gebruikt, ook waar een samengestelde vorm aanwezig is, zijn de volgende:

1. In den Imperatief der passieven, die alleen met *i*, en der intransitieven die met *-um-* gevormd worden. Bv. a|a-ko »het worde gehaald!», bera-ko »het worde gezegd!» da|eng-ko »ga!».

2. In uitroepen van verwondering, over een karaktertrek, eigenschap of toestand van iets, die men plotseling opmerkt; bv. lënggi hëbe apa! »wat is dat mooi!» oto hëbe apa! »welk een baldadigheid!» tuhëdesëbe apa! »wat een dwingerigheid!» eiku, riri hë ene! »ei, die geelheid!»

3. Bij eenige namen van eigenschappen, n.l. die van uitgebreidheid en van lichaams- of karaktergebreken, waar 't stamwoord dan de bet. van ons abstractum heeft, bv. nandu »lengte», bënnahë »breedte», dange »hoogte», oto hë »overmoed», bv. dange u wale ene mambeng masaria »de hoogte van dat huis is waarlijk groot»; nandune mambeng makabawohang »de lengte er van is bepaald verwonderlijk»; oto hë kerene mambeng sarang makapëpulu

taumata »zulk eene onbeschofftheid zou een mensch gek maken”; bĕnnahĕ kerene tawe ikapapaĭiung »een dergelijke breedte is onovertreffbaar”.

4. Bij eenige uitdrukkingen, waarin de stamvorm van een woord is bewaard gebleven, terwijl hij verder niet meer gebruikt wordt, bv. tĕđo u akĕ (waterdruppel), senan buĭang (maneschijn), sarang u matangĕllo (zonnestrallen), tĕti u putung (vuurgloed), tuhung u ane, aĭamatĕ »gevolg van een vervloeking, zegenwensch”, mangĕnsil'u tako »beschuldigen van diefstal”. De woorden tĕđo, sena, sarang, tĕti, tuhung en tako worden buiten deze samenstellingen niet gebruikt.

5. Bij uitdrukkingen als: masikoā u koāe¹⁾ »elk maakt voor zich zelf”; nasuĕen kĕnge »den maaltijd geĕindigd hebbende”; napian koāe!” »goed gedaan!”; sarang sen napian inunge »toen men ter dege gedronken had”; naraĭeng-dĕngue »gaandeweg, ten laatste”; daĭaki u koāe »slecht van maaksel”, waarbij 't begrip van het w.w. of bijv. n.w. door een w.w. stam moet worden aangevuld. Zoo ook: Ia tawĕ dingihĕku kerene »ik heb het niet vernomen” (eigenl. »ik heb een dergelijk vernemen niet”); ia tawĕ koāku kerene »ik heb zulk een wijze van maken niet”. Deze wijze van spreken is minachtend, en wil zeggen »mijne wijze van maken is wel anders!”

Samengestelde woorden. Hierover is reeds bl. 72 't noodige gezegd. Zie ook 't Hoofdstuk der Woordafleiding.

Geslacht wordt in 't Sangireesch, zoo min als in de andere M. P. talen onderscheiden. Wel dienen de woorden eĕ »man” en bawine »vrouw” om bij menschen en dieren het geslacht te bepalen, waar dit niet uit de be-

1) Zie bl. 112, Noot 2.

naming zelve of uit den samenhang blijkt. Dus ana »kind", ana ese »zoon", ana bawine »dochter"; kawalo »paard", k. ese »hengst", kalide »ezel", k. wawine »ezelin".

Willekeurige onderscheidingen van geslacht, bij sommige voorwerpen, komt ook in 't Sang. voor. Zoo noemt men de helft der klapa-dop, waar de klapa ontkiemt, wel kawulu ese. In 't Mal. geschiedt dit ook, zie bv. Pijnappel's Wdbk. i. v. tēmporang, Klinkert's Nieuw Mal.-Ned. Wdb. i. v. busut, rotan.

Getal. Het meervoud wordt niet door eenige vormverandering van het substantief uitgedrukt, maar toch aangeduid waar 't noodig is, vooreerst door de meervoudsvormen der werkwoorden en bijv. n.w. (zie bl. 110, 68) en vervolgens door de partikel manga. Dit manga heeft oorspr. dezelfde functie als de woordverdubbeling in 't Maleisch, n.l. om een meervoud met verscheidenheid aan te duiden. Manga wale bet. eigenlijk niet anders dan »allerlei huizen, verschillende huizen", doch 't heeft evenals rumah² in 't brabbel-Maleisch, gaandeweg de beteekenis gekregen van »huizen". Zijne oorspronkelijke beteekenis heeft 't nog als voegwoord bewaard. Zoo bet. taumata e mēbēbera »de mensch spreekt" en taumata e mēmpēbera »de menschen zeggen, men zegt". Mark. 1, 2 su winohē u manga nabi e »in de geschriften der profeten"; Ibid. 11 tingihē bōuralung u manga Sorga e »eene stem van uit de Hemelen"; Ibid. 12 kŭ i Sie mēngkatewe su piā binatang duļu e, kŭ manga malāikat e nēmpētahamawu si Sie »en Hij was al dien tijd bij de wilde dieren, en de engelen dienden Hem".

Manga geeft soms nog een ruimere uitbreiding aan 't begrip, dat door 't woord waarvoor het staat wordt

uitgedrukt, dan alleen het meervoud. Zoo bet. gaghurang »ouders», manga ghaghurang »ooms, tantes, oud-ooms», enz. in 't algem. »oudere verwanten». Als voegwoord bet. het »soms» (Hd. etwa), zie de Voegwoorden. Ook beteekent het »ongeveer».

Ook in 't Tagalog ¹⁾, Bisaya ²⁾, Pampanga ³⁾ en Mongond. ⁴⁾ dient manga tot aanduiding van een bepaald meervoud. Vooral in 't Pamp. en Mong. is 't duidelijk, dat dit manga in de bestanddeelen ma en nga kan opgelost worden. Het Maori heeft nga tot meervouds-teeken ⁵⁾, zoowel voor 't bep. als voor 't onbep. mvd. Dit nga schijnt dus 't eigl. meervoud-vormende element te zijn. Ook 't Samoa gebruikt het, in bep. gevallen ⁶⁾.

Naamval. Eigenlijke verbuiging kent 't Sang. zoo min als de overige M. P. talen. De naamvallen worden door partikels aangeduid, dus omschreven, zooals in de nieuwere Germ. talen.

De *eigennamen* en *verwantschapswoorden* hebben in den naamwijzer *i* tevens een nominatief-teeken, daar deze partikel in den vocatief wegvalt en in den Dat. en Acc. *si* wordt ⁷⁾. In den Gen. blijft zij bewaard, wanneer 't regeerende woord een gesloten eindlettergreep heeft, doch waar deze open is treedt de verbindingspartikel *n* daarvoor in de plaats. Bv. Matth. 1, 1: Buk' u asal' i Jesus Christus, ahus' i David, ahus' i Abra-

1) Totanes § 25, bl. 8.

2) Mentrída, bl. 3.

3) Bergaño, bl. 7, 175, 182, 183. Hier wordt manga in den Voc. Pl. der subst. gebruikt en in den plur. der adject. en w.w. met ma.

4) Wilken en Schwarz, de Taal in Bol., Mongondou, Med. N. Z. G. Dl. XII, bl. 227. In 't Mong. dient mongo (mo-ngo) bij adjectieven om een verhoogden trap uit te drukken, bv. mopija »goed», mongopija »zeer goed».

5) Kern, Fidji-taal, bl. 34.

6) Ibid. bl. 32.

7) Zie bl. 204. De Acc. is soms ook gelijk aan den Nom. Zie bl. 220.

ham »Geslachtsboek van J. C. den zoon van D. den z. v. A.»; anə i Zakaria e »de zoon van Z.»; tuarin Simon e »de jongere broeder van S.»; baļen Simon dēduan Andreas e »het huis van S. en A.»

De **appellatieven** hebben geen *Nominatief*-teeken, want het lidwoord staat evengoed bij een woord in een der andere naamvallen, beh. genitief en vocatief.

Ook voor den *Accusatief* is geen bepaald teeken voorhanden. Hij kan zoowel door den vorm van den Nom. als door dien van den Datief of Locatief worden uitgedrukt, d. w. z. al of niet door partikels omschreven worden.

De *Datief* en de *Locatief* worden door het voorzetsel su aangeduid, dat dus naar gelang van omstandigheden moet vertaald worden, soms met »voor” soms met »aan te”, enz. Daar dit voorzetsel voor eigennamen en andere woorden, die den aanwijzer i hebben si luidt, zoo blijkt hieruit, dat de vorm su is op te lossen in sě¹⁾, en u, si in sě en i.

Daar nu de *Genitief* wordt aangeduid na gesloten lettergrepen door u en na opene door n²⁾, en bij eigennamen en verwantschapswoorden de u door i vervangen wordt, zoo kan men zeggen, dat door deze drie partikels alle naamvalsbetrekkingen worden aangewezen. Alle voorzetsels worden door deze partikels met de woorden waarvoor zij staan verbonden, ook sommige Voornaamwoorden, Voegwoorden en de Hoofdtelwoorden hebben ze altijd na zich. Hoe ze bij de werkwoorden gebruikt worden, is reeds bl. 191 gezegd.

Het gebruik dat van den genitief wordt gemaakt is veel ruimer dan in onze taal. Alle naamvalsbetrekking die niet op 't terrein van Nominatief, Accusatief en Vo-

1) Filipp. talen sa (Ibanag ta).

2) Zie bl. 189, Noot 4.

catief ligt, kan men in 't Sangireesch genitief noemen. Het begrip zelf is niet enger te bepalen. Vandaar dat in onze vertaling gewoonlijk allerlei voorzetsels noodig zijn, om weer te geven wat het Sangireesch met *u* (2) uitdrukt. Eenige voorbeelden kunnen dit ophelderen:

BL. 195: *su tempon pəpaparentan datu i Herodes e »ten tijde der regeering van koning H."*. Ibid. 196: *i sie sarung makoə datun dałohon bałen Jacob e »hij zal koning worden over het huis Jakobs"*; *tuarin Simon e »de jongere broeder van S."*; *bałen Simon dəduan Andreas e »het huis van S. en A."*; *masasingka u undang e »zij die knap zijn in de geneeskunst"*. Luk. 19, 47 *mapapanden Binohe e »de geleerden in de schrift, de schriftgeleerden"*.

De namen van landen, steden, meren, eilanden en dergel. komen steeds voor met een der verklarende woorden *banua*, *soa*, *dano*, *tahanusa*, enz. er voor. Deze woorden worden met den geographischen eigenaam verbonden door *n* of *u*. Bv. *su kaguwa u wanan Galilea »in geheel G."*, *tinara su soan Leiden »gedrukt te L."*, *su apeng u ranon Gennezaret e »op den oever van het meer G."*, *tahanusan Məmanu »het eiland M."*

Voorbeelden van den *Datief* zijn: BL. 218: *enə məngkai lawo tau Samaria nangimang si Sie »en vele Samaritanen geloofden in Hem"*; Ibid. *ku i sire nəmpəbera su tau wawine e »en zij zeiden tot de vrouw"*; BL. 220: *tangu ałə ku gəlli si sire »en neem het en geef het hun"*; BL. 222: *pakipətətənnoi su manga muritə e »ter navolging voor zijne discipelen"*; *apaewen ikapulun kamene, u ikoə u taumata wałine si kamene, koə łaın kamene si sire »al wat gij wilt, dat u gedaan wordt door de menschen, doet gij het hun ook"*.

Voorbeelden van den *Accusatief*: Matth. 1, 2 i Abraham nēhite si Isak, i Isak nēhite si Jakob, i Jacob nēhite si Juda ringangu manga tuhange ringangu tuarine »A. gewon Izak en I. J. en J. gewon Juda en zijne oudere en jongere broeders". Ibid. 19: kai nēkaraki manēntang si sie marēm̄ma-rēm̄masē »en was van plan haar heimelijk te verlaten"; Ibid. 20: a be ghēnggang mangaḷa si Maria soḷonganunu »schroom niet M. tot u te nemen"; Matth. 2, 2: i kami nakasilo wituinge »wij hebben zijne ster gezien; Ibid. 11: mase i sire nēm̄pangukahe arēṭa i sire, kṷ nēm̄pangēntudē gaghēllī si Sie: wuḷaeng dingangu kamania ringangu ēmur »en zij, ontpakkende hunne schatten, brachten Hem geschenken: goud, wierook en myrrhe"; Ibid. 22, i Archelaus nangaweng si amange »A. volgde zijnen vader op".

Dat het direct object van een w.w. dikwijls *n* of *u* voor zich heeft, is bl. 205 gezegd. Door het veelvuldige en weinig consequente gebruik dat, vooral in de spreektaal van *n* en *u* gemaakt wordt, is de waarde dezer partikels, behalve daar waar zij noodig zijn om 't verband der woorden aan te wijzen, voor de syntaxis zeer gering.

De partikel *n* is geen zeldzaamheid in de Indonesische talen. Het Tagaalsch, Bisaya ¹⁾, Dayaksch ²⁾, en Oud-Javaansch gebruiken haar tot hetzelfde doel als 't Sangireesch; het Balineesch ³⁾ alleen nog maar in bepaalde gevallen; waar het Sangireesch *u* gebruikt, wordt de *n* in 't Tag. Day. en Bal. gemist. Zij is dus in 't Sang. feitelijk in dezelfde gevallen verdwenen en door *u* vervangen, dat eigl. een voeg-

1) Zie Totanes, bl. 5, 122. Mentrida, bl. 2, 17.

2) Hardeland, bl. 83.

3) Van Eck, bl. 30 en 31.

woord is, met een vrij onbepaalde verbindende beteekenis. (Zie bij de Voegwoorden). De reden hiervan ligt voor de hand en is reeds door Dr. Brandes op bl. 26 van zijn Proefschrift aangegeven, waar hij met voorbeelden uit 't Tagalog aantoont, dat »een genitief-verband eigenlijk behoort te worden uitgedrukt door eene verbindende praepositie *n*, en dat de *n* daar gemist wordt, waar tengevolge van opeenhooping van consonanten haar niet verdwijnen moeite bij het uitspreken veroorzaken zou”.

Wordt het regeerende woord door enclitische woordjes gevolgd, dan komt *n*, gelijk te verwachten is, van alle encliticae het laatst. Bv. Mark. 1, 39: *kaguwaewen banuan Galilea* »het geheele land G.”; Ibid. 2, 25: *dingangkewen apan dingange* »met degenen die bij hem waren”; Ibid. 4, 40 *dingangkewelain sire mapulo dua e* »en ook nog de twaalf”.

De zelfst. n.w. die als naamwoordelijke vormen naast werkwoordelijke staan (de zoogen. substantiva verbalia) hebben de regeering van werkwoorden en niet die van zelfst. n.w. Zij hebben dus een direct of een indirect object en regeeren geen genitief, zooals de andere zelfst. n.w., al wordt ook hun indirect object met behulp van *n* of *u* aangevoegd.

HOOFDSTUK VIII.

Bijvoegelijke Naamwoorden.

De Bijvoegelijke Naamwoorden zijn voor 't kleinste deel stamwoorden en voor 't grootste afgeleide woorden. Samengestelde bijv. n.w. komen eveneens voor, in bepaalde beteekenissen.

Stam-adjectieven zijn meestal namen van kleuren of van zeer in 't oog loopende eigenschappen, zooals lichaamsgebreken. Voorbeelden zijn: *biru* »blauw», *ido* »groen», *buta* »blind», *kentō* en *kenta* »kreupel, op de teenen loopend wegens een gebrek aan den voet», *bětū* »gebocheld», *belau* »scheel», *mou* »stom», *haga* »leelijk», *bantō* »kinderloos», *liwū* »vreemd, buiten 't gezin», *dałakī* »slecht», *kałowę* »krom sprekend», *běbuhě* »door 't liggen geleden hebbende», *bakudě* »hard, ondoordringbaar, niet door te bijten», *kała* »rijk».

De gewone vorming der afgeleide adjectiva is met *ma*. Hierover is bl. 106 gesproken. Het meervoud is bl. 68 behandeld, de comparatief bl. 107 en de superlatief bl. 83.

Toch komen ook nog andere vormen voor, n.l. *Reduplicatie*, zooals *gěguwā* »groot», *gěgere*, id. *Voorvoegsel ka*, zooals *kadidi* »klein», *kadodo*, *kadiō*, id., *kaładung* »gekruld», *kahěngkō*, id.

Achtervoegsel ang enz., bv. *takutang* »vrees hebbend voor», *tałōng* = *matało* »vreesachtig», (*matakū* »vreezen»), *owangeng* »met een of meer vlokken wit haar» (gedeeltelijk albinisme, van *owang* »grijs haar»).

Het meervoud dezer bijv. n.w. wordt van den zuiveren stam gevormd, met regelmatige reduplicatie, dus: *gaghuwā*, *gaghere*, *daridi*, *darōdō*. Alleen da-

riŋ, dat naast kadiŋ voorkomt, heeft mvd. darariŋ.

Uit andere talen overgenomen adjectieven vormen gewoonlijk geen meervoud, zoo bv. satia »getrouw», kawasa »machtig», bahani »dapper», bodokë »dom», kotorë »onrein».

Ook de adjectieven die meervoudsvorming toelaten, worden in den enkelvoudigen vorm gebruikt, wanneer eene eigenschap van een aantal personen of zaken als gemeenschappelijk wordt genoemd, zonder dat ieders eigenschap op den voorgrond treedt, bv. taumata mapia »goede menschen», roch dałakı »booze geesten». Het gebruik van 'tmeervd. zou hier geen ander gevolg hebben, dan de beteekenis van 'tadjectief te verzwakken. Zoo zegt men ook: tau Sangihë kai taumata mitung »de Sangireezen zijn donkergekleurde menschen». Is het meervoud op andere wijze reeds aangeduid, dan wordt ook de enkelvoudsvorm van 'tadjectief gebruikt, bv. i sire taumata rałakı »zij zijn slechte menschen».

Samengestelde adjectieven zijn vooreerst die welke door de woordherhaling tot relatieve superlatieven zijn gevormd, waarover reeds bl. 71 is gesproken. De in hun geheel herhaalde adjectieven zijn bijwoordelijke uitdrukkingen geworden; die welker stam alleen is verdubbeld, met weglating der toonlooze eindlettergreep, zijn adjectieven gebleven. Andere voorbeelden zijn nog: marëngu-dëngu »zeer lang van tijd» (marëngu-marëngu »op den duur»), maitung-itung »zeer zwart», mapia-pia »zeer goed», matahima-tahimadë »reeds zeer verstandig».

Samengestelde adjectiva zou men ook de namen van kleuren kunnen noemen, die nog een ander adjectief ter bepaling van den aard der kleur na zich hebben, gewoonlijk maghurang »oud», maar in dit verband

»donker», en manguda »licht gekleurd, onrijp», bv. mahamu maghurang »donker rood», maririhë manguda »licht geel», mahamu kamumu »roodpaarsch, purper», mahamu tiwëllö »oranje rood». Uitdrukkingen als »roodachtig geel, blauwachtig groen», zijn in 't Sangireesch: maririhë saļa mahamu, mêlong saļa wiru.

De plaats der bijv. n.w. is achter het woord dat zij bepalen, bv. baļe masaria e »het groote huis», baļe masasaria e »de groote huizen», dariö kadidi e »het kleine kind», dariö daridi e »de kleine kinderen». Bij praedicatief gebruik verandert dit niet: trouwens de met ma gevormde adjectieven zijn, evenals de intr. pass. werkwoordsvormen met ma, niet anders dan praedicaten. De bepalingen van 't onderwerp van zulk een praedicaat volgen onmiddellijk op dat onderwerp en staan dus tusschen dit en 't praedicaat in, waaraan men kan zien dat 't adjectief praedicatief is gebruikt. In bepaalde gevallen moet er zelfs een koppelwoord worden gebruikt.

Voorbeelden: taumata ene e masaria »die man is groot»; baļe ini e marangë »dit huis hier is hoog»; datun kami mahëgi-hëgisë »onze vorst is zeer streng»; Tana-ļawö e mëngkai maļënggi-lëng-gihë »Groot-Sangir is heel schoon».

HOOFDSTUK IX.

Telwoorden.

De **Hoofdtelwoorden** komen in 2 vormen voor, n.l. afzonderlijk en verbonden met een ander woord, met 't welk zij in genitief-verband staan. Hieruit en uit hunne plaatsing achter 't bepaalde substantief, waarvan zij dus appositie zijn, blijkt dat de telwoorden 't karakter van zelfst. n.w. hebben.

De niet-verbonden vormen der hoofdtelwoorden van 1—10, die dus alleen als namen van onbenoemde hoeveelheden gebruikt worden, zijn:

1 kěsa, 2 dua, 3 těllu, 4 ěpa, 5 lima, 6 ěnung, 7 pitu, 8 uaļu, 9 sio, 10 puļo¹⁾.

De verbonden vormen dienen om benoemde hoeveelheden aan te duiden. Zij zijn gevormd door samenstelling met bau en bua en luiden aldus:

1 sěmbau,	sěmbua.	6 ěnung u wau,	} Id. met verandering van bau in bua.
2 duanbau,	duanbua.	7 pitunbau,	
3 těllunbau,	těllunbua.	8 uaļunbau,	
4 ěpa u wau,	ěpa u wua.	9 sionbau,	
5 limanbau,	limanbua.	10 mapuļonbau,	

Voor duanbau en těllunbau zegt men ook darua en tatěllu, voor mapuļonbau ook mapulo of m. su waue en voor mapuļonbua, ook m. su wuane.

De vormen met bau samengesteld, worden bij ronde, of niet juist lange, die met bua bij meer lange dan ronde voorwerpen gebruikt. Deze onderscheiding is niet

1) Men telt ook wel: kakěsa, kađua, katěllu, enz., doch dit is navolging van 't Maleisch.

altijd nauwkeurig, maar dikwijls conventioneel. Als men 't niet weet, zegt men bau, bv. karadiahang sěmbau »een werk'', bio sěmbau »een verhaal'', hoewel sommigen zeggen bio sěmbua, daar zij zich een verhaal voorstellen als iets dat zich in de lengte uitstrekt.

Van 10 af stelt men de getallen samen, aldus:

Niet verbonden.

(*onbenoemd*).

Verbonden.

(*benoemd*).

11 mapuļo ęsa	mapuļo ęsa su	} waue wuane
12 mapuļo dua ¹⁾	mapuļo dua »	
20 duanpuļo	duanpuļo »	»
22 duanpuļo dua	duanpuļo dua »	»
25 duanpuļo lima	enz.	
30 tēllunpuļo		
50 limanpuļo		
56 limanpuļo ęnung		
90 sionpuļo.		
97 sionpuļo pitu		
99 sionpuļo sio.		

100 is mahasu, één honderd sěhasu, 1000 is sěhiwu. Deze drie komen slechts in éénen vorm voor. Zij worden weder samengesteld met de drie vormen der andere telwoorden, aldus:

101 mahasu sěmbau.	mahasu	} sěmbau. sěmbua.
102 » darua.	»	
103 » tatēllu.	»	} tēllunbau, tatēllu. tēllunbua.

1) De *d* van dua verandert, tegen den regel in, hier niet in *r*. Dit is waarschl. om onduidelijkheid te voorkomen. Zie verder 't bl. 40 over kęsa gezegde.

104	mahasu	ěpa.	mahasu	{	ěpa u wau.
105	»	lima.	»	»	u wua.
130	»	těllunpuļo.	»	ļimanbau,	-bua.
137	»	těllunpuļo pitu.	»	těllunpuļonbau,	enz.
					enz.

Veelvouden van *mahasu* worden aldus gevormd:

één 100 *sěhasu*; 200 *duahasu* (afgesleten uit *du-anhasu*); 400 *ěpa u hasu*; 440 *ěpa u hasu ěpa u puļo*; 612 *ěnnung u hasu mapuļo dua*.

De 2 andere vormen worden gemaakt, door achter deze getallen te voegen *su wau* of *su wuane*, al naar den vorm der getelde voorwerpen. Wanneer het telwoord zelf reeds samengesteld is, vermijdt men op deze wijze al te lange samenstellingen.

De samenstellingen met *hiwu* worden geheel naar 't voorbeeld van *hasu* gevormd.

Voor uitdrukkingen als 't Ned. »twaalf honderd» zegt men in 't Sang. liefst »duizend twee honderd», *sěhiwu ruahasu*.

Wanneer *hiwu* met een reeds samengesteld telwoord wordt samengesteld, gebruikt men wel den vorm *su hiwune* (vgl. 'tboven van *bau* en *bua* gezegde). Bv. *mapuļohiwu*, 10.000; *duanpuļo dua su hiwune*, 22.000. Intusschen vindt men B. L. 144: *pitunpuļo hiwungkatau ese* »70.000 man»; Ibid. 73: *mahasu duanpuļo hiwu su kataune* »120.000 man». Volgt op *hiwu* nog een ander getal, dan kan de omschrijving met *su* niet gebruikt worden, bv. B. L. 149: *mahasu uaļun-puļotěllu hiwu, ěnnung u hasu kakě-paļe* »ter hoeveelheid van 183.600».

Wat de hogere getallen betreft, de woorden hiervoor duiden geen bepaalde getalwoorden aan. Voor 1 miljoen bezigt men 't Skr. *Mal. saiuta*, doch voor een Sangirees

staat dit gelijk met sěngopehě, of sěngopehang »een heele boel, ontelbaar veel”.

De plaats der telwoorden is achter 't woord dat zij bepalen. Voorbeelden, zie bl. 234—36.

De namen der eerste 10 hoofdgetallen staan in 't Sang. nog vrij dicht bij de oudste vormen, die van de telwoorden der M. P. grondtaal kunnen vastgesteld worden. Zij komen nagenoeg letterlijk overeen met de telwoorden in 't Bulusch, Bis., Tag., Bat., Fidji en de Polyn. talen, grootendeels met die van 't Jav. Bal. en Mad., minder met die in 't Mak. Mal. en Day.

De vorm kěsa is gevormd van ka en ęsa (over de laatste syll. zie bl. 40), welke vorm nog in verbinding met andere telw. voorkomt, bv. mapuļo ęsa. Kěsa is dus een substantief met ka gevormd (bl. 80), een soortgelijke vorming als de rangtelwoorden, zonder dat 't daarom ooit als »eerste” in gebruik behoeft te zijn geweest. Men vergel. den Mal. vorm kaāsa, dien de heer Klinkert opgeeft ¹⁾.

Beh. ęsa is ook ępa met een voorslag gevormd, om het 2-lettergrepig te maken. Een andere vorm van den eenheidsaanwijzer sa is sě*, waarover bl. 41 gesproken is.

De Rangtelwoorden zijn op bl. 80 besproken. Ter aanvulling diene het volgende:

»Eerste” is humotong, kahumotongange en kakěsae. De laatste vorm is een regelmatig rangtelwoord van kěsa. Humotong is met 't infix -um- (bl. 145) gevormd van hotong, dat zonder twijfel identisch is met otong, stam van 't intr. w.w. motong, »ergens aangaan”, humotong heeft dus den zin van »waar men aankomt”; vgl. kaļěmona »eerst”, van mona »voorsteven der prauw”. Evenals van humotong,

1) Spraakleer van het Maleisch, bl. 108.

zoo wordt ook van dit woord de superlatief *kakajëmonâng* in de bet. van »eerste» (eig. dus »allereerste»), gebruikt. *Humotong* en zijn superlatief (die dus beteekent »'t eerste waar men aankomt») worden gebruikt wanneer 't aantal der getelde voorwerpen bekend of bepaald is; 't staat dus tegenover *kasamuriange* »de laatste»¹⁾. Maar *kakësae* staat tegenover de 4^e, 60^e of een ander ranggetal.

De 11^e is *kapulošsane*, 12^e *kapulođuane*, enz. 20ste *karuanpułone*, 30ste *katëllunpułone*.

Daar de rangtelwoorden met 't pron. suff. 3^e pers. enkv. zijn verbonden, is hunne bet. dus eig. »de 1^e, 2^e, 3^e er van», of daar de bet. van lidwoord, aanw. v.n.w. en pers. v.n.w. zeer nauw aan elkaar grenzen, kan men *karuane*, *katëłune*, enz. met »de 2^e, 3^e», enz. vertalen²⁾.

De **Adverbia Numeralia** luiden in het Sang. aldus: *sënsuļe*, 1 maal; *duasuļe*, 2 maal; *tëllu suļe*, 3 maal; *ëpa su suļene*, 4 maal; *limasuļe*, of *limasu suļene*, 5 maal; *šnung u suļe*, 6 maal; enz. Bij samengestelde telwoorden voegt men liefst *su suļene* achter, bv. *mapulo šsa su suļene*, 11 maal.

In ontkennende zinnen kan men deze woorden nog versterken door *sarang* »tot», bv. *tawe sarang sën-suļe* »geen enkele keer, nimmer, nooit». *Masau su suļene* is »dikwijls, dikmaals».

Het woord *suļe* is de stam der w.w. »*mësuļe* »terugkeeren», *manuļe* »terugbrengen», het beteekent dus »keer», *ëpa su suļene* »vier in het keeren». De vorming komt dus geheel met die in 't Ned. overeen.

1) In de vert. van den Catechismus heet dus de 1ste der 52 Zondagen: *Misa humotong*.

2) Vgl. Roorda, *Bekn. Jav. Gramm.* § 197; v. d. Tuuk, *Tob. Sprkk.*, bl. 131.

De **Verdeelingsgetallen** (Distributieven) zijn op bl. 78 besproken. Evenals de Hoofdtelwoorden, komen zij in drie vormen voor, aldus:

Niet verbonden.

Verbonden.

	pěšěmbau		pěšěmbua
pětahadua	pětahaduanbau, —		bua.
pětahaënnung	pětahaënnung u wau, u wua.		
pětahapuļo	pětahamapuļonbau, —		bua.

De bet. is dus: ieder 1, 2, 6, 10, enz. of: telkens 1, 2, 6, 10, of: van ieder 1, 2, 6, 10. Bv. BL. 9: mase i kau papasûlain kaļawou haghin binatang e pětahadua »doe voorts nog binnegaan alle soorten van dieren, van ieder twee”.

Van de Adv. Numeralia gevormd, luiden zij:

pěšěnsuļe »ieder éénmaal, een enkele maal, soms”.
pětahaduasuļe, pětahatěllusuļe, pětahama-
puļoěsa su suļene, enz.

De distributieven voor 1 worden niet met taha gevormd. In 't algemeen zijn de verschillende soorten telwoorden voor 1 alle afzonderlijke vormen, die niet met de overige telwoorden overeenstemmen. »Eén” is dan ook geen eigenlijk getal of aantal; het staat in zekeren zin tegenover »hoeveelheid” en heeft dan ook veel meer functies dan de andere telwoorden, zooals uit 't gebruik van sa, sě en zijne samenstellingen genoegzaam blijkt.

Eenige Onbepaalde en Vragende Telwoorden zijn sěngga »een deel, eenige, sommige” (vgl. měnggaě »scheiden”), sěngapa »hoeveel?” ziet op de hoeveelheid (= Engelsch »how much?”) doch kan ook gebruikt worden in de uitdrukking »sěngapa kakěpaļe? die dus syn. is met pira, piranbau, piranbua »hoeveel?” met betrekking tot het aantal (Eng. »how many?”).

Verder kan men de substantiva (met pron. suff. 3^e

pers.) kakëpale, kaławoe, kahałine gebruiken in den vragenden vorm, op bl. 83 behandeld, om ze als vragende telwoorden te doen optreden, dus: kakëpale, kaławoe »hoeveel?» kahałine mang »hoe weinig slechts, hoeveel maar?» Kapirane bet. »de hoeveelste?» pëtahapira »hoeveel ieder?»

Voor een onbepaald aantal bezigt men saiuta, sëngopehang, sëngëndukang, sëngambungang, die dus met »een heele troep, een heele boel, een hoop» kunnen vertaald worden.

Verder zijn nog Onbepaalde Telwoorden sëmbau, sëngkatau in de bet. van »de een» of »de ander»¹⁾, bv. sëmbau mapulu wue, sëmbau madiri »de een wil wel, de ander niet»; Jes. 44, 5: sëmbau mębera u: Ia kai su Mawu Kasëlaheng e! Sëngkatau wue mępapangareng u areng i Jakob e, sëngkatau mamohę u limane »deze zal zeggen: Ik ben des Heeren! die zal zich noemen met den naam Jakobs, gene zal schrijven met zijne hand, enz. Tumba u pęsëmbau »slechts enkelen»; sëmbau-sëmbau »een ieder», bv. balaewe kapulun sëmbau-sëmbau »t wordt overgelaten aan ieders wil»; kębi, patiku »alle», 't laatste woord van den stam tikü waarvan mętikü »rondom reiken, kunnen omspannen», vgl. likü (męl.) »omringen». Voorts bałine »andere» (mvd.), bv. taumata wałine »andere menschen», vgl. den stam bałi, mębałi »terugkeeren». Dit woord wordt alleen bij meervoudige subst. gebruikt en is ook een ontkennend bijwoord »niet, anders dan». Sënaung »de heele inhoud» (Mal. saisi); kaguwa u »de geheele —»; kadidi, kadodo »weinig in hoe-

1) Op dezelfde wijze wordt in 't Jav. kang sidji Ng., ingkang satunggil Kr. gebruikt.

veelheid" (van dingen die niet geteld worden), mahaḷi »weinig in getal".

»Eenige" kan ook worden uitgedrukt door piḷ u »er zijn er". »Geen, geene" is ta wə, ta (gesl. vorm), eigl. »geen hebbende", steeds gevolgd door een zelfst. n.w.

Breuken worden niet uitgedrukt; $\frac{1}{2}$ is səmpoto, səmbəka. Voor $1\frac{1}{2}$ zegt men səmbau dingangu səmpoto of nauwkeuriger, səmbau d. mēloara (»het midden (loara) houdend, halfvol"). Uitdrukkingen als derdehalf, vierdehalf, enz. kan men niet nauwkeurig weergeven; men zegt wel piḷ katəllune, piḷ kaəpae »met een derde, vierde", waarbij de bedoeling is, dat dit 3^e of 4^e niet volledig is, maar zulk een uitdrukking kan dus even goed $2\frac{1}{4}$, $2\frac{1}{2}$ enz. beteekenen.

Hulptelwoorden komen in 't Sang. vrij veel voor. Zij hebben geheel dezelfde functie als bv. in 't Mal. en Bat. 1) De voornaamste zijn:

baḷ en bua, waarvan 't gebruik reeds opgegeven is. (bl. 227) Men vindt ook in dez. bet. baḷu en buḷa gebruikt, waarschl. verfraaide vormen.

bilang gebruikt men van papier, spaanders, planken en derg. bv. karətasə səmbilang »één blad papier", baəng təllun bilang »3 *spaanders".

bəka (bl. 24) voor 'toptellen van de deelen waaruit iets bestaat, bv. bohogə duan bəka »3 kopjes", lama səmbəka »één bord" 2).

bəbuḷə en dəduḷə (mam. en mēnd. »uitplukken, uittrekken"), bij haren en bladeren, die uitgeplukt of

1) Zie daartoe Klinkert, Spr. l. v. h. Mal. bl. 103; v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. bl. 219.

2) Bij een kopje behoort, volgens de Sangireezen, een schoteltje en bij een bord een ander bord, om 't geen er op is te dekken, daar het zeer onbehoorlijk is ongedekte spijzen op te dragen.

uitgetrokken zijn: *uta səmbəbulə*, »één vlok hoofdhaar», *dukū u awa səndədulə* »1 lichaamshaar».

eghe, alleen van klapa's die in paren zijn gebonden, bv. *bangə səngeghe* »een paar kokosnoten». Hiervoor hebben de Noordel. dialekten *saiki*.

hongka, gebr. van 2 *hola*-visschen (*ikan roa*) die op bijz. wijze aan paren gevoegd worden, bv. *hola səhongka* »1 paar roa's" 1).

kante »streng" (is ook Sasah. van *potə* »afsnijden»), gebr. van garen, haar, enz. bv. *banáng səngkante* »een streng garen», *uta əpa u kante* »4 strengen haar».

lihi voor de natuurl. afdeelingen van vruchten, zooals citroenen en sinaasappels, bv. *limu səlihi* »één stukje citroen»; ook van stukjes van vruchten die in *lihi*-vorm worden gesneden, bv. *tiladə səlihi* »1 pinangnoot», doch voor de gesneden stukjes suikerriet gebruikt men de variatie *lihasə*, dus *tuwu səlihasə* »één stukje suikerriet».

kela, *sela*, voor platte, vlakke schijven of sneden van vruchten, brood, enz.

gəsa (bijvorm van *kəsa*) voor schepen: *sakaeng duanggəsa* »twee schepen».

kaļəpa, voor bladeren en geldstukken, *daung u kalu təllungkaļəpa* »drie bladeren», *doitə ən-nung u kaļəpa* »6 geldstukken».

paudə, voor katoe-bladeren, die aanéengenaaid zijn, om tot dakbedekking te dienen, bv. *atū səmpaudə* »een zoogenaamd katoe-blad, bestaande uit in elkander genaaide katoe-bladeren».

palang, voor gedeelten van den grond of een plat oppervlak, bv. *su səmpalange ini e* »op deze plek».

1) Daarom is ook de Sasahara-naam van dit dier *mahongkateng* »t geen in *hongka*'s voorkomt».

pědi, voor korte stokken, takken enz. die afgebroken zijn, bv. kalu limanpědi »5 stokken»; van een eindje lak zal men bv. zeggen: lakě sěmpědi.

pohō, van trossen, bv. buane sěmpohō »een tros vruchten», sěngkapohō »tot één tros gebonden, gemaakt».

posō, voor bloemen, aaren, vruchten enz. die afgebroken zijn, bv. ěmme sěmposō »een geplukte rijst-aar», laminding těllunposō »3 sajor pakoe blade-ren», bungang ěpa u posō »4 takjes bloemen».

HOOFDSTUK X.

Voornaamwoorden.

Persoonlijke voornaamwoorden.

Behalve hunne vormen voor enkel- en meervoud, hebben de pers. v.n.w. ook nog een vorm die als *tweevoud* en een die als *drievoud* wordt gebruikt. Deze laatste zijn samengesteld met de telw. dua en těllu; zij worden eveneens bij de bez. v.n.w. als dualis en trialis gebruikt.

De pers. v.n.w. zijn:

1 ^e persoon.	2 ^e persoon	3 ^e persoon.
<i>Enkelv.</i> ia	i kau	i sie.
<i>Tweevd.</i> i kandua (excl.) i kadua (incl.)	i rua	i řědua.
<i>Drievd.</i> i kami těllu (excl.) i kite ěllu (incl.)	i kamene těllu.	i sire těllu.
<i>Meervd.</i> i kami (excl.) i kite (incl.)	i kamene	i sire.

In den 3^{den} en 4^{den} naamval wordt het voorzetsel sě

gebruikt, dat met den naamwijzer *i* samensmelt tot *si*, dus *si kau* »aan u, tot u, u". Van den 1sten pers. is deze vorm dus *siã*, doch naar vermeende analogie zegt men evengoed *si siã*.

Een andere vorm van den 1sten pers., *takū*, wordt alleen gebruikt, verbonden met den vorm van 't subjectief Passief (bl. 191). Wijn *takū* daar meestal voor *i* komt te staan, is de laatste lettergreep half gesloten, om de klinkers te scheiden.

De naamwijzer *i* zal onder de aanw. v.n. woorden behandeld worden; zie bl. 242.

De vormen van den 1sten pers. waarachter (excl.) is gevoegd, worden gebruikt wanneer de aangesproken persoon is uitgezonderd; in 't andere geval gebruikt men de vormen waarachter (incl.) staat.

Wat den *vorm* der pers. v.n.w. betreft, zij staan alle in den *nadrukkelijken vorm*, door den voorgevoegden naamwijzer ¹⁾, die dus hier zijne kracht heeft verloren. *Iã* is, ontdaan van zijn naamwijzer *i*, het overblijfsel van 't M. P. *aku*, dat in 't Sang. de bijvormen *takū* en *ku* ²⁾, in 't Iloko ³⁾ en Ibanag ⁴⁾ een bijvorm in *ak* en in 't Jav. in *dak*, *tak* heeft ⁵⁾. De ingeslikte sluiters staat hier dus voor *k*.

Kau beantwoordt geheel aan den M. P. grondvorm, terwijl sie het M. P. *iya*, *ya* »die, hij" is, eig. een aanw. v.n.w. De *s* kan een klinkerscheider ⁶⁾

1) Vgl. Kern, Over de verhouding van 't Maforsch tot de M. P. talen (Travaux de la 6e session du C. I. d. O. à Leide, Vol. II), bl. 9 v. d. overdruk en Fidji-taal bl. 20.

2) *Ku* is de verkorte vorm, die als bez. v.n.w. van den 1e pers. enkelv. dient. Zie bl. 239. Mang. *takū* is Siaur. en Tamak. *dakū*.

3) Lopez, bl. 11.

4) Cuevas, bl. 54.

5) Vgl. ook Kern, Sawuneesche Bijdragen, B. T. L. V. 5e Vgr. dl. 7, bl. 15 van den overdruk, i. v. ja.

6) Vgl. Mal. *disini*, *disitu*, 't Bat. *disi* (v. d. Tunk, Tob. Sprkk. § 8, d) en Matthes, Bug. Sprkk. § 50, VIII.

zijn, om den beginner van den naamwijzer te scheiden, tenzij men aannemen wil, dat sie met een anderen vorm van den naamwijzer, nl. si is samengesteld. In dat geval zou si sie of i sie even pleonastisch zijn als 't bl. 237 genoemde si sia, 't Bul. ni siya¹⁾ en 't Fidji ko koya en de s zou dan ter onderscheiding van ia bewaard zijn.

Kami is een algem. Indonesisch woord.

Bij kite merken we denzelfden eindklinker op als bij sie; beide zijn uit *a* ontstaan. De gesloten uitspraak van de laatste lettergreep is hieraan te wijten, dat in den trialis de *t* van tĕllu is afgevallen, om wanluidendheid te voorkomen, en er daarop scheiding moest gemaakt worden tusschen de 2 opeenvolgende klinkers²⁾. In den pluralis is deze uitspraak behouden, hoewel ze daar eig. geen zin heeft.

Voor kamene heeft 't Siauwsch kumu en kĕmmu³⁾, in overeenstemming met 't Indon. kamu. Dit doet vermoeden, dat kamene uit kamu en ene (aanw. v.n.w. van den 2^{en} pers.) is samengesteld, waarbij de *w* is afgevallen. Prof. Kern vergelijkt het met 't Fidji kemuni en het Bat. hamuna⁴⁾, waarbij de uitspraak kámene, die op Salurang (Saluhang, eene negeri op Z. O. Sangir) gebruikelijk is, als de juiste wordt aangenomen.

sire is uit sira verzwakt, vgl. 't geen boven over sie en kite is gezegd. Omtrent de s, zie 't bl. 237 bij sie gezegd. De vorm sira is bekend uit 't O. Jav. 't Bul. heeft sera, Tag. Bis. sila, terwijl 't O. Jav. evenzeer ira, 't Niasch ira, 't Pamp

1) Niemann, Bijdr. bl. 80.

2) Kern, Fidji-taal bl. 20.

3) Vgl. 't bl. 237 van taku gezegd.

4) Dit is stellig een zeer oude vorm, zie Kern, Fidji-taal bl. 21 noot 2. Het zou dus wel vreemd zijn, indien de tongval van Manganit den vorm kamu ook niet had bezeten.

5) Fidji-taal bl. 21, B. T. L. V. 1891, bl. 506.

ila heeft. Indien de laatste lettergreep ra het uit versch. talen bekende meervoudsteeken is, dan is sira 't mvd. van si en bet. dus »de velen". In dat geval is de s geen klankerscheider ¹⁾, maar een wezenlijk bestanddeel van 't woord.

De dualis van den 1^{en} pers. excl. kandua, is samengetrokken uit i kami en dua, daar hij toch wel niet anders zal gevormd zijn, dan de trialis i kami tĕllu. I kadua is als rangtelwoord te verklaren: »gij als tweede (met mij), wij beiden (incl.)". Met deze uitdrukking komen overeen: i rua »de twee" (gij beiden) en i rĕdua, met redupl., in onderscheiding daarvan voor »zij beiden" gebruikt.

Ook bij den Pluralis wordt nog dikwijls een telwoord gevoegd, ter aanduiding van 't aantal personen, wanneer dit niet groot is, bv. tot 10. Maar van 4 af kan men met 't Meervoud volstaan.

Bezittelijke Voornaamwoorden.

Deze worden deels uitgedrukt door den verkorten vorm der pers. v.n.w., die als aanhechtsels achter den naam van 't bezetene worden gevoegd, deels ook door den eenvoudigen vorm (zonder naamwijzer), in genitief-verband met 't regeerende woord. Zij zijn:

	1 ^e pers.	2 ^e pers.	3 ^e pers.
<i>Enkelv.</i>	- k u	- u	- e.
<i>Tweevd.</i>	kandua (excl.) kadua (incl.)	dua	dĕdua.
<i>Drievd.</i>	kami tĕllu (excl.) kitĕ ĕllu (incl.)	kamene tĕllu	sire tĕllu.
<i>Meervd.</i>	kami (excl.) kitĕ (incl.)	kamene.	sire.

Het genitief-verband waarin een woord dat door een bez. v.n.w. in 't twee-, drie- of meervoud bepaald wordt

1) Wat zij in 't Sang. ook maar zelden is.

tot het v.n.w. zelf staat, wordt op de gewone wijze uitgedrukt. Eindigt dus het bepaalde woord op een open lettergreep, dan neemt het de genitiefpartikel *n* na zich; is de eindlettergreep gesloten, dan wordt niet de in zulke gevallen gebruikelijke *u* gebezigd, maar de naamwijzer *i*. Dus *ba|en kamene* »ulieder huis», *hap| i kamene* »ul. vriend», *inang i kamene* »ul. moeder».

Het suffix *-ku* wordt na opene en gesloten lettergrepen zonder eenige tusschenkomst achtergevoegd. Doch de suffixen *-u* en *-e* luiden na opene lettergrepen *-nu* en *-ne*, na geslotene *-u* en *-e*.

Bij samengestelde woorden of uitdrukkingen komt 't bez. v.n.w. achter dat lid der samenstelling, dat als het hoofdwoord moet beschouwd worden, bv. *da|ğgah ħ d ħ u k u* »mijn voorhoofdsiersel» (het versiersel van mijn voorhoofd), *anae ese* »zijn zoon», *ahus' i Sion bawine* »de dochter Sions». Waar de leden door *u* of *n* zijn verbonden, heeft 't hoofdwoord het pron. suff. en moet de geheele samenstelling nog eens volgen, bv. *bisi u mona* »voorpoot», *bisi e, w. u mona* »zijn voorpoot».

Ook bij de bez. v.n.w. kan men, van meer dan 3 sprekende, met 't gebruik van den Pluralis volstaan, doch dikwijls worden de telwoorden, tot 10 toe, er nog bij gevoegd.

Tot overzicht van de aanvoeging der bez. v.n.w. volgen hier de woorden *hap| i* »vriend» en *tuari* »jongere broeder of zuster», voorzien van de bez. v.n.w.

	1 ^e persoon.	2 ^e persoon.	3 ^e persoon.
<i>Enk.</i>	<i>hap i ku</i>	<i>hap i u</i>	<i>hap i e.</i>
<i>Tweev.</i>	<i>hap i kandua</i> <i>hap i kadua.</i>	<i>hap i rua</i>	<i>hap i rĕdua.</i>
<i>Driev.</i>	<i>hap i kami</i>	<i>h. i kamene</i>	<i>hap i sire.</i>
	<i>tĕllu</i>	<i>tĕllu</i>	<i>tĕllu.</i>
	<i>hap i kite ħllu.</i>		

	1 ^e persoon.	2 ^e persoon.	3 ^e persoon.
<i>Meerv.</i>	hap̄i i kami hap̄i i kite.	h. i kamene	hap̄i i sire.
<i>Enkv.</i>	tuariku	tuarinu	tuarine.
<i>Tweev.</i>	tuarin kandua tuarin kadua.	tuarin dua	tuarin dëdua.
<i>Driev.</i>	tuarin kami tëllu. tuarin kite ɛllu.	tuarin k. t.	tuarin sire tëllu. tëllu.
<i>Meerv.</i>	tuarin kami tuarin kite.	tuarin ka- mene	tuarin sire.

Over de klemtoon-verandering bij deze vormen is bl. 17 gesproken.

De bez. v.n.w. voor de 3 pers. enkelv. zijn verkorte pers. v.n.w. zooals in de meeste M. P. talen. Of de oudere vorm van 't suffix *-u*, evenals in zoovele verwante talen, *-mu* is geweest, laat zich niet uitmaken. De vorm na opene lettergrepen, *nu*, kan hiervan nog een overblijfsel zijn. Wel treedt de *u* soms als klinkerscheider op, doch hoogst zelden; meestal dienen hiervoor andere medeklinkers (bl. 156). Dat de beginletter van dit suffix na een sluiters wegvalt, zien we in 't Bul. ¹⁾; dit kan dus ook in 't Sang. de reden zijn, dat men na gesloten lettergrepen *-u* vindt.

De vorm van 't achtervoegsel *-e* kan op dezelfde wijze uit *ne* ontstaan zijn, zoodat dit dan identisch is met 't M. P. *-na* ²⁾. Zelfs kan 't naast elkaar voorkomen van *-ne* en *-e* op de verandering van *mu* in *nu* invloed hebben uitgeoefend.

Aanwijzende Voornaamwoorden.

De aanw. v.n.w. behoorende bij den 1sten pers. zijn:

1) Niemann, Bijdr. bl 81.

2) Vgl. 't bl. 238 over kite, sie en sire gezegde.

ini »deze, dit», van iets dat de spreker in de hand heeft of met de hand aanwijst.

ěndaung »deze, dit, hier bij mij», iets verder af dan ini.

Bij den 2^{den} pers. behoort:

ene »die, dat daar bij u», van iets dat bij den aangesproken persoon is.

Bij de aanw. v.n.w. van den 3^{den} pers. geven de Sangireezen steeds acht op de ligging van de plaats waar zij zich bevinden, met betrekking tot de zeekust en 't binnenland. Wat naar den zeekant ligt heet »vóór», wat naar 't binnenland ligt heet »achter» en van uit die positie noemt men dus:

dade, vóór.

dala, achter.

bawa, beneden, in lange, langs de zee gebouwde plaatsen (zooals de meeste op Gr. Sangir) het eene eind van de plaats. Dit bepaalt de conventie.

dasi, wat boven is, tegengestelde richting van bawa.

pai wordt in plaatsen, die niet zoozeer in de lengte gebouwd zijn (zooals bv. Manganitu), zoowel voor bawa als voor dasi gebruikt.

ěndai, tusschen den spreker en den aangesprokene.

Behalve ini en ene, zijn deze aanw. v.n.w. eigenlijk bijwoorden van plaats. Door bijvoeging van 't lidwoord worden zij tot aanw. v.n.w. Ook achter ene en ini kan, bij nadruk, 't lidwoord gevoegd worden.

Aanwijzende voornaamwoorden zijn ook

de naamwijzer *i* en

het lidwoord *e*.

De naamwijzer *i* is een persoonsaanwijzend lidwoord, dat behalve voor eigennamen en als zoodanig gebruikte naamwoorden, evenzeer voor de woorden staat, die eene verwantschapsbetrekking aanduiden en voor titels, waar-

mee een bepaald persoon genoemd wordt, daar deze woorden toch ook 't karakter van eigennamen hebben. Eveneens wordt deze *i* voor de pers. v.n.w. gevoegd, zie bl. 236.

Voorbeelden: *i Rompasë* (eigenaam), *i Këndagë* (*kakëndagë* »liefde»); *i Rałakı e* »de Booze»; *i amangku* »mijn vader»¹⁾, *i upung kite* *i Abraham e* »onze voorvader A.» *i tetëku* »mijn grootvader», *i ninange* »zijn moeder», *i Tuang* »Mijnheer», *i aso* »de Jonker». In verhalen, waarin dieren en levenlooze voorwerpen als bezielde optreden, krijgen zij ook den naamwijzer, bv. *Bio piã* *i Waławo*, *i Mëlle*, *i Kasili*, *i Rarahung*, *i Lipang*, *i Urang*, *i Ransilang*, *dingangu* *i Rarupa* »Verhaal van de Muis, den Moleo (*Mehacephalon moleo*), den Paling, de Naald, den Duizendpoot, den Garnaal, het Aanbeeld en den Hamer».

Deze naamwijzer is tevens een Nominatief-teeken. In den 2^{en} naamval dient hij als genitief-partikel (bl. 219) en in den 3^{en} en 4^{en} smelt hij met 't voorzetsel *së* samen tot *si* (zie ook bl. 220). In den Vocatief wordt hij weggelaten, daar bij een toeroep geen lidwoord staan kan. Voorbeeld: Mark. 1, 24: *piãbe haļë apa i kami ringang i kau, Jesus Nazarani?* »wat hebben wij met U te doen, J. N.?» *Amang en upung* hebben deze *i*, geheel als bestanddeel van 't woord zelf, altijd voor zich, behalve in den Vocatief, zoodat men zelfs *iamang en iupung* kan schrijven. Waar geen toeroep wordt bedoeld, blijft de *i* dus behouden, bv. *iupung Baławo* »voorvader Muis», *upung Bualá!* »voorvader Krokodil!»

1) Verwantschapswoorden komen nooit zonder pron. suff. voor.

Matth. 6, 9: i Amang i kami su Sorga »onze Vader in den hemel”.

Bij de afleidingen van akang blijft de naamwijzer ook bewaard, bv. i kami tahaiakang »wij de jongeren met de oudere broeders en zusters”, kaiakaneng »de alleroudeste”, wrschl. om opeenvolging der *a*'s te voorkomen. Akang zelf is geen zelfst. n.w. of verwantschapswoord meer, het is een tusschen twee personen afgesproken, familiare benaming (sasənggahi), die dus in 't Nederlandsch niet is weer te geven. Wel wordt 't nog als adjectief gebruikt, doch steeds in den vorm iakang, bv. dariŋ iakang e »het oudste der kinderen”. Oudere broeder, zuster is tuhang ¹⁾.

De plaats van alle aanw. v.n.w. (behalve van den naamwijzer *i*) is *achter* het door hen bepaalde naamwoord, bv. asu e »de hond”; taumata əndaung e »deze mensch”; lima ini e »deze hand” (mijne hand); kadera ene e »die stoel (daar bij u)””; sakaeng dade e »dat schip”; bułude rala e »gindsche berg”. En daar de aanw. v.n.w. het zelfst. n.w. met al zijne attributen bepalen, zoo komen zij van alle bepalingen het laatst, dus ook achter een attributieven tusschenzin. Bv. asu kadodo e »de kleine hond”, taumata rałaki əndaung e »deze slechte man”, bałeku ini e »dit huis (waarin ik sta) van mij”; Matth. 1, 12: pangangaling sołong Babel e »de verhuizing naar B.” Mark. 4, 16: bawera nisawuhə surałung i sire e »het woord, dat in hen gezaaid is”.

Het *lidwoord* van een woord, dat door een bez. v.n.w. of een genitief bepaald is, wordt weggelaten, daar het dan ter bepaling overbodig is; het woord dat in den gen. staat, behoudt dan zijn artikel. Bv. Mark. 1, 1:

1) Vgl. Kern, Fidjitaal, bl. 182, i. v. tuaka.

Tēta u Indjil i Jesus Christus, Ahus' u Mawu Ruata e »Het begin des Evangelies van J. Chr. den Zoon des Heeren Gods". Ibid. 2: su winohę u manga nabi e »in de geschriften der profeten"; ibid. 3: diahiko, raraļengang u Mawu e »bereidt den weg des Heeren". Bij den naamwijzer *i* is het niet zoo, zie het boven genoemde voorbeeld i tetęku »mijn grootvader" 1).

Het *lidwoord e* wordt in 't Sangireesch zeer veel gebruikt. Niet alleen in de gevallen waarin wij ons lidwoord gebruiken, maar overal waar maar van ecnigszins bepaalde of uit den samenhang bekende personen of zaken wordt gesproken, is 't gebruik van 't lidwoord verplichtend. Vandaar dat het, behalve de naamwijzer *i*, gebruikt wordt achter eigennamen van bekende personen, zie het voorbeeld op bl. 243. Eveneens komt 't achter woorden die van een pron. suff. zijn voorzien, indien zij bepaald zijn, ter versterking der bepaling. Alleen waar een woord uitdrukkelijk onbepaald moet blijven, wordt het lidwoord weggelaten. De volgende voorbeelden kunnen dit ophelderen:

Luk. 20, 19: u i sire nakaěna u i Sie kai maanun sire, mēbēberan papinintu ene »want zij begrepen dat Hij hen bedoelde, die gelijkenis zeggende". Gebruikt men nu ene e, dan is het nog meer bepaald en nadrukkelijk gezegd: »die gelijkenis en geen andere".

Ibid. 22, 26: ute ghēllj su Kaitsar e, apan su Kaitsar e, r. apan su Mawu Ruata e, onggos su M. R. e »geef dan den Keizer wat des Keizers en Gode wat Godes is".

1) In Mark. 1, 24: kai i Masusin Mawu Ruata e, i kau e »de Heilige Gods zijt gij" staat *i* voor de geheele uitdrukking, om 't verband der woorden enger te maken.

Ibid. 21, 15: k \ddot{u} tawe ikarendehang u s \ddot{e} du i kamene e sarang s \ddot{e} mbau »die door geen uwer vijanden zal kunnen weersproken worden”. Zonder lidw. s \ddot{e} du i kamene, is de bet. »door geen vijand van u”.

2 Kor. 12, 9: nim \ddot{e} t \ddot{e} ku e sen kapapiane si kau, u kuat \ddot{e} ku e kai ma \ddot{t} imu sura \ddot{u} ngukara \ddot{u} lome »*mijne* genade is u genoeg, want *mijne* kracht wordt in zwakheid volbracht”.

Ps. 119, 124: p \ddot{e} ko \ddot{a} su \ddot{e} llangu e tuhu kapi-anu e, r. pan \ddot{e} ntiron atorangu e si sia »doe dan Uwen knecht (d. i. aan *mij*) naar Uwe goedheid en onderwijs mij Uwe wet”.

patiku apan mapia »alles wat goed is”, patiku apan mapia e »al het goede”.

Ps. 36, 10: su Anunu e kai pia simbul' u p \ddot{e} bawiah \ddot{e} e »bij U is de fontein des levens”.

Spr. 6, 23: tita e kai so \ddot{u} o, r. torat e kai tu-alag \ddot{e} »het gebod is een lamp en de wet is een licht”.

Luk. 22, 22: kai ka \ddot{e} ngk \ddot{e} hang taumata m \ddot{e} -tulan sie e »doch wee den mensch, die hem verraden zal”.

I kau, m \ddot{e} g \ddot{e} nggoghah \ddot{e} e »gij zijt het, die 't be-derft”.

Soms wordt 't onbepaald lidwoord door s \ddot{e} mbau weergegeven, waar men wil voorkomen, dat 't zelfst. n.w. als meervoud wordt opgevat, bv. Joh. 14, 16: k \ddot{u} i sie m \ddot{e} g \ddot{e} lli u m \ddot{e} lahibor \ddot{e} ba \ddot{u} line s \ddot{e} mbau si kamene »en Hij zal U een anderen Trooster geven”. Behalve in zulke bijzondere gevallen, wordt dit onbep. lidwoord nimmer aangeduid.

Wellicht is *e* de grondvorm van ene; in dat geval staat het tot *i* als ene tot ini, in beteekenis en afleiding. 't Siauwsch heeft *ee* en *ii* voor Mang. ene en ini, Tab. enene en inini. Mag men

ene en ini voor reduplicatie van *i* en *e* houden (voor den klinkerscheider, vgl. *i ninang*, bl. 243), dan staat Mang. tusschen Siauwsch en Tab. in, 't welk een dubbele redupl. heeft.

Een persoonaanw. lidw. komt in vele M. P. talen voor. Si vindt men bv. in 't Tag. Bis. Ibn. Jav. Mal. Bat. Sund. en *i* in 't Sang. Pamp. Mak. Dr. v. d. Tuuk heeft aangetoond dat si ident. is met *sa*, den eenheidsaanwijzer ¹⁾. De gevallen waar *i* in den Voc. blijft, zullen wel van denzelfden aard zijn, als die welke Dr. v. d. T. op bl. 256 zijner Tob. Sprkk. noemt.

Vragende Voornaamwoorden.

Zelfstandige, van personen: Enkelvd. *i sai* »wie?»
 Mvd. *i sai sai* »
 van zaken: Enkelvd. *apa* »wat?»
 Mvd. *apa apa* »

Bijvoegelijke, van personen en van zaken:

Enkelvd. *sude, hude* »welke?»
 Meervd. *sude sude, hude hude* »

De bijvoegl. vr. voorn. w. worden als bijvoegl. n.w. geconstrueerd en staan dus achter 't woord dat zij bepalen. Voorbeelden van 't gebruik der vr. v.n.w. in den zin zijn de volgende:

Kai i sai taumata tarai e? »wie is die man, die daar gaat?»

I sai sai i kamene sasae mēmpanoma e »wie van ulieden gaan er visschen?»

Sude sude kalu 'pakituwang e »welke boomen moeten er omgehakt worden?»

Een bijvorm van *apa* is *apapane*, een woord dat gebruikt wordt om naar een deel van een geheel te vragen en dat vertaald kan worden met »wat van hem,

1) Tob. Sprkk. bl. 161, 162. Vgl. tevens Kern, Fidji-taal bl. 29.

haar, het?" Zoo zal bv. een Sangirees, naar de bet. van 't Holl. woord »kin" vragende, zeggen »kin" u tau-mata e ute apapane »de kin van den mensch, welk deel is dat van hem?" Het woord is blijkbaar samengetrokken uit apa-apa, dat herhaald is, om de bet. onbepaald te maken, met achtergevoegd pron. suff., 3^e pers.

Een vragend voornaamwoord, dat ook als bijwoord gebruikt wordt, is kereapa »hoedanig?" Bv. kereapa sahen apa ene »hoe is de aard van dat ding?" Kai nębera kereapa i sie »wat (eig. hoe?) heeft hij gezegd?" Het is samengesteld uit kere »gelijk" en apa en beduidt dus »gelijk wat?"

Van de opgegeven vragende voorn.w. komt apa o. a. voor in 't Mal. Jav. Mak. Bal. Mad. Een anderen vorm hebben Bat. aha en Bug. aga¹⁾. Het v.n.w. sai komt in vele M. P. talen voor, zie Kern, Fidjitaal, bl. 140. 't Bis. hain bet. »waar?" en is verwant met Sang. hęęng, dat syn. met sude wordt gebruikt.

Betrekkelijke Voornaamwoorden.

Als betr. v.n.w. worden gebruikt in 'tenkelvoud i sai van personen, en apa van zaken. Zij worden met het volgende woord door de partikel *n* verbonden, zoodat deze enclitica zoo goed als een deel van het v.n.w. is. Bv. Mark. 4, 23: daringihę, isain pią tuļi ipa-kipędędaringihę »hoore, die ooren heeft om er mee te hooren"; Ibid. 25: isain pią, sarung onggotang dingangu i sain tala, relain pangalakeng u apan si sie »die heeft, [dien] zal gegeven worden, maar die niet heeft, [dien] zal nog worden afgenomen wat hij heeft".

In het meervoud wordt zoowel van personen als van

1) Hiervan geeft Dr. Matthes eene verklaring, Bug. Spr. bl. 200.

zaken apa met volgende *n* gebruikt, bv. Mark. 4, 24: i kamene apan makadingihě »gijlieden die hoort».

Bij het gebruik van apan als meervoudig betrekkelijk voornaamwoord houde men in 't oog dat het alleen de bet. heeft van »degenen die», dus een gedeelte van een aantal. Om ons »zij die», enz. uit te drukken, maakt men gebruik van de voornaamwoorden en de w.w.lijke vormen. Zoo bv. BL. 211: tadeau i kami makasulen sasimbang si sire rimoloh' i kamie »opdat wij antwoord kunnen terugbrengen aan hen die ons gezonden hebben»; taumata mēdēdeā e mēngkai makahombang »mensen die zoeken, vinden steeds». Op deze wijze wordt steeds een afhankelijke zin geconstrueerd, wanneer zij niet door bepalingen van den hoofdzin is afgescheiden.

Voor de vertaling van eenigszins ingewikkelde zinnen kan men als betr. v.n.w. ook k_u gebruiken, dat in de eerste plaats een verbindend voegwoord is. Feitelijk lost het dus de ondergeschikte zinnen in nevengeschikte op. Als betr. v.n.w. wordt het alleen van zaken gebruikt, bv. Mark. 4, 22: u tawē u apa makakalirung k_u tawe sarung 'kasingkateng, dingangu tawē apa marariadi su mapennisě, k_u tawe sarung ikasilo »want niets is geheim, dat niet zal geweten worden en niets geschiedt in 't verborgen, dat niet zal gezien worden». Het veelvoudig gebruik van jang in 't Mal. heeft ook dat van k_u in 't Sang. bevorderd, tot schade van den echt-Sangireeschen stijl.

Zooals men ziet, zijn de betrekkelijke v.n.woorden dezelfde als de vragende, behalve dat zij de partikel *n* bevatten, die juist de relatieve kracht heeft. Dit is reeds op bl. 189 en 204 besproken en behoeft dus hier niet herhaald te worden. Is a in bet. dus eig. »wie die», en apan »wat dat», waarbij de *n* door »die, dat» vertaald is.

Wederkeerend Voornaamwoord.

Het woord dat als zoodanig dienst doet is *batangeng* dat dus met »zich zelf” moet vertaald worden. De stam van dit woord, *batang*, bet. evenals in 't Day. Mal. Mak. (*batang*), Bug. Jav. (*watang*). Bal. (*bantang*) »omgevallen boom, liggende stam”. In verscheidene Indonesische talen nu wordt het woord voor »stam” ook voor »lichaam” gebruikt (vgl. Sund. *babatang* »lijk”); ook als hulptelwoord voor lange voorwerpen, in de eerste plaats dus lichamen, is het veelvuldig in gebruik. Zoo komt dus 't gebruik van *batangeng* in 't Sang. overeen met dat van *watakkale* (*watang + ale*) en *ale* in 't Bug., *kale* in 't Mak., *pijambak* (van *prija* en *awak*) in 't Jav.

Voorbeelden: *këndagë taumata wałine, kere kükëndagë batangeng* »heb anderen lief, gelijk gij u zelve liefhebt”.

tumałëntu u watangeng »medelijden hebben met zich zelve”.

Batangeng kan ook verbonden worden met de pron. pers. suff., dus: *batangengku, batangengu, batangenge* »ikzelf, mijzelf, gijzelf, uzelf, hijzelf, zijzelf, letterlijk »z'n eigen”.

Gewoonlijk echter maakt de samenhang dit overbodig. Het woord *batangeng* is dus in zijn reflexieven zin meestal *Datief* of *Accusatief*. Voor »zelf” (*Nominatief*) gebruikt 't *Sangireesch* het niet veel. Zinnen als »hebt gij 't zelf gemaakt?” worden vertaald met nadrukwoorden na het voornaamwoord, bv. *i kau wue nękoą e?* Doch men zegt bv.: *batangeng tawe mękoą, arawe taumata wałine uté iapękoą* »zelf zal hij 't niet doen, maar anderen zal hij 't wel laten doen”.

Onbepaalde Voornaamwoorden.

Hieronder kan men de volgende woorden brengen:

isain »wie”, i sai-sain »een iegelijk”. Met versterking: i saiewen »wie ook, al wie”, wordt gebruikt van personen. Meervd. apan.

Van zaken: apan, enkel- en mvd. Apaewen »alles wat, alwat”. Bv. isain madiri, wala wue »wien niet wil, laat hem”. I sai-sain mapulu, pauji »een iegelijk die wil, zegge het”. I sire, apan nẽmpangasi su sengkamisa naliu e, niuntung bue, ẽndaung i kite kai nirentang u wanua marasehẽ »zij die in de afgelopen week rijst geplant hebben, zijn wel goed af, nu wij regenachtig weer gekregen hebben”.

»Iemand” wordt uitgedrukt door piã tau of kai piã tau, »niemand” door tawẽ taumata, tawẽ (u) sarang sengkatau.

In navolging van 't Mal. seorang wordt sengkatau ook voor »iemand” gebruikt.

Voorbeelden: kai piã tau nõkapura si kau? heeft iemand u iets gedaan? Kai piã tau wou ini »er is iemand hier geweest”. Tawẽ taumata mẽbawera kerene »niemand zegt zoo iets”. Tawẽ (u) sarang sengkatau rimẽnta »niemand is gekomen, geen mensch is gekomen”. BL. 247: Apaewen si sia mẽngkai si kau »al het mijne is het uwe”.

»Iets” is manga apa, »niets” tawẽ manga apa of kẽnawâng, versterkt nog: tawẽ kẽnawâng »heelemaal niets”.

Uit 't Maleisch is 't woord sabarang overgenomen, dat door de Sangireezen voor »allerlei” wordt gebruikt. Patiku sabarang bet. »alles en allerlei”, ka|awou sabarang »allerlei”.

Zie verder bij de Onbepaalde telwoorden.

Als onbepaald Voornaamwoord kan men ook anu beschouwen, dat in 't Sang. zoowel als in de meeste Indonesische talen, de bet. heeft van ons »dinges'', om den naam van iets of iemand aan te duiden, dien men niet wil of kan noemen. Het wordt in 't Sang. druk gebruikt, ook in gemeenzame taal, voor »die man, die vrouw, hij, zij''. Zoo zegt men bv. *i sie kai i anu makonti* »hij is een leugenachtig man''; *kai i anu mahëgisë*, *i anu ene* »'t is een streng iemand, die dinges''; *mahiko, teng anu ene!* »geef eens hier, dat ding!''

Als 't personen aanduidt, heeft 't den naamwijzer *i*. Na voorzetsels vervangt anu met de pron. pers. suff. den vollen vorm der pers. v.n.woorden. Zie bij de voorzetsels.

HOOFDSTUK XI.

Bijwoorden.

Een afzonderlijken vorm hebben de Bijwoorden in 't Sangireesch niet. De onderscheiding is dus zuiver syntactisch.

Eenige bijwoorden, die om hun gebruik en beteekenis belangrijk zijn, zijn de volgende:

Bijwoorden van plaats zijn de bl. 242 opgegeven aanwijzende voornaamwoorden *ini* en *ene*, met 't voorzetsel *së* (bl. 220) samengesteld tot *sini* »hier'' en *sene* »daar''. Voorts *ëndaung si* (verkorting van *sini*) »hier'' en de bl. 242 genoemde *dadë*, *dala*, *bawa*, enz. gevolgd door *se* (afkorting van *sene*); deze hebben als

bijwoorden van plaats de bl. 242 opgegeven beteekenissen.

Indien ini en ene een voorzetsel of bijwoord voor zich hebben, worden zij vaak tot *i* en *e* afgekort, bv. so|ong si, se, »hierheen, daarheen”.

Van tijd: piã »toen, op den tijd dat”, aanwijzing van een tijd die aan 't verlopen is en langer dan een enkel oogenblik duurt, Bv. piã i sie ruđangeng »toen hij aan 't naarbovengaan was”; piã iã narangeng »toen ik thuiskwam”.

Sarang bet. »toen” in den zin van »op 't oogenblik dat”, en wordt bv. gebruikt om den overgang van den eenen toestand in den andere te beschrijven, en in 't algemeen, waar piã een te langen duur zou aanduiden. Bv. sarang i sie narangeng, iã nẽbera si sie »op 't oogenblik dat hij thuiskwam, zeide ik tot hem”.

Sarang masasaki e napuko, i sie mẽngkatewe tamai himaung »toen de zieke wakker werd, ging hij naar hem toe”.

Ook lẽpasẽ is een bijwoord van tijd, in de bet. »zoodra”. 't Is 't Mal. lẽpas. Lẽpasewen »zoodra maar”.

Pu|ı en tẽnta|ang zijn ongeveer synoniem. De bet. van pu|ı is »onderwijl, terwijl gebeurt of gebeurde”. Het wordt gebruikt van twee handelingen die nog in nader verband met elkaar staan, dan dat zij gelijktijdig plaats hebben. Zoo staat bv. Matth. 5, 25: pakasasahawu mẽsẽngkapan dokau e, pu|ı i rua wẽdan su raralengang »haast u u te verzoenen met uwe tegenpartij, terwijl gij beiden nog op den weg zijt”; maar men zegt: tẽnta|ang i kau kapakeange, iã den tanaẽ mamoso bungang »terwijl gij u aankleedt, ga ik naar buiten bloemen plukken”.

Seng of sen »reeds”, wordt ook gebruikt om de beteekenis van 't Perfectum te versterken, maar moet toch altoos met »reeds” vertaald worden, of in zinnen

die eene ontkennende beteekenis hebben, met »meer», bv. sen kuhæ iā manginung »ik zal niet meer drinken», eig. »genoeg! (zeg ik) met mijn drinken». Luk. 20, 40: u i sire sen nataku, makiwaļo si Sie »want zij durfden Hem niet meer vragen». Semben tawe makawawa piruá, rariõ e »het arme kind kan het niet meer dragen». Luk. 20, 36: u i sire sembelain ta makakate »want zij kunnen ook niet meer sterven». In de Bijbelvertaling van den Heer F. Kelling is 't reeds gebruikt zooals in 't Mal. sudah wordt aangewend, doch dit is taalbederf. Sterker nog dan seng is semben, uit seng + bue + n, dus een nadrukkelijke vorm.

Bodang of bẽdang »nog», wordt ook verkort tot deng. Een nadrukkelijke vorm is dembeng of demben, op dezelfde wijze gevormd als semben. De ontkenning »nog niet», is bodan ta of den tawe. Voor »nooit» zegt men tawe sarang sěnsule.

De woorden voor »plotseling, eensklaps» zijn bl. 82 genoemd en verklaard. Op dezelfde wijze zijn gevormd sěngkakuhuang »maar één oogenblik slechts», en pěsěngkakuhuang »telkens slechts voor één oogenblik».

De bijwoorden die dienen om verschillende tijden van het werkwoord te onderscheiden, zijn bl. 171 en 177 opgegeven en besproken.

Tijdaanwijzend zijn voorts kaļomona, kaļěmona, of kaļamona en Tamak. Siauwsch, kaļimona »eerst», van het grondwoord mona »voorsteven», met 't voorvoegsel kaļi gevormd (zie bl. 141). Het hiervan gevormde w.w. manganomona bet. »vooruitgaan, voorbijstreven».

Eveneens met ka is gevormd kaděllo (zie bl. 143), dat »vooraf» beteekent. »Straks» in toekomstige beteekenis is měntěhang.

Angere en kangere zijn vragende bijwoorden van tijd. Beide beteekenen »wanneer?», doch 't eerste in toekomstigen, 't tweede in verleden zin. Bv. mariadi angere ene »wanneer zal dat geschieden?» nariadi kangere »wanneer is 't geschied?»

Lai »nog, ook, eveneens» is meestal enclitisch en wordt dan met het voorgaande woord aaneen geschreven. Heeft dit woord nog de enclitische *n* of *u* na zich, dan gaat lai voor, en de bedoelde partikel wordt na lai aangehecht zoodat dan altijd *n* wordt gebruikt. Bv. i kau lai sinəba »ook gij zijt genoemd». Baelə e kinoateng lain pagare (kinoatelaín) »de tuin kreeg ook een omheining».

Małain is samengesteld uit mang en lai. Het beteekent »eveneens, evenzeer», bv. i sie małain binalawuhang u kahiwu »ook aan haar is een sarong uitgedeeld» (behalve aan andere menschen). Een andere beteekenis heeft de zin: i sie winalawuhalaín kahiwu »aan haar is ook een sarong uitgedeeld» (beh. andere kleedingstukken). Małain wordt niet enclitisch gebruikt; waar dus in onze vertaling de nadruk op het w.w. moet vallen, gebruikt men lain, waar die op een ander woord van den zin valt, małain. Małain kerene su anun kami »bij ons is 't ook zoo»; kerene lai su anun kami »zoo ook bij ons».

Ook in de samenstelling van deng of den met lai wordt de *n* van den wel behandeld, alsof zij de bekende partikel was; zoo vindt men den lai, doch meestal delain »nog, ook nog». Bv. delain taku koateng kambonge »ik zal er nog een kwastje aan maken». Den nianuang u kakuambonge lai »hebt gij er ook nog een kwastje aan gemaakt?» Het verschil is hier weder, dat de niet-samengestelde vorm lai enclitisch kan gebruikt worden, doch de samengestelde niet.

Andere samenstellingen met lai zijn nog: manilaín »zelfs ook», sarałain (= kałingung) »tot zelfs», bv. manilain patêng, kai iã mang madiri »zelfs al word ik gedood, ik wil toch niet». Sarałain dapuhang e nilëgaheng »tot zelfs de keuken was versierd».

Bijwoorden van wijze.

Over de vormen kapapiane, enz. zie bl. 81, noot 1.

Over de Imperatieven met paka gevormd, die in onze vertaling tot bijwoorden worden, zie bl. 122.

Bv. ikiko pakasëgadë »bind het stevig», woordel. »bind het, maak 't stevig». Vgl. de bl. 207 genoemde hulpwerkwoorden, die wij eveneens met bijwoorden vertalen.

Bijwoordelijke uitdrukkingen zijn voor ons mede, de vetatieven, op bl. 181 behandeld. Bv. abe rarałongko mëhapusë »bind 't niet te los» (woordel. »niet te los, het binden»).

Den vorm van gewone bijv. n.w. hebben małongge »langzaam», mahawesë »vlug», masahawu »haastig», małigha »spoedig», doch zij komen alleen in verbinding met w.w. voor en zijn dus in 't gebruik als bijwoorden. Bv. i sie małongge rumałeng »zij loopt langzaam», iã dimënta masahawu »ik kwam haastig».

»Mede» of »met» is dingang, dat met 't w.w. waarbij het behoort vertaald wordt door »mededoen», bv. ené mëngkai lawo taumata rudałeng dingang »en er ware vele menschen die mede gingen».

»Alzoo, aldus» is kereini, wanneer hetgeen waar 't op doelt nog niet genoemd is, maar nog volgen moet, kerene, indien 't reeds genoemd is. Deze beide woorden, die uit kere »gelijk, evenals» met de aanwijzende v.n.w. ini en ene zijn samengesteld, worden ook verkort tot kerei en kere, met den klemtoon op de laatste lettergreep. Het grondwoord kere (klemtoon op

de voorlaatste) wordt gebruikt in de beteekenis »evenals gelijk aan”.

Synoniem hiermede zijn *tā bida u* »precies als, juist gelijk aan”, woordel. »er is geen verschil met”, van welke uitdrukking *bida* aan 't Sanskrit *bheda* (door 't Mal. *beda*) is ontleend. Ook *mṣuḷung u*, een w.w. vorm, wordt adverbiaal gebezigd in de bet. »gelijkende op, gelijk aan”, doch blijft in karakter een w.w. bv. *sṃbau ini e mṅkatewe mṣuḷung u sṃbau ene e* »dit eene is geheel gelijk aan dat andere”.

Bij vergelijkingen bezigt men ook *aḷingkai* »als 't ware, als ware het”, samengesteld uit *aḷing*, stam van *mangaḷing* »verplaatsen, verhuizen”, vgl. *Bis. alin*, en uit *kai*, de partikel die ook als verbum substantivum wordt gebruikt. De bet. is dus ongeveer »verplaatst zijnde, oneigenlijk zijnde; bij verplaatsing, zijnde”. Van een rusteloos mensch zegt men spreekwoordelijk: *taumata ene aḷingkai kasuang tā bahughane* »die man is als een lijk zonder grafhuisje” 1). Ook zegt men *aḷingkawe*, in denzelfden zin, bv. *ika u aḷingkawe tau mata tā naunge* »gij zijt als iemand zonder verstand”.

Bijwoorden van graad.

Eenige bijwoorden van deze soort zijn:

mamben of *mambeng*, samengesteld uit *mang* (zie de Voegwoorden) en *be* met de volgende *n* (de bekende partikel). De bet. is »in hoogen graad, waarlijk, voorzeker”. Bv. *mamben masaria* »bepaald groot”, *mamben tṅgadḍ* »waarlijk waar, voorwaar, men kan er op aan”, *mamben kerene* »'t is bepaald zoo,

1) Zonder grafhuisje, d. i. dus zonder volledige begrafenis, kan geen ziel rust hebben na den dood; zij blijft dan steeds rondspoken. Vgl. Wilken, het Animisme, Ind. Gids, 1884, bl. 973—78. (Overdruk bl. 49—54).

waarlijk zoo". Tā sihinge »zonder gelijke, onvergelykelyk", dient voor ons »zeer", bv. mapande tā sihinge »onvergelykelyk knap", maļēnggihe tā sihinge »bovenmate schoon", makawasa tā sihinge »almachtig".

diobe is »tamelyk, redelyk", bv. diobe maraļēnding »tamelyk koud", diobe mapia »redelyk goed". Diō is de stam van 'tals bijv. n.w. gebruikte kadiō »klein" en bet. dus als bijwoord »in kleine mate". Wil men van twee dingen, die geen van beide eene eigenschap in groote mate bezitten, aanwyzen welke nog 't meeste er van heeft, dan gebruikt men ook diō, bv. sēmbau diō mapia e »die van de twee, welke nog de beste is", sēmbau diō masaria e »die, welke nog de grootste (de minst kleine) is". Demben diō bet. »nog al, vrij wel", bv. demben diō mapia »nog al goed".

»Liever dan, beter dan" is ēndou — suļung u, bv. ia ēndou mate suļung u mēkoā kerene »ik sterf liever, dan zoo te handelen" ¹⁾. Men kan er een soort van comparatief der bijwoorden mede vormen, bv. Luk. 10, 14: ēndou papahang su soan Sodom dingangu Ghomorra e, kai suļung u papahang su soa ene »'t zal den steden S. en G. verdragelyker zyn, dan dier stad"; Matth. 11, 22: u endou katewe Tyrus dingangu Sidon e su ēllon hukumang e, kai suļung u i rua »'t zal T. en S. beter gaan op den dag des oordeels dan u beide".

Pundang u — suļung u of pundang u — kai bet. »zelfs al zou" en wordt altijd van personen gebruikt, terwijl men ēndou van personen en van zaken kan bezigen. De constructie is overigens geheel dezelfde.

1) Een andere wijze om dezelfde gedachte uit te drukken vindt men bl. 108 vermeld.

Pundang hangt zeker wel samen met pëndang »gevoel, gewaarwording».

Als bijwoord wordt ook gebruikt puluang, dat van den stam pulu komt, waarvan mapulu »willen» en kapulu »wil». Het wordt bij w.w. gebruikt, in den zin van »houdende van, liefhebber van», bv. tau puluang manoma »iemand die veel van visschen houdt» en kan ook soms vertaald worden met »gaarne, graag».

Een te hooge graad wordt aangeduid door tumanje »al te zeer, in te hoogen graad», of tumanjewe dat slechts door »te» behoeft vertaald te worden.

Bijwoorden van verschillenden aard.

Eenige bijwoorden, die tot versterking of tot het leggen van nadruk op andere woorden worden gebruikt, zijn de volgende:

kaļingung of lingung »zelfs», bv. kaļingung i sie rimaļeng dingange »hij zelfs is met hem medegegaan».

tēm̄ba of tumba, kĕta, tuļi beteekenen »slechts, maar». Tab. heeft samatang, in dezelfde beteekenis. De eigenlijke zin van kĕta is »tot aan, niet verder dan», zooals blijkt uit den intr. passieven vorm makĕta »komen tot aan, niet verder komen dan», bv. i sie nakĕta sini »hij kwam slechts tot hiertoe».

De drie genoemde bijwoorden worden ook met mang samengesteld, dus mantumba, mangkĕta, mantuļi. Dit mang beteekent »slechts, maar», bv. i sie maning pinĕberângku, kaí mang nĕkoā »hoevel door mij vermaand, heeft hij 't toch maar gedaan». De drie genoemde samenstellingen zijn dus te vertalen met »slechts».

Om te *bevestigen* dienen: ore en ĕng (tot gelijken) en o (tot hoofden) »ja»; om te *ontkennen*: tala, tala wue »neen». 't Gewone ontkenningwoord voor werk-

woorden is tawe »niet», bv. ia tawe mětatikī »ik slaap niet». 't Wordt ook wel proclitisch gebruikt en dan in zijn oorspr. vorm ta (tawe = ta + wue), in de bet. van ons on-, bv. dariō tamałahimang »ongehoorzame kinderen».

Baļinewe (van den stam bali, samenhangend met baļi, mēbaļi »terugkeeren», mamaļi »terugbrengen», dus wrschl. zooveel als »anders dan, omgekeerd van») beteekent »anders zijn dan, niet zijn», bv. ia baļinewe kaļea »ik ben geen kaļea» (zie bl. 54 noot 1).

Ta en tawę, met half gesloten eindlettergrepen, zijn ontkennende praedicaatswoorden, die te vertalen zijn met »niet hebben», bv. ia tawę doitęku »ik heb geen geld» taumata ta doitę tawe makapamėlli »niemand die geen geld heeft, kan niet koopen».

De uitdrukking tawe u kai beteekent »niet dat», bv. tawe u kai sen taku kinahęgo, kaiso.... »niet dat ik 't alreeds gegrepen heb, maar....»

Ontkennende praedicaten zijn tadise en tawę dise, beide blijkbaar met een stam dise samengesteld, die misschien de ontkenning di (bl. 181) bevat¹⁾. Kortere vormen zijn tadie en tawędie, de bet. is »er niet zijn, niet aanwezig zijn».

Zeer belangrijk zijn voorts de bijwoorden kai en pią die deels als verba substantiva, in de bet. van »zijn» worden gebruikt, deels als hulpwoorden ter omschrijving der tijden worden aangewend.

Kai wordt in 't algemeen aangewend om nadruk te geven aan het werkwoord van den zin, zoodat het bij een duratieven tijd op de duratieve, bij een verleden tijd op de praeteritale beteekenis nadruk legt. Is er geen

1) In dat geval is de uitdrukking dubbel ontkennend, zooals ook takęndie (syn. kękęndi) »zwijgend», vgl. kęd ko »zwijg!»

werkwoord in den zin, dan wordt het met den klemtoon op 't woord dat het versterkt, weergegeven. Bv. kai mamohę, ią »ik ben aan 't schrijven"; kai ią »ik ben het". In deze zinnen is dus kai niet met een vorm van »zijn" vertaald, maar met den klemtoon op »schrijven" en »ik".

Uit dit gebruik van kai volgt, dat waar eene meening wordt geuit, eene stelling beweerd of eene verklaring gegeven, kai voorafgaat aan het woord of het deel van den zin dat bijzonderen nadruk moet hebben, omdat het belangrijk, onverwacht, verklarend, of iets dergelijks is en aan den zin meerdere beteekenis geeft. Bv. ią kai tau Tawukang »ik ben een Tabukanees"; BL. 197 kų boeten namohę u kai i Johannes arenge »en hebbende geschreven, dat Johannes zijn naam zou zijn" ('t geen tegen de verwachting was); 198: i Maria tangú, ringangu kaghiauge i Joseph, kai hiten Daud »M. en haar verloofde J. nu waren afstammelingen van David" ('t geen vermeld wordt, als iets dat wel de aandacht verdient); 211: ią kai tingih' u mamamohang su kęhu »ik ben (kondig mij aan als) de stem des roependen in de woestijn"; 303: kai ene sębabe ią pinahana »dat is de reden, waarom ik geboren ben".

Bij vragen wordt kai gebruikt, als er nadrukkelijk gevraagd wordt, wie iemand is; het legt dan den klemtoon op 't vraagwoord of op 't belangrijkste woord van den zin, bv. BL. 211: Kawe¹⁾ apa tangu? Kai i Elia i kau? Kai i sai angkungu, i kau? »Wát zijt gij dan? Zijt gij Elia? Wie zegt gij dat gij zijt?" Is de vraag meer losweg gedaan, of niet bepaald na-

1) De partikels, die kai bevatten, kunnen in zekere gevallen kai vervangen, zooals kawę, męngkawę, męngkatęwę; zie bl. 262.

drukkelijk, dan wordt kai weggelaten, bv. i kau tau Tawukang nangëntudě surat e? Zijt gij de Tabukanees, die den brief gebracht heeft?" BL. 203: ené i Pilatus nakiwałóe: Datu tángu, i kau »en P vroeg: Zijt gij dan Koning?" (hier is de vraag alleen gedaan, om hetgeen hij reeds wist, nog eens te hooren). De vraag kai ratu tangu i kau? zou bv. aan het slot eener redeneering of overdenking, als conclusie passen: »zijt gij dan een koning?"

Dat kai feitelijk niet de beteekenis van »zijn" heeft, blijkt hieruit, dat 't vervangen kan worden door de enclitische nadrukwijzers -be en -ke (-e), bv. Luk. 20, 33: tangú su pěbawangung e, kawingken sai, i sie? »in de opstanding dan, wiens vrouw zal zij zijn?" Ibid. 36: watube ana u pěbawangung »omdat zij zijn kinderen der opstanding"; Ibid. 44: tangu ana ben sie, kereapa? »hoe is hij dan zijn zoon?"

Samengesteld met andere partikels zijn de volgende nevenvormen van kai:

Kawe (kai en wue) »maar integendeel", bv. bałi newe kerene, kawe kereini »'t is niet zus, maar zoo". Ook »toch" bij vragen, bv. kawe unęe i kau nękoą kerene »waarom toch hebt gij aldus gehandeld?" en tot versterking van tegenstellende voegwoorden, als kaiso en kutęu »maar integendeel, en niettegenstaande". Měngkai (mang en kai) »steeds" (in den zin van 't Fransche »toujours", bv. versez toujours »schenk maar toe"), zoo maar voor 't vaderland weg", bv. męngkai ka koae »hij doet 't zoo maar, zonder zich om dit of dat te bekommeren".

Měngkawe verschilt weinig of niet van męngkai. Het is samengesteld uit męngkai en wue.

Měngkate of męngkatewe is in 't gebruik een formeel hulpwerkwoord en stelt de handeling tevens voor

als terstond wordende uitgevoerd. Gewoonlijk staat het in zinnen die met tangú, ené en sarang worden ingeleid. Bv. tangú i sie mǝngkatewe namǝllo »toen liet hij hem maar los" of »daarop liet hij hem terstond los".

Mangkewen »ter dege" bestaat uit mangken en bue; mangken is waarsch. 't Mal. mangkin, bv. in mangkin lama, mangkin lǝbeh. Bv. iǝ mangkewen nasunsara »ik had ter dege pijn".

Kate »nog maar, nog slechts" kan uit kai en den enclitischen nadrukwijzer te bestaan. Bv. ǝndaung kate rarua »hier zijn er nog maar twee".

Kaiso en kaiho, die beneden behandeld zijn, bevatten niet dit kai, maar kaí, zie bl. 268.

Piǝ is »voorhanden zijn, aanwezig zijn, bestaan", ook »hebben, voorzien zijn van". Ons »er was eens", waarmede ook zoovele Sangireesche verhalen beginnen, luidt daar kai piǝ of naun piǝ, bv. kai piǝ datu r. woki »Er was eens een koning en eene koningin". Piǝbe kalun dapuhang? »is er wel brandhout?" I kau piǝbe kalun dapuhang »hebt gij wel brandhout?" (is er, wat u betreft, wel br.?). Ore, iǝ sen piǝ kalun dapuhang »ja, ik heb al brandhout". Piǝ pakeange »aangekleed"; piǝ pakeange ma-wira »met witte kleederen"; piǝ karonge r. awune »in zak en asch". In de beschrijving van een optocht komt o. a. voor: mǝngkai mawantu-wantugǝ: piǝ palunge r. diabatange r. tambore r. jutange r. upase r. ghundene »'t was zeer statig, met pajung en scepter, en trommels en geweren en hofbedienden en kamerjuffers". Iǝ piǝ bǝkeku »ik heb iets te vertellen, een verhaal te doen".

Piǝ wordt ook gebruikt om de beteekenis van sommige voorzetsels duidelijker te omschrijven, evenals dit met anu geschiedt, dus su piǝ »bij, in de nabijheid

van", su piaku »in mijne omgeving", su pia u wale e »bij het huis".

De meest algemeene beteekenis van pia is die van »hebben, bezitten" en in dezen zin wordt 't zelfs geheel synoniem met managhuang, w.w.lijke vorm van taghuang »eigenaar, bezitter" gebruikt. Bv. 1 Joh. 5, 12: isain pia Ahus' u Mawu Ruata e, i sie pia pëbawiahë e; i sain tawe mananaghuang Ahusë e, tawe mananaghuang pëbawiahë e »wie den Zoon Gods heeft, die heeft het leven; wie den Zoon niet heeft, heeft het leven niet".

HOOFDSTUK XII.

Voegwoorden en Nadrukwijzers.

De Voegwoorden en Nadrukwijzers geven in 't Sangi-reesch hierom moeilijkheid, omdat zij zeer omzichtig moeten gebruikt en vertaald worden. De beteekenis van den zin hangt voor een goed deel van deze woorden af en zelden kan het eene voegwoord even goed als 't andere gebruikt worden. De belangrijkste zullen hier worden besproken, verder zie men 't Woordenboek.

Ter *verbinding* van ongelijke dingen wordt dingang gebruikt, dat als zelfst. n.w. de bet. heeft van »makker, gezelschap, genoot". Het wordt gevolgd door de partikel u. In de gedrukte teksten wordt het tot d. (r.) afgekort, behalve waar 't de bet. »met" heeft. Is de eene handeling een gevolg van de andere, dan gebruikt men ku, dus: i sie kükâng d. manginung »hij eet en drinkt",

maar: i sie nĕbua kŭ dimaleng »hij stond op en ging heen”.

Kŭ »en, vervolgens” verbindt twee dingen waarvan 't een uit het ander voortvloeit en die dus min of meer in causaalverband staan, bv. pahĕdo, binatang ene tumĕmbo kŭ mangiki si kau »wacht maar, dat beest zal u aanvallen en bijten”. Daar in een geregeld verhaal de zinnen die op elkaar volgen gewoonlijk ook uit elkaar volgen, zoo zal men dit voegwoord veel meer dan een der andere verbinders van den zin gebruikt vinden. De gedrukte teksten (vooral de Bĕke Limanpu|odua) geven hiervan overvloedig veel voorbeelden.

Indien kŭ enclitisch achter werkw., voorn. w. enz. geplaatst wordt, heeft 't de bet. van »immers, ook (redgevend), toch”, bv. i kamene kŭ napulu kerene »gijl. immers hebt het gewild”; i kau nadiri kŭ »gij wildet immers niet”; i sie tawĕ dise kŭ »hij wás er ook niet”; tawe makoā kŭ »het gebeurt immers niet”. Een vollere vorm van kŭ in deze beteekenis is akŭ, dat niet enclitisch is, en evenzoo met »immers” vertaald wordt, bv. akŭ i kau tawe mahimang si sia »gij wildet mij immers niet gelooven”.

Om zinnen te verbinden, gebruikt men voorts tangú, ené¹⁾ en kuteú. Van deze drie is tangú het zwakste. 't Is een vrij onverschillig voegwoord, waarmee men altoos kan beginnen, indien er niet meer noodig is dan een gewone aanloop. Het staat aan 't begin van een zin die 't natuurlijk gevolg van den voorafgaanden zin weergeeft en kan dus, naar omstandigheden, vertaald worden met »en, voorts, dus, aangezien, nu, zooals te verwachten was” en derg. Bv. BL. 208 (vermeld is, dat het

1) Omtrent den klemtoon van sommige voegwoorden zie men hetgeen bl. 18 is gezegd.

bezwaar, dat Johannes maakte, om Jezus te doopen, is opgeheven; daarop vervolgt de zin): Tangú i Jachja męngkatewe nangurung i Sie »daarop dan doopte J. Hem terstond". Ibid.: Baliung e sen mapapello su hamu u kalu e; tangú apaewen pungukalu tamębawua wuane mapia, kai 'tuwangeng ku iwahung su putung. Tangú, watu katiho u lawo i sie kai sen Messias e, i sie nębera lai, enz. »de bijl is reeds gelegd aan den wortel der boomen; elke boom dan, die geen goede vruchten voortbrengt, wordt omgehouden en in 't vuur geworpen. En, daar de schare meende, dat hij reeds de Messias was, zeide hij nog, enz." I kau naun madiri mahimang, tangú ini i kau makapęndangke »gij hebt niet willen gehoorzamen, dus ondervindt ge 'tnu". I sie, sarang ta nakarea, tangú męngkatewe napule »toen hij 't niet kon vinden, is hij dus terstond naar huis gegaan". I sie mamben madiri, tangú męngkatewe taku niwala »hij wilde volstrekt niet, welnu toen heb ik hem laten loopen".

Ené leidt zinnen in, die niet zoozeer 't natuurlijk gevolg zijn van het vooraf gezegde, maar zich toch daarbij geleidelijk aansluiten. Bv. BL. 207 (vermeld is, dat Johannes zijne prediking begonnen is, daarop vervolgt de zin): ené, rałohon soan Jerusalem d. wanuan Judea sęmbau, d. rałohon banua su wiwih' u Jordan e męngkatewe nasue simębang solong anune »en de bevolking van Jer. en van 't geheele land Jud. en de bevolking der landstreek aan den oever der Jordaan, gingen toen tot hem uit". Ook dient het om eene verklaring in te leiden, die in het verhaal past, bv. BL. 211: ené, kaławou taumata nirolohę e kai tau Farisi »al de menschen nu, die gezonden waren, waren Farizeeërs. Door e'né worden

dus in 't algemeen nieuwe onderdeelen van het verhaalde begonnen, zooals men bij de lectuur der teksten zal bevestigd vinden.

Kuteú is bepaald een tegenstellend voegwoord en wordt gebruikt waar de loop van 't verhaal eene min-of-meer onverwachte wending neemt. Het moet dus meestal met »maar, doch, echter, evenwel" vertaald worden, soms ook sterker, door »en zie, doch wat gebeurt er", en dergel. uitdrukkingen. Als vragende uitroep bezigt men kutëu? in de beteekenis: »welnu, hoe is 't afgelopen? en? nu?" (met rekking uitgesproken). Na een vraag, waarop de gevraagde niet antwoordt, bet. het »welnu? wat zeg je daarop?" Bv. *ia nëbera si kau u pakikoã kereini, kutëu kawe nikoãu kerene* »ik heb u gezegd het zús te doen, en daar hebt ge 't zóó gedaan!" *Takü ilëonggõ si sie, kutëu i sie kai nadiri* »ik gaf het hem en zie, hij wilde het niet hebben". Een eenigszins onverwacht antwoord wordt er evenzeer mee aangekondigd. Bv. BL. 212: *kai mațana suapa i kau? kutëu i Sie nëbera: wõete, pëmpëkakëlla* »waar woont gij? En Hij zeide: komt en ziet".

Iets sterker dan kutëu is arakutëu.

Verbindend is ook boue' »daarna, daarop", masé »vervolgens, en ook", (zie bl. 19), mase wuhu »daarna pas, toen eerst"; lai, met volgende *n* lain »nog, ook", dat zoowel afzonderlijk, als enclitisch voorkomt, bv. *i sie nëbera lai* »hij zeide nog".

Tegenstellend zijn:

kaihó »evenwel, evenzeer, eveneens, ook, men bedenke echter, maar toch", bv. Luk. 22, 28: *kaihó i kamene e taumata timaking si Sia su apan sasałukã si sia e* »doch gij zijt degenen die Mij gevolgd zijt in al mijne verzoeken". *Tawe ikasëba mapia, kaihó*

walīnewe lai rałakī »men kan het niet goed noemen, maar 't is toch ook niet slecht".

kaíso »maar" na ontkenningen (Hd. »sondern"), bv. bałīnewe sahěllo ini, kaiso riōěllo »niet vandaag, maar morgen". Deze twee zijn samenstellingen van kaí »doch, maar, evenwel", dat aan het begin van een tegenstellenden zin staat en den klemtoon op de laatste heeft, in onderscheiding van het bl. 260 besprokene, als zelfst. w.w. gebruikte kai. Een versterkt kaí is kawē, dat den enclitischen vorm van 't nadrukwoord bue achter zich heeft. Het is gewoonlijk met »toch, doch, maar, echter" te vertalen, bv. kawē unue i kau někoā kerene? »waarom hebt gij dat toch gedaan?" kawē někapura i kau »wat hebt gij toch gedaan?" Ook tot versterking van andere tegenstellende voegwoorden wordt kawē gebruikt, bv. bałīnewe kerene, kaiso kawē kereini »niet zus, maar integendeel zoo".

arawē »doch, maar, evenwel", samengesteld uit ara en be, waarvan 't bestanddeel ara ook afzonderlijk en in samenstelling met andere partikels (in arakuteu aramanung) voorkomt. 't Is tegenstellend en niet verbindend, zoo als kaí en komt gewoonlijk aan 't begin van den zin voor. Bv. si siā e kereini, arawē si kau e uté kerene »'t mijne is zus, maar 't uwe is zoo"; sěmbau e nakoā sołong Manaro, arawē sěmbau e nakoā sołong Tahinate »de eene ging naar Menado, doch de andere naar Ternate".

In disjunctieve zinnen gebruikt men arau of atalau »of", welk laatste woord verouderd is. Dit arau is zeker wel het boven genoemde ara met volgend *w* zoodat de eigenl. beteekenis van arawē is »of wel". Atalau zal zeker ook de partikel *w* bevatten. Het kan zijn, dat het bestanddeel atala de negatie tala (die zeker oud is; zie bl. 80) bevat, die dan oorspr. meer een onzeker-

heidswoord moet geweest zijn. Wellicht is ara een verkorte bijvorm van atala.

Ons »of" dat achter w.w. van »weten, gevoelen, zeggen, verklaren" staat en ook als voegwoord in indirecte vragen in 't Ned. dikwijls expletief wordt gebruikt, is in 't Sangireesch mēnsang, bv. BL. 180: I sie napakasingka si kau mēnsang apa mapia »Hij heeft u bekend gemaakt wat (of) goed is"; 78: I kami wēga wue mēnsang nēkapura i Musa »wij weten niet wat (of) Mozes overkomen is"; 80: ku i sie nēbēke, mēnsang naun nakoā kereapa »en hij vertelde hoe (of) 't geschied was". Ia makibało mēnsang i kau rumaleng dingang »ik vraag of gij medegaat".

Met den klemtoon op de laatste lettergreep, beteekent araú »immers", voornamelijk in vragende of vragend bedoelde zinnen. Dezelfde beteekenis heeft kara gewoonlijk gevolgd door kai of kawe, bv. i kadua kai sumagha, araú? »wij beiden gaan immers eten uit den tuin halen?" Kara i kau kai sołong Kalo- ngang of: kara kai sołong K. i kau? »gij zoudt immers naar K. gaan?" Dit kara komt ook voor als zelfst. n.w. verbonden met 't pron. suff. 1° pers. in den zin van »ik dacht dat", bv. karaku i sie kai tadise »ik dacht dat hij er niet was".

Ons »of—of" wordt in 't Sangir. uitgedrukt door balaewe—arau of balaē—arau; bala is een w.w. stam en bet. als Imperatief: »laat begaan, laat met rust, sta toe, geef verlof"; de uitdrukking komt dus overeen met »'t zij—of".

Eenige redengevende voegwoorden zijn:

batu »omdat", eig. een subst. met de bet. »gevolg", zoo ook suwu »doordat, ten gevolge van"; puhineng u (verkort tot puneng u) »doordat"; ualing u »door

de schuld van, ten gevolge van" afgeleid van *ua|i* »verdienste", dus van twee genitief-partikels voorzien; en *kahiang* »door de mate van, wegens den hoogen graad van". Van deze geeft *suwu* een natuurlijk slecht gevolg te kennen, *puhineng* wordt gebruikt, waar sprake is van een straf, *ua|ing* is minder ongunstig dan *suwu*. Voorbeelden: *Ene suwu u i kau ta ma|ahimang* »dat is ten gevolge uwer ongehoorzaamheid". *I sie nipa-hangeng puhineng i sie kai nēnakalē* »hij werd gestraft, omdat hij ondeugend was geweest". *Ua|ingu i kau nadiri ku* »gij hebt immers ook niet gewild". *Kahiang* wordt gebruikt bij ernstige oorzaken, bv. *i sie tawe nakawera kahiang taku e* »van vrees kon hij niet spreken".

Syn. met *kahiang* is *karea*, van den stam *dea*, dat dus wrschl. beteekent »gevonden door, bereikt door", bv. *karea (kahiang) u kaiha u sēllihē, i sire hakū nionodē* »wegens de sterkte van den stroom, zijn zij afgedreven". *Hakū* »zoodat, bijgevolg, zooals te verwachten is, gelijk in dergelijke gevallen pleegt te geschieden", als subst. *hakū* »verband, gevolg", is oorspronkelijk één met *hakū* »vlot", vgl. *mēhakū* »verbinden" en *hakidē (mēh.)* »verbinden, vastbinden" en Jav. *rakēt, dakēt, Ibanag dakit, Mak. rakkī, dakkī, Bug. dēkke*. Dit voegwoord geeft een natuurlijke reden of oorzaak te kennen, bv. *Mark. 4, 19: ku manēpūe wawera e hakū tawe mēbua* »en verstikken het woord, zoodat het geen vrucht draagt".

u »want", is zwakker dan een der bovengenoemde redengevende voegwoorden. Het staat tusschen twee leden van een volzin, die gelijkwaardige beteekenis hebben of elkander verklaren, bv. *i kau ma|ain dariō manakalē, u i kau tawe ma|ahimang* »gij zijt eveneens een ondeugend kind, want gij gehoorzaamt niet";

Matth. 26, 43: i Sie nakahombang si sire mę-tętikij, u matan sire męngkai mawęha »Hij vond hen slapende, want hunne oogen waren zwaar».

« heeft ook de beteekenis »dat» en sluit zich hierin aan bij de partikel «, die tusschen werkwoord en object, nomen regens en rectum staat. Dit « staat n.l. achter werkwoorden van »spreken, verklaren, meenen, bemerken» en dergel.; in 't algemeen gesproken, na de verba sentiendi et declarandi, die bij ons eveneens met »dat» geconstrueerd worden. Bv. ię mębębera si kau, u i kau e manakalę »ik zeg u, dat gij ondeugend zijt»; ię makasilo, u i kau mamben matędu »ik zie dat gij waarlijk ziek zijt»; Matth. 25, 24: ię naun masinkę i kau, u i kau kai tau naunge makęti »ik kende u, dat gij een hard mensch zijt»; Kl. Lut. Catech. bl. 25: ię męngimang u ię kai taumata marosa »ik geloof dat ik een zondaar ben».

Ook wordt « gebruikt voor aanhalingen, waar wij juist »dat» weglaten; het wordt in zulke gevallen dus niet vertaald, bv. i ninange nębera u: pakatahimadę bue, momó; ię kai ren mangala kalu maļigha »de moeder zeide: wees vooral zoet, kindje; ik ga even hout halen».

Van denzelfden stam als karea, zijn de voegwoorden tadea, takadea en mędea, die door « gevolgd worden en ons »om te, ten einde, opdat, wachtende naar, zoekende te bereiken» uitdrukken. 't Eerste is met het voorvoegsel ta (bl. 133) gevormd, 't laatste is een formeel werkwoord, van den stam dea. Zij worden gebruikt, waar het plan, doel of voornemen der handeling is uitgedrukt. Bv. BL. 265: tamaiko ringang, i kite, tadeau mate ringange »Laat ons medegaan, opdat wij met Hem sterven»; Ibid. 195: i sie hędon dumaleng su tęngone, tadeau makasule na-

ung u mǎnga iamang e sojong mǎnga ana e »hij zal voor zijn aangezicht gaan, opdat hij de harten der vaders bekeere tot de kinderen”.

Een besluitend voegwoord is mahunęu (Siaur. humonęu) »dus, derhalve”, van iemand die tot een inzicht komt of een besluit trekt, eiku, mahunęu kai kerene »wel, 't is er dus zóó mee gesteld”.

Voorwaardelijke Voegwoorden zijn:

Kamageng ¹⁾ »wanneer”. Ons »dan” in den nazin van een voorwaardelijken volzin, is in 't Sangir. ute (zie beneden). Bv. kamageng i kau kawemadiri, ute tawemishęu »wanneer gij niet wilt, dan zal 't niet doorgaan”; kamageng tau Sangihę kapidę lumintu hębi, ute kai mębębasa-doa »wanneer de heidensche Sangireezen des nachts uitgaan, dan zeggen zij een gebed op”.

Kereu is »indien, in geval dat”, en is algemeener dan kamageng, dat meer op bepaalde omstandigheden slaat. 't Is niet anders dan het bijwoord kere met volgend u en zou dus 't zuiverste met ons voorwaardelijk »als” vertaald zijn.

Uitsluitend is de bet. van tabeąu, dat wij met »tenzij” vertalen, doch dat eigenlijk alleen maar een beleefdheidswoord is, om iets van 't reeds gezegde terug te nemen. De ware beteekenis »met verlof” is reeds bl. 185 besproken. Bv. ia mamben mapakasęu u kindoręku, tabeąu i kau tumuhę »ik zal zeker mijne bedreiging vervullen, tenzij ('t mocht dan zijn dat) gij toegeeft”. Mamben masue mahęgu, sasuang e, tabeąu katewe lighę dumasehę »al de aanplantingen verdrogen bepaald, tenzij het spoedig regene”. Waarschijnlijk heeft tabeą hier dezelfde kracht als

1) Ook verkort tot mageng en maęng, zie bl. 27.

waar 't den optatief omschrijft, n.l. die van een bescheiden uitgesproken wensch, dat het in den voorzin gezegde niet moge geschieden; het komt dus in bet. met ons »'t en zij'' vrij wel overeen.

De Nadrukwijzers hebben meestal de functie om het woord waarachter zij staan zijn eigenaardige plaats in den zin te geven. In 't algemeen worden zij achter 't praedicaatsnomen geplaatst, om daarmee te samen een volledig praedicaat uit te maken. Zij kunnen niet altijd op dezelfde wijze worden vertaald en moeten soms alleen door 't leggen van den klemtoon worden weergegeven. Om den stijl buigzaam te maken, te verlevendigen en te kleuren, worden zij veel gebruikt. Omtrent de gevallen waarin zij aangewend worden valt hier het volgende te zeggen:

bue of be is meestal ons »wel'', wanneer 't achter w.w. wordt gebruikt. Na zelfst. n.w., voorn.w. enz. is 't op verschillende wijzen weer te geven, ook wel door den klemtoon. Voorbeelden zijn:

Ia makakoā buē »ik kan het wel doen''. Nēberawe kereapa i kau? »wat zeidet gij wel?'' Makapēkapura wue »wat zou dat nu? wat kan dat nu voor kwaad?'' I kau wue »En gij?'' I kau wue uté? »En gij dan?'' Nandu w'e apa! »Wat een lengte!''

Soms verzwakt, soms versterkt het de beteekenis van een woord. Het is dan minder sterk dan mamben (bl. 257). Bv. tala wue »wel neen'' (vriendelijk); dala kī buē »'t is wel slécht!''

Zeer dikwijls heeft het de beteekenis van »immers, gelijk bekend is, ge weet wel, zooals gezegd is'' en dergel. die op iets bekends doelen, bv. sēmbau buē kai? »de andere immers?'' Apawe sēmbau e »het andere, zooals ge weet''. Deze beteekenis is vooral de

kracht van *bue*, als 't achter andere partikels wordt gevoegd, in den vorm *be* of *we*, zooals telkens bij de behandeling dezer partikels is vermeld.

Ook is 't wel met »weer, wederom" te vertalen, bv. *mangałako wue ia* »ik zal nog weer eens nemen"; *i kau ko wue* »nu gij weer eens!" *i kau e wue?* »gij weer?" *sěmbau bue*, ene »dat is weer een ander". *semben pia sěmbau* »er is reeds weer een ander" *pieaw'e sěmbau* »er is weer een ander".

Bue is de niet-enclitische, *be* de enclitische vorm dezer partikel. Over 't algemeen verzwakt *be* de betekenis van het woord waaraan 't gevoegd wordt, zooals te zien is aan de betekenis der partikels *měngkate we*, *aļingka we*, enz.

De partikel *ko*, die gewoonlijk achter den Imperatief wordt gevoegd, in de bet. »eens", komt ook achter zuiver w.w.lijke vormen voor, in dezelfde aansporende betekenis. Zie bl. 188.

De belangrijkste nadrukwijzers zijn *ke* en *e*. Deze beide partikels zijn identisch en daar *ke* achter *los geslotene* en *e* achter *half geslotene* en *opene* eindlettergrepen wordt gevoegd, welke laatste dan eveneens *half gesloten* worden, zoo kan de *k* hier onmogelijk als klinkerscheider opgevat worden. Het meest ligt voor de hand *e* als een bijvorm van *ke* te beschouwen, daar het waarschijnlijk is, dat de *k* na de *ng* zich heeft kunnen handhaven, maar na half gesloten lettergrepen is weggevallen, om niet, als klinkerscheider, den ingeslikten sluiters te vervangen¹⁾. Het half-gesloten uitspreken van oorspr. opene lettergrepen na de *e*, is waarschijnlijk eveneens

1) Bij de behandeling der sluiters (bl. 30—37) heb ik verzuimd er op te wijzen, dat ook waar een klinkerscheider de plaats van den oorspronkelijken sluiters inneemt, de half-gesloten uitspraak verdwijnt.

een overblijfsel van de verdwenen *k*, tenzij 't aan gewaande analogie is toe te schrijven.

Tot versterking van *e* en soms ook van *ke*, wordt nog *te* achtergevoegd. Indien het woord, dat den nadrukwijzer moet hebben door de negatie *ta* wordt voorafgegaan, krijgt deze den nadrukwijzer na zich, dus *tate*. Ook *tatewe* komt voor, in de bet. »al weder niet”.

De verandering die *ke* (*e*) in den klemtoon brengt, is bl. 17 beschreven.

De beteekenis dezer nadrukwijzers voor den zin is van zeer verschillenden aard. In 't algemeen versterken zij de beteekenis van het woord, waarachter zij gevoegd zijn, geven er nadruk aan en vestigen er de aandacht op. Dikwijls zijn de woorden waaraan ze gehecht zijn, als deelwoorden te vertalen of moet een deelwoord van een der hulpwerkwoorden worden bijgevoegd, om de beteekenis weer te geven. De onderstaande voorbeelden geven te zien, hoe deze nadrukwijzers bij de verschillende woordsoorten moeten vertaald worden.

Kuteu su ɛllo ene, ɛlloe kinatêng i amange »en op dien dag, den sterfdag zijns vaders”. Hier wordt *ɛllo* met nadruk herhaald; men kan dus ook vertalen »zijnde de sterfdag, en wel den sterfdag”, enz.

Kuteu, kálaete »en nu, rijk zijnde”.

Tangú, napiæn koæ »en ter dege gedaan zijnde, afgedaan zijnde”.

Tangú senéete »en dáár zijnde, zich dáár bevindende”.

Kúteu, enéete? »welnu, is 't er nu? is 't er eindelijk?”

Ené, su raɔungken susa »en nu, in nood zijnde”.

Tumaniete wue! »dat is nu toch te erg!”

Kerené! »laat het aldus zijn, zóó blijve het!”

Kúhæete! »genoeg!”

BL. 55: Kakëlla, i sie su ļimanúe! »zie, hij zij in úwe hánd!”

Tangú i sie lighaete nanuļe »toen bracht zij het maar gauw terug”.

Ené, talaete »en niet hebbende”.

Suapæ ngaé, i sie? »waar zou hij nu zijn?”

Tangú tatëluete, kakëpaļe nipông i sire »toen bepaalden zij, dat *drie* de hoeveelheid zou zijn” (dat er *drie* zouden zijn). Hier wordt tevens aangeduid, dat men op goede gronden dat getal koos.

Ené, makëpaļete nahundënta »en toen kwamen er *vele*” (als gevolg van 't een of ander).

I kauē! »wees gij het maar, gij moet 't maar zijn”.

Ené, si siēete »en het zijne geworden zijnde, van hem geworden zijnde, in zijn handen gekomen zijnde” ook wel te vertalen met »'t in handen gekregen hebbende”.

Enēete! »laat *die* het maar zijn!”

Kuteu, sudeete? »nu, welke zal 't zijn?” ook: »welke is het geworden?”

Dudaļengke, kaðaļengete »gaande”.

Boeten dimaļeng »gelopen hebbende, uit geweest zijnde”.

Tate rumaraļeng »niet loopende”.

Tangú, i sie nēberæe »toen dan sprak hij, nu zeide hij”.

Tangú i sie napuluete »toen wilde hij”.

Pēberæe »spreek nu!”

Ook het tusschenwerpsel hote is met deze nadrukke gevormd.

HOOFDSTUK XIII.

Voorzetsels.

Het Sangireesch heeft slechts drie woorden, die men voorzetsels kan noemen. Het eene, *su*, wordt gebruikt van iets dat zich in rust bevindt op eene plaats en kan dus met ons »te, op, bij, in» vertaald worden; de twee andere zijn richtingaanwijzers, nl. *so loŋ g* »naar» en *bou* »weg van, van af».

Su en *bou* bevatten beide weder de *u*, die in zoo-vele bij- en voegwoorden voorkomt. *Su* is (zie bl. 220) uit *sě* en *u* samengetrokken, *bou* bestaat uit *bou* en *u*, daar het voor woorden, die den naamwijzer *i* hebben, *bou* wordt. Het bl. 267 genoemde voegwoord *boue* is eene afkorting van *bou ene* »daarna» eig. »vandaar af». Uit deze beteekenis als voorzetsel, wordt ook duidelijk die van hulpwoord ter aanduiding van den Verleden Tijd, daar men zich de aldus aangeduide handeling voorstelt als voort te vloeien uit een reeds verlopen tijdstip. Zie verder bl. 177.

De oorspr. vorm van *bou* komt ook nog voor in de partikel *bouete*, die van twee nadrukwijzers is voorzien en ter omschrijving van ons actief verleden deelwoord dient.

De beteekenis dezer voorzetsels wordt gewoonlijk nog nader aangeduid, door achtergevoegde zelfst. n.w. zooals *a lung* »ruimte onder 't huis», *da lung* »binnenruimte», *bowo*¹⁾ »bovengedeelte, oppervlak», *těngo* »voorzijde, front», *likudě* »rug», bv. *su a lung* »onder», *bou a lung* »van onder», *su ra lung* »in, binnen in», *bou ra lung* »van uit», *su wowo* »op; bovenop», *su těngo* »vóór, voor 't aangezicht van», *su likudě* »achter,

1) *Sid. wa wau*, *Tag. Bis. ba bau*, enz. Zie Brandes, Proefschr. bl. 91.

achter den rug van". Deze uitdrukkingen hebben dan weder de partikels *u* of *n* na zich.

Su is feitelijk de praepositie van den Locatief, maar zij wordt ook ter omschrijving van den Datief en den Accusatief gebruikt, zooals reeds bl. 220 is gezegd. Woorden die den naamwijzer *i* hebben, vormen ook meestal den accusatief met *si*.

Sojong is de eigenlijke praepositie van den accusatief, bij w.w. van beweging, om de richting en het doel der beweging aan te duiden. Dit voorzetsel wordt niet door andere zelfst. n.w. nader bepaald.

Bou omschrijft den Ablatief; 't duidt de plaats van herkomst, vertrek, uitgang aan en is dus 't tegengestelde van sojong.

Wanneer deze drie voorzetsels voor persoonsnamen of pers. v.n.w. worden gevoegd, worden zij aangevuld met het onbep. voorn.w. anu (bl. 252), dat dan weder in genitief-verband staat met den volgenden persoonsnaam of 't pers. v.n.w. De 3 personen van 't enkelvd. worden door de aanhechtsels -ku, *u* en *e* uitgedrukt. Dus: sojong anuku, su anunu, bou anune »tot mij, bij u, van hem (zich)¹⁾; sojong anun Petrus, su anun kamene, bou anun amanku »tot P. (naar P. heen) bij ulieden, van mijn vader".

Ook worden deze voorzetsels samengesteld met piã en koã en hebben dan de beteekenis van »op, tot, naar de plaats waar zich bevindt". 't Siauwsch gebruikt koã van personen en zaken, 't Mang. anu van personen, piã voor beide. Su piã, su koã u waļe e »in de nabijheid van het huis, bij het huis", su piã isie, »daar,

1) In 't spraakgebruik beteekenen deze uitdrukkingen »te mijnen huize, naar ons huis, van uit zijn huis", enz. en eerst in de 2^e plaats hebben zij de bovenvermelde beteekenis.

waar hij is", *bou koæ* »van uit zijne omgeving", Siauwsch voor Mang. *bou pia i sie* »van de plaats waar hij is".

Tot de voorzetsels kan men ook nog rekenen *sarang* »tot aan" en *baugë* »voor, ter wille van". *Sarang* is ook gebruikelijk als bijwoord van tijd, zie bl. 253, terwijl *baugë* eigenlijk Siauwsch is, voor Mang. *batu*, bl. 269. Het wordt gevolgd door de partikel *u* (*i*).

Na bijwoorden van plaats kan men *su* weglaten, en de laatste lettergreep half sluiten, indien deze open is. Is zij dat niet, dan wordt *su* niet weggelaten. Bv. *bawa dalunge* (= *bawa su ralunge*) »binnen in"; *dala likude* (= *dala su likude*) »daar achter"; *pai anun sire* (= *pai su anun sire*) »bij hen". Ook na sommige w.w. geschiedt dit, bv. *dimënta anun kite* »gekomen tot ons" (= *dimënta su a. k.*).

Dat de voorzetsels in 't Sangireesch betrekkelijk weinig worden gebruikt, blijkt uit hun gering aantal. Daarenboven worden zoovele verhoudingen door *u* of *n* uitgedrukt, dat er weinig behoefte aan voorzetsels bestaat. Intusschen heeft het gebrek aan praeposities juist het veelvuldig gebruik dezer partikels in de hand gewerkt.

HOOFDSTUK XIV.

Tusschenwerpsels.

De klanken en woorden, die als onmiddelijke uitingen van gevoel, los in den zin staan, zijn in 't Sangireesch hoofdzakelijk de volgende:

De gewone vocatief-interjectie is *e!* »he!" Om toe te roepen gebruikt verder een man tot zijne makers *mangapáene*, dat bl. 27 is verklaard als verkorting van

manga apa ene »die dingen daar», een verbloemde uitdrukking ter vermindering van 't noemen bij den naam ¹⁾). Dit woord, dat gewoonlijk tot paene wordt verkort, is dus te vertalen met »zeg, jongens!» of iets dergelijks. Evenals ons »jongens!» wordt het als uitroep van verwondering en van protest gebruikt.

De vrouwen gebruiken mangataudě, verkort tot taudě. Dit woord is samengesteld uit manga en tau, met de aangevoegde lettergreep dě en bet. dus »mensen», of als toeroep »zeg, meisjes!»

Als uitroepen van verbazing gebruiken de mannen nog kę! of kę, mangapaene! de vrouwen op Mangaitu írøe! op Tabukan o inang! of o(i) nang talae! thans precies ons: »neen maar!» oorspr.: »neen maar, moeder!» Deze zijn iets sterker dan de bovengenoemde.

Bahětau en lahaü beteekenen »och kom! 't zal wel niet! alsof dat zoo ware!» De laatste letter dezer interjuncties is de bekende partikel u.

Kaěngkěhang bet. »wee!»; het tegenovergestelde is kariangkamang »gelukkig!»

Een uitroep van angst is jai!

Afwerend of ook verwondering uitend is: eiku! »scheiden, hou op! wel, wel!», afkeurend be! »bah!», si (Mal. tjis) »foei!», en o ia »zeg eens even!» een uitroep van wrevelig en ongeduldig verzet (voor 't welk ook eiku gebruikt wordt); eigenl. nog sterker protesteerend is au »nee, hoor! niet doen, hoor!»

Aansporend zijn ho! »vooruit!» hote »komaan dan, vooruit nu!» boe, boete, bodete, bv. boete, rumalengke »komaan, laat ons gaan!» baiko »geef op!», hěěng-ko »geef hier!» kěnnang »probeert het eens» ('t Mal. kěnan).

1) Bl. 54, noot 1.

Uitroepen van pijn zijn eríde, ia inide en op Tabukan inini! enene! »au!»

Uitroepen van medelijden zijn kasiang »ik arme» (om zich zelve te beklagen) en pirua ¹⁾ »de arme man! het arme dier!» (om iemand of iets anders te beklagen).

Een woord om onzekerheid bij vragen uit te drukken is ngaé? dus weer te geven met »zou het?» Zie 't voorbeeld op bl. 105.

De interjectie ěng wordt gebruikt, om van een ander bevestiging te vragen, zooals wij doen met »niet waar?»

Vloekwoorden zijn gewoonlijk Imperatieven van den accidenteelen vorm, als interjecties gebruikt. Eenige veel gebruikte zijn: kahěpusě »kom aan uw eind!» kapoto »verlies uw stem!» eigenl. »uw stem worde afgebroken, afgesneden!» kapentehě »word door midden gesneden!» kaběkasě »barst!» kahěda »wees vervloekt!»

De interjectie kate, die eigenlijk beteekent »ga dood!» heeft in 't spraakgebruik den zin gekregen van »daar heb je 't al, heb ik het u niet gezegd? nu ziet ge 't!»

1) Vgl. Ibanag arái, garái, Cuevas, bl. 270.

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN.

- bl. 11, r. 8 staat: in *geslotene* als de *é*, lees: in *opene*.
- bl. 17, noot 1, r. 2 staat: aan den vorm *-e*, lees: aan de vormen *-u* en *-e*.
- bl. 33, r. 14 v. o. staat: Mang., lees: Mong.
- bl. 48, r. 6, voeg bij: Ook toghasë (bl. 47) heeft een bijvorm tuhasë, met de regelmatige *h*, voorkomende in de uitdrukking papúng tuhasë (N. dial. turasë) »van zuiveren adel».
- bl. 63, r. 2. Mëbala is »met een vloot een hooggeplaatste begeleiden, bij bruiloft of begrafenis». 't Is dus Hooge Taal, zoowel voor mëpapangëntudë, als voor mëlëbing. Misschien is de stam het Skr. Mal. bala »volk, onderdanen» en de eigl. bet. dus »zijn plicht als onderdaan vervullen».
- bl. 65, r. 12 staat: 62, lees 63.
- Aan 't eind van Hoofdstuk IV voege men bij:
- Tijdens de offerplechtigheden zijn ook verbloemde uitdrukkingen in gebruik. Zoo zegt men dan voor mamënsa »rijst plukken», mంగాḷa buan dala, manipo wuan pai »gindsche vruchten halen, plukken». Dit is dus iets dergelijks als Sasahara. Vgl. A. C. Kruijt's »Grammatische Schets der Bareë-taal», B. T. L. V. 1893, bl. 130 en 131.

- bl. 73, r. 19 en 20. Ará is niet onbekend, zie bl. 268 en 269.
- bl. 74, r. 9 v. o. behoort tusschen mapěta, en iapěta te worden ingevoegd: iapěpapa*.
- bl. 74, r. 5 v. o. moeten verdwijnen de woorden: makapětəngka, iapětəngka.
- bl. 95, r. 13 v. o. staat: bl. 85, lees: bl. 86.
- bl. 109, r. 12 v. o. Hierna voege men bij:
 In dezelfde bet. als de bovengenoemde vormen, zijn in gebruik vormingen met ma (open vorm), zonder 't achtervoegsel -ang (-eng), gewoonlijk gevolgd door be. Men kan dus de bl. 108 opgegeven zinnen ook aldus zeggen:
 ia marange i kau of ia marangeben kau;
 ini e maļənggihəben ene; busau marihəbe si sia e; kalu ini mapiawen kalu ene, enz.
- bl. 215, r. 6 is vergeten in te vullen het nummer van bl. 213.
- bl. 236, r. 8 v. o. Synoniem met i sie wordt gebruikt i tataghuang »hij, zij". De stam van dit woord, taghuang, bet. eigenaar", managhuang »in eigendom hebben", (zie bl. 264). I tataghuang bet. dus »hij die zooveel als eigenaar is. de man over wien gesproken wordt, hij". Bv. ku ene nangəntud' i tataghuang sarang banua e »en deze had hem aan land gebracht". Het wordt zeer veel gebruikt.
- bl. 242, r. 5 v. o. staat: het lidwoord e, lees: de lidwoorden e en teng.
- bl. 246, r. 6. v. o. Hierna voege men in:
 Het lidwoord teng wordt gebruikt, wanneer een zelfst. n.w. vooraan staat in den zin, of verder dan gewoonlijk van het overige deel van den zin is ge-

scheiden. Het staat vóór het zelfst. n.w. dat het bepaalt, bv. *teng sakaeng* »de boot”. In de uitdrukking *tenganu* is 't reeds een bestanddeel van 't woord geworden. Dit *tenganu* gebruikt men, als men niet spoedig genoeg op den rechten naam der aangewezen zaak kan komen, bv. als men langzaam of verstrooid spreekt, bv. *baiko tenganu* ene »geef dat ding daar eens aan”; *kětahěko tenganu manu e, panide e* »kortwiek de dingen van de kip, ik bedoel hare vlerken”.

De voornaamste der gebruikte afkortingen zijn:

Bal. Balineesch.	Mao. Maori.
Bat. Bataksch.	Mlg. Malagasi.
Bent. Bentenansch.	Mong. Mongondousch.
Bis. Bisaya.	Pak. Pakěw. Pakěwasch.
Bug. Bugineesch.	Pamp. Pampanga.
Bul. Bulusch.	Ponos. Ponasakansch.
Day. Dayaksch (Ngadju).	Port. Portugeesch.
Gor. Gorontaleesch.	Sang. Sangireesch.
Ibn. Ibanag.	Saw. Sawangsch.
Il. Iloko.	Siaur. Siaureesch.
Jav. Javaansch.	Sid. Sideisch (Formosaansch).
Kand. Kandareesch.	Skr. Sanskrit.
Kal. Kol. Kalongansch.	Sp. Spaansch.
M. P. Maleisch-Polynesisch.	Sund. Sundaneesch.
Mang. Manganitusch.	Tab. Tabukansch.
Mak. Makassaarsch.	Tag. Tagalog.
Mal. Maleisch.	Tam. Tamakoreesch.
	Tar. Taruneesch.

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
GRADUATE LIBRARY

DATE DUE

~~MAR 4 1961~~

~~MAY 27~~

~~██████████~~

~~██████████~~

~~██████████~~
MAY 05 1961

BOOK CARD
DO NOT REMOVE

A Charge will be made
if this card is mutilated

or not returned
with the book

**GRADUATE LIBRARY
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ANN ARBOR, MICHIGAN**

GL

**DO NOT REMOVE
OR
MUTILATE CARDS**

LIBRARY
UNIVERSITY OF MICHIGAN

JULY 1967

